

HESEN HIŞYAR NİSTİMAN

DÎTIN Û BÎRHATINÊN MIN

1907 - 1985

HESEN HIŞYAR

DÎTIN Û BÎRHATINÊN MIN

1

1

NIŞTIMAN

HESEN HIŞYAR SERDÎ

DÎTIN Û BÎRHATINÊN MIN

1914 - 1983

ÇERMÊ YEKEM

- 1 -

100

NIŞTIMAN

***Mafê Çapê Parastiye
Çapa yekê - 1993 -
Libnan - Beyrût
Çapxana Emîral
2000 - 1 - 1993***

NIŞTIMAN

1907 - 1985

Hatim jiyînê ne Giyam Evînê

Bi dîl û jarî va çûme neyînê

Ez çûme ev Kilişe her dimîne

Ev e min jiyîn Li rûyê zemînê

H.H.S

Sasam

NIŞTIMAN

PÊŞGOTIN

JÊDERÊ TEVAYA ZENDEGÎ ZEMAN Û MEKANIN

Belê, jêderê mekan zeman e, lê jêderê insan mekan e, dema em ji van bîrhatî an tarîxê salix vedidin, hingê ji buyer û serpêhatîyên zeman û mekan dipeyivin, lewre her têkiliyên me bi zeman û mekan ve girêdayî û jêne, lê zeman li ser her madde -ên gerim û bi tevger tevan sîdare, heya madde -ên sar û bê tevher jî tev de dibin sîya zeman de hatine peyda û ji awakî wergerîya ne awakî dîtî¹ di qûnaxên zeman de her berapêş hatine û tên, ligor zanistîya (I) baylojya tarîx û tetewir, bi dirêjahîya heqbên zemanên bûrîyên gelek dûr, insan bi kom û kewte -ên jihev birbûyî bela wela di zemîn de cî girtine, ew kom diwî wargehî de bi navek nejadî hatine naskirin û ketine ber mirêka tarîxê, jiber wê çendê ji peyda insan ve heya ku wan koman navek nejadî bixwe girtine û têde mayinde ne, ew merhele-ên gotî tevde bi zeman û mekan ve girêdayî ne, lewre tê gotin: hêzdarîya zeman ji mekan mezintirre.

Belê, eger me got: ji sazmanek jixweve (2) pêk in û

---

1. Zanist (seqafî) 2. sazmana ji xweve (qanûn eltebie)

jêderê (4) tevaya zendegî (5) Ji (Husun û hub) hatine peyda, dîsa jêderê her dûyan bûnîştîman zemanê, ew kokên çarekîn (6) dîsa diwê lewleba zeman de pêk hatî û jêne, hêj durtir û rohnîtir divî awirê felsefa felekî de, divê em zanibin ku bê hêzdarîya zeman, tevaya hebûnên ku hatine pedya wek: tevaya zemînan bi roj û têde-ên xwe ve, valahîya jor zemîn jêr û dor zemîn, ji vî zemînî pêve her zemînên rojên dîtir bi hebûnên xwe-ên sar û gerim, tevger, ruhnî û tarî tiştêk bê hêzdarîya zeman ne hatine peyda û nayên, dema em jivî qaîde ê bingehî (7) dūrkevin û zeman ji madde re nekin jêder, hingê bê guman emê nikaribin di qiyasên hendese, riyazîyat, felekî û fîzyayî û pirtikên (8) atomî de jî nisbetek ilmî bigrin, ew nisbet pîvan û rê zanên ku nûder ên teknîlojya ên pêşketî jê pêktên,

Dema em li van awiran kûr dakevin, hingê emê ji xwe bipirsîn û bêjin: dema em zemanê şev û rojên vê istêrka lê jiyîndar li bîst û çar saetan lêkve bikin, emê bibînin û pê agah bibin bê çima bi me re saetên xweş û geş kin û saetên giriftarî û dijwarî dirêj xuya dikin, tevî ku di wan ne wek hevîyên jiyînê û dîtina me de ew saet û zeman her yekin, lewre di wan zemanên gotî de kin bûn, dirêj bûna saetê her yeke, hingê emê qenc zanibin ku ew ne wek hevî di nefsa me de welê xuya kirîye ne di zeman de, bi van agahîyan me naskir ku di derya bayî û valahî yê de em çewa di nav perda zeman de pêçandî di ronahî û tariya hember rojê de

---

4. jêder (mesder menşe) 5. zende (jiyîn) 6. çarekîn (enasirên erbee)

7. bingeh (esas) 8. pirtok (pirtokên nav rojê)

bê daxwaz li zozan û payiza umir koçe rin,

Her wekî dema em ji sazmanek ji xwe ve dipeyîvin û dikin jêder ê madde, ew jêder dîsa zeman e, jiber ku zeman û fizikî ji hevin û ji hev derin, wek: made û hereke ji hev nayên cuda kirin, eger di hin teabîr û tefsîrên îlmîde bi awakî cuda jê behis tê kirin jî lê wek: av û cemed her yekin, di guhartinên sar û gerim de wan du navan bixwe digrin, lê av her madekî bingehî.

Niho divî warî de eger em ji awirên felsefe, sazmana ji xwe ve, fîzya, fîzikî û felekî wergerînin dest pêka bi hevketina zemîn û wan dewrên zeman ji wan re heqbên:

1. kambirî) ku navê heremek welatê ingilîz e,
2. silorî) dîsa navê qebaîlek ingilteraye ên ku kevir pelandine,
3. kerbûnî) diwê esra ku komira kevir çêbûye,
4. (bîrmî) heremek li welatê rûsyaye,
5. dîvonî) dîsa heremek ingilîze, divî heqbî de jiyîn li zemîn çê bûye

Belê ligor zanistîya jiyolojî li zemîn ev pênc dewrên zeman lêkve dibin, her heqbek ji wan bi sedan û belkî bi hezaran milyûn salin, heya ku vî gog zemînî ev kirasê axê bi xwe girtîye û têde av çêbûye, ji teefunê jiyîn hatîye peyda, eger ligor awirên (DARWÎN) insan ji teban an (MEYMÛN) bi dirêjahîya zeman wergerîyaye kilîşa insanê îro, piştî hingê dîsa zeman bi du heqbên jêr ve lêkve dibe: ku ev herdû heqib dikevin ber mirêka edeba tarîxê wek:

Piştî ku zendegî ketin vê kilîşa kesane bi kewt û komên

pira-nî reng û reweşek (1) civatî di nav wan de pêk hat, hingê di zemîn de hatin ^{NIŞTIRMAN}andin, wê dewrê jî du heqbên zeman bi xwe girtin wek:

A. HEQBÊ (PALEOLITIK) (500) hezar sal berî tarîxê lê pelandina (2) ulema-ên ARKEOLIJÎ (3) ew zemanê dûr bi tarîxên îro ve dane girêdan, ji insanên wî heqbîre insanên-NEANDERTHAL- tê gotin, ku ji wan insanan binavê -INSANÊ CAWA(kakotek serî bi dest ketîye, çewa ku (300) hezar sal berî sipdeya (4) tarîx serîkî ji wan insanan li (PEKÎN) paytextê (ÇINÊ) hatîye dîtin,

B. HEQBÊ. NEOLITIK. evjî (50) hezar sal berî tarîx, ji insanên vê dewrê re-INSANÊ. Homo SAPIENSI. tê gotin, ew insan wek: teba-ên kovî di jiyîndariyek hovîtî (5) de bûn, di piyana (6) serê wan de (90) santîm mukeeb mejî hebûn, ji wan herdû bêşên insanên gotî, li kurdistana îraqê (ŞIKEFTA ŞINDER) di destê mede li cildê pêşîn ^{tarîxa} jêderîya nejadê kurd (7) kakotên serî hene, ji/12000-70,000/ sal berî tarîx digirin yanî heqbê (paleolitik û neolitik) bixwe digre,

Di wî an di wan zemanan de her wekî li jor hate gotin: insan jî wek teba (1) ên kovî di jiyîndariyek hovîtî de di serxwêre zeman derbaz kirine, ji wê dewrê re dewra kevirî an jiyîna şikeftan tê gotin, jiyînek zêde dijwar bûye, ji alîkî jiber guhartinên fîzîkî û felekî ji milê di lipê xwarina xwe nêçîra teba û firokan bûn, her çiyayên bi şekeft, daristan û

---

1. rewîş (wezîyet) 2. pelandin (teftîş kirin) 3. arkeoloji (ilmê asar) 4. sipeyde (şefeq) 5. hovîtî (wehşiyet) 6. piyan (tas) 1. teba (heywanê kovî) -

NIŞTIMAN

av dikrin wargeh, di wê gerê de ew komên zende gî pêda pêda li zemîn bela bûne, di wan koçên cî guhartinan de, her kom û lekên ji hev re naskirî bi hev re mane, ligor wê jiyînê bi ziman û hin pirsên hindik hev û dû serwest dirkirin, ku dest pêka ziman bûn,

Lê ji cengdarîyên îro hêj diwartir, di nav wan û tebayên kovî ên dirinde (2) de her şer bûn, herdû alîyan hev dû dikuştin û goştên hev bi xavîti (3) dixwarin, lê jiber ku insan liser du lîngan û bi dest û mil xwedî heş û bîr birinê bûn, bi zemanên dirêjve zora tebayên çar pî birin, nemaze dema ku di pêşketina jiyînê de insan agir bi dest xistin, biwê hêzdarîya agir ji (xetê istîwa û medarê seretan) ber bi bakur hilkişîyan xetê (38-39) çîyanên asê û bi teba, bi bizotên agir şikeft ji teba-ên dirinde girtin û tê de bûne wardar, di wir de jî du dewir derbaz kirine ku ji wan re (DEWRA HOVÎTÎ Û DEWRA BERBERÎ) tê gotin: di dewra berberî de êdî ber bi medenîyet û pêşketina wî zemanî ve gav dane jiyînê, hingê cihan bi navên (ARÎ.ZERÎ Û SAMÎ) hatine bir kirin, ji hersîyan (NEJADÊ ARI) berî herdûyan gavadane avanîyên gund, bajar û hendesa keleşan, çandinî, xwedî kirina pez, sewal (4) aşên avê çêkirine ku tevde divayên jiyînê bûn, ji wan merhele -ên gotî pêve êdî bi her tevger û serpehatîyên xweve ketine ber mirêka tarîxê.

DEST PÊKA SIPEYDEYA TARÎXÊ

Her wekî, lişor hate naskirin, ji wan (5) heqbên

2. dirinde (tebayên wek: gur, hirç, ên ku laşê meruv didirînin) 3. xav (ne biraştî)

4. sewal (dewar)

jiyolojîyên pêşîn bi hevketina zemîn û du heqbên peyda zendağî-PALEOLITIK Û NEOLITIK pêve, di heqbê zemanê sisîyan de mêjevanan bisê birên dîtir tarîx lêkve kirine wek:

1. dewra pêşîn (AVA KIRINA BAJARÊ ROMA) kirine bingehêk tarîxî,

2. a diduyan (LISTIKA OLUMPI) kirine dewra navîn,

3. (VEGIRTINA QUSTENTIN) yanî (SITANBOL) dewra dawîn û têde bixwe digre, jê û pêve, tarîxên nejadî û dînî xwe didin rix wek:

1. TARIXA KURD /612/berî zayindê ku niho /2594/ e dema (goreş) impiratorê (mêdya mezin) dawî li (aşûr û kild) anîye.

2. tarîxa zayinda mesîh ku îro /1982/ ye

3. tarîxa koçê /1403/ roja (pêxember) ji (mekê) çuye (medîne) .

Ev zemanên dawînî kirine lengerên (1) tarîxê, tevî ku ji zemanre qiyasên rotînî ne, zeman di bir kirinê de jivan qiyasan bi gelek mezintirre, lê ligor mentîqa tarîxa serpe hatiyên insan û cihan uslûbek zanistîya edeba tarîxê mêjevanan kirine qiyas, û gotine: -zemanên bûrîyên dûr, navîn û em têde,

Belê, diwan dewrên gotî de, nemaze piştî bi dest xistina agir, ji şikeft û çiyar daketin nav deştên çiyar û dest bi avanîyan kirin, ew komên gund û bajaran êdî ketin rewşek civatî, çandinî abûrî, dezgedarî, bazirganî, leşkerî û

---

1. lenger (ji lingên pirê re tê gotin)

cengdarî, diwan jiyîndariyên gotî de di ser xwe re zeman û esir derbaz kirine, heya ku giyane dew ra tarîxê, jibona ku ew jiyîn bi serpê hatîyên wanên zeman ve tevde bêne nivîsandin winda nebin di zemîn de bela wela ew salix hatine ber hev kirin û navê (MÊJE) û nivîsevan navê (MÊJE-VAN) bixwe girtî ye, lê diwan salixên mêjewî de eger RÊÇ (1) hebin hêj ew tarîx bingehêk (2) zanistîya tore (3) darî bixwe digre,

Lê livê hindavê divê em jibîr nekin ku, ew tarîx ji yekve ne hatine nivîsandin, her nejadek nivîsevanên wan dîtin, bîrhatî û bihîstinên xwe nivîsîne, ku ji wan re MUZAKERAT hatine gotin, weke van dîtin û bîr hatîyên min, ku ev muzakerat dibin xelekên zincîra tarîxê, lewre dewletên sitemkar di zeman û mekanan de ew helqe -ên tarîxî bela wela winda kirine, jiber wî qasî her xwenda, nivîsevan' torevan û mêjevanên kurd di berhev kirina wan xelekan de xwe amade û berpirsiyar (4) bibînin berhevkin û bi zincîra tarîxa kurd ve bidin girêdan,

Dîsa divî awirê tarîxî de divê em zanibin ku tarîx ne ew e ku tenê ji serpê-hatîyên şervanî û giriftariyan salix vede, no, tarîx ewe ku berî her fiştî li jêderîya wî nejadî bingeh bigre, paşê zeman û mekanê jiyîndariya wan di her warên- hedarî, zanistî, abûrî, civatî, dez-gedarî, siyasî, heya-seyklojî, exlaqî de û adatên wan- bi mentîqa tarîxê rast û durust bide rohnî kirin, da ku dema xwendevan

---

1-rêç (asar) 2. bingeh (esas) 3. tore (edeb)-torevan (edib) 4. ber pirsîyar (mesûl)

bixûnin her wekî ew danezan û salix bi çavên xwe dîtibin, pê agahdar bibe ku wî ne jêdî diwan zemanên bûrîyên dûrde çî rojên reş û geş derbaz kirine heya giyane vê dewra tède, ewe pîrozîya tarîxê ku uslûbek îlmî bi xwe digre, lewre tarîx ne çîrok, roman, filiklor an komîdya ye ku merûv ligor daxwazek xwe î tekane û unsurî binivîse, jivî awirê xuwar re mîsala jêr dibe bergên wek:

Di navbera herdû cengên cîhan û dawîya cenga diduyan de, li asya û aferîqya gelek nejad ji bin sîdarîya sitem rizgar bûn gavadane ser mesreha tarîxê, cîyê cîyê bûne dewlet, jîwan dewletên nûder re bû daxwaz ku ji xwere tarîx û kiyaneke peyda bikin, bêku zanibin an bixwazin ku zanibin, tarîx pêjin (1) rêç û siya nejadên kevin ên xwedî hezaret ku jîwan bi şûnde maye wan kilîşan (2) digre, ne teknîlojya ye ku meruv nû çêke, an dîplomek sexte bikire, bi awakî la exlaqî ji bona wê daxuwaza bê mentiq, tevaya tarîxa roj helatê navîn ser û bin hevkerin reş û sipî bi hev dane guhartin, şagirtên wanjî biwê xwendina ne rast diplom digrin, ewjî nizanin û naxwazin ku zanibin pê li kerameta îlmê tarîxê û muerixan dikin, liber van kirde (3) ên na kesane sukûta sazmana méjevanên cîhanî bixwe gunahkarîyek mezine,

DI warê arkeolojî de jî asarên wan nejadên pêşîn nivîsandinên wan dikojînin (4) ji nûve binavên xwe dinivîsin, her wekî ew asar ên pêşîyên wanbûne. Tevî ku dizanin diwan

-
1. pêjin (hîs, wek: bi şev kesek xuya nake lê pêjnên lingên wan tén) 2. kilîş (resim) 3. kirde (emel) 4. kojandin (mehandîn)

zemanan de hebûna wan ne ketibûn ber mirêkên tarîxan, evjî ji civat û sazmana (5) arkeolojî (6) yên cîhanê re sukûtî gunahkarîya mezine,

Di warên jiyogirafya û mealimên cugrafya de nav û nîşanên cugrafyên nejadên ku di bin sîdariya wandene, bi navên xwe wan mealiman didin zanîn, wan welatan di dersên cugrafya de bi şagirtan didin zanîn ku ji zemanê berê welatê wanbûye, çewa ku liser réyan û gastînen (7) bajaran bina-vên xwe-tikme û heykelan-çêkirin, her wekî agahe piranîya van bedkarîyan di xerîta kurdistan de pék hatîne!....

Gelo, ew çend muerix, uryantalîst (8) û seyahên li kurdistan digerin û wan bedkarîyên na kesane dibînin, dema ku wan kirdeyan bigînin mehafilên diwêlî û li nivîsarên xweji protisto bikin ne wacibek wanî insanî û huqûqîye? divê xwedîyên wan bedkarîyan zanibin wê ew û kirde-ên xwe bihevre bikevin sergoya tarîxê.

4 gulané/1979

---

5. sazman (tenzîm) 6. arkeolojî (ilmé aser)

7. gastîn (sahe) 8. uryantalîst (xawer şînas musteşîrç)

NIŞTIMAN

NIŞTIMAN

BIRÊ YEKAN

NIŞTIMAN

JÊDERÊ JÎYÎNA MIN KURDISTAN. BI CEMALEK FÎZİKÎ VE!

DI BIN SÎDARÎ Û ÇAR SÎNORÊN DIWÊLI DE GIRIFTARE!

DI XERÎTA JÊR DE HATÎYE PARVE KIRIN:

Dema em dibêjin (kurdistan) hingê em ji du pirsên hev-girtî dipeyîvin, wek: KURD-navê nejade, ISTAN-navê çiyê wane, wek: daristan, gulistan, ku çiyê dar û gulan e, ev çî di etnogirafiyek tarîxî de livê hindava roj helatê navîn asya roj ava de bi jiyogirafiyek fîzîkî û felekî de li zemîné jêrekî li xerîte bergeh digre, herwekî:

- Di başûr roj ava de li perêvê derya mittirane (1) iskela (BÊLAN) derya sipî bixwe digre, jê û bakur di rix lêmana (2) eskenderûn re basik li çiyayê (AMANOS) (3) vedide, bajarê (OSMANÎ Û ROJ AVAYÊ MERAŞ) dike bergeh, di roj avayê çiyayê (ARMÛD DAX Û BÎNBOGA) digre di (QEYA BIBI) re li roj avayê (SÊWAS) re li roj helatê (TOQAT) di- DEMIRUZÛ.BEREKETLI. SIÛDI. di başûrê (GIRASÛN. ŞIBANKARE HISAR) de dikeve çiyayen (ALÛC.BELEBAN) di (GUMIŞ XANE) re berbi roj helat ve dizivire, diwî sînorê gotîde (KURDSTAN Û ANEDOL)

1. mitrane (derya sipîye- yanî derya di ney axêde) 2. lêman (iskele-mina behrê. çiyê ku lêmayine liwir dimînin)

ji hev tene cuda kirin, çewa ku (BIŞIKÇÎ) diwî sinorî de bi zimanê (turkî) û binavê (rojhelatê anedol) cugrafiya zêde heja bi xerîteve daye bela kirin, jibo wê hukumeta turk (18) sal hepis dane wî heya van nivîsaran jî girtîbûn,

JI (GUMIŞXANE) berbi roj helat di (BAYBÛT) di (RIZE) de berbi bakur di çiyayên (XANÛT Û ÇAMLI HEMŞIN) re roj avayê (ARTEVIN, MURCIRT.ÇA NÛQAT MURADIT. ÇEMÊ HOPA) de li (BATUM) dikeve (DERYA REŞ),

DI BAKURD de, ji derya reş ber bi roj helat sînorê (GURDCISTAN) digre, di başûrê (AHISKA) re li bakurê (QERS) de roj helat de berbi başûr dizivire, di roj helatê-XENAK. ÇILDÊR.QERIS.ARPEÇA.VEGIR ŞAPAT-de berbi başûr di bakurê (BAYEZPID-de derbazî-MAKO-kurdistana îran dibe,

JI-MAKO-ber bi başûr rojhelat, ZENGEMAR, KELAX-WEÎ-roj Helatê- HEMEDAN. KURMANŞA -de roj avayê-SUTAN ABAD-roj helatê-BIROCERD. LORISTAN XOZISTAN. DI XUREM ŞEHİR-DE roj avayê-BENDER ŞAPOR-dikeve xelîcê BESRA-

DI BAŞÛR DE ji sînorê kurdistana îran di biniya (ŞEHREBAN Û MENDELÎ Û SURTA ÇIYAYÊ HEM-RÎN) re, ber bi roj ava li (DICLE) di çiyayê (MUKEHEL başûrê (ŞIRQAT. ŞENGAL) di başûrê bajarê (BEDIE) re dikeve (CIZÎRA sûrî, rojava digre di (CERABLÛS-ker-gamêş) a ser xetê re di bakurê (HELAB Û BAB) re di roj ava de (ÇIYAYÊ KURD.EZAZ Û EFRÎN) di xwede digre, li bakurê (LAZIQI) dîsa li iskela (BÊLAN) derya sipî bixwe

digre, ev e sînor é fizikî é ku divé kesafetê de nejadé kurd ronîştmane , çewa ku jivé xerîté re té gotin (KURDISTAN), di roj helaté navîn asya roj ava de li xerîta zemînî derece-ên-38.39-heya sînore (40) digre,

Di /1948/ de li (PARÎS) civîna cugrafî şinasên diwêlî divî warî de bi danezanek çewit, xubar dane û gotine: mesaha zemîné kurdistan/535000/ kilometre, jiber ku wan di roj ava de ji roj helaté (FERAT û di başûr de (CIZIRA SÛRI.) di îran de (KURMANŞA) kirine sînore kurdistan ku ji çaran yek ji xerîta kurdistan dane birandin, yanî li kurdsitana turkiye ferat. li sûri cizîr nexistine xerîté, li îraqé çiyayé hemrîn ne kirine sînor, li îran erdê kurdistan ne giyandine derya xelîc, di awakî rast û durust de eger mesaha kurdistan de kilo mitraj bé gitin hingé bé gûman wé (700) hezar kilometir zédetir derkeve,

ZEMÎNÊ KURDISTAN DI DEWRÊN JIYOLOJYÊN AGIRVEŞANÎ DE .

Di dewrên jiyolojîyên agir veşanîyên orojînî (1) ku di zemîn de çiya hilatine, diwan dewran de etnogirafya kurdistan di warên fizikî û felekî de di asya roj ava de kilîşek (2) xweser di xerîté de girtîye, diwê dewra jor gotî de pêkhatina çiyayên kurdistan di bilindahiyé de qiyasên mezin bixwe girtine, çewa ku di rojhelata başûr de ji silsila çiyayé (ZAGROS) heya (TOROS Û ERARAT) ew çiyayên ji hev-

---

1. orojîn (wé dewra ku ji ziké erdê çiya hilavêtine) 2. kilîş (resim)

der û bi hevve girêdayî di xerîte de wek:-hîvek çar şevî di
zemîne kurdistan de ^{NISTIMAN} kevanik dide çekirin, ji başûr ber
bakurve- ZAGROS. QENDIL. SORDAŞ. SUKART.
HELEGURT. ŞÊRÎN. CILOYÎ. METÎN. GOYAN Û TOROS
vana tevde ji (2500-5165) mitir bilindin, tevde bi daristana
xemlandî û nixumandî serdane ber ewcên felek, liwan çiyay
pesar (3) û nizmanîyên çiyay kanî çem û royên weke: dicle,
ferat, zab, xabûr,) jê zayindene, ji milê dî tevde (gêlî gaz û
gedûk şikeft û zivîng) bê jimarî, ji bilindîyên wan çiyay
hinên jêr tene der pêş kirin wek:

- di kurdistana bakur roj-ava de, li heremên (1) QARS.
WAN.ERZARÛN- çiya- é MENKENE. 2610.M. SÎPANA
XELAT. 4445.M. TENDÛREK. 3500.M. ARARAT.
5165,bîngul, 3153.M. ELAHÛEKBER. 3111.M. di yêrî-
van de çiyayê (ALAGOZ. 4100.M. LI ROJ AVA
BAŞÛRÊ (AMED) çiyayê reş, 1850. M. li heremê malatîya:
çiyayê agir, 3090.M. li heremê meraş çiyayê-BIN-
BOGA. 2745.M. MELETO. 3000.M. ÇIYAYÊ SIPÎ.2890.M. ji
van péve zemîne kurdistan ji %40 bela wela tevde çiyane én
nizim ji-500.700-1000-mitre bilind tevde bi daristanén, her
wekî hate gotin, ji pesarén wan çiyay çirén avan ji zinarên
bilind da dikevin nizmanîyên kûr jiwir derin nav bexçe avîya
n abûrîya welat pêk tînin,

Belê di zemîne KURDISTAN de kanî çemén mezin û
piçûk ji jimaré derin, lé hin çemén navîn û royên mezin

---

3. pesar (singê çiya)

NIŞTIMAN

ligor hatiné evin: -FERAT. DICLE.ARAS. AVAREŞ. ZABÊ MEZIN. ZABÊ PIÇÛK. ÇEMÊ DYALE. XABÛRÊ ZAXO. XABÛRÊ SÛRÎ ÇEMÊ HIZIL. ÇEMÊ BOTAN. ÇEMÊ XERZAN.BATMAN. ÇEMÊ ENBAR ÇEMÊ MADEN. ERZINGAN. MUNZUR. ÇEMÊ XERÎBÎ. SÊ ÇEMÊn ÇIYAYÊ SIPÎ û weke van hene, jiber wî qasî li kurdistan her tewir çandîni û darên meywan bi piranî çê dibin, wek, genim, ceh, nok nîsk, birinc, pembû, kunci, fsûlî, kartol, titûn, meywe: tirî, mewij, goz, biif, zeytûn, sév, mişmiş, şeptalû, û weke van, di roj helaté navînde jêderé wan kurdistane, wiha renga: pez, sewal, ga, gamêş hesip histir, zédene,

BILINDÎYA ZEMÎNÊ KURDISTAN JI RUYÊ DERYAN:

Ev bilindahî fizikî û felekîya zemîné kurdistan, ji başûr ber bi bakur di hawa gerim û serma de bisé hereman té lékve kirin wek:

A- Ev qelmro (2) di başûrde dikeve binîya XETÊ BIROKSIL, li îraqê dekeve binîya (akrê, pêris û bêxêr) ku jêre deşta (hevlér şemamok û silîvana) té gotin: pehnaî (kerkûk heya (xaneqîn) di xwede digre, di roj avayé (dicle heya ferat) başûré çiyayé (torabdîn) berîya (mardîn, wéran şehir û ruha) digre, zemîné vî heremî ji/300-500/m, ji ruyé derya bilind tir re, havîné germe dereca germî digîje (45), zivistané kém salan dikeve bin deqé, livé qelem rewé gotî

---

2. qelemro (muqatea)

(genim û ceh) ji herderên kurdistan zêde-tir çê dibe, ji ber ku tev de erdê çandinîye, çewa ku petrolên (sûrî û îraqê) jî tevde livî hermî der tén, çewa diwê samtê de li îraqê dertê

B- heremê (NIVATIS (1) ev herem dikeve navbera çiyayên (TORABDIN Û TOROS) ji (HEKARI. SÊRTÊ. SILÎ-VAN.DEŞTA AMED. HEYA XARPÊT Û MELATYE) digre,

Ev heremê (B) di bakur de ji roj ava berbi roj helat digîje heremên , (KALAN, dersim, ÇEWLIK, bîngul, MÛŞ. BEDLÎS. MEHABAD. ŞINO) ev qelemro havîn û zivîstan navînin, dikeve xetê (38) di pehnaîya xerîtê de, bi her awayî di navbera vî heremî û heremên (A Û C) de ne wekhevî tén dîtin, divî heremê (B) de wek heremê (a) her tewir çandinî, pez û sewal têne xwedîkirin, jê û pêve tède (meadena sifir, kurom, gule, elminyom, hesin, komira kevir, çimento, û petrola reman-dertê, ji van hereman pêve tevaya zemîné kurdistanê tevde meadenin, eger hebûna kurdistan di destê kurd de be, hingê kurdistan dibe (Siwêstra) rojhelat lê mexabin xwediyê wê hebûnê di bin sîdariyên çar dewletên sitemkarde belengazin derin welatên wek: almanya, lîbya, hîcaz, awistiralya, amerqa-jibo xebatê jiber ku dewletên kurdistan vegirtî ji déla-xwendegah, û dezgdarîyan, merkezên eskerî, jandirme û muxabiratan pir dikin, ji milê dî dezgedar û tucarên wanjî abûrîya welat ji nav destê kurd derdixin,

---

1. nivatis (di zemanê médyá de ji çiyayê (toros) re (nivad dihatin gotin]ji (hekari heya xarpét) jêre (nivatis) dihatin gotin

NIŞTIMAN

C- Jivî heremî re zozan té gotin: ku di keve xetê (39) û xwe dispêre xetê (40) di bakur de, ev herem ji-HEKAR.BEDLÎS.MÛŞ-heya sînore (GURDGISTAN. BAKO Û REWAN- bixwe digre, ev herem ji /500-1000/ ji ruyê derya bilindahîyek mezin bi xwe digre, liwan navçeyan meruv dikare bêje: havîn nîne, deşt û nav deştên navbera wan çiyayên tevde mérg û kanî zêde é-2000- mitir ji ruyê derya bilindtîre, herdû heremên jêrîn dema payîzê rewa dikeve liwir berv dikeve, tevaya zivistanê liwî heremê zozan baran nabare heya meha nîsanê, li hin deveran zivistanê dereca sermayê digîje-10-15 bin deqê, (2) liwî heremê zozan pûş çê nabe her giya şî ne perda berfê digre ser, jiber ku welêye tevde mérgin, zêde pez lé tê xwedî kirin, nemaze mîyên sor bilind û girsin, ne tenê derin bazar gehên anedol, lé bi kerîyan derbazî sûrî, îran û digîjin awirpa jî, ji pirsê navê zozanê péve ji wan wilayetên-MÛŞ BEDLIS. WAN. ERZA-RÛN. QARS. ARTEVIN- re SERHED té gotin, peyayên wan navçeyan, bejna wan bilind devê wan piçûk, rûçikê wan reng genimî, wek çiyayê (tor abdîn) serê wan mezin bejna-wan qalind û rûyê wan pehin nayên dîtîn, ji zemanek dûrve her û her di navbera dewleta osmanî û qeyserê rûsya de liwan wilayetan péder pé cengên xundar pêk hatin, nemaze di cenga cîhanê a pêşînde jî ber kuştariya wan (êrmenên) ku di nav leşkerê rûsya de bûn, ew pénc wilayet bicarek welat

---

* ro (ji çemên wek: ferat û dicle re té gotin) 2. deq (sifir).

berdan muhacir bûn, di nav belengaziya wê herbé tevde li der kolanén xerîbîyé mirînişTIMAN10 venegerîyan welat,

KURDISTAN, bi xerîta xweya fîzikî û siyasî ve, nemaze (1) di rewşek jiyogirafî de, xweş té dîtin ku zemîné kurdistan ji hebûnén jixweve (2) dewlemendtirê tevaya qelemro (3) yén roj helaté navîne, çewa ku divî warî de li cildé péncan-TARIXa KURD- awir hatîye vedan, her wekî li jor hate gotin: ji meadenén tîvel (4) péve tevaya petrolén-TURK. IRAQ Û IRAN TEVÎ SÛRÎ¹¹-ji zemîné kurdistan zayinde ne, ne ku ji wan tiştekan na gîje kurd lé nahélin ku téde karmende (5) jî bixebitin, di nav wê heb ûnê de her jar û belengaz sitemberin (6), belé ji her awayén jiyîné paş mende ne, nikarin zarûkén wan herin li bajarén wek: sitenbol, şam, beîx da û tehran- li zanîn gehan buxunin, jiber ku li welaté wan xwendegeh nînin,

Çewa ku li herçar parçe-én kurdistan ré nadin ku şagirtên kurd bikevin xwende gahén herbî an firinde gehan, ji milé dî ré ne didan ku li bajarén kurdistan dezgedarî béne vekirin, jiber wê çendé sermayedar û dewlemendin kurd diçûn li bajarén enedolé dezgedarî (7) vedikirin karkerén kurd békar diman derdiketin welatén xerîb, jiber wê setemkarîyé ew kurdin derin anedol û én welatén der piranîya wan liwir dimînnin asîmilasyon dibin, çewa ku piranîya bajarén wan welat vegirtîyan ji kokéve kurdin hatine bişaftin (8),

---

1. nemaze (xasseten) 2. hebûnén jixweve (serwetén tebie) 3. qelemro (iqlim) 4. tîvel (muxtelif) 5. Karmende (muwezif) 6. sitember (mezlûm) 7. dezge (fapriqé, meemel) 8. bişaftin (helandin)

Divî warî de, em dikarin bi xurtî bibéjin: di rojên pêşde dema erdê kurdistan ji-TURKIYE. IRAQ.IRAN Û SÛRÎ-bé veqetandin, hingé her çar dewlet bi hev re ji hêzdarîya abûrî (9) û heykela diwêlî dikevin, jiber wî qasîye ku çî dema kurd jibo girtina mafê (10) xwe li hember dewletek jiwan bi şoreşêve radibin, hersî dewletên dîtir bi her awayên siyasî, abûrî û eskerî jiwê dewletê re dibin destegîr û piş-tegîr, ew yektîya sitemkarîya dewletên kurdistan vegirtî bûye sebebê dilîya wan!

Ji mile dî, diwarek diwêlîde jî, istiratîjîya zemîne kurdistan ku di nebera AWIRPA Û HINDISTAN de, nemaze heremên PETROLAN bûye gehînekek (11) réya bazirganî (12) siyasî û eskerî, wiha renga di navbera sînorê qafqas derya sipî û xelîc de jî di bergeha RÛSYA de bûye gehînek, ew istiratîjîya kurdistane ku li nejadê kurd bûye bela sebebê giriftarî û bin destîya wan, lewre jibo wan daxuwa-zên gotî her û her mesalihên herdû leşker gehên roj ava û roj helat bi dewletên kurdistan vegirtîre girêdayîne bi kurd û doza kurdve! eger carna jibo siyaseta xwe yek jiwan dewletan destek dibin ebayêre bide kurd é dîtir dijé wî dest dide wê dewleta kurd lihember rabûyî, herdûjî ne şirkete bihev re vekin

JIBER wî qasîye ku ji destpêka esra (19) ve jibona girtina mafê xwe-é qewmî û tarîxî, kurd pêderpê (13) wek helqe-ên zincîrê bi hev re girêdayî bi şoreşên zêde xûndar û maldarve

9. abûrî (iqtisadî) 10. maf (heq) 11. gehînek (muwaselat, olaşme)

12. bazirganî (tucaret). 13- pêderpê (lipê hav) •

rabûne û ra dibin, lê sed mexabin wan mesalihén herdû
leşker gehén çep û rast ne héştine û nahélin ku kurd wé
daxuwaza xweya insanî bi destxin! eger ji awan bi awakî edil
û insaf bikeve bîra wan û berge li pêşîya bizava kurd ne
girin, kurd dikarin bi sîlehén teqlîdî heqqé xwe bigrin, belé
çi kurd én ronak siyasî vé nizanibin nikarin ji kurdre
bixebittin û jiwanre havilek bi destxin!...

NIŞTIMAN

KURDISTAN DI CEMALEK FÎZIKÎ DE KETIYE BIN PERDA REŞ!

Her wekî di rûpelén derbaz buyî de awir livê hindavê
hatîye dayîn ku di dewrén jiyolojiyen pêşîn bi hev ketina
gogzemîn de, jiyogirefya kurdistan rewiş û cemalek bé
hemta (1) bixweve girtîye, nemaze (2) di dewrén OROJINÎ
(3) de li deşt û nav deştan bela wela çiyayén bilind di nav
telpe-én ewran de serdane ber ewcên felek, havîné wan çiya
n wek: şaşikén melan sipî û singên wan wek: çekén seyîdan
kesk bi daristan û kulîlkén renga reng nuxumandî û xem-
landîne, ji bilindahîyên gélî û gazén wan çiyân, di nav zina-
rén bilind de avén kanîyan û berfé bi çîrén mezin şîp
dadikevin nizmanîyén kûr, wek: tewén cawé sipî tew bi tew
ew pélén avé dadikevin erdé kumetén sipî wek: kefa sabûné
hiltên û datén, jiwir bi pélén girs û hûr bilef di badokén
newalan de, di bin sîya daran de tîrêjén rojek menûşagî di
nav pélén daran de iîwan dide wek: mecdîyén zîv téne

1-bé hemta (bé misal) 2-nemaze (xasseten) 3-orojîn (wé heqba ku ji erdé çiya hil
avétine).

jimartin û dinav cu u cübaran di dikevin nav mêrg û kulîlkan wek: lefên marên sipî lihev dizivirin derin nav baş, beşçe, darên meyweddar û avîyan,

Di şevên tarî de ew çiyayên bilind di berhev de wek: şifre-ên dirasa (4) ezman liber çavê meruv dikin kerî, istêrkên ezmanan wek: elektrîkên bi ronahî di nav pêlên derya (5) bayê de, geh hûr û geh girs xuya dikin, bayê ku di wan gélî û zinaran de wek: dengê firinde (6) én még û fantom gurî ji wan té, çewa ku di kovikên berû yan de wek: fit kên polîs an difîkînin, ji şikeftên bilind fîşkînen pezên kovî û nalîna teyré goyîn bi zîz dikeve goyé meruv, sibehan dema roj di bin çadira ezmanek şînde tîrêjên xwe li kubetên çiyayê ve dide, dinav wan tîrêjan de pelên dar û devîyan wek: ava zer an roja di nav (ala kurd) de zerdikin, ew giyayên biwan dar û devîyan ve hilkişandî wek: tayên naylon an têtên tenbûra ji dûrve di ayîsin (7) gul û kulîlkên bi darave liber wan tîrêjan wek: elektrîkên piçûk renga reng xuya dikin,

Ew deşt nav û nizmanîyên çiyayê, tevde mêrg ji gul giya û kulîlkan xemlandî wek: kalîçe-ên KAŞANI (1) zemîn nuxumandî û raxistîne, di nav wan mêrgên kesik û şîn de ciyê ciyê kerîyên pez wek: kavlên gundên xirabe di mişel de xuya dikin, dengê sitranên bêrîvanan di bilindî û nizmanîyên dûr de di nav pêlên bayê de dizîzikin û têne bihîstin, ji milê dî dengê bilûrên şivan bi ser awa meqamên RAST.

4-drase (çînek, biçer) 5- derya (be-hir) 6. Firinde (tiyare) 7- di ayîse (diberiqe),

1. Kaşan (bajarê ecem)

SÊGAH, ÇARGAH Û NEHAWEND-de perdan diguhêrin,
 li zinarên bilind ekisê ^{NIŞTIMAN} çêdikin, li ser dar û zinaran qibe
 qibên kewên nêr, dengê şalûl û bilbilan dikevin hev ji sazê
 piyano bi gelek xweştire, dema ew berx û mî hevgel dibin,
 barîn û kalîna wan wek: kurdên her pênc qelemroyên (2)
 kurdistan di şeva NÛROJÊ de bigîne hev ew xweşî û geşî
 dikeve dilê meruv, çewa ku dî cihan de daxwaza her insanên
 azadî perest e,

Di hersî mehên buharan de, ew teyirên piçûk û mezin bi
 refên giranve, ji ber germa peravên deryan ber bi zozanan
 ve hildikişîn wek: firindan di ezmanê kurdistan de xetên nû
 didan vekirin, dar û zinarên çiyar biwan koçerên firoke têne
 dagirtin, çewa ku koçerjî bi kerîyên pez û mî kon û çadirên
 wan li bargîran barkirî, jin û zarûkên wan li hesp û histiran
 siwar, bi kewt û lekên mezin ber bi zozanan ve rêwîngîne,
 her koçek wek leşkerên nizamî firqe lipê hevin, belê berê
 wan liwê bihuşta welate, nav gul û kulîlên renga reng bayê
 paqj û kilisyom, wan deverên ku di meha tîrmeh de (3)
 gerimbûn nagîje dereca (25), ew deverên ku kurd di gund
 û bajaran de li nav wan gélî gaz û daristanan de jiyîndar û
 bextîyarin, belê her ulema-ên jiyugirfî dizanin ku di heqbên
 jiyolojîyên pêşîn dewrên agir veşanî de, li roj helatê navîn
 asya rojava zemîne kurdistan ji rûyê deryan- 200 500-mitre
 bilind pêk hatiye yanî di nav tîrêjên rojek menûşagî deye,

Piranîya çavî, kanî û çemên erde kurdistan ji bin çiyarên
 bilind dertên, ew çiyayên ku nêzîgê sedî di bilindahîyan de

---

2. qelemro (iqlim, muqatie) 3. tîrmeh (temûz)

jimarén mezin digrin ji/2000-3000/ mitir piranîne, lé hinên wek- BINGUL. TENDÛRE. CILOYI QENDIL. SUKRAT. HELEGURT- digîne (4000) mitre, ARARAT- 5165- mitre bilinde piraniya wan pesarén (4(çiyân) HAVÎNGEHIN, tevde dibin siyên daran de û çirên avan ji zinarén bilind dadikevîn çeman di berqef û golén kûrde li hev dizivirin kefa şîn liser avé seywan vedide, req, kevjal, beq û masî dibin xemla wan golan diwan deverén gotî de nexweşiya MALERYA nîne, ji ber ku kelmêş lé najîn, ew bayé ku ji nav gul, giya, û kulîlkan, li daran pél ve dide, di nav pelén daran de bêjing dibe, çewa ku beré ji xâz û azot paraztîye tevde uksicîn û kilsyûme, di hilkişandina bévil û hilim berdana devde masse-én xâz û gemaré ji hunavén meruv dide réjkirin, meywe én kurdistan ligor fizikî û felekîya zemîn diwande vîtamîn xurte çewa ku di goşt, şîr mastén kurdistande made-é protînî û di nande jî made-é kilor û şeker xurte,

Sed mexabin, kovan (1) û keserên dilbirîn ku nejadê (2) kurd koka xawer(3)zemîn , diwé buhuşta (4) welaté xwe li navwan, mérg kanî, kulîlik én giyan, daristanén pesarén wan çiyânên bilind gélî û gazên kûr de li derî bi komén mezin wek kevirén kilsî û zixûran komén hestîyén jin, zaruk, kal û pîran şehîdén ku tevde bi singuyên leşkerén turk hatine kuştin! heya nihojî ew komén hestîyan li géliyé zîlan mayinde û ber çavin, hestîyén tilî û movikén di nav axéde wek:

---

4. pesar (tigê çiya)

1. kovan(derd,êş) 2. nejad (qewim) 3. xawer (bi farisî roj helat) 4. bihuşt (cenet)

morîmên sedef li erdê di ayîsîn (5), di şevên tarîde fosforê
hestîyê wan ji dûrve welatê DIBISTANAN ronahî jîwan dere, zivis-
tan û buharan liber lehîyên ava baran û berfê kakotên serên
wan di newalan de di nav pêlên avêde ser û bin hev digindir-
rin, di rix wan meşhedan de liser kavişên gundên xirabe bi
şev dengê kundê çepel (6) té, ew çîrrên avan ku ji zinarên
bilind dadikevin di nav wan de rehên xûna şehîdan xuya
dikin, raserê zemîné welat telpe-ên ewrên selbîyetên
daxuwazên diwêlî li nav çavê wan her û her birûskan ve
dijenin!...

Her kurd ji umrê-7-10- salî dev li tilîya xwe dikin û ji xwe-
re dibêjin:- di her salixên kesane de em jî ji zendên cihan ne
cudane ku tev de di welatê xwe de xweserin, lê çima em
tenê dîl û bindest? gelo wê kingê ev ewrên selbî di nav bakî
azadîde ji ser welatê me here daku emjî rojek rohnî û aza
bibînin? ew avên çîrên mezin wê hingê ji wê xûna şehîdan
bêne parastin da ku em karibin vexun? li şûna wan komên
hestîyên wan şehîdan wê kingê DIBISTAN.ZANINGEH.
BANGEH. GASTÎNEN KOMÎDYAYÊN DIRAMI û
FILIKLORÊN ME ÊN QEWMÎ BÊNE AVA KIRIN? wê
rojek hebe dinav wê buhuştê welat de em di cejna azadîyê
û şeva norozê de bi serbestî riqis û dîlanan bikevin dewrek
dilgeşî û wan rojên reş û giriftarî bavêjin pişt perda zeman
û tarîxê!?!.....çi kurdên ku buharan li erdê kulîlkên sor û
daran gulên sor dibînin, keserên kûr ve didin, jiber ku wan
gulan dilopên xûna şehîdan guman dikin, ew /47000/ jin

---

5. ayîsandin (berqandin) 6. çepel (şûm)

zarûk, kal û pîrén çemê ZILAN te ber çavê wan!.

Belê, nejadé kurd jêderé arîyén roj helat diwé buhuşta welaté xwe de, biwan salixén cemalek tebîî û hebûné de ma ne dîl û giriftar! di bin sîdarî û sitemkarîyén dewletén kurdistan vegirtîyén heq nenas de tevde jar belangaz bi dil birînî di rojén matemade (7) ne! ji hermafén insanî bé par û paşmende mane, ne tené ji huqûqé siyasî, civatî, abûrî lé nikarin bi zimané xwe-é maderî binvîsin û bixûnin, hingé bi gunahkarî dikevin ber mehkemeyén eskerî, yanî xulase ew mesaha kurdistan (700) hezar kilometre bi (30) milyon kurdve liwan bûye-ZINDANA MEMÊ-

Dewletê kurdistan vegirtî én ku heq, edalet û huqûq, di qamûsa wana exlaqîde nîne di KOMA YEKTÎYA MILLETAN bûne libat (1), biwé payedarîya sexte jî nasekinin, dibin wé sîdarîya seywana xweya peritî de di nav xwede inkara hebûna nejadîya kurd dikin, bé şerm û fedî di civînen diwêlî û danezanén xwede dibêjin: ewén jî wan re kurd dibêjin turkén çiyandin hîne zimanê kurdî bûne, yanî diwan bed exlaqîyén xwede ew bixwe ispata hebûna zimané kurd bé hebûna kurd dikin, ku jivê gotiné xerîbtir héj kesan ne bihîstîye, ji milé dî jibona ku dolar béne waleté wan di / 1963/ de pé li qapsûné kirin, bi zimané firansewî nivîsarek dane belakirin tède gotin: li DIYARBEKIR û bakuré wé yanî (ZERGA FÎS) bajaré (BIXUD) xwedané pêşîyén kurd (HURI) é ku jére (DUQYANOS) yûnan gotine, ew tarîx bi asaranve /5000/ sal berî zayinda (mesîhe), ku hingé héj

---

7. matem (hezîn), 1. libat (aza)

péşiyén turk lidor çemé zer (ÇINE) karé wan dizî héj navé (HON) negirtibûn, nejmîstîman (MURI) impiratorén roj helaté navîn bûn, çewa ku asarén wan niho li (sûrî li çemé asî) derdikevin, libaşûré (kerkûk) xirabe (NOOZO) dertén,

Biwê guman û daxuwaza faşistî, li kurdistan navên-bajar, gund, çiya û her derên mealimén cugrafi ji kurdî werdigerînin zimané xwe çewa ku (suy adî) wek qijinkê bi navên kurdve zeliqandine, divé esra bîstî ku insan liser (hîvé) peyabûne û li istêrkên malbata rojé dibin peledar (2) ew li rûyé zemîn miletek bi awayén tarîxî eserî û beşerî jixwe mezintir dixuwazin dibin baskén xwe-én rûçîkî de veşêrin , ma gelo jivan nezantir li cihan kî heye?

Jiber wan şermezariyén xwe ré nadin ku, méjevan (3) uryantalîst ulema-én arkeolojî herin kurdistan û bi kurd re bipeyîvin, daku zanibin ew kurdin, di zeman û mekanaan de carna hin çûne gera kuristan muxabirat bi wanrene, dema derin gundén kurd ewén xwenda an ên ku eskerî kirine gazî wan dikin, ew muxabirat di nav wan de dibin terciman û ji wan re didin zanîn ku ronîştmanén van hawîran tevde turk in, lê ew uryantalîst û muerix dibînin ku ew gundî bi turkî qenc nizanin,

Lê gelo ew sazmanén (4) wek civata HUQUQÊ INSAN. KOMA MILETAN CIVATEN XAÇ U HIVA SOR. LICNA EFWE DIWÊLÎ. YEKTIYA MUERIX Û UDEBA ÊN CIHANÎ. CIVATA YONÎSKO Û wek evan ji wan re

---

2. peledar (mufetiş, pelandin-teftiş) 3. méjevan (muerix) 4. sazman (munezeme)

nabe daxwaz ku berî agahîyên binê deryan qutbé başûrî û bakur, lirûyê zemîn asya roj ava, vî nejadê welê sitember (5) bi serpehatîyên wan nas bikin,? ku yek ji bendên sazma-nên wane,

DI WÊ BIHUŞTA KURDISTAN DE CÎ Û ZEMANÊ ZAYINDA MIN

Li kurdistana bakur rojava li heremê NÎVATÎS (1) (70) kîlomitir bakur rojhelatê şehre (AMED-diyarbekir), li navebera qeza (LICÊ Û HÊNÊ) li gundê (NÛZERG) a kevîn zemanê (HÛRÎYAN) (SERDÊ) a îro, di /1907/ de hatime dunyayê û çav li ronahiya rojê vekiriye, ku ji wê neyîna aza ketime heyînek dilî û bindestî, di malbatek paqij û her awayên adat û teqalîdê kurd de hatim perwerde (2) kirin, ligor wî navçeyî di malek dewlemend zemîndar (3) de bi dilovanîya dê û havek xwenda û millet perwer lidor min meruv û pisman bi delalî ji piçûkîyê giyame xortanî, ligor teqalîdên wî zemanî ji mere (EŞIRA ZIRK) dihatin gotin, di kurdistan eşîrek zêde boşe,

GUNDÊ ku tede ketime landika jiyîne gundê min di parêzgeha (amed) de tek û تنها bé hemtaye, di binya çiyayê (NÛZERG) a ku di zemanê pêşiyên kurd (HURÎ) yande dema ji şikeftên (BIQLÎN (5) derketine ew bajar ava kirine ku tarîxa asaran (5000) sal berî zayîndê ye di navsera çiya de keleh heye, jê roj helat dirix kanîyê de ji zinar

5. sitember (mezlûm).

1. nivatis (ji sêrtê heya xarpêt re té gotin)

2. perwerde (terbiye) 3. zemindar

5. birqlin (ciyê birqê-zerfe)

birandî wek: efsan kesê misrê (HEYKELEK) bilind heye, ku diwî zemanî de jêre perest-îşkar (6) bûn, ew heykel berî xudanê (hûrîyan-bixud) bûye, êkû yûnanan jêre (duqyanos) gotine, lê sed mexabin di /1953/ de bi gumana ku diwî heykelî de xezîne heye, di gewrîya heykel de dinamît teqandin serê wî bi giranîya pêncî ton zêdetir ji heykel pengîzî niho li nêzîgê kanîyê li erdêye,

Li roj helatê wî heykelê gotî di nizamîya çiya de çavîyek mezin av jîbin çiya dertê, cûyek raserî bexçan tê li gund derbaz dibe ji bo avdana der û avîyan, jiber wê çendê qeza (licê) di roj helat û qeza (hênê) li roj ava, herdûjî li benda meywe-ên daran û avîyên (SERDÊ), di binîya wan bexçe-ên pirde zevîyên avî wek: genim, ceh, nok, nîsk, pembû, kunci, têne çandin, ji wê cûya didûyan a ser zevîyan pêve, cûyek ditir dere ser aşan, çewa ku li jor hate gotin di wilayeta (AMED) de gundek bê hemtaye, bajar û deverên eserî:

Jê û bakur (25) kîlometir li ser çavîya (çemê dicle) binavê şikefta (BIQLÎN) heye, ew zivîng (7) wek bajarek mezin e di binîya çiyakî bil de çavîya dicle jê dertê, di nîveka dewra (NEOLITIKÎ) (8) de yanî piştî bi dest xistina (agir) ew pêşîyên (HÛRÎ) yên kurd ku jiwir DER ketine zemînên rast dest bi avanîyên keleh û bajaran kirine, ku ew dewra jiyîna şikeftan avêtine pişt perda tarîxê, di wê dest pêkê de dest bi çar bajarên jêr kirine ku ew asar mayindene wek:

1. li navsera çiyê (serdê) binavê (new zerg) ew xirabe bajar

---

6. perest-îşkar (jere itaet) 7. zivîng (şikeftên di hevde) 8. neolitik (dewrek 50) hezar sal berî zayindêye,

NIŞTIMAN

ava kirine, ku jêre (new-yanî-nû) gotine,,

2. li roj avayê (serdê) girê (Tewîl) (1) heye, navsera wî jî bajar ave kirine, di binîya girde asarên kevir siwar, peya, sindoq, hene, ligor xirafatan digotin bûk anîne wir kufir bûne (xuda) ew kirine kevir, héj jî jêre kevirên dawetê dibêjin,

3. roj helatê serdê (BIRYAS) ewjî kevne bajarê wane di zemanê (bixûd de héj hebîye (2)

4. bajarê çaran (zerga fise (bajarê (xudayê hûrî-bixûd) de, ev bajar di başûrê (serdê (10) kilometir li ser çiyakî ava kirine, ku hêj téde bingehên avanîyan mayindene, di roj ava de nişanê împiratori keviyek bi qul heye, çewa ku ew kevir li roj avayê (serdê) li pesara çiyajî heye, ew çîroka (eshabî kehif) ku di (quranê) de hatiye fermayîş kirin, jiwî bajarê zergê doqyanos pêk hatiye, çewa ku ew şikefta eshab kehif li bakurê (serdê) di çiyayê (derqam) deye, piştî hingê bajarê (AMED) ava kirine, ligor tarîxa wan asaran çewa ku liroj heta gotin: ew hukmdariya nejadê (hûrî) ku ereb jêre (hurîyên dibêjin)- 5000-berî zayind a mesîhe,

DI ASIYA DE LANDIKA INSANÊ PÊŞÎN HATIYE PÊÇANDIN

Di wan danezanên asarên gotî de tarîxên cihan me agahdar dikin ku di komên zendegî de (ARÎYÊN) asya rojava her nejadên cihan kevintirin, ligor bi destketina asa-

---

1. ev dewîl- li roj helatê mardin kevne bajarê (dara) û li (jî heye) 2. biryas (bi zimanê yûnani (yas) navê jinane le (os) wek (doqyanos) navê zilaman ne.

ran xweş dide xuyakirin ku berî dîtina agir bi dehan hezar sal dewrên jiyîna şikefta NISTIMAN û NEOLÎTİK- bi navên insanên (NEANDERTHAL Û HOMOSAPIENSI) leqabên kesane girtine, nemaze (3) li xerîta zemîn bakurê (MEDARÎSERETA) di xetê (BIROKSIL) de, ji roj ava berbi roj helat (KURDISTAN.IRAN.HIN.CAWA Û ÇIN) é dike bergeh, ev qelemroyê zemînî bingeha jiyîné bi xwe digre, divî warî de asarên dîtî rastîyê didin gotinê:

ZANAÊN ARKEOLOJÎ-li heremê (CAWA) kakotek seré insan dîtine ku /500/ hezar sal berî pirsar tarîxê, yekê dî li (PEKÎN) paytexê (ÇIN) é bi dest xistina (300) hazar sale, jê û péve li kurdistan başûrî çiyayê - BIRADOST ŞIKEFTA ŞINDER-di /1959-1961/ de şirketa arkeolojiya amerîkanî, bînavê (şirketa şemsûnî) dibin nêrevanîya (1) alimê asar (RALIFSOLIKI) de, hundirê wê şikeftê bi çar tebeqên A.B.C.D.- (47) pê ax kolane şikeft ji erdê bilinde ew ax ji toza ku di nav bayê de ketiye şikeftê, tebqa (a) heya tebeqa (d) (70) sal berî zayîndê bûye, téde heft kakotên serîyên insanên-NEANDERTHAL Û HOMO SAPIENSI) tevî kêsek tovên şînkahî yan dîtine, çewa her heft serî di cildê tarîxa jêderîya nejadê kurd de di dest me dene (2), ev rêçên welé dûr li awirpa ne hatine dîtîn, heya ku ji me re (HINDU AWIRPI) bê gotin, ku ew tîzên tarîxî tu mentiqê bixwe nagrin, ji wan tîzan re bi kurtî bersifên (3) jêr tîne

---

3. nemaze (xasseten),

1. nêrevan (muraqib) 2. jêderî (menşe) 3. bersif- ciwab)

dayin wek:

1. Piraniya wan (méjevanén) Ewripî agahî ji hev girtine û gotine: ew (ARÎYÊN) asiya ji (ESKENDINAFYA) çûne wir, tevî ku jiwan méjevanan (4) péve ûlema-én bi hevketina zemin dizanin ku beri/3000/ sal miladî li wé derya (baltik) hêj erdê reş der neketibûn.

2. Lé beri zayindé li (AMED Û BAKÛRÊ AMED /5000/ sal asarén (HÛRÎ) ên pêşiyén kurd mayindene, hêj wêdatir li başûrê (seybiryâ başûr roj avay derya (KASPÎN) Çemê (ALAGEŞ- yenî sî) 8000 sal berî zayindê liwê hinda vê (DEWLETA ALKANÎYA KURD BI SEREKÎYA ŞAHÊ ORUNGO) hebûye, çewa ku dîsa diwî cildê pêşîn de di dest mede herdû keviré ber kélkén (şahê orungo) hene, diwan de donzde rêz nivîsar hene, di bawerîya wan asaran de ew têza eskendinafya ma efsane (6),

3. ji milê dî eger arîyên asya ji awirpa hatîbûna wê pirsên zimanê wan bi xwere banîyana, lê emjî û ewjî dibînin ku di nav zimanê (arîyên awirpî) de pirsên arîyên asya mayindene, çewa ku di awirên (sematiloj û morfoloj) de jî ew salixên tarîxî liba (kurd, îran, efşan û hindîyan) té dîtin,

4. her wekî tê gotin: dûxan bé agir hilnayé-wiha renga wan muerixan ji dûxanê peyîvîne bê ko ji agir behis bikin, raste diwan heqbên zamanên gotî de yanî di dewra barbarî de ku hêj sînorên diwélî nebûn, hin kom û kewte-én koçên pêşiyên kurd, ji REWAN Û ATROPATÎK (7) di bakurê

---

4. méjevan (muerix) 5. kaspin (qezwin) 6. efsane (istûre)

7. tropatik (azerbaycan)

derya reş de çûne (HINGARYA) lidor çemê (TONE) mane,
 çewa ku liwan hereman ^{NIŞTIMAN} asarên wanjî mayindene, lé piştî
 zemanek dirêj jiber esbabên ne naskirî dîsa vegerîyane
 jêderê (8) xwe, diwê vegeê de li (ROMANYA) heremê (9)
 TIRANSLIVANYA- hin jiwn koçan liwir mane, ji wan re
 kurdên (DEYLEM) dihatin gotin, li (GIRAVA SIPAS-
 TAVOL-qirim-jî gundek jiwan koçan hene, divî warî de li
 dûsiyeyên (KARDÎNALÊN QUSTENTÎN RÎGA) jî té dîtin
 û dibêjin:- ew koçên arîyên ku ji awirpa vegeerîyane, berê
 jiwir çûbûn hingarya•

NEJADÊ KURD BINGEH LI TARÎXÊN DÛR DIGRE:

Belê ev nejadê (KOKA ARÎ) di rojhelatê navîn de ew
 çend kevne di zemîn de dewrên tarîxî di serxwe re derbaz
 kirine, çewa ku di bawerîya hézek ne penî (1) de ew çend
 nav li (xuda) kirine, wek:

- MÊTRA, AND, ÎNDO, AHÛRMEZADA, (2) HOMA
 YEZDAN, XUDA, ew her heft nav bi hindikî kémî du
 hazar sal nehatine guhartin, ji milê dî tu nejadî berî wan bîr
 ne birine ku jibona her tiştên peyda û hebûnan çi sar çi
 gerim, tevger û bê tevger di peyda de ji wan re hézek jixw
 ve(3) heye, dîsa diwê bawerîya gumanan de wan kesek şan-
 dekê (4) pêşwa û pîroz biwî hézî re girêdayî di zeman û

---

8. jêder (mesder) 9. herem (mentiqe),

1. nepenî (ne xuyiyayî) 2. ahûremezda (a jore. hûr. roje. mezd. mezin. yanî ew
 mezinê di ser rojere, 3. ji xwe ve (qanûn tebi'e) 4. şandek (resûl, qasid)

mekanan de li nav xwe dane rakirin wek: - NAPIŞTAIM (5) MEHABAD. HOŞENG. ZORATÎ. MUZDIK. MANÎ (6) ZULFÎ (7) HÛR (8) ABRAM (9) zerdeşt (10), ev yanzide rêhberên heq nasî û dilovanîya hev biwan bide zanîn di nav vî nejadê arî de rabûne, belê di nav komên zende gî de berî her nejadî jêderê (PÊXEMBERAN) dîsa ewin,

DIXWE DERPEŞKIRINA navê (xuda) de, dîsa ev nejadê arî berî (FIR-EWNÊN)(musrê) biwê dozdarîyê ve rabûne û xwe dane naskirin, jiwanên wek: - HALIDÎ (11) (BIXÛD) xudanê (12) (HÛRÎ-NEMRÛD) ji eşîrên goş (13) vana xwe xuda dane naskirin û qebûlîkirin, ev bûne jêderê (ferainên misir û edyanên binî sam), ev bingehên ku tarîx dide zanin ku (ARÎYÊN(asya koka nejadên arîne û wan di asya de pêçeka jiyîna insan girê dane, jiber wan dûrahîyên heqben zemanê ku nejadê (kurd) ketîye pişt perda tarîxê liber çavê gelek mêjevanan nepenî (14) bûne,

DIWARÊ zanistî û filojîya zimande, jibo insan karibin bi hin neqîş û elametên muxabirat ji dûr ve bi hev re bidin û bistînin, dîsa berî her nejdî vî najadê arî mader û peder (15) tîp (16) jibo nivîsandinê çêkirine, her wekî:

1. TÎPÊN ŞAHÊ ORUNGO) ên ku li ber kilka wî nivîsan-

5. napiştayîm (navê nûhe) 6. manî (pêxemberê ararate).

7. zulfî, é di quranê de (zulkefillî bakurê (amed) lipişt bajarê (erxenî) ye.

8. nebî hûr) li çiyayê kurd li dor (afrîne)

9. abram (ibrahîm xelîl) 10. zerdeşt (navê wî zeretîj)e li navbera (wan û urmiye) hatiye dunyayê, 11. halidî (perestişgaha)wî, li heremê (wanê) li (başqela) bi zêr kil-dayihûn buxt nesir ew zêr bir (babil). 13. nemurd. pismamê (azer. mihan. û ibrahîm)e du hezar sal berî mîlad (ibrahîm) ji (ruha çuye eqebe), 14. nepenî (ne berçav) 15. peder, bave, mader, dêye, 16. tîp (herif),

dîne,

2. TÎPÊN MANÎ) pêxemberê sazmana (ARARAT) ku jêre neqşên MANÎ dibê jin,

3. ew tîpên ku (HEZRETÎ ZERDEŞT PÊ AVISTA) nivîsiye, wek latîniyek bê nuqte,

4. TÎPÊN MASÎ SORATÎ (37) tîpin, /370/ berî islamî én kurd bûne,

5. TÎPÊN VÊ LATÎNÎYÊ, én ku (EMIR CELADET) alfaba pék anîye.

DUMAHÎYA JIYÎNA MIN BI TEQALÎDÊN KURD VE:

Belê her wekî li jor hate gotin gundê lé hatime jiyîné jêre (SERD tê gotin, li kurdistana bakur roj ava a kû dibin sitemkariya turk de vegirtî, zemîné wî heremî di warek jiyolojîyek fizikî de liwan navçeyan bé hemtaye (1), di quntara çiyayé (NEWZERG) de ku dikeve silsila çiya yé (TOROS), ji heqbên (2) zemanên dûrve bi gelek ciyan hatiye ava kirin û di serpêhîyên tîvel (3) de hatiye xira kirin, ew kaviên pir héj mayindene, çewa ku hate gotin: li roj-helatê gund çavîyek ava mezin ji bin çiya derté, medrebek té gund ser beşçan, di rojhelat de medrebek dîtir dere ser aşan, û jiwir dere ser zevîyan, di navbera herdû cûyên avan de di nav beşçan derbaz dibe, herdû rixén çem ji darén koz, miş-miş, sêv, hinara, hijîr, şepitalî û sipîdaran hevgirtiye dibin sîya wan darande di golén avande masî, beq û req, kevjal

---

1. hemta (mîsal) 2. heqib (ji dewrén zeman re té gotin) 3. tîvel

(muxtelif)

diser û bin hevre dizivirin û derbaz dibin, dinav pelên daran de tîrêjên rojê li pêlên avê di ayîsin wek per-ên zîv têne jimartin! liser daran dengê her tewir firoke ên tîvel şalûl û bilbilan té, ji herdû qeza-ên (licê û hênê) pêve balîcan û qawin ên serdê diçûne (DIYARBEKIR Û ERZEROM), gundê dorme tevde bejî ji rezan pêve liba wan nebûn, dema arvanê xwe di anîn aşên serdê, her kerek selekek vala liser barê wan bûn, jibona ji nav beşçan (TÛ.HIJÎR) dadigirtin, jiber ku herdû ne paraztî bûn, dinav wan beşçe-ên pir û daran de gund xuya nedikirin, biroj kesek li xanîyan ne disekinîn, her kar û xwarinên xwe li bin siya darên beşçan dixwarin, jiwana hebûnên meywe-ên pir pêve, me zêde î (30) paket kurmên hevirmîş xewdî dikirin, bi pelên tûyên direwîn ên ku tûyan nagirin, her ersan liser zinarên raserî gund dengê kew, bilbil, şalûl û her tewir firokan diketin hev wek sazê piyano li meqaman perde bidin vegirin, çiqas dilgeşîyek mezin didane me, di pesara çiya roj ava yê gun de keviyek qul hebû nîşanê împiratorîya nejadê (HÛRÎ) bû, li başûr keleha (Zerga fîs) bajarê (xudanê hûrî-bixûd) diketin ber çav, li bakur de şikefta (eshab kehif) di zinarek bilnd de her mehên gulanê ziyaret gahek mezin bûn, li navsera wî çiyayê (newzerg) neçîrvan bûm, lê sed mexabin wê sitemkarîya turkên mengol ji bîst salên wê kulîlka buhara umrê min pêve nehêştin ku diwê landika jiyîna pêşîn de ez bimînin, her di şoreş, zindan, û nefî ev (47) salejî li xerîbîya welatê sûrî dimînin, tenê bayê kur hildikişînim ku jiwê landika jiyîna min tê xew pê berrxudar dibînim,

HER wekî agahe kurd bi xesaîsê xwe-ê tarîxîve bisé sali-
xan navdarî û payedarî digirtin, ku hersî evbûn: MÊRXASÎ.
COMERDÎ. DILOVANÎYA JAR Û BELNGAZ) AN ji
her kesêre daxwaza pêşînibûn, biwî teqalîdî LIHER gundén
kurdistan dewlemendek gund mêvan xanekî binavê
(WETAQ) di de vekrin, çî kesê nas nenas li gund bibe
mêvan dere wê mêvanxanên lê dixwe vedixwe radizê hespê
wanjî bi ka û ceh dihatin xwedî kirin bê ku zanibin ew kes
kiye jî kuye an fédekî wan téde hebe, jî milé dî jî gun-
dîyanre jî wek (BANGEHEKE) her êvaran tevde lê vedihe-
wîn, jî her awayén -abûrî, çandinî, xwedî kirina pez û sewal,
awayén civatî- dipeyîvin, dinav hinan de dozek hebe ew
xwedî mêvan xané wan digîne hev çewa ku hinén jî bajar
tén bihîstin û dîtînen xwe didin zanîn, di welat de buyerek
çêbe hev û dû pé dihesînin,

BIWÎ teqalîdê mubarek mêvan xana bavê min hebûn,
jiber ku gund di navbera du qezande mêvan jî her mêvan
xane-ên gundén dîtir giran tir bûn, lewre diwî zemanîde
réwîngî bi siwarî an peyatî jî qeza (licê) ne digihane qeza
(hênê) li gund dibûne mêvan, herşev jî (5-10) mêvan weqit
bê weqit li wetaqê çê dibûn, jî gundîyan pêve ku timî
semawera çayî gerim bûn, dinav wê qerebalixê de bavê min
dersa min didan, jiber wîqasî niho divan nivîsaran de jî li
nav zarûkén xwe min ev dinivîsin heşê min biwan ve ne
diman,

DIWÊ xwedî kirina mêvanên pirde comerdîya bavê min
zéde jî hudûd derketî bûn, dema diyamin xwe aciz dikrin

NIŞTIMAN

bavê min lê didan hingê em pênc zarukjî bi dîya xwere digriyan, belê biwî teqalîde tarîxî û wan mêvan xanan zêde dijwarî digiyane jin û zarûkên wê malê, lewre weqit an bê weqit çi gava mêvan bihatana divabûn ji wan re xwarin bê çêkirin, ji birin û anîna nivînan pêve, di warê abûrî de jî bavê min xwedîyê wî milkê pir timî deyindar bûn, ji ber wê çendê xanedanên kurd di zewacê de keçên xanedanan dixwestin, jiber ku di mala bavê xwe de hîne wê dayîn û zehmetî bûbûn, keçek ne xanedan nikaribûn wê dijwarîyê bikşîne.

JINÊN KURD DI XWEDÎKIRINA ZARÛKAN Û HÎN KIRINA ZIMAN DE:

Di hîn kirina ziman de diya zarokan berî bav berpirsiyare ku zarûkên xwe bi pirsên sivik hîne zimanê wan bike, her wekî:

- ji tevaya xwarinên wek (savar, dan şorbe û wekewan re (EPO)
- dema ji zarûkan re bêjin bixwe (EMKE)
- ji her vexwarinên wek: av, çayî şerbet re (MEME) dibêjin,
- dema zarûk nêzîgê agir bibin ji dêla ku bêjin hûne bişewitîn (BIV) dibêjin,
- ji dêla ji wan re bêjin ezê litexim (EÇÎKIM) dibêjin,
- dema zarûk dest bidin tiştê ne paqij an bixwazin bixûn ji wan re dibêjin (EKE. KIXE) yanî pîse,
- ji kurum, kêzik wek dûpişk re dibêjin (BIO) jê dûr dîkin,

- ji déla ku ji zarukan re béjin ronî dibéjin (ÇIÇÎ),
- tiştên pé bilizin an wek (sév, hirmé, şekir bidin wan dibéjin
(KAKA)

- dema jiwan re béjin xweha teye dibéjin (XUÇE)
- biwan bidin zanîn ku ev bira é teye dibéjin: (KEKÊ),
- ji dére (MAMA) dibjin, ku navé (MADERE)
- ji her tewir firoke-én wek (mirîşik, kew, kevok çêcik re
(TÛTÛ)

- dema ji zarûkan re béjin mîz bike dibéjin (BIJÊ) bike,
dema zarûkan di hélan an dargûsé de dixin xewé, jibona
ku heşé wan bi dengé diya wan ve bimîne ji wan re bi
dengê zirav û hédî sitranén jér dibéjin, ku jére lorî té
gotin: her wekî ew lorî evin:

- lorî lorî lorî delalê dilê min lorî,
- lorî lorî lorî piçûkê diya xwe lorî,
- kulîlka dilê min ronahîya çavê mi lorî,
me hûn bi xûné mijandin bi lorîya mirîyan hejandin lawo!
- lorî lorî lorî buhara dilé mi lorî,
- ev buhare dew lidare roma çepel (1) sitemkare lawo,

Belê bivan û wekevan sitranén dil birîn û matem zarukén
xwe di xew ve dikin, ku yek ji teqalîdén wanén tarîxî û
nejadîne!...

Zarûkên kurd ji dusalî heya pênc salan wek çéliyén teban
ku ji qula xwe derkevin, jiber çavên dê û bavên xwe hinek
bidûr dikevin, ji listiké digîne hevalén xwe, diwî umrî de ji
wan re listik ji mayîna ba dé û bav bi gelek şérîntire, pirîcar

---

1. jiber ku kurd zêde sitemkarîya (rom) dîtine niho ji turk re ji dibéjin

NIŞTIMAN

diwé listina nav be xêçe û kavilande di xew ve derin, an birçî dibin nikarin ji hevalan biqerin herin mal xwarin bixun heya évaré birçî dimînin, ew bêşên listikanjî wek xwendina dibistanan têne guhartin bi umrên wan ve, ji listika kapan, hingaftinên kevîrên sê rêz, listika xaran werdigerîyan listika tub,

ji pirçên dewaran gogên piçûk çê dikirin û pé dilistin, li qulên civîkan û hêlinên firokan digerîyan çêlikên wan derdixistin, bi çêlikên pising û kûçikan zêde bendwar diman, bi hékan dileyîstin, jê û pêve kuştina gungumok çêlikên maran û dûpişk ji wan re dibûne daxwazek pêşîn, êdî bi diya xwe re diçin ser şîna mirîyan, dema xwediyên wan mirîyan digrîn ewjî destên xwe didin ber rûyên xwe liwan guhdar dimînin, di şev bérkan de jî koh didin çîrokên kevin ên tarîxî ku di şevên zivistanan de hin çîrokbêj dibêjin,

piştî umrê wan giya (7) salan, êdî jibona kuştina civîk û firokan tîr û kevan û dav çê dikirin, êdî ligor teqalîde xwe dest péka hînbûna tufeng sekmanîyé bûn, di rix wande jî beré li keran û dawî 1 hespan siwar dibûn daku hîné siwarîyé bibin, êdî dicûne ber kar û berxan, sitûyên kar û berxên xwe bi qeytanên renga reng dixemilandin û nav li wan dikirin ji ên reş re ereb digotin,

Diwî zemanê gotî de li tevaya gund heya nahye û qeza-ên kurdistan jî dibistan tunebûn, çewa ku agahe ji zemanê (EMEWÎ, EBASÎ USMANÎ HEYA TURKÊN ÎRO) ré nedane ku kurd bi zimanê xwe bixunin û binvîsin liba herçar dewletên kurdistan vegirtî vajîyé qanûnên wanin ku mile- té

kurd bi zimané xwe bixunin, jiber wé çendé li her mizgeftan îmamén mizgeftan dersê NÛSTÎMÂN didan zarûkan, ewjî zarûkên êtîm û belengaz dixwendin jibona ku bibin (MELA) nanek hêsanî bixun, kesé zemîndar (1) sermayedar (2) an malbatén mezin zarûkên xwe ne didan berwé xwendina dînî jibo bibe mela, kesén ne belengaz ew payedarîya melan jixwe re kêmanî diditin, tevî ku dîndar qîmeta wan melan digirtihjî, lê dixwestin kurén wan di-comerdî, mérxasî û sekmanî de li nav eşîrê navdarî bigirn, tenê li bajarên mezin dibistan hebûn, kurdên bajarên dixwendin, lê xwendegahên bilind tunebûn, divabûn herin (SITANBOL) ewjî ji %1 nikaribûn kurén xwe bişînin wan xwendegahan, çewa ku gundîjî nikaribûn zarûkên xwe bişînin bajarên xwe, ji milé dî ŞÊX Û MELAN digotin xwendina dibistanan îlmé esrî kufre, çewa ku wé ew kirde-én wan (şêx û melan) di cildé van muzakeratén min ê diduyan de bé dîtin, bé li (cizîra sûrî) dinav bera me û wan şêx û melan de li xwendiné çî kêşmekêş hebûne, piştî cenga cîhané a didûyan héj li gundan jî dibistanén xwendina esrî çé bûn, jiber wé çendé zarûkên kurd ji déla xwendiné ew dewir û sef di lîstiké de derbaz dirkirin,

ew lîstik vanîyên gotîjî ligor umrên xwe wek dibistanan jî sefek derbazî sefa bilindtir dibûn wek: ji/10-14/ salî ku édî destpêka buhara xortanîyé bûn, édî jiwé girtina lîstika kapan û hevalîya pisîk û boncîyên kûçikan, édî di xwede hêzadrî (3) hunerwerî mêr xasî û navdarî jiwanre dibûn daxwaz,

---

1. zemîndar (melak) 2 sermayedar (birjiwazi) 3. hêzdar (xwedî quwet)

çewa ku bihin karên malé wek: di gund de dora çûyîna ber pez, ji palan re xwarin dibirin, beêçe û darên meywa av didan, ji nêçîrvanîya tîr û kevan kuştina çvîkan, êdî dest davétin tufingên nêçîrên kew, kéroşk, werdek û her tewir firoke bi tufingé dikuştin, çewa ku ji siwarîya keran hîné siwarîya hespan û cirîdan dibûn, di salên pêşde her berapêş gav didan,

di salên/15-18/ de ku jêre ketina dara méranî dihatin gotin: êdî ji nêçîrvanîyê péve xwe hîné sekmanî û awayén şervanî û naskirina girtina erd û çeperén (4) dijmin dibûn, da ku di şerén şoreşgîrî de li hember welat vegirtîyén sitemkar hîné her awa û fenén şervanî bibin, da ku zanibin di enîyén (5) şerde çewa dijmin bipêçin û wan dîl bigrin, eve ku her kurd ji teqalîdé xweve sekman û şervan û dilawerin!

Belê her (KURD) ji piçûkî heya mezin dibin biwi teqalîdé xwe é nejadî di malén xwede hîné wé xwendegaha herbî û teqlîdî dibin, jiber wé çandéye ku di enîyén şerde li pêşîya dijmin perda miriné radixin, biwan sîlehén teqlîdî her û her zora leşkerén nîzamî bi çekén cengdarîyén giranve dibin û generalan dîl digirin çewa ku girtine, lé mexabin (1) jiber jstiratijîya zemîné kurdistan, ku di navbera herdû leşker gehén şerq û xêrb de bûye xetek istiwa siyasî her û her alîkî ji kurdistan vegirtîyan re dibe deste gîr û piştégîr, nahêlin ku ev milleté bed bext mafé xwe-é siyasî û tarîxî bi destxe livé hindavé em dîsa vegrin ser teqalîdan

---

4. çeper (kozîk, istihkam) 5. enî (cebhe),

1. mexabin (meelesef)

DEMA xortén kurd dikevin wé rewîş û dara méranîyé, di seykløjîya wande lig ^{NISTIMAN}îya (2) jiyogirafya û perwerde (3) bûna wana teqlîdî biwan re-DILGERMÎ. HUNER-WERÎ. BAWERÎYA BIXWE. DAXWAZÊN BILIND.NAVDARÎ. DAXWAZA WANA PÊŞÎN EWWE KU JI WAN RE PEYAKI QENC BÊ GOTIN- di rix wan daxwazan de ji wan re şahî dilgeşî evîndarî dîtina keçén xweşik û nézîgîya liwan dibe daxwaz, çewa ku-MELAÊ Z CIZIRÎ GOTÎYE:- HUSIN Û HUB ZATÊN QEDÎMIN EW JI HEV NABIN CUDA- lewre keç û jinén kurd ne perde poşin, rojén cejin şahî dawetan bi mêran re dikevin dilané ku yek ji filiklorén kurd de, jé û péve di her warén civatî de jinên kurd serbest bi mêran re hevgelin, çewa ku diwarén xebat û abûrî (4) de jî bi mêran re hevpar di rojén şervanî jî bi mêranre dikevin enîyén şer, ji wan re xwarin cebxane dikşînin nav çeperén şer dema hin şehîd dikevin, dîsa jin û keçén kurd lidor laşé wî civînek matem (5) çêdikin, li ser wî sitranek mérxasî û fedakîrî nû der dixin, ew sitranén ku téne gotin tevde jinén kurd derxistine, daku ji her kesé kurd re ew fedakarî bibe daxwaz, ev bûn me teqalîd û hin adatén kurd ji piçûgahî heya mezin dibin di bergaha jorde dane zanîn , da ku xwenda-én biyanî (6) jiyîna me nasbikin,

---

2. fizikî (tebîet) 3. perwerde (terbiye dîtin) 4. abûrî (îqtîsadî)
5. matem (hezîn) 6. biyanî (xerîb)

Ku di rojên pêş de ew jî wê ihtiramê ji mêrê xwe re bike, lewre ewê jî bibe kevanîya malekî, jê û pêve ji diya xwe hîne şuştina çek, firaxan serê zarukan, raxistina malê, awayê civatî û mévanan tevde ji diya xwe hîn dibin, çewa ku ji çêkirina xwarinê péve di çêkirina tevne û mafûr (1) de ewjî bi diya xwere jibo neqşên wê xalî an berê tayên rêş û biskên rengîn di nav wê sidê(2)ya tevnê (3) de dihonin, daku her gul û neqîş di cîyên xwede bêne çêkirin, jêre hendese û hisabek hûr divaye, ji milê dî her keçên kurd di bêrikên wan tayên hevirmîşê reng kirî û parçekî cawê sipî di berîka wande, ye biderzîyê liser qenawîç hîne neqşan dibin, di rixwan karan de jî gore, lepik û kenze-ên lixwe kirinê bi şîşan çêdikin, ji bona caw hîne dolab rêşî, dibin, her jinên kurd dizanin liser tevnê jibo malê merş, çîwal, têr û xurcîkên siwaran çêkin, çewa ku tejên konên mezin çêdikirin, belê ji van karên hundur péve di her karên dervejî bi mêrên xwere tevkarin wek: dema mêrên wan paleyî dikin ewjî lipê wan qeflan hiltînin dikin gidîş (4) tevî ku av û xuwarinêjî dibin ser zevîyan, di çêkirina rezan de ew jî lipê wan miştan (5) berhev dikin, çewa ku hate gotin di zemanê şer de jî xwarin, cebxane dikşînin nav çeperên şervanîyan û birîdaran jî derman dikin,

---

(1) mafûr (dezgedariya xalî û heran)

(2) sidê (raxistina wî tayê dikin caw)

(3) tevnê (ew aletên pé çawan û konan çê dikin)

(4) gidîş (koma sap)

(5) mişt (ew tiştên ji mêwan dibirin davêjin erdê)

DI HIN TEQALÎDAN DE FERQA JIN Û MÊRAN:

NIŞTIMAN

Li hember mêran jinên kurd hinek dûr diseknin çavên wan jî şikestîne, bi mêran re xwarin naxun, dema av vedixun berê xwe ji peyan dizvirînin hê vedixun, li ba peyayên xerîb nakenin û bi wan nakeve peyîv û gotinan, çewa liba peyan jin û keç bikenin kêmanîye, di civatan de, li alîkî hinek vekîşandî bi awakî parztî rodinin, gotin ber bi wan ve nere na peyîvin, çi tiştên ku ligor teqalîdên wan kêmanî be layîqê xwe nabînin, jiber ku ew kêmanî tê ser bav, dê, bira, pisman û malbata wan tevan, bê daxwaza dê, bav, bira û pisman ên xwe nikarin bizewicin, ew kesê wan bixwaze eger dê bav û bira-ên wan wî kesî û malbata wî ne ecebînin keçik jî wî na ecebîne, jinên kurd zêde ihtirama mêr, xesû û xezûrê xwe digrin, keç ên kurd liber bavê xwe ranazên, bavê wan ji derve bê jiber radibin, tenê dema ku bixwaze wan bide yekê (turk an ereb) hingê bê emrîya bavê xwe dikin û dibêjin me navê, her keç û jinên kur pir hindik dizanin bistirên,

WERGIRTINA WANA NEJADÎ:

wer girtina mêran, şal û şapik an şerwalên diyarbekrî û niv zebûn, li serê wan kolos an kumên tiftik li dor wan kefyekî siwêsrî an cemedan lefandîye, li piştta xwe piştên (ecemî an lahur) girê didin, her kurd eger şeş agira wî ji nebe her xincerek di ber piştta wî deye ji her tiştî zêdetir ji sîlehesdikin, ji kesên dîndar wek: şêx, mele an sofî-pêve kesek rih ber nade, tevde çi kal riha wan kur kirî sinbêlên

wan hene, dema gotinek didin hinan dest davêjin sinbêlê xwe û dibêjin bivan sinbêlan, biwê sondê êdî gotin nediman, lewre bi şerefa xwe sond xwaribûn, li ba kurd ku bi hinan re liser tişteke gotina xwe da lê qulaptin şermezariyek zêde mezin e, dinav welatîyan de ji wî kesî re tu qîmetek mêran namîne, jiber ku seyκλοjya (1) wan jî weke çiyayên wan bilind e, herkes dixwaze salxên wî bi mêrxasî comerdî, û sekmanî bê dayîn,

WERGIRTINA JINÊN KURD:

Keçên kurd di tîpên sematlojya û morflojya (2) de, bi her salixên arî nejadî li rojhelatê navîn asya roj ava bi nav û deng in, bejna wan bilind, nav mil û qorikên wan pehin, nava wan zirav rûyên wa an reng genimî, hin jiwana zêde boz û çav şînin, sipîkê çavê wan çivî tî, birûyên wan qetan, mijagên wan girs û dirêj, weke şeh li dor çavên wan sî digrin, lêvên wan tenik, diranên wan hûr sedfîne, porê wan qalind û dirêj li nav milên wan ji çar heya şeş gulî wek: marên reş dadikevin ser newqa (3) wan, biskên wan nêzîgê devê wan werib qusandî di rix hinarikên rûyên wan de hendesekî sê çikî pêktînin, awirên çavên wan zêde manyatik dilbijok û evîndar in, bê tewalît kilê çavan potre, şampo jî cemalek ji xwe ve hatine peyda û rewîşdar in,

Liwê gorê girêdana wan jî bi teqalîdê wanê nejadî ve

(1) seyκλοj (nefsiyet)

(2) morfolojî (rengê rûçik)

(3) newq (nava wan)

girêdayî, di fesalek awirpî de, tîstanê gewz û li pişta wan qez, hin ji boblînê spî fistanê ^{NISTIMAN} piştanê reş xet û neqîş, bi ser da qutikek ji çûxê giran bi qeytanên surme ên zer û sipî neqîşandî, hûçik dadikevin ser rûyê destê wan, ji bin çengan heya ser rûyê destê wan vekirî, jêre (mîtanî) digotin, hêj wergirtina zemanê (dewleta mîtanî) pîrsek mayinde bûn, jiwan piştên qez ên hevirmîş. pêve keçikan kemerên ji zêr an ziv girê didan' li serê kofî hawîdorê kofiyê rişyên reş ew kofî dinixumandin, lîdor kofiyê ji hevirmîşê tenik bi rengên kesk, sor, zer, şîn di nav hevde honadî û di nav wan de rêzên zêran di rix hevde liser enîya wan raxistî di ayistin, di sitûyên wan de zincîrên zêr, bi wan zincîran ve zêrên reşadî û di daketina zincîrê de zêrek mezin liser singên wan wek sitêrk û hîvê di ayîsîn (4), di zendên wan de bazin û tilîyên wan tije gustîlkên zêr û zîv bûn, lê piştî zewacê ku dibûn diya zarûkan ew xemlên xwe kêr dikirin, li şûna wan temezîyên serê xwe de şehrek ji hevirmîşê reş di nav de xêzê sipî didane dor kofîya xwe, ku ew xemil û girêdan tevde li dezgedariyên (AMED) dihatin çêkirin, li şûna wan kemerên zêr û zîv piştên ecemî didan pişta xwe, dema ku umrê wan li çilî derbaz dibe hêj derin şîna mirîyan û di hin munasebetan de bi mêran ve dikevin civinan, nemaze di zewaca kurên xwe de bi her awayî bi mêrê xwe re çêwirdar û hevparin.

---

(4) ayisandin (beriqandin)

DI ZEWACA KURÊ XWE DE ..

Di zewaca kurê xwe de dê û bav zêde dilgeş û xwe bex-tiyar dibînin, ku berî mirina xwe kurek xwe zewicandin, diwê şahiyêde ligor teqalîdên xwe def û zirne dest bi şahî dikin, ne tenê gundî ji deverên dûr nêzîg dost, nas û meru-vên xwe ve dihewînin, dema ew xwedî tén siwar bî cirîdan û di ser wan re teqînê tufeng û şeş agirane, ew def û zurnevan derin pêşîya wan jiwan şabaşa xwe digrin, her çiqas dê û bavê zava kal û pîr binjî di daweta kurê xwe de dikevin dîlanê xwecên zava jî bi wê dil geşîya daweta bira-ê xwe di dest xortan de dikevin dîlanê ku yek ji teqalîd û adatên kurd de, dawet heft roj dirêj dike, dema destê zave hene dikin bavê zava sênîya henê di nav de mûm daçikandî dide ser destê xwe û ligor sazê sitrana henê direqise.

Lê dema keça xwe di din ew dawet li mala zavaye, çaxa ku tên keçikê dibin, dê, bav, bira, xwehên bûkê, nakevin dîlana keça xwe, ligor teqalîdên kurd kêmanîyek zêde mezine, di zewaca kur û keçan de ji dê û bavê wanre du ser bilndî hene, yek jê dema kurê wan diwê şevê de karibe bizewice, keça wan jî liba mala mêrê xwe derkeve keçik, eger ne keç derkeve hingê tê kuştin, jiber wî qasî dê û bav di nav derya xemande wê şevê dikevin xew,

Belê bivan adat û teqalîdan xort û keç di dewrên jîyînê de digîne zewacê, piştî zewacê bi zemanek ne dirêj ji ser mala bavê xwe çiyê dibin, da ku ewjî bingeha mal û malbatek datînin, ku mal û malbat jiwan barix (1) ew barix di hev

---

(1) barix (bavik, én ku héj dizanin bavikê wan yekbûye

gelî de dibin eşîr bi hev ketina wan eşîran gel pêktê, diwê girtina navê nejadî de ewin dibin dezgedarên tarîx di zemîn de cugrafîyek vedigrin, diwê pêkhatinê de gav didin, sazma-nên siyasî, nîzamên serdarî, zanistî, abûrî, civatî û tarîxî, ji wan re tê gotin: filan nejad, tarîxa wanjî jîwan dewrên pêkhatina wana pêşîn salix digre û jimere dide derpêş kirin ku jêre jêderê (2) wî nejadî tê gotin,

DI WAN ZEMANÊN GOTÎ DE DUKTORÎYÊN SIHIR-BAZÎ Û XIRAFAT:

HEYA piştî cenga cîhanê a pêşîn jî li tevata qeza û nahye ên kurdistan duktor nebûn, li hin wilayetên mezin eger hebunjî ji nexweşîyan re ne pêkar bûn, tevaya nexweşîyan sipartîyê sihir bazîya (şêx û melan) bûn, duktorîya (şêxan) bi tebarikê nanê wan, dest dayîn û axa mezerê bavê wan bûn, lê duktorîya (melan) nivişt bûn her wekî: - liba her melayî kitêbek erebî binav (DÊREBÎ) hebûn, ligor her ne xweşîyan jiwê kitêba insan kuj raçitekî bê derman yanî niviştê di nav piyanek (1) av de bibişêve û bêje (bismîllahî , ehmanî rehîm) û vexwe, hin eşên giran hebûn nivişt biser wî ciyê êşêve dadileqandin, eger diranê wan biêşana herfa mîm, waw û eiyna erebî dinivîsîn liser textek di qulên wan herfan de bismar dikutan, eger bi muqawemta cismî ew nexweş hêsan dibûn ji nivišta mele bûn, eger dimirin digotin:

---

(2) jêder (mesder, an menşe, kok û bingeha wan ji ku hatiye)

(1) piyan (tase)

NIŞTIMAN

pêşîya qedere nayé girtin, belé dema nexweş diketin halé miriné eger ew mela-é xwedîyé kitébé li gund nebûna, suwarek dişandin ba melakî dûr é ku di nivîştan de bi nav û deng, xwedîyén nexweş li dorwî péder yek dişandin ser ban bé suwar nehat, dema ew siwaré nivîşt pére dihatin wek mizgîna hésaniya wî nexwî anîbûn, tevde lihev digerîyan, tavil ew nivîşt di avé de dibîştin û ji nexweş re digotin vexwe tu xilas bûyî, biwé bihîstiné wî belngazîjî bawer di kirin diranén wî beş dibûn,

Wiha renga ji axa mezeré şéxan û tebariké nanê wan péve (şéx) jî nivîşt dinivîsîn, lé wek duktoré ku pére ixtîsas hebe nivîstén şéx hinek giran buhabûn, carek ez li mala şéxek mévan bûm, berî muxribé sofikî kal kuréwî lidor (13) salî ketin dîwana (şéx) wek adeté bi çarpîkan xwe giyande ber lingén şéx maçîkirin û paşé desté wî, şéx got: te xére wî got: ez gorî, kole-ê te kurémin zéde nexweşe, şéx got: qence ku te zû giyande ví dergahî, rahişte xama (2) xwe beré xwe da qublé û nivîşt péça û da desté sofî got: livir cî nîne herine mizgefté di nav avé de bibişefe û bide kurik bi hîmeta (sada-tan) wé hésan bibe, sofî ji kuré xwere got: te fermayîşa şéx bihîst? rebené kurik keyfa wî hat diranén wî beş kirin, lé di dilde ew geşî nema bûn ku karibe bikene, jiber ku jana zirav giyabûn derca çaran, tevî sofî ji şéx re berxek anîbûn jî şivjî nedawan çûne mizgefté, héj em li dîwana şéx ronîstî,

---

(2) xame (qelem)

NISTIMAN

jimere jiwê geşî û xweşî bihuştê û xweşikîya (suruştan)(1) salix dide û dirixde tirsawê dujan (2) reş dide ber çavê me, her wekî ew bixwe midirê tapûyê herdu ciyane, sofiyê bavê kurikê nexweş kete hundur û liber lingê şex çokda û lingên wî xistin devê xwe û got: ez gorî kurê min piştî vexuwarina ava niviştê zêde ew rahet û dilgeş bû şex got: sofi elbet mejî tiştê nivîsî, sofi bi dilek geş vegeşîya çû, min liba xwe got: ew geşîya pêşîya mirinê heye, şex çû emjî razan piştî nivê şevê sofi li derî da û digrîyê dibêje şexê min kurê min mir! min got: heywan şex liba jina xwe razaye eger şiyar bû belkî ruhstin ji ser kurê te vegeandana, here ba kurê xwe heya sibê,

Jiwan niviştên nixweşîyan péve jibona ku zaruk ji tékilîyên perîyan (3) béne paraztin, her zarûkek niviştêk bi nav milê wîve dalqandîbûn, jinên ku jiwan re zaruk çê nedibûn, jibona wan jî nivîsarek dirêj ligor bejna wan hebûn jêre (berbeşin) digotin, bihayê wê niviştê hinek giran bûn, di zemanên cengdarî de karê wan (şex û melan) zêdetirbûn, jibona ku gule di laşê wan nere her yek niviştêk biwanre bûn tevî ku didîtin ew xwedîyên niviştan tene kuştinji, jibona xer û bereketa malê hinan zêde be niviştêk bi ser derên xwe ve daldaqandin dema pez an sewalek (4) hinan bişev winda dibûn, xwedî berê xwe didane mala mela-ê gund digot: seyda zû devê guran girêde jibo nexun, mele dîgot: ka kera

(1) suruşt (horî)

(2) dûjeh (cehenem)

(3) perî (cin)

(4) sewal (dewar)

te, kéra wî vedikirin û ji (quranê sûre-ê weduha) li kêrê dixwendin û digirtin didane xwedî wan heywanê windabûyî û jêre digot: te sibehê heywana xwe dît devê kêrê veke, jiber ku ew gur birçî dimîne gunehê, dema sibehê didîtin ku gur ew pez an sewal kuştîye, hingê mela digot: diser heft newalan re derbaz be devê wî tê vekirin, dema kurim diketin bistan an çandinîyan nivîstek liser textik dinivîsî û li nav wê zevîyê da diçikandin,

Tevaya nexweşyên wek: tîfo, tîfoît, taûn, kulêra-ji van tevan ra hal digotin, ji wê janê re jî hin nivîstên xêrdayîn hebûn, hin nexweş jî dixistin bin lihêfê û şêx an mela bi darek li lihêfa wî didan û digotin: binavê-mûsa-îsa, muhemed, xidir û ilyas-nixweşî ji laşê wî derkeve der here..

Nexweşîyên- esebî, nefsi, ên dîn dibûn- hin şêx hebûn cinên wan digirtin digotin xistine hundîrê qamir yanî zilikek, eger heşê wî ne hatana cî digotin cinên wî kafirin ne musulman, hin şêxanji ew dîn bi zincîrê girê didan û herroj li wan didan, xwarin jî ne didane wan ava giyayê hermil dikelandin û bi serê wan de dikirin, gelek ji wan dimirin ne xwedî û ne jî hukumet têkilî wan jî ne dibûn, her wekî nexweşê ku liba duktur di emeliyê de miribî,

Ji bo nexweşîya malarya takî benê xav dikirin heft girêk dixwendin û pif dikirin nav wê girêkê û girê didan, dixistin destê wan lê girê didan, eger lê dirêj dikirin di çile-ê zivistanê de ê ta digre diçûne ser dara tûyê, jêre digotin tu liser darê çi dikî? wî digotin ez tûyan diweşînim, digotin ma wexta tûya ne? wî digot ma wexta tane ku têne min,

Kesê falic li wan bidana jêre nivîst nedî bûn, her digotin ji

şéxan xeber daye wicaxê wan lê xistîye divê bibin mala şéx, hingê şéx destên xwe ê pîroz ew dera falic difirikandin, falic li rûyê min alîyê çepê dabûn duktur heb û derzîyên (vîta-mîn, b) dabûne min dîsa kî dihatin ba min digotin: xwedê jite razîbe tu bawerî bi şéxan nayînî ku herî bawan,

çi zarûkên ku bi nexweşîya (iltihaba -rodîyan, meede, kurçikan) bana digotin ev nexweşîyên ser û biné hîvêne, diçûne wê mala ku beroşek mal mîrat, yanî bê kesek jêre xwedî bimîne tenîya wê beroşê di enîya wan didan, li gundê me pîrek bi navê (wesika nebî) ew beroş li ba wê hebûn, di zarukîde gelek caran ew tenî li enîya min daye,

Hin zarûk jî bi wan nexweşîyan an jana zirav diketin digotin: cinan bi ên xwe guhartine, ji vê re ev mîsala min dîtî: keçek pismamê me di umrê mide keça husenê înco jêre (fato) digotin, her nexweş û bê hêz mabûn, ji dîya wêre gotin: cinan keça te guhartîy, bibe şikefta ser çavîya mezin, liwir dayîne û gazî bike bibêje : gelî cinan hûn bi xatirê (xuda) kin hûnê keça min bînin û a xwe bibin, (dîya fato) keçik kire hambêza xwe em çend zarok jî lidor em çûne şikeftê gazî cinan kir û fato liwir hişt em jê dûr ketin, fato ji tirsan barewara wêye, piştî niv saet me çû fato anî û hatin gund, pîrek lê vehewîyan hinan digotin Fatoya berêye lê hinan digotin neyadê welaî ev ji Fatoya berê çêtirre, dawî Fato biwê nexweşîyê çû,

Ji van sihir bazîyan pêve piranîya nexweş û ji bo nexweş nekevin diçûne ser ziyaretan, yanî mezerên şéxên mirî, an di zemanê islamîye tê de ew erebin ku li welat hatibûn kuştin,

ji wan re ziyaret dihatin gotin, di çûna serwan ziyaretan de divabûn pezek bi xwe re bibin li wir serjêkin û savar jî çêkin, bidin wanên biwan re çûne an gundîyên dor ziyaretê, ji maç kirinê kevirên mezerê şêx pêve, axa wî jî di avê de dibişaftin û vedixwarin, dema di devê zarûkan zar êş çêbûna dîsa muftê-ê derîyê ziyaretê an mizgeftê di devê wan didan,

NE XWENDA DUKTORÊN KURD: ⁽¹⁾

li her deverên kurdistan duktorên kurdên ne xwenda ên tecrîbî hebûn bi dermanên welat ên teqlîdî hin nexweş nemaze (1) birîndar derman dikirin, belê wan duktorên gotî zanistîya tub ne xwendibûn, lê ji zemanên dûr ve di berevanîya mafê (2) xwe-ê nejadî (3) de her û her liber welat vegirtîyên sitemkar şervanî bûn, ew birîndarên xwe bi dermênên xwe-ên teqlîdî derman dikirin, lewre li dirêjahî û pehnaîya welat duktor nebûn, dermanên wanên gotî bi hindîkî evbûn:

---

(1) xwenday ên delal di van nivîsarên dirêj û fireh de daxwaza min dido bûn, yek jê jibona nûhati jiyîn û rewşa miletê xwe di wan zemanan de qenc nasbikin, bê çî dewr derbaz kirine, a diduyan jibona ku agahdar bibin û zanibin, wan ajanên mitafizik bi wan bedkarîya /14000) bê çî bi serê vî miletê xwe-ê bedbext anîne û kirine kole, belê ji wan hin nişteman perwerên mezin rabûne, piştî ku li xwe şiyar bûne ku li hember miletê xwe berpirsiyarin, ew rêhberên mezin û fedakar li ba me pîrozin.

(1) nemaze (xasseten)

(2) maf (heq)

(3) nejad (qewim)

1. ji birînên gulere sê rojên pêşîn, hingiv û xweyî di nav hevde dikelandin dibûn wek: bevîr ew hevîr dikirin wek: **bismaran li ser sênîyek paqij lirêzê dadanîn heya ku hişik dibûn**, hingê diwê birîna gullede badidan heya ku di birînê de winda dibûn û têde di helîyan, eş û şewata wê fitilê ji gulle bi gelek diwartir bûn, sê rojan pêder pê ew fitil lê didan, birîn bi carek dikewandin, piştî hingê hêj fitilên merhemê lê didan ew merhem:
2. ji benîştê darên kizwanan, şimeê hingiv û rûnê nivîşik-hersî di nav hev de dikelandin dibûn merhem, terîşek kitan dinav wê merhemê didan û lihev badidan dikirin fitil di wê birînê de derbaz dikirin rojek têde diman, paşê pêderpê diguhartin,
3. eger li dor birînê werim çêdibûn yanî iltîhab çêbûna, hingê kar an berxek serjêdikirin çerim dikişandin ser wê birînê, ew werim bi carek dadixistin, jivan pêve tu derman nebûn, biwan dermanên gotî di /1932/ de min birîna bira-ê xwe (SIRAC) derman dikirin,
4. her nexweşiyên ku nexweş ji hundirê xwe gazin dikirin, şerbeta hingiv û hinar didane wan, jê û pêve dermanê wanjî nebûn,
5. jibo êşa gurçikan, serîyên diran kursan (4) dûvikên kerezan û bexdenûs dikelandin ava wan vedixwarin, xwarina wan divabûn bê xweyî, çayî û qehwejî venexun,
6. nexweşiyên çermê insan wek (bîrov) giyayê botav di

---

(4) giyakî serê wî ji sixên hûr ketiye bihev hercar yekê jê pê tiştan ji ber diranê xwe der dixin, bihna wî jî xweş e, li deverên deşt çêdibin.

avêde dikelandin, hinek şeb jî davêtin nav bi germî li wî
ciyê bîrovê dikirin, an istirîkên reş dişewitandin dihnê jê der
diketin tê didan,

7. jibona (romatîzim) firmandin, xweyî diqelandin dixistin
kîsek û pê dera êş gerim dikirin, an ew der dikewandin,

8. jibona zekemê, ji çayî pêve giyasêvik-beybûnic, gulên hîlo
û giyayê nene dikelandin vedixwarin,

9. jibona- kunûr û pizikan-ku bê emelî derkirin, hevîr û rûn
didane ser an bi ava gerim dikewandin, dema ew pizik
derbû yanî ji serê pizikê hinek hate vekirin, hingê çekem an
ji sabûna ne şûştî û sipîka kêkê merhem çê dikrin didan ser,
nêm û kêr bicarek jê dikişandin der,

10. dema dest an lingên hinan dişkestin, ew duktorjî jiwê
şikestinê re pêkar bûn, bi tilîyên xwe ew dera şikestî
dipelandin piştî bicî naskir ew hestî şekestî digîyandin hev,
cawek dinav hêkê de tevî xweyî digelfitandin û şidandî qenc
lê girê didan, liser wî cawî di şûna cebsîn de çar textikên
şayîk jibona neleqe li dorê ew jî dişidandin, bi we duk-
torîyê ne dihêştin ku siqet bibin, belê bi sedan sal ji wan
raçête-ên sihra şêx melan duktorîya kurd ev bûn,

ŞIRKETA GANGISTERA TERÎQETÊN ŞÊXAN LI KURDISTAN

Van terîqetên şêxan wek: şirketa gangistera (1) pehnahî û

---

(1) gangistira (şirketek dizan li amerika hebûn, gelek ji serkarên hukümetê tê de
bûn, lê hingî bi fenek mezin pêk hatibûn, hukümet nikaribûn wan bigre.

dirêjahîya kurdistan dabûne berxwe, ew terîqet bi gelek navan hebûn, lê ên ku kiristîyan wan li ezman hebûn ev herçar bûn: NEQŞEBENDÎ. QADIRÎ. ÇESTÎ û SEHREW-ERÎ, jiwan her çaranjî ên ku di OLUMPIYA azmanan de zêde kas û madalya bidest xistî-neqşebendî û qadirî-bûn,

1. dema behsa wan şêxên terîqetê dihatin kirin ji behsa pîxemberan gelek mezintir bûn, bi bihîstina navê wan bê hemdê xwe laşê sofîyan diricifin wek: taya sar bê wan, pîrê vê terîqetê Turkên (buxara buhaedîn neqşebendî) ye, uslûb û tesewifa terîqetê ji dîne (BUDA) ji -şêx evdilahê dehlewî-hatîye girtin, ê jê girtî (mewlana xalid) yekê kurd de, wî ew nexweşîya (taûn) derbazî nav gêlî û gazên çiyayên kurdistan nav komên nezan û belengazan kirîye, bi sedan sal heşê wan belengazên ne xwenda morifin kiribûn, dema çî tengahîyek an belakî biserê wan dihatin, bê ku gazî bav, bira, pis-mamek xwe bikin, gazî (xuda) jî nedkirin digotin: ya şahê neqşebend û mewlana xalid ê dubask- ji vê re mîsalek- li (norşên) heremê (bedlîsê) şêxek hebû, sofîkî wî li wan gêlîyên bedlîsê erebawî ya ga diberde, erebe ji rê derket ber bi gêlîyê kûr digindirîn, bê ku xwe bide ber erebê, destên xwe dane newqa xwe û ya hezret ya hezret digotin, erebe li biniya gêlî parçe bû gayên wî jî pêve girêdayî ew ji laşê wan parçe bûn, sofî digot: wey hezret ma te çî niha dîya wî mêrî lo,

Ew şirketa neqşebendî di kurdistan de ji tevaya terîqetên şêxên dîtir mezintir bûn, ên têde (dîploma majistir) girtî evbûn: mala seyîd taha ê nehrî-li (Hekarî şemdînan) mala xews ê hizanê (li Heremê bedlîsê) mala şêx elîyê palo kalê-

şêx seîd li palo bûn ,hezret li kela norşîn bedlîs-bûn, şêx huseyné besretî-li cizîra botan bûn, mala şêx Hamid- li rojhelaté mardîn bûn, şêxên berzan, kalê general Berzanî- li berzan singê çiyayê şêrîn-bûn, ji wan ên ku ji wê sîhir bazîyê revîyane nav komên milletê xwe û di rêya girtina heqê wan de bi mal û can xwe feda kirine şehîd û rehberên jêrin:

ŞÊX UBEYDULAHÊ NEHRÎ, MALA XEWIS, ŞÊX SEÎDÊ PALO, ŞÊX MEHMÛD BER ZENCÎ, ŞÊX AHMED Û GENERAL MUSTEFA BERZANÎ. ŞÊX AHMEDÊ XANÎ. QAZÎ MUHEMD ji vana pêve tevaya şêxên kurd liber mehkema tarîxa kurd mehkûmin,

2. Terîqeta qadirî, pîrê vê terîqetê (şêx evdulqadir geylanî) ku ji heremé geylana îran e, vê tabûra pêncan jî li her derên kurdistan malikén gustabo (1) dabûne vekirin, di tesewifa wan û neqşebendîyan de hin ferqên canbazî hebûn, di xûn- mijî û kosmopolîtîyê de herdû yekbûn

WAN ŞÊXÊN MEZIN DIVA BUN JI HIN MELA ÊN XASUG (2) çend xelîfan peyda bikin da ku millet li dor wan vehewînin, wan xelîfan garanên sofîyan ve dihewandin, her wekî agahe (3) bi zimané erebî pîrsa (şêx) du manan digre, ji kesê kal re (şêx) dibêjin, ji serekê eşîrê re (şêx) dibêjin, lê li ba kurd (şêx) her tiştên nexuyayî dût, nêzîg dibîne û dizane, heya liba sofîyan bawerî ewbûn ku insan çi gunah bike an dilê wî de çi hebe şêx dizane, dîsa wan şexan

(1) gustabo (muxabiratên) merkeziya- bûn)

(2) xasûk (mahir)

(3) agahî (elim- agûhî- malûmat)

digotin: kesê şêxê wî nebe roja paşdawî (4) nikarin diwê pira ser dûjehê re derbaz bin, şêx wan dike kêç û di nav kurkê xwe de derbaz dike, yanî wê qaçaxa ku gumrikçiyên xuda nikarin bigrin, şêx dikaribûn qedereên gunahkaran li depê (5) mehfûz de wergerîne qencîyê, wan bigîne bihuştê nav komên suruşt (6) tan, şêx diçûn ser mezelan jêve xuya dikirin ku mirî bihuştî an dûjehîye, ji wê agahîyê re (kifşil-qubûr) digotin,

Dîsa divabûn sofîyên şêx bawer bikin ku dema şêx liba-wan ronîştî li gelek deverên dijî tê dîtin, çaxa li pêşîya wan nimêj dike hingê li (meke) é lipê (pêxember) jî nimêj dike, bi wan (Kerametani) her şêxek bi navê (munaqibe) kitêbek wan hebûn, ku kerametên wan di zeman û mekanan de wê kitêbê didane derpêş kirin, ê ku bawer nekirina jêre kafir di hatin gotin: belê her awa û kirde (7) ên şêxan vajîyê şerîeta islamî û (hedîsên) pêxember bûn,

Ji nimêjên pênc weqit û bi hezaran kişandina tesbîhên selewatan pêve, herrojên in yekşemban divabûn sofî li ba (şêx an xelîfe) di mizgeftê de li pişt perdekî bikevin (Helqê) hin kevirên şayîk di dest wan de pé selewatan dijmêrin, çavên tevan girtîye kilîşa (1) şêx tînin ber çavên xwe, şêxjî lidor wê (helqê) dere û tê (xutba xocegan) yanî navên şêxên pêşîn ku jiwanre (sadat) dibêjin, biqîr û heybet dixuyîne,

---

(4) paşdawî (qiyamet)

(5) dep (lewih)

(6) suruşt (horî)

(7) kirde (kirin- emel).

(1) kilîş (resim)

dibêjin şêx liser kî bisekine ew kes buhuştîye, diwan qîran de şêx gazî dikirin (şahê neqşebend, şêx evdulqadir, qutbê cistî û sehrewerî), şêx misik li çekên xwe direşandin sofîyan digotin: bêhna (nisbetê) jê tê, sofî li mala xwejî dema ra dizan nikaribûn lingên xwe bi alî mala şêx ve derêj bikin gunahêk mezin bûn,

sofî dema diçûne mala şêx divabûn herkes ligor pêkarîna xwe dest vala nere, pere an kar an berxek dibirin, çewa ku cotê şêx paleyî û her karên şêx belaş bûn, lewre heqê wan çûna bihuştê bûn, her kesê ji xuda dixwestin ku şêx an kurên wî keça wan mehir bike, serfirazîyek zêde mezin bûn, lê bi dest her kesê ne diket, lewre keçik ne zêde xweşik bûna şêx mehir ne dikirin tevî ku belaş bûnjî, jiwan şêxan hinên ku di kerametên de giya bû nîşana nobil (2) ên jêr bûn,

1. Tevaya (şêx û melan) bi devek digotin: (şêx cuneydê bexdadî) bi hindikî 3 - caran çûye di alema-berzex- de kişfa erwahan kirîye, yanî çûye azmanan wê devera ku giyan (3) jê hatine û piştî mirinê dîsa derin wê şanikê (4) pelandîye (5), yanî liser veşartîyên xuda mufetiş bûn,

2. sofî û melan digotin li (cebaqçûr ber çemê madragê) me lipê (şêx elîyê palo) nimêj dikirin, beqên çem kirin qurequr, şêx gazîwan kir û got: gelî beqan dengê xwe bibirin heya em

---

(2) nobil (ew diploma ku hin di awirek îlmî de xizmeta pêşketina insan dikin. nîşanek diwêliye li) siwêd didin

(3) giyan (ruh)

(4) şanik (ew nanikên hingiv)

(5) pelandin (teftîş kirin)

nimêj bikin, deng ji wan hat e birandin,

3. sofîyên gundê me digotin: ^{NÛSTIMAN} şêx mehemedê serdê-mir, (şêx huseynê dêrqamê) hat wî bişo, ji wî laşê mirî re got: eselam û eleykum ya feqîrê xuda, wî laşê mirî destê rastê hilda, silav ragirt,

4. îmamê şeêrawî- ê ku di nav ereban de zêde navdarîyek bilind yanî duktora semawatan girtîye, wî zêdeyî /300/ rûpel kerametên xwe nivîsî ne, hin melan jêre gotine: pêxember gotîye (elxeyib îndellah-) yanî gotîye tiştê ne liber çavan liba xudaye, -şeêrawî- gotîye: vaye- xuda di-quranê- de gotîye: (fe ema biniîmet rebike fehedis-) yanî ew qenci ya ku(xuda) daye te bibêje,

5. mesela(şêx muhyedîn ê erebî) ne tenê şêx tevaya melan dibêjin: şêx muhyedîn li (şam) lingê xwe li erdê daye û gotîye: ew xudayê ku hûn jere perestişkarin (1) di bin lingên mindeye, biwê gotine biryar (2) bi kuştina wî dane, paşê hinan gotîye hela em şûna lingê wî vedin bê çi têdeye? dema vedane dîtine ku perên pir di wir de veşartîne, yanî şêx bin erdê didîtin gotîye hûn ji peran re îtaet dikin,

6. dîsa dibêjin: şêx muhyedîn- digotin: perî (3) ji bayê hatine pey da, ew û insan nikarin bi tu awayî têkilî bi hev bikin, lê çendekî şêx windabûye, dema hetîye enîya wî girêdayî bûn, jê pirsîn wî got: min perîyek mehir kiribûn, me pevçînî serê min şikêrand,

---

(1) perestişkar (îtaet. taet)

(2) biryar (qîrar)

(3) perî (cin)

7. Li cizira surî roj avayê bajarê (qamişlî) li gundê (xezna) ji xelî fe-ên wî (hezret) ê jor gotî binavê (şêx ahmedê xezna) tevaya cizîrê girtibûn bin seywana (4) xwe, çend kurên wî hebûn ji wan ê ku dixwendina dînî de bilind û xwedî merkez jêre (şêx elaedîn) digotin: wî digot: min ji bavê xwe re got: baba tu tiştêk pêşme nakî? bi hêrs awir li min veda û got: elaedîn, ew li pêşiyê ez lipê, min dît erd vebû bavê min di dircikande daket û erd lé hatehev, ez mam, erd venebû mela-ê nîvro ezanda, ez çume mizgeftê ku bavê min di mihrabê de li pêşiya civatê nimêj dike, ev buyer di zemanê min de ez li cizîrê bûm,

8. kurê şêx huseynê besratî şêx ibrahîm heqqî, em di civata wî de roniştî bé şerim û fedî ji civatê re got: yek ji mirîdên me liber çem dît beq ji peravê ewlê derbazî peravê (5) wî aliyê çem bû liwir dûpişkek liser piştê beq suwar bû anî vî aliyê çem, ew dûpişk kete hewşek û derbazî bin lihêfa sofîyê me ê ku di xew de bû, lihêf hilhat û daket, mêrik zû lihêf hilda, dît ku marek xwe li sitûyê sofîyê me pêçaye dixwaze wî bikuje, dûpêşkê bi serê mar veda û kuşt lefên mar ji stûyê sofîyê me hate vekirin, -ligor gotina şêx ew dûpişk jî sofîyê wî bû,

9. Li surî li bajar (Amûdê) ji terîqeta (qadirî) binavê (şêx ahmedê kesk) hebû, ev şêx di fen û hîlabazîyan de nadîde bûn, ji herderên dût û nêzîg kesên dîn dibûn di anîne ba wî, gelek ji wan dînan bi lêdan di qeyid û zincîran de birçî

---

(4) síwan (şemsi)

(5) perav (perê avê sahil).

dihêştin dimirin, serê hinan kur dikirin û li dor serê wan hevîr dikirin li dor kakotâ wan bilind û zeyt dikelandin bera nav wê tasa hevîr kirî didan dikuştin, her wekî duktorê pêre diplom hebe liba hukumetê û xwedîyên wan jî mesûl ne dibûn, ji milê dî bi dizan kerametê xwe derpêş dikirin her wekî:

Di/1934/ ku laciye siyasa ji kurdistan bakur daketim suri ku hingê (Firansa) lê mandater bûn, em lacî qebûl kirim, diwî zemanî de li cizîrê çandinî bi cotê ga û histiran bûn, çewa ku ger bi siwarîya hespan û histiran her bar guhartin bi devan bûn, jiber ku diraktor û dirase hêj nebûn, pîranîya erdê cizîrê tevde beyar, têde zêde kerîyen pezên pir dihatin xwedî kirin, li cizîrê avanîyên gundan û çandinî ji kurd pêve nebûn, lewre ereb tevde koçerên xwedî pez û deve, avanîya gundan û çandinî nizanibûn, havînan jibona çera pez û bi dest xistina hin genim ji başûrê ferat (-dêrazorê) dihatin cizîrê, ber bi wê hebûna kurd ve dikişîyan, li nêzîgên her gundên kurd çend konên reş xuya dikirin, hinan jibo kişandina sapê genim ji ser erdan ku bikşînin bênderan deve- ên xwe bikirê didan, jinên wan lipê palan leqat û dizîjî dikirin, hin dibûne şivan, hinan pişkulên wan pezê mala keyayê gund jibo agir didane hev, heya payîza paşîn barek an du barên devê genim bi dest dixistin û zivistanê dîsa derbazî dêrazorê dibûn, lê di rix wan karan de zêde dizên wan pîrbûn, her şev dihatin gotin: ji filan gundî ew çend pez, an histir, hesip hatine dizîn, diwan buyeran de ew şêx ahmedê kesk) ê ku li (Amûdê) liyor hate gotin, biwê canbazîya gotî xwest ku biwan dizan ji xwe re kerame bide derpêşkirin

ji wan dizan yek binavê (evdula şermûx) ji xwe re kir istixbarat, jêre got evdula- tu guhdarbî çî dema dizî çêbû tu were ba min û bêje filan erebî filan tişt dizîye li filan derê konê wîye, ezê para te ji xwedîyên mal bigrim, evdula péderpé dihatin ba şêx digotin filan erebî filan tişt dizîye ji filan gundî liba wî. mala wîjî li filan derêye, şêx li deftera xwe dinivîsîn, hin sofîyên şêx gotin: ewên malê wan té dizîn, tevde bawerîya wan bi şêxan nayê, dema bêne ba şêx wê malê wan derxe, biwê bihîstinê malê kî dihatin dizîn xwe didane mal şêx) da ku bi kerametên xwe malê wan derxe, şêx roja malê wan çûyî û çine û çendin jîwan dipirsîn diçune alîyê malê li deftera xwe dinêrîn û dihatin nav derîyê dîwana xwe bihêrs û dengê bilind digotin zû ji minre otomopîlê binin, li ba wan dizên heram xwar ku wê karibin xwe jiber çavên min veşêrin, ji şufêr re digot bajo (hesîça) jîwir digot: bajo berîya xalî nav konê ereban, li nav konan dipirsîn konê filan kes kîjane? pêş dikirin, ji şufêr re digot: dinav şerîtan re bajo hundirê kon û zimera otomopîlê lêde, biwê heybetê diketin hundirê kon û jîwî dizîre digotin: zû filan malî bîne an ezê herdû çavên te derxim, ew erebê diz gêj dibûn bawer dikirin ku ji şêx tişteyê nayê veşartin lal dibûn zimanê wî ne digerîyan, hema xwe davêtin ser lingên şêx û solên wî dikirin devê xwe, dîsa şêx biqîr digot: jîtere dibêjim zû bîne berî ku tu û zarûkên xwe di erdê re herin xwar, ew malê dîzî her didan lê ji giyanê xwe ditirsiyan, wî bi jin û zarûkên xweve bi girî û hawar hawîdor cibe- ê şêx dikirin devên xwe,

Belê piştî dîtina wan kerametên şêx, xwediyên heywanan zêdeyî nivê heqê wan dîstiman şêx, hingé wîjî para şêxê xwe (Evdula şermûx) didan, bi wê bihistinê ne tenê ên malên wan dihatin dizîn, lê biwan kerametên ku li cizîrê hate belakirin ji dûr û nêzîg xelk weke pez herbi ucaxê şêx ve dihaten (Amûdê), çewa ku kesek destvala ne dihatin, hingé ezjî liwî bajarê (amûdê bûm, ev kerametê (şêxê kesik) jibo mîsalê di vir de berge girt, daku bê zanîn ku kerametên tevaya şêxan ev canbazi bûne,

10. ji vî şêxî pêve li wî bajarê (Amûdê) gelek şêxên dîtir hebûn, jiwan çete-ên semawî (mala bavê kal), solek pêşiyê wan hebû, jê re (şimika bavê kal) digotin, jibo her nexweşîyan av dixistin hundirê wê- şimka zemîni û mikrûb didane nexweşan, ê falic bi wê şimikê lidera falic lê dayî didan, jinên ku jiwan re zaruk çê ne dibûn, ew şimik li nav piştî wan didan herwekî têde hirmûnatên baylojî hebûn, yekê dî bi navê (şêx sedeqe) hebûn, wî jî nan dixistin bin çengên xwe û li kuçan digeriyan didane kûçikan, dakû bêjin çiqas dilovane (1) jiber ku jiwan kûçikan peve tu sofî peyda nekiri bûn,

ŞÊXÊ TORÊ MEHÎNÂ BIRÎNDAR:

Her wekî agahe ji dirêjahîya rojhelatê çiyayê (tor abdîn) re tê gotin çiyayê torê, ku eşîra (haco axa-ê hevêrki) tédene, di /1915/ de ku (sultan reşad) frman bi kuştina (êrmen) da, ku diwê fermanê de ne tenê mêr lê jin û zarû-

---

(1) dilovan (dil rehim)

NIŞTIMAN

kên di pêçekê de jî dikûştin. tevî ku di wî zemanî de di navbera (musilman û tîlande) dil reşiyek bawermendî (2) hebûn û wan (Êrmenan) ên dinav leşkerên (rûsya) de li (erzerom, wan, bedlis û mûşê) weke wan (turkan) bi awakî tevayî jin mêr ên kurd kuştibûn jî, lê her wekî xesaisê kurd dilovaniye, ligor nufûsa wî zemanî kurd (65) hezar jî wan (êrmenan) di nav xwe de veşartin û jî kuştinê rizgar (3) kirin. di wê kuştariya gotîde, yekê (êrmen) bi jin û zarukên xweve dikeve mala şexek torê û eşheda islami tîne, şex wî dike seyisê hespa xwe û jina wîjî karê mala şex dike. ew êrmenê belangaz bin mihîna şex rêj dike mehîn pênek lê dide, ew jî bêrê davêjê mehînê zikê mehînê diçire û dike ve erdê, ta mirinê wî digre, jiber ku wê sofî wî parçe bikin, bi dillek şikestî çû mal, jina wî lê nêri ku rûçik lê namaye got: çibû gidî qey musilmanîya me qebûl ne kirinê, mêrik got: no kecê jê diwartir re min mehîna şex kuşt, hingê rûçikê jinikê jê bêhtir sipî bû got: ma çima tu nabêjî wê sofî me û zarûkên me bikujin her dû jî bi ser hev de ponijîn, jinikê got: hêj şeve em birevin, mêrik got: kêçê ma sibehê jî nav sofiyên welat kutah nabin (1) wê me bukujin, wê şevê herdû jî ranezan, heya dunya rohnî bû, mêrik jî nişkeve keyf kir û got: jinê metirse min rê dit, her şev li diwanê dibêjin şex dere herba kafiran, di vir de min firset dit û wê herkes jî bawer bike û şex jî mezintir be.

---

(2) bawermend (ehle eqîde)

(3) rizgarî (xilasî)

(1) kutah (xilas) kuta bibin-xilas bibin)

sibehê êrmenê musulman cû dîwana (şêx) ku ji mizgeftê hatiye, (çend -mela, feqe û sofî) ronîştine, milê xwe da derîyê dîwan û got: şêxê min tu şevê dî li kubû? şêx got: ez li mal bûm çima? got ez xulam min jî dunya ditiye ez ne hovim (2) tu ne li mal bû, mift e-ê axura hespê di berika min de derengê şevê ez çûm ku bin mehîne ziwa bikim, min dît mehîn birîndar û li erdeye' birîna wê jî şûr e, fermo werin bi çavên xwe bibinin, bi rastî her şev li dîwanê digotin: şêx derin herba kufara lê min nizanibûn ku yek jê şêxê min e, çewa ku berê jî ez bi guman getibûm ku bi şev tu dere herbê, jî ber her sibehan min digot ev herî jî ku hat? tev de rabûn û çûne axura mehîne dîtî belê mehîn birîndar çewa giyayê vir digotin: belê şêxê min êdî tu nikarî vê jime veşêrî, deng li welat seraser bela bû jî derên dûr û nêzîk bi kom û lekan li şêx vehewîyan, jî nifûsa wî péve heqê sed mehînan jî derket,

piştî çendekî şêx seyîse hespê تنها kir û jêre got: çewa hesip hate kuştin? file-ê misilman jêre rast got, got belê ji tîrsa sofîyan, wê ez û zarukên min bi kuştana, jî milê dî min jixwere got: mehîn her çû qenebe ez di nav welat de pé nifûsa te mizin bikim û sed qatjî heqê mehîne derxim, hingê şêx jêre got: aferîn kurêmin tu meruvek zêde heşmendî xuda te biparêze, lê divê jî kesî re vê rastiyê nebêjî ha û xwe jî di nav walat de direwîn der nexî, eger bibêjî kesek jî te bawer nake wê bibêjin fileye naxweze di dîne

---

(2) hov (nezan-wehşi-kovî)

islamê de ev bawerî hebin,

KURTÎ AN NIVIŞKA BIRÊ JOR:

Dînê islamê ji tevaya edyanan zêdetir di her awayên siyasî, civatî, nejadî, tarîxî û cugrafî de dijwarîyên mezin giyandine kurd û digînin, heya rojek ji rojan ew biratîya bawer mendîya dîndarî jî ne hatiye bîra nejad û dewletên islamê ber bi kurd, çewa ku ev danezan yek ji mentiq û rastîya tarîxêye, bawermendîya islamî di dest péka pêşîn de, bi awayê jêr tê rohnî kirin wek:

Berî hildana ala (1) islamê ji girava (2) erebî, li roj helatê navîn asya roj ava (AYÎNEYA HEZRETÎ ZERDEŞT) seywan (3) vedabûn, nemaze li nav (NEJADÊ ARÎ.KURD.ÎRAN.EFËAN û HINDISTAN), diwî dînê pîroz de bawer mend û jêre perestîşkar (4) bûn, jiber wê çendê û hin esbabên jêr berî dîné (MÛSA Û ÎSA) dijê (5)-dînê zerdeşt û rakirina wî ji wan re bû daxuwazek yekemîn, ji wan esbaban hin evbûn:

1. jiber ku (DEWLETA SASANÎ) bi xurtî di paraztina (DÎNÊ ZERDEŞT) DE şerê leşkerên islamê dikirin, lewre ji bawer mendîya dîn zêdetir wan leşkerên îranê welatê wan talan û wêran dikirin, heya keçên wan bi navên cêrîyan

---

(1) al (byreq)

(2) girav (cizîre)

(3) seywan (şemsî)

(4) perestîşkar (jêre taet)

(5) dij (zîd)

dixistin mezadê difirotin, diwî warî de li (TEMEDINÊ
NIŞTIMAN
ISLAMÎ) xweş tê ditin,

2. jiber ku piranîya teşrîa dînê islamê ji daketîya (AVISTA) girtibûn ne dixwestin ew asarê bi (AVISTA) bimînin da ku hin wan bingehanotêde nebînin, jiber wê çendê çiqas kitêbên (zerdeştî) hebûn binavê mecûsî dişewitandin,

3. jiber ku (dînek arî ne samî) bûn, biwê unsurîyetê inkara (pêxemberîya hezretî zeredest) kirine, çewa ku di her kitêbên xwede ew dînê pîroz bi kufrê dane zanîn ku dozdarîyek unsurîye,

4. lê dema kurd bawerî bi (dînê islamê) anîn, di hêzdarîyê (7) de milek dewleta (sasnî) hate vala kirin ku dijarîyek mezin bûn: lê jiwê bawermendiya kurd re jî du sebebên jêr bûn:

A. Kurd- di teşrîa (quran) ê de gelek ji teşrîa (avista) (8) ditin,

B. hingê ji sitmkarîya (rom) zêde zivêr (9) bûbûn, ji qehran xwe avêtin behran, da ku wê tolê (10) ji-rom- bigrin,

Le her ku çewa bû waqîî tarîx nayê inkar kirin, diwan zemanên bûrîyên dûr de ew çend piranîya edyan û pûtan (11) di cîhan de tevde ketin pişt perda zaman û tarîxê, di

---

(6) bingeh (esas)

(7) hêz (quwet)

(8) avista (kitêba zerdeşt)

(9) zivêr (acîz)

(10) tol (intişam)

(11) pût (senem)

(600) dê zayindêde (dînê islamê) di qelemroyê (12(asya de bergehê mezîna girt, biwê hindikî û paşmendiy a ereb gaw dane serdarîya roj helatê navîn ku ji gumanê dûrtir bûn,

QURAN. DI AWIRÊN QEWMI Ê SIYASÎ DE

Her wekî agahe ku heya (xelafetiya umer kurê xitab) quran- ne hatibûn nivîsandin, jiber ku (quran) bi zimanê (erebî) bûn, ji (umer) re bû daxwaz ku bike bingeh jibo ziman û zanistiya (1) zimanê erebî, ji milê dî da ku (quran) ê binivîse bixe nav bawermendên pê daku di warê siyasî de jî liser tevaya misilmanên roj helatê navîn sîdarî bike lê tîpên (2) erebî nebûn, li tevaya roj helatê navîn tîpên (mîxî) bûn, li zanîn-geha (3) besra pêşiyên (file-ên alî munzur) hebûn, dema ew zanîn geh vegirtin (4) çil şagirtên wê birin (meke) ê gelek tîpên wek: NIBTÎ. XILIFIRÎ. MIRSADI. SANSEK-RITÎ) û wekevan dane berwan şagirtian û jiwanre got: divê hûn ji nav van tîpên (erebî) çêkin, ev tîpên îro kirin alfêba, biwan ligor bîr hatiyên sehaban (quran) nivîsîn bê îmla û bê zêr, ziber, û pêş (5), kesek nikaribûn bixune, heya (58) sal paşê di zemanê (usman kurê efan) de, hêj civatek xwendan jiwan tîpanre hereke danîn, çewa ku ew nameya ku

(12) qelemra (iqlim) •

(1) zanisti (seqafi)

(2) tîp (hurûl)

(3) zanîngeh (camîe-unîwersite)

(4) vegirtin (ihtilal)

(5) ziber- fêthe- zêr- kesre- pêş)

(pêxember) ji (kesra) re şandî di cildê pêşîn jêderîya nejadê kurd de heye, belê biwê ^{NÏSTIMAN} siyaseta umer kurê xetab) ereb bi navê dîn bûn serdarên roj helatê navîn, dewleta emewî, ebasî, Fatimî) dane mezrandin (7), çewa ku (turkên usmanî dawî) ew mertala semawî ji dest (ebasîyan) girtin, pê împiratorîyek mezin dan çêkirin, heya nuhajî em dibin wan sîdarîyên reş û sitemkar de dîl û girifar pejmurdene (8)

ew kurdên ku piranîya (ŞAH Ê HUKUM DARÊN ÎRAN) jiwan bûne, diwê bawer mendiya dînê islamê de, di welatê xwede bûn dîl û kole ew firehîya zemînê kurdistan liwan bûye zindan.... tevaya miletan dîn qebûl kirin bawerî, tenê ulema û şêxên kurd ji bawerîyê péve milletê xwe kirin rabîte yanî dûvik, ji millet re digotin: emewî, ebasî, fatimî û turkên usmanî-wekîlên pêxemberin, (sultan) heya seceda xwe li ser behrê ranexe û nimêj neke nabe sultan çewa ku ew sihirbazîyên bê exlaqî di jor de hatin gotin, wê di cildê didûyan van (dîtin û bîrhatîyên) minde hêj bêne rohnî kirin, ku çewa di wan xirafatan de bilétên filimên gumanan di komîdya diramîya bihuştê de dixistin destên wan, her awirên zanîné liber çavên wan diwî filimî de perde dguhartin, divê bé xatir û dil bijokî ew bi xiyaneta mezin bikevin ber mehkema tarîxê

---

(7) mezrandin (teesis kirin)

(8) pejmurde (feqîr, belengaz)

NIŞTIMAN

BIRÊ DIDIWAN

NIŞTIMAN

KURDÊN LEMA ARÎ JÊDERÊ PÊŞ-KETINA CÎHANIN:

ligor agahîyên tarîxî ku ji /1947- 1982/ bi tarîxa kurd ve bendewarim, di gera mesadîran de nemaze asar bi me didin naskirin ku ji ezmîne ên bûriyên dûr ve jêderê her pêş ketinan nejadê arîye, çewa ku dîsa ew zanistîya arkeolojî dide bawer kirin ku (nejadê kurd) lema nejadên arîne, di rastîya vê gotinê de, li cildê pêşîn menşea nejadê kurd de di dest mede asar hene ku /£300/ sal berî zayinda îsa, li başûr roj ava yê derya kaspîn (1) çemê alageş- bi serekîya (ŞAH ORUNGO. DEWLETA ALKANI) a kurd- hebûye, ku li cildê pêşîn tarîxa nejadê kurd de, herdû ber kêlên mezerê (orungo) di dest mede asar hene, çewa ku li kurdistana bakur roj ava li (AMED. DIYARBEKIR) û bakur liser rêya (qeza licê) li xirabe bajarê (ZERGA FÎS) (5000) hezar sal berî zayinda (mesîh) liwir asarên pêşîyên kurd (HURÎ) yan hene, herwekî asarên wan li (sûrî li çemê asî ber hemis- û li-îraqê- li xirabe bajarê (NOOZO) derketine

Ji milê dî di /1959 û 1961/ de, ji- arkeolojîyên amerîkan şirketa şemsûnî, di bin nêrevanîya zana é bilind (RALIF-SULIKÎ) de li (KURDISTANA) îraqê çiyayê bira dost (şikefta şînder) bûne peledar (2) bi çar tebeqe én- A.B. C.D.- (47- pé) axa hundirê şikefê vedane, tebeqa (A) (17-

---

(1) derya kaspîn (behra qezwîn)

(2) peledari (teftiş)

hezar sal berî zayindé bûye, lê ji/12-17/ diwan (5000) salîde tu pêgeh (3) neçûne wê şikofte, gelo ew pênc hazar sal dewra (cemedê an tofana nûh) bûye ne hatiye naskirin, diwê tebeqêde kîsek ji tovên şînkahîyan yanî nebatan dîtine birine li (HOLENDA) çandine ji gelek bêşan şînkahî ji wan çê bûne ji wan hinên wek: ber biro, kulîlka hezar pel, giyasêvik, kulîlka nîsanê û wekevan gelek ên dîtir, ku tev de niho jî li çiyayên kurdistanê şîn tîn, bivê hate naskirin ku /12000/ sal berî (z) nejadé kurd bi çandinîyê ve bendewar bûye, ji wan şînkahîyan ev (genim, ceh) û her tewir çandinî di xwedîkirin û avdanê de wergerandine şiklên îro, ku dest pêkê çandinî, xwedî kirina-peş, sewal, hesip, kehir û wekevan ji én kovî kedî kirin gîhandine van kilîşên (4), wiha renga avanî û dezgdarî û her pêşketin liwî qelemro û di nav wan nejandan de pêk hatine,

di tîpa (B) de, ku ew dewir ji /17000-35000/ sal berî (za) digre, di wê tebeqê de (ARÎYA AGIR) dîtine, ku navê pirsâ (ARÎ) jê hatiye girtin,

Tîpa (C) diwê tebeqê de ji/35000-55000/ berî (za) heqbeq zemîn û zeman digre, diwirde sê kakotên serên insanan dîtine, ew insanên ku jiwanre (HOMOSAPIENSI) tîn gotin, di heqbê (NEOLITIK) de ku (50000) sale an insanên (SOUS HOMMES) insané dawîn ên ku êdî biwanre heş û daxuwaz hebû ye tê gotin,

Di tebeqa (D) a dawîn ku /70.000/ sal berî (za) 20.000) sal

---

(3) pêgeh (rêç)

(4) kilîş (şikil)

ji heqbé PALEOLITIK) dişer diwirde jî çar kakotén serîyén insanén (NEADERTHAL) dîtine ku her heft di dest mede li cildé tarîxa- jéderîya nejadé kurd-têne dîtin,

Bele, bi van agahîyén arkeolojî û tarîxî rastî dide serme ku nejadê (arî) pêşengê nejadan, di pişketina zendegî (1) de oerî her nejadî gav dane xebatê; ji milê dî di awirên jiyîna pêşîn felekî û fizikiya zemînî de jî, dide xuyakirin ku lidor û bakurê (xetê sertan) li xerîta zemîn dereca/37.38.39/ de jiyîndariya zendên cihan ketiye pêçeka pêşîn û hatiye hejandin, lewre agahe ku di wî zemanê jiyîna hovîtî (2) û şekeftan de insan rût û tazî bûn, ji sermanan li xetê (40) nikaribûn bijîn, çewa ku di başûrê (xetê istwa) de jî zêde gerim û li herderî av nebûn lê di xetê navîn ê jor gotîde zivistan û havîn navîn bûn, tevde çiya daristan jibo nêçîrê her tewir teba (3) û firoke hebûn, çewa ku şikeftên pir, çem kanî zêde bûn, jiber wê çendê ew asarên ku livî xetî têne dîtin li başûr û bakurê gotî nehatine dîtin, çewa ku di warên çendinîn û xwedîkirina pez û sewalan (4) jî, insanén bakur û başûrê gog zemîn paş mende bûne,

heya ew- Turk, Türkmen, Teter, Tacîk, Mengol- én bakur roj helaté (îran û ARÎYAN-EVĀN) jî, ji wê nêçîrvaniya-dewra şikeftan wernegerîyan çandinî û xwedî kirina pez û sewalan, jiber wê çendê jar û belengaz diman, di giyanê wande dizî û talan kirina welatan bû tebîetek bed karî, ji

---

(1) zendegî (beşerî)

(2) hovîtî (weşîyet) teba (heywanên kovî)

(3) Teba: heywan.

(4) sewal (dewar)

ber wan bedkarên şerîr (çînê) ew sedda mezin da çêkirin, berê wê lehîya diz, keleşîstîman kerên xûnrêj, dane (efxan, îran û kurdistan) ku heya nihojî em jiwan dûnde (5) ên hon, mengol û cengîz kutah (6) nebûne

Dîsa ji ulema-ên heqbên pêşîn bi hevketina zemîn û heqbê (orjîni) ku ji zikê zemîn çiya hilvedane, di xetê navîin li xerîta cîhan derece ên (38 û 39) bihtir çiyayên bi daristan av û kanî pêk hatinê, ew çiya û daristan baranê ber bi xwe ve dikişînin, her wekî tê dîtî ku di başûrê (KURDISTAN) de heremê (MIZOPOTAMYA) ber bi rojhelatve heya (beşda- hile, nasirî û sînore (xozistan) baran lê kême, jiber wê çendê çandinî û xwedî kirina heywanan jî liwan hereman ne lêwere,

Ne wek hin nejadên ku di navbera herdû cengên cîhanê de bi sîdarîyên empiryalizmî bûne dewlet, dixwazî ligor daxwazan jixwere kiyanek bidin çêkirin, biwan bed karîyan reş û sipî bi hev didine guhartin, lê dema em jiwan dilbijokîyên bê mentiq berê xwe biguhêrin û rast û durust mentiq tarîxê piparêzin, xwe bi mesadirên tarîxî bigrin, dîsa emê bi hêsanî zanibin ku (arîy ên asya) lema nejadê arî ne, her wekî mêjevan ê (1) KILD-BIRÛS) dibêje, dema ku pêşîyên me ji başûr ber bi bakur ve hatine (IRAQ ELECEMI), diwirde (CERAMIQ) hebûne ku ji wan kurdên (sazmana erarat) (2), dîsa danezanên tarîxî bime didin

---

(5) dûnde (kurên jê mayî)

(6) kutah (xilas),

(1) mêjevan (muerix)

(2) sazmana ararat (munzema ararat), beş (qisim)

zanîne ku berî (AŞÛR) pêşiyên kurd (KASÎYAN-740) li (BABIL) hukumranî kirine ew (kild û aşûr) jiwana hînê- çandinî, xwedî kirina heywan, hendesa avanî û keleşan- bûne,

Eger em jiwana tarîxên zemanên bûrîyên dûr, ji yekve gav bidin zemanek nêzîk ku em têde, hingê di rastîya wan danezanên jor gotî de emê bizanin ku heya nebera herdû cengên cihanê yanî ji /1914-1945/ jî (ereb) nizanibûn çandinî çiyê, nemaze ên bedûyên koçer ku pîranîya ereb jiwana bi hevketî bûn, ne tenê nizanibûn çandinî çiyê, lê bêşên (3) çandinî çine an çandin nizanibûn, çewa ku ava kirina xanî û gundan ronîştina di xanîyan de yekcar jî wan re Tîştêk xerîb û vajî bûn dema hin jiwana erebên bedû li gundên kurd dibûne mêvan, heya raketina liber lempê an çira ronîştî bûn, lê piştî razanê ku ew ronahî di hatin vermirandin û ew ereb li xwe şiyar bûna ji cî diqîrîyan û digotin: (ene sirtu ema) yanî çavên min kor bûne,

Lê piştî cenga cihanê a pêşîn heya a dawîn ku di bin sîdarîya ingilîz firansa-de man, ji xwendina (dînî) wergerîyan xwendina esrî û di /1947/ de ku wan dewletên mandater welatê wan berdan bi emaret û hukumetan bûn (20) dewletên xweser (4), di şûna wan de li sûrî û îraqê (KURD) di bin sîdarîya wande dîl û gerdên şikestî man, hingê şêxên wan erebên bedû jî kurdre digotin: avaiya welat tevde di dest wede ye, lê deverên çola xalî ku çêregehên pezî, werin tê de gundan ava bikin nîvê me nîvê we, piştî

---

(4) xweser (musteqil).

wan kurdên ku ji zemanê bûrîyên dûrve avanî û çandinî karê wan bûye, diçûn ~~NIŞTIMAN~~ nolan bîr dikolan û bi sed dijarîyan gund ava dikirin, dest bi çandinî kirin, piştî ji wan hîn bûn ew kurd jiwan gundan kirin der û digotin Hûn, ji ku hatine vî welatê me, diçûne hukumetê wanjî alî ereban dikirin, ev buyer tev li cizîra sûrî liber çavên min çêbûne,

Her wekî, li jor hate zanîn ku /12000/ sal berî (za) kurdistan başûrî (1) çiyayê biradost (şikefta şinder) ji bona xwarinê tovên giyên çolê xwestine wergerînin çandinî, çewa ku pêşiyên wan insanên (arî) ji giyayên çolê- GENIMOK. CEHÊ KERAN,- wergerandine (GENIM Û CEHÊ) îro, wiha renga (SÊVÊN BIN ERDIK) wergerandine (KARTOL) îro, ew (SÊVTIRŞ) ên ser kanîyên nav çiyayê kirine (SÊVÊN) îro, û weke van heywanên kovî jî kedî kirine giyandine kilîşên îro, lewre çi şinkahîyên erdê û darên meywe (2) hene kokên wanên pêşîn hêj li erd û çiyayên kurdistan mayindene, û kurd ji hev re dibêjin filan tişt berê ev bûye,

Çewa ku agahe di jiyîna zendegîde pêşketina pêşîn (agirre) ew jî nejadê arîyên (asiya) bi dest xistine ku ji pirsra (AR Û AGIR) ew navê arî girtine, bi hêzdarîya wî agirî şikeftên çiyayê ji teba-ên (dirinde (3) girtine, ji milê dî ji xwarinên goştê xav wergerîyane ê biraştî, dîsa bi hêzdarîya wî agirî karibûne di nav berf, baran û bahozan de bijîn û bigîne vê dewra îro,

---

(1) başûr (qible)

(2) meywe (fiki)

(3) dirinde (tebayên kuştar)

Belê, ewin ku ew dewrên hovîtî (4) jiyandariya şikeft û barbarî daketine erdên rast dest bi avaniya gund û bajar û çandinî kirine, ji gundan jî gavadane jiyînek şehrewî (5) û bûne dezgedarên tarîxê, dîsa ew (arîyên) asya bûne, di her warên jiyîna zendegîde bûne rihber û pêşeng, çewa ku asar van agahîyan bi me didin zanîn,

Ne tenê di wan zamanên bûrîyên dûr de, lê heya ceng cîhan a didu yan jî, dîsa-erebên başûrê cizîra sûrî, ûên başûrê (kerkûk) tevan ew çandinîya Teqîdîya kevin ji nizanibûn, di warên çandinî de tevaya bajarên wan çavnêrê çandinîya zemînê kurdistan û zendên kurd bûn,

Tevî ku nêzîgê (35) sal di bin sidariya (Ingilîz û Firansa) de man jî hînê çandinî nebûn, ji gotinê re buyera (6) jêr mîs-alek dîtîne ye:

Di/1941/ ingilîz û firansa) bi hevparî (7) li cizîra sûrî warge-ên kirîna (genim) dane vekirin, divabûn xebîr serkar û karmende (8) piranî kurd bûna, jiber ku ew karmende-ên ku ji (şam û heleb) dihatin, tîştêk ji çandinî nizanibûn, diwê kirîna gotîde mufetişek ereb ji (şam) hate cizîrê, ango mufetişê ziraîye û biwê xwendinê diplom girtîye, li (NAHYA AMÛDÊ) derket nihêrtina çandinîyan, gundê (TOPO) gazî keyayê gund (EMERÊ DAWID) kir û got: genim, ceh, nîsk û birxuk- pêş min bike, keya jêre got: ya

(4) hovîtî (weşşiyet)

(5) şehrewî (medeni)

(6) buyer (tiştê çebûyî)

(7) hevpar (şirket)

(8) karmende (muwezif).

efendî, vaye genim, ceh, nisk- lê birpxul, ji genim çê dîkin, mufetiş xeyidî û jêre ~~NIŞTIMAN~~ neqî ne lazime birxul pêşmi bike an na ezê te bidim mehkema eskerî, keya gazî şufêr kir û got: kuro tu xelkê cizîrêyî ma birxul tê çandin? heya şufêr xistiye serê mufetiş ku genim dikelînin dîkin birxul, ew zemanê ku êdî ereb giyabûn xwendina esrî û dewra medenî,

îro ku xwenda-ên çandinî çandek (1) û çînek (2) çê bûne herkes di zane biçîne, lê dîsa ew xwenda- ên ziraî wek cotkarek ne xwenda- kurd nizanin, lewre cotkarên kurd, liser agahîyên fîzikî û felekîya zeman û zemîn her çandinîyek awayên wan dizanin, her wekî: cotê zivistanê ber bi roj ava û helat kûr dadixin xetan vekirî dihêlin, daku zivistanê di wan xetan de av bisekine û bibe cemed, jibo kurim û kêzên erdê bimirin, lê havînê ber bi bakur û başûr cot dîkin û xetan vekirî dihêlin jibo roja havînê wê gerş û gemara giyayên wek: qarûş û firêzê hişk bike û azot bike erdê, jê û péve her çandinî zemanê wan bi rojan ve dijmêrin, jiber ku ji ezmîne-ên dûr ve ew agahî ji hev girtine,

îro ku li herçar dewletên kurdistan vegirtî bi sedan muhendîsên ziraî çê bûne, bi teknîlojya nûder aletên çandinî çê bûne, sergîne firincî ên sar û gerim, bi dermanên kimyayî bi firin- dan (3) direşînin çandinî yên şîn, tevî wan pêşketinan jî eger ne ji çandinî.péz û sewalên kurdistan nebe, turk, sûrî, îraq, îran- nikarin bi hebûna welatê xwe bijîn çewa ku tevaya pet-rolên herçar dewletan ji erdê kurdistan e,

---

(1) çandek (direktor)

(2) çînek (dirase)

(3) firinde (tiyare)

ASARÊN KEVIN, DEZGEDARÎYÊN ŞIKEFT, KELEH Û BAJARAN JÎ KURD MAYINDENE

Belê ji agahîyên tarîxî pêve, di agahîyên arkeolojî de jî ew asar ên ku li erdê Kurdisatan mayindene bi me didin zanîn ku ev nejadê xawer zemîn (4) bingeha arîyên rojhelatê navînin, ne tenê di avanîya gund, bajar keleh, çandinî û xwedî kirina pez û sewalan de, lê hêş di heqbên jiyolojîyên jiyîna şikeftan de, muhendisê kolana şikeftan de pêşengên tevaya nejadên asya roj ava bûne,

Ev rastî dide gotina jor, di wê hendesa gotî de li kurdistana bakur rojava a ku di van nivîsaran de di sîdarî û sitemkarîya Turk de vegirtî, lîdor (100) kilometir bakur rojhelatê (AMED (diyarbekir) lîser çavîya (DICLE) jêre (ŞIKEFTÊN BIRQLÎN) tê gotin di jiyîndarîya şikeftan de Cîyê pêşîyên (NEJADÊ HÛRÎ) ên kurd bûy, di bakur bilindahîya çavîya (DICLE) de du derîyên mezin hene, dema dikevî hundur li ser uslûbek hendesî gelek kuçe ji hev tene qetandin, li herdû rixên wan kuçan tevde ode-ên ciyê ciyê hawîdor dik û dîwar ji neqîş an tîpên wî zamanî xemlandî di kevir de kolandîne, binîya wî çiyayê bilind tevde vala bajarek zêde mezin e, jibona ku tede winda nebin musteşriqan yanî xwer şînasan (5) telîsek ka bi xwe re li erdê direşandin ku biwê kayê zanibin derkevin, li devê şikeftê heykelek ji kevir hebû,

---

(4) xawer zemîn (xawer roj-helat, zemîn erd)

(5) xawer şînas (roj helat nas).

turk birin xistin mêze-xane (1) ên xwe, liser derê şikeftê di kolandina kevir de gelek nivîsandin hebûn, piştî şoreşa (şêx seîd) li kurdistan hakimek eskerî bi leqeba (mufetişê umûmî ê li-diyarbekir-jêre-abdîn uzmen-) di gotin, wî bedkarî du silime biserhev xistan û çakûç xiste destê yekî licî (hesoyê perîşanê) ew nivîsar tevde bi çakûç şikênan din, di başûrê çavîyê de şikeftek di devê şikeftê li erdê lê dawîya wê gelek dirêje, pêder pê ueyanalist derin wê şikefta birqlîn (2), ew şikefte ku binavê (şikeftên sêwîyan nexweş xana birîndar û kuştîyan) min hevpeste (3) nivîsî di (kovara çiya) de hate bilakirin li awirpa,

Pêşîyên wî nejadê (hûrî) ne ku ji wê şikeftê derketine çêkirina avanîyan, ku liyor hate gotin: NEWZERG-ku îro jêre (SERDÊ) tê gotin, jê û pêve (BERDEWÎL) ku îro jêre (tewîl) dibêjin, (BIRYA Û ZERG FÎS) ku ciyê xudanê (hûrîyan-bixû) de, tevde dikevin başûrê wan şikeftan (20) kîlomitir piştî avanîyên wan xirabe bajarên gotî, arkeolojîyên turk di /1967/ jibona ku dolar bènê nav wan bi zimanê firanswî nivîsarek dane belakirin ku li (diyarbekir û bakurê wê) 5000) sal berî zayindê asarên nejadê (hûrî) hene, bê ku zanibin ew (hûrî pêşîyên kurdin, ev tarîxa gotî ji asarên wî kevne bajêrê (zergê) digrin, lê tarîxa jiyîndariya wê şikefta bajar ji pênc hezar salî bi gelek dûrtire, jivan pêve li kurdistan bi sedan şikeftên welê hene, dema tarîxên asarên

---

(1) mêzexane (methef)

(2) birqlîn (birq xuyaye-lin zerfe-wek: héklin, xweyilin)

(3) hevpeste (muqale)

wan şikeft û di nav çiyân de xirabe bajarên ku xelkên cî qenc nasnakin bê pelandin (4) héj nû wê muerix û ulemayên arkeolojî bibînin ku raste bingeha zendegî ev welat bixwe digre,

Her wekî liyor hate gotin: jiwan şikeftên (BIRQLÎN) ku derketina avakirina gund, bajar, û keleşan, jiwê şikeftê berbi başûr daketine, ku di dest pêka pêşînde deverên jêr dane avakirin ku héj asarên wane heya vî zemanî mayîndene wek:

1. (10) kîlometre başûrê şikeftê de (KELEH) ava kirine héj asar berçavin, îro jêre (xana kelî) dibêjin,

2. jê û başûr (BIRYAS) ava kirine, ku îro tenê binavê çemê (biryas) tê gotin, jiber ku avanîyên berçav nemane ji pêv hin kevîrên asar dibin axê de dertên,

3. jê û rojava (5) kilomitir di rojavayê çavîyê de li nav seraçiya bajarê (NEWZERG) ava kirine di nav de keleşek mezin û bilind heye, îro jêre (SERDÊ) tê gotin: ku gundê min e, di rix kanîyek piçûk de ji zinar (efsane kes heykelek) mezin û bilind, serê wî (50) ton giran hebû, lê sed mexabin (5) nezaniya gundiyan ku diwê heykelê de xezîne heye, di / 1953/ dinamît xistin gewrîya wî û teqandin niho ew serî li erdêye, jê û bakur roj helat li pesara (6) çiyayê (hewşakevir) zindana wana zêde kûr heye,

4. pênc kilomitir di roj avade (KELEHA BERDEWÎL)

(4) pelandin (teftîş kirin)

(5) mexabin (meeleşef)

(6) pesar (singê çiya)

heye îro jê re (tewîl) dibêjin di rojhelatê gund de girek mezin heye, di navsera wî de ew bajarê çaran (dewîl) hatiye ava kirin, li başûrê wî girî li ser rêya ku berê diçûne (Héné) çend Heykelên keviran, siwar, peya, sindoq, û bûk-heye, ligor xirafatên berê digotin, bûk û dawet giyane wir û hin jiwan kufur bûne (xuda) ew kirine kevir, ji ber wê çendê niho jêre kevirên dawatê-dibêjin:

5. di başûrê-biryas-newzerg) de li dor (10) kilometir (ZER-GAFÎS) heye dikeve ser rêya ku ji (AMED,) dere (licê), eve paytextê (BÎXÛD) ê ku (yûnan) jêre (duqyanos) gotine, dîsa ew çîroka (eshabi kehif) ku di (quranê de hatiye fermayîş kirin, ku ew şikeft jî jê û bakur di çiyayê (derqam) deye, ev bajarê eserî hêj gelek sitûn, qenterme, ava hebûn, lê niho divan nivîsaran de, ku ji welat têne sûrî dibêjin: hukumeta turk- kevirên van asaran tevde birine kirine pirên çixir (1) a ré, di rojavayê wî bajarê eserî de kevirek bilind hundirê wî qul nîşana impiratorîya (HÛRÎ) yan bûye, çewa ku ew kevirê bi qul (li newzerg) roj avayê (gundê min-serdé) jî heye, belê (turk) jî tarîxa asarên wê keleha (zergafîs) dane belakirin, asarên wê (impiratorîya hûrîyan) îro li-sûrî-nêzîgê bajarê (hemis) li (çemê asî) dertên, çewa ku li (îraqê li başûrê (kerkûk) xirabe bajarê (noozo) dertên,

6. Ev bajarê şeşan (AMED-REŞ AMED- diyarbekir) a ku ji navê walîyek dewleta (Emewî) binavê (Bekir kurê waîl)

(1) çixir (réyên şûse én çekiri)

ew dewîl) ê ku li jor hate gotin. li roj helatê (mardîn) nézigé (DARÊ hete çewa ku li (misrê) jî berdewîl- heye, xuya dike tevde dibin hukmek de bûne.

ew leqeb girtîye, ev bajarê ku xwe berdane erdê rast dane
ava kirin, li ser hendesekî zêde pêş ketî, ji (çiyayê reş) av
anîne hundirê bajar dane bela kirin, belê di wî bajarî de
(impîratorîya-hûrîyan) li roj helatê navîn sîdarî girtîye, çewa
ku di (tewrat) de behsa wê impîratorîyê hatîye kirin, çewa
ku di kitêba (nebî danyal) de behsa kurdên çiyayê (godî)
kirîye,

Belê li tevaya zemîn û çiyayên kurdistan ew keleh, kevne
bajarên eserî bi wan hendese-ên nadîde dagirtîne, ew asarên
ku bawerî bi tarîxê tînin ku di wan zamanên dûr de péke
înên hendese nejadê arîyên asya roj avane, ku yek ji wan
bingehan nejadê kurd de, ji hendesa kelehan hinên wek: -
wan kelehên jor gotî, ji wan péve kelehên-farqîn, amed,
siwerek, palo, xarpêt, keleha hoşîn, şarik û şivan, keleha
zêde bi hendese keleha MEHMÛDÎ-liber çemê xuşav,
heremê (wan) ê, keleha (finik) kehok, gulab (amedî),
rewandiz, hevlêr, û weke van li kurdistan bi sedan hene, ku
bi hindikî /2000-3000/ berî (za) hatine çê kirin, wî zemanê
ku héj çekên wanên cengdarî ji keviran bûn, kelehên erdê
ras dora wan beden û lidor wan bedenên xendeqên kûr û
fire tije avbûn, réyek tenê diçûne hundirê wan kelehan, ew
ré jî jibona gindirandina keviran berûjêr bûn,

Wiha renga di çekirina avanîyên pirên ser çemên mezin
wek:

ROYÊ. DÎCLE. FERAT. ZAB. HERDÛ XABÛR.
HÎZIL. ÇEMÊ BOTAN. XERZAN. BITMAN. MUN
ZUR.- û weke van avên mezin ku di wî zemanê dûr de li ser
wan avan pirên ji hendese - ên îro pêşketîtir hatine çêkirin,

jibo mîsalé di başûré (cizîra Botan) de li hember (AN-DEWÊR) liser (royê diclê) (PIRA BAFÎT) a ku di zemané (ARDUŞÊR SASANÎYAN) de hatiye ava kirin, ku têkilê bi felekî, dike, donz de bircên roj di linga mayîndene, her mehê roj di bircek de dertê, ku îro tu muhendis nînin ku karibin wî awirê felekî di hendesê de pêk bînin, jiwê pira eserî û tarîxî tenê lingê roj ava ma ye, lê sed mexabin dewletên kurdistan vegirtî wê qudsîyeta asaran nas nakin, hin dewletan ew nivîsarên berê rakirine ji nûve hin nivîsar li gor daxwazên xwe dinivîsîne ku bedkarî û bed exlaqek mezin e, çewa ku ji wan fenên hendese- ên gotî, li heremê parêzgaha⁽¹⁾ wîlayeta (SÊRTÊ) li (QESEBATILLO) ziyareta (FEQÎROLLA) heye di aliyê rojê helat de pencerekî piçûk heye, di (21) de yanî roja (noroz) ku roj dike ve (birca hemil) şev û roj dibin yek, wê rojê⁽²⁾ Tîrêjên rojê dide ser mezerê wî, rojek dî nade, ji ber ku ji zemanek dûrveye ew ziyaret û şibake xirab bû, çend caran muhendisên turk jibona uryantalîsat û pere ê ecnebî ew şibak çêkirin, lê nikaribûn, bigînin wê hendesê ku di wê roj de roj bide hundirê ziyaretê, jiber ku têde hisabek zêde fenî heye.

Çi muerix û ulemayên arkeolojî hene nikarin inkar bikin ku divan waran de nejadê (arî) bi her awayî di pêşketina xizmeta insanî de karên mezin kirine û ji xwe bi şûnde hêştine, lê nejadên (zer û samî) ev havilkarî libawan nehatiye dîtîn, her û her ew asar û welat wêran kirine û dikin.

---

(1) herem (mentiqe) parêzguh (wilayet) soriyan ji navê (muhafîza) erebi girtine, bê ku zandbin (wilayet) bixwe (farisî û kurdiye) yanî (wala)

DÎ WAN ZEMANÊN DURDE KURD Û DEZGEDARÎ:

Di warê dezgedarî de tarîx bi me didin zanîn berî (kild) ji başûr ve bêne îraqa (ecemî) di wir de ji bingeha (SAZ-MANA ARARAT. PÊŞIYÊN KURD KASÎ) hukumran bûne, di (BABIL) de/740/ hikim kirine, ew (kild û aşûr) ketine bin sîdarîya wan ji wan hînê dezgedarî bûne, dîsa di ronahîya mirê ken wan tarîxên dûr de tê dîtin ku (êrmen) (630) sal berî (ze) li (ûnan) li heremê (tilisya) bûn, di jiyîndarîya koçerî de, di bakurê derya reş re ji (qafqasya) daketine (REWAN)⁽¹⁾ ku hingê liwir (DEWLETA HALÎDÎ A KURD) hebûn, ew navê (hayistan) ji navê (halidî) mayindeye, jiber ku di jiyînek koçerî de hatibûn xwedîkirin, tiştêk ji çandinî û avanî û dezgedarî nizanibûn, liwir kurd ew hîni çandinî û dezgedarîyên wî zemanî ên jêr kirin, belê her karên wek:cot, xwedîkirina pez û sewal sipartin wan, jiber ku kurd heî û he: di cengawirîyên berevani⁽²⁾ ya welat de bûn, ew dezgedarîyên wî zemanî ev bûn:

- 1- çêkirina her tewir çekên cengdarî, ku êdî ji wan çekên kevirên agirjen wergerîya bûn çekên hesin wek:şûr, xincer, mertal, tîr û kevan.
- 2- çêkirina alavên⁽³⁾ cotkarî bêşên hesin û dar, jibo paleyî û hûr kirina sapê genim û ceh.
- 3- çêkirina aşên bi gerandina avê jibo ard û nan.

(1) rewan) ew rewane ku di/1918/ de rûsya binavê ermen tede cumhûriyet da çekirin û kurdên wir ji xistin bin sîdarîya (ermenên) ji wan hindiktir. navê (rewan) ji kirin yêrivan)

(2) bervani (difa)

(3) alav (alet)

4- çêkirina beroş û her firaxên jibo xwarin û şuştina çekan ji axê wek: kaxik û cer. NIŞTIMAN

5- kevçîyên mezin û piçûk, hesik, tevde ji darên kevot.

6- çêkirina-pelas, ber, çuwal ji herî, ji pembû caw ji bo wer-girtinê, serrax û bin rax⁽⁴⁾ jibo razanê.

7- çêkirina gore-ên ligan, lepikên destan ku jin û mêran tevde bi şîş û nékan bi dest çêdikirin.

8- çêkirina avanî, keleh, bedenên dor bajaran, çeperên şer-vanî, ku di wî zemanî de wan karan dikaribûn di welat de xwe bidin parastin li hember îrişên derve, çak tê bîra min heya nêveka qirné (19 an de, di kurdistan de herkes bi wan dezage û karên gotî ve jiyîndar û rewişdar bûn, ji- şekir, çayî û donê gazê-Pêve her divayên wan ji ba wan xwe mal-bûn.

9 - Dezgedariya pembû ji bo cawê li xwe kirinê, li her gundek çend cirikçî⁽¹⁾ hebûn, ji bo wan heban ji nav pembû bidin alî, hingê pîrekan ew pembûyê malûc bi kevan dijandin û di her malek de dolaba ristina wî pembûyî, dikirin dezî⁽²⁾ paşê didan çûlakan dikirin caw, ji bo mêran cawê sipî, le ji bo jinan reng dikirin û qalibên neqşan hebûn li wî cawî didan dikirin fistan û li xwe dikirin.

10 - ji pembû pêve hevirmîş bûn, ew hevirmîşê ku me kurmên wan bi pelên tûyan çil roj xwedî dikirin, her paketek wan kurman⁽³⁶⁾ hezar têdene, her paketek bi zanîn bên xwedî kirin (80) kîlo hevirmîş dide, ku yek jê di zanîna xwedî kirina wan de ez bûm, ji wî

---

(4) serrax (lihéf) binrax (doşek).

1 - cirik (ewe ku pê pembû û hebê wan ji hev derdixin)

2 - dezî (tayê dirûnê)

hevirmîsî jin û keçên kurd neqîştîmanîş çê dikirin, çewa ku -
temezî⁽³⁾ şeirên dor kofî, piştên qez û gelek tiştên ditir dihatin
çêkirin.

II - her malek kurd jinên wan (sabûn) ji bezê pez û sewalan, bi
ava ariya daran dikelandin û dikirin sabûn,

12 - mafûrî⁽⁴⁾ piraniya jinên kurd dimalên wan de tevne⁽⁵⁾ hebûn,
ber, xalî, pelas, çîwal, xuricik, û tejên konan çê dikirin,

13 - barûd, ji bo tufengên nêçîr û şervanî herkesê dizanibûn çêkin,
çile - ê meha temûzê de, axura pez rêj dikirin û derî digirtin ji bo
tişt nere hundur, di şûna mîza pez de wek kefa sabûnê biser rûyê
erdê diketin jê re şûşe digotin: ew şûşe û xijika⁽⁶⁾ darê bî û hinek
kirkût di nav hev de di cunê de zêde dikutan dibûn barûd,

14 - gulle, li kurdistana bakur roj ava, başûr roj helatê (palo)
bakurê (qeza pîran) li (çiyayê pîreceman), bilindahî (500) mitir,
dirêjî⁽⁷⁾ kîlomitir, pehnahî (4) kîlomitir, tevde (guleye), ji wir
dianîn û li ba her kesê qalibên her tîfingan hebûn dikirin gulle,

15 - ji bo karwanî û bazirganî⁽⁷⁾ya ser avên mezin, ku malê xwe
bigînin bazar gehên bajaran (kelek) binê wan ji meşkên nepixandî
û li ser şirtik⁽⁸⁾bar dikirin ew ji lê siwar diçûn Diyarbekir û mosil,

16 - necarî ji %60 dizanin, derî, pencere, aletên çot, sindoqan
çêkin,

17 - sol, pêlav, li her bajârên kurdistan çermê pez û dewaran diha-
tin debax kirin sol dirûnan û qondere didirûtin, ji bona li çiyar li
ser berfa hişk û cemedê karibin bigerin, ji benên badayî û qalind

---

3 - temezî (heprî an şerpe)

4 - mafûrî (ew dezgedariya ber û xaliçan)

5 - tevne (ew aletê pê pelas, çîwalan) çê dikin.

6 - xijik (darê şewetî berî ku bibe arî)

7 - bazirganî (tucarî)

8 - şirtik (ji şîvên daran wek selekan rast çêdikin)

sol çêdikirin ku ji wan re (reşîk) digotin,

18 - jî herî şal û şapik, êlîştîman⁹ xelind çê dikirin ku xincer di wan der baz ne dibûn, ew cawê şal û şabikan, li ingiltere der nediketîn belê ji van û pêve gelek dezgedariyên tîvel (9) dihatin çêkirin ku tu ihtîyacıya wana wî zemanî bi welatên der tunebûn,

DI WAN ZEMANÊN GOTÎ DE BAZIRGANÎ Û KARWANÎ:

Her wekî ji her kesên niho jiyîndar re xweş diyare ku heya dawîya qirnê nozde an jî tevaya Asya û Aferîqa otomopîl û kamyûn tunebûn her ger, tevger û karwanî li welatê me bi histir, bargîr û keran bûn, li welatên Ereb bi (devan) bûn, li kurdistan roniştmanên bajar û deştên erdê rast, çandiniyên wan^{pir} û bi xwedîkirina pez, sewal, ga, çêlek gamêş hesip û histirên wan abûriyek xurt bûn,

lê hin deverên çiyar û qezaên di wan de ku zevîyên çandinî û xwedîkirina pez û sewalan li ba wan nebûn, abûriya wan bi histirên karwanî bûn, malên tucaran ji 'bajarek dibirin bajarek dîtir çî dûr nêzîg bar xanekî ji wanên ku ji (10 - 15) histirên wî hebûna ew jî li hespek rewan siwar û xulamên wî jî pê re bûn, tevde bi sîleh, çewa ku xwarina wan jî bi wan re, histira pêşîn zengil di sitûyê wê de sê kilometir deng di dan, daku hin rêwî an xwedî bar xwe bigînin wan, liser rêyan her (8) saet xanek hebûn, di wan xanan de xwarin nivîn, ji heywanên wan re ceh ⁽¹⁾ ka, hebûn, ev kariwan livan bajaran digerîyan:

---

9 - tîvel (muxtelif)

1 - di /1926/ dema li xarpêt panzde sal hepis dane min ez şandim (nigde) di wê rêyê dirêj de bi peyatî em birin, li ser wan rêyan hêj ew xan hebûn

A - Havînan li terebzûn, sêwas, Erzerum, wan, qers, ormiye, Tebrîz, Tehran karwanî dikirin.

B - zivistanan dadiketin welatên germiyan bê berf wek: Heleb, iskela bêlan²şam, Beşda, Besra - dibûn birgeha wan, her wekî agahe ku di wî zemanî de piraniya wan bajarên gotî, ji (Tehran û Tebrîz) pêve tev de di bin sîdariya dewleta - osmanî) de bûn, hingê gumrik nebûn, belê di warê abûrî de malê kurdistan digiyane tevaya wan bajaran û ji wan jî di anîne kurdistan, di wê karwanîyê de ewên karwan dikirin tev de bi sîleh bûn, ji ber ku di wî zemanî de zêde li ser rêyan şêlandin çê dibûn, nemaze berî /1869/ nehan ku hêj (Tengava siwês) nehatihûn vekirin, bazirganiya îngilîz (şirketa şerq a hindê) Terebzûn) heya (Besra) bi wan karwanên gotî neqil dibûn, belê di wî zemanî de abûrî û bazirganiya kurd ev bûn,

HER HEBÛNÊN KURDISTAN TEVÎ PETROLAN NE JI KURD RE YE:

çewa ku ji her kesê re xweş diyare ku ji çandinî, pez, sewalan pêve tevaya petrolên kurdistan di dest herçar dewletên kurdistan vegirtî deye, bi wê hebûna kurd herçar dewlet di rêza dewletên cihan de xwe payadar dibînin, çewa ku bi wê hebûna kurd top tang, firinde³bumbaran dikrin dema kurd bi doza mafê xwe ve radibin pê wan û gund û bajarên wan jî wêran dikin, ji bo wan petrolên kurd dewletên mezin jî her û her di wan sitemkariyan de ji wan re dibin alîkar, bi wê gunahkariya wan re dibin hevpar, bê ku birsa - edalet , dimoqiratî bê bîra wan!....

2 - Ev iskele dikeve roj avayê çiyayê kurd keviya derya (sîpî)

3 - firinde (tiyare)

ew heremên petrolan di sîdarîyên dewletên kurdistan vegirtiyên sitekar de li van qelemrewanên her wekî:

ROJÊN

A - petrolên (îran) karên kurmanşa, Ehwaz, Abadan, xozistan tevde ji zemîne kurdistan dertên, di /1968/ de /140/ milyûn ton derxistiye,

B - karên petrplên (îraqê) ên ku li enzal, kerkûk, xaneqîn - dertên di /1968/ de /74/ milyon ton detketiye,

C - petrolên turk tev de li zemîne kurdistan dertên, li anedolê yek tenê jî karên petrolê nînin, li heremê (amed li sûtaxa, li hawîrê sêrtê li - Batman - dertê,

D - betrola sûrî tevde li - cizîrê - roj helatê (qamişlî) heya sînorê îraqê zêdeyî (100) karên petrolê derketine,

Belê herçar dewletên jor gotî wî zêrê reş ji erdê kurdistan derdixin, bê ku tiştek bigîje xwediye welat, ji dûxana xazê péve ku bayê welat gemar dikin bi sedan gundiyên dorwan karên petrolan bi jana zirav dikevin, diwê birina talanê de nahêlin kurdên belengaz di wê birina talana malê xwe de ji wan re bixebitin jî, her karkeran ji welatê xwe tînin, çewa ku nahêlin muhendis ên biyanî biwan kurdên dor petrolê re bipeyîvin, ji bona ku ew muhendis an uryantalîst û hin muerixên biyanî li wan rêyan derazbin, nebinin ku ronîştmanên welat tevde kurdin, ji ber wê çendê kurd ji hawîdorên wan karan rakirin, birin avêtin sehayên başûr, ku havîne dereca germê digîje (50) tevde li wan kejav û bejavan dimirin,

Di şûna wan de ji miletê xwe di anîn li ser milk û gundên wan kurdan, bê hember tiştek didane wan, îraqê Ereb ji (- Misir, yemen û Meşrib) kişandin gundên kurdên îraqê sipartin wan û kurd ji wî welatê wanê /5000/ berî (za) rakirin birin sehayên başûrê îraqê, bi wê jî neseकिन mealimên cugrafya jî digohartin, navên gund, çem, kanî, çîyaên kurdistan tev de guhartin zimanê

NIŞTIMAN

xwe, çewa ku nahêlin kurd navên xwe ên kurdî li zarukên xwekin, hingê nifûs qebil nake, turk navê wan kurdên ku umrê wan giyaye (70) salî jî bi navê (soyadî) werdigerînin navên Turkî, bê şerm û fedî di navxwede (21) wilayetin kurdistan bi (18) de milyon kurd ve inkar dikin û dibêjin: evên bi kurdî dipeyivîn Turkên çiyandin, yanî navê kurd û zimanê kurdî bê ku kurd hebe didin zanîn, herwekî li terîxên cihan navê vî nejadê xawer zemîn nîne, dema wan inkar kir wê windabibin, tevî ku dibînin insan jiyogiraîya rûyê (hîvê) bi xerîtê girtiye, navê çiyakî (hîvê) kirine (toros) ku çiyakî kurdistane,

JI PETROLAN PÊVE ME'ADINÊN DI KURDISTAN DE:

Ew kokên (meadenî û kimya) îyên ku di esra (20) de ulemayên (JIYOLOJÎ U KÎMYA) î naskirine û salixdana ji wan ketine dersên zanistîya nû, piranîya wan li zemînê kurdistan de hatine dîtin, ji nav û ciyên wan pêve di dawîya vê bergehê⁽¹⁾ de wê bi - rumûz, jimar, wezinên atomî û rengên wan ve bêne derpês kirin, niho divê danezanê de bi awakî kin û kurt li zemînê kurdistan cî û navên meadenan ên jêrin:

I - li bakur roj avayê (AMED) başûr roj helatê (XARPÊT) ku jêre qeza (MEADEN) tê gotin, çiyayên hawîdorê wê qezayê bi bilndahî û firehîya xweve kevirên wî tevde (SIFIR E) jê û péve gelek meadenên dîtir têde hene, ji wan ji /%5/ di nav de (ZÊR) heye, ji nîveka qirné (I9) an ve hukumetên turk wî zêrê sor jê der dixin, lê nikarin li ba xwe safî bikin, dikin wek kevirên aşan û diş-

---

1 - bergeh (feqre)

- înin awirpa, ew çend pirre ku bi sedan sal kutah⁽²⁾ nabe,
- 2 - ji wê (ME'ADENÊ) û NISTIMAN roj helatê gotî, yanî bakyrê qeza (ERXENÎ) heya bigîje qeza (EGLÊ) û başûrê (PALO) tevaya wan çiyayên bi zinarên bilind kevirên wan tevde (KUROM) in,
- 3 - jê û roj helat bakurê (qeza pîran) û başûrê (QEZA MIYALAN) ku jêre çiyaê PÎRECIMAN tê gotin, ew çiya (25), kilo mitir pehnaî (5) kilometir, bilindahî (700) mitir tevde guleye, ew jî ji zemanê dewleta usmanî ve tevaya guleyên tufingên hukumeta turk û kurd ji wî çiya,ê mezine,
- 4 - li kurdistana başûrî heremê (Barzan) hesin heye ku ji %60/ polade ew hesinê ku jê her sîlah çê dibe,
- 5 - li bakur roj avayê (HELEB) çiyayê kurmanç, roj avayê (QEZA EFRÎN) li heremê (RECO) kevirên wî navçeyî⁽³⁾ tevde hesine, jibona ku kurd di warê abûrî û dezgedarî de jê fêdekirî nebînin dezgedarîya wî hesinî li (HEMIS) çê kirin ew kevirên giran dikişandin wir,
- 6 - li cizîra sûrî li (QEZA SERÊ KANÎ) yê, bi çend çavîyan avek meadenî tevde (kibrît û kerkûke)
- 7 - li (îraqê) heremê (ENEBKA KERKUK) ji petrolê bêve (kibrît) û gelek zeyit û made - én dîtir jê dertên,
- 8 -ava (ROYÊ ZABÊ MEZIN) tevde ji (kibrît, sodyom, potasyom) tevli hevve
- 9 - avên meadenî ên gerim, li heremê (MOSIL HEMAM ELÎ), li heremê (AMED ÇERMOK) li (CIZIRA BOTAN) başûrê (ERZERUM) germikê hemizan, û gelek deverên dîtir di kurdistan de ew avên meadenî hene,

---

2 - kutah (xilas)

3 - navçe (ew orte),

10 - Li bajarê (BEDLÎS) kaniyek heye ava wê (GAZOZE) jê û pêve tède made ê (ensulîn) heye,

11 - karên (xweyî) li kurdistan li gelek deveran hene wek: li navbera qeza xerzan û bedlis jêre (Melefan) dibêjin, li bakur roj avayê (qeza licê) li (xweyîlîn) (I) heye, ku divê xweya kurdistan de zêde (kulor sodyom) xurte,

12 - li gelek deverên kurdistan kevirên çiyar (rixamê sipî û rengîn) hene,

13 - li hermê (Hekarî qeza şehirnix) komira kevir liser rûyê erdêye,

14 - çimento - ji herderî zêdetir li kurdistan heye, lê bi awakî piranî ku ji turkiye pêve dere (sûrye û îraq) li (xarpêt û Mardîn) dertê,

15 - li (WILAYETA ARARAT. ELAŞGIR) meadenek (kehrebanê reş) heye jê tizbî û gelek tiştên dîtir jê çêdikin, derdikeve tevaya welatên ereb ji wan tezbîyan ku (33) libin bi /1500/ kaxizên turkî têne firotin,

16 - (qele - qetîr) ku berê pê firaşên sifir sipî dikrin, çewa ku ji gelek dezgedariyên dîtir re û cengdarîre ji lazime, li kurdistan bi piranî heye,

17 - (zêr) li (Berwarî û garisan) hatiye dîtin, kevirên ku di agir de hatiye şewitandin dîtine birine ba zêr keran ku zêre,

18 - li (kurdistana îran) li heremê (Mako, kanîreş) heye,

19 - avek meadenî ji bo vexwarinê li (ÇILDÊRAN) heye, turk bi tonan di bin anedol û derbazî awirpa ji dibe,

20 - avek meadenî a gerim li (gêlîyê zîlan) jî heye, insanên bawî derin dikevin wê avê,

21 - li (MURADÎYE. ÇILDERAN. ELÎ KELE. ŞEREF BEG) kevir hene tu tiştêk lê didî kup kup ji wan tê, dema dişkînî di hundirê wan de wek: kulav an pembûye,

I - xweyîlîn (zerfe, yanî çiyê xwey, wek: hêklîn, birqlîn)

22 - li kurdistana iran li hawîrên (kela xwey) xweya ji kevir heye,
 23 - li roj helatê (Bayezîd) **NIŞTIMAN**ayê (Bako) hesin - heye ê selib,
 24 - li (Rizaiye) çiyayê (ormiye) hesin û ziv heye, çewa ku li çiyayê (Mukrî) jî hesin heye,

25 - li sê kuçiya çiyayên kurdistana - (iran, iraq û turkiye) (almas) heye lê hêj dewra jiyolojî temam nekirîye.,,

- ji van bêşên meadenan bi gelek zêdetir û li deverên dîtir gelek hene, lê sed mexabin, em nikaribûne bi serbestî di welatê xwe de bigerin û wan bipelînin, dewletên kurdistan vegirtî me dîgrin davêjin zindanan her wekî di wê ger û pelandina welatê xwe de me gunahêk mezin kirîye ma gelo jivê sitemkariyê mezintir wê di cihan de çi hebe!?......

li vir li ser uslûbek zanistîya kimyayî hin ji wan meadenan bi nav .

rumûz wezin jimar û rengên wan li jêr bidin derpêş kirin:

kokên wan	rimûz	jimarên atomî	wezin	bêş	reng
hidrojîn	H	1	1	bê	bêreng
kerbon	c	6	12	HIŞIK	REŞ
netrojîn	N	7	14	BÊ	bê reng
oksijîn	o	8	16	BÊ	bê reng
sodyom	Na	11	23	hişk	zîvî
almyom	al	13	27	hişk	sipî
fosfor	P	15	31	hişk	sor
kibrît	s	16	32	hişk	zer
kulor	cl	17	35.5	bê	kesik
kalsiyom	ca	20	40	heşk	zîvî
kurom	cr	24	52	hişk	zîvî
hesin	Fe	26	56	hişk	reng sipî
zîfir	cu	29	63.6	hişk	sor
zîv	Ag	47	108	hişk	zîvî
qeले - qestîr	sn	50	118.7	hişk	sipî
zêr	Au	79	197.2	hişk	zer
gulle	pb	82	207	hişk	zîvî

belê ji van kokên jor kotî bi gelek zêdejiyên zeminê kurdistan de hene. cger di zanistîyek kimyayî fiziki de ger û pelandinek hûr li zeminê kurdistan bê kirin, hingê wê nû bê zanîn ku ev zeminê asya roj ava qelemroyê kurdistan ji made - ên kimyayî meaden û petrolî dagirtiye, hingê bê guman wê jêre bê kotin: xezîna cihan, lê mexabin xwediyên wî dil û bindest belangaz û giriftarin, belê kurd wek insanê dinav ava ferat de tibe, ji jiyîndariya kesane di nav zendên tevaya cihan de bê pare,

FÎLOJÎYA ZARÊ KURD Û ZANISTÎYA EDEBÎ

DEMA ji zar û zaravên nejadek dipeyivin hingê divê berî her tiştî em zanibin ku di bingehê de di teebîr û ronîkirinê de fîlojîya wî zimanî bê çi xurtiyê bi xwe digre, wek: di dayîn û sendinê de ku hev û dû didin serwext kirin, hingê di pirs, hevok⁽¹⁾ mufredat, muradif, zemaîr nêr û mê de, bihev xistina pirs û daxwazan de têde çi hêzdarî heye, ew hêzdarîye ku xurtî firehî û dewlemndîya ziman dide xuyakirin, bivan awiran em dibînin ku zimanê kurd di her warên zanistî⁽²⁾ û ferhengî⁽³⁾ de di nav zarên arîyên roj helatê navîn de pêşenge, lewre zimanek terkîbî û tesrîfiye, di ristik û pevketina pirsan de xweş diyare ku ev ziman ji zanistîre lêwer⁽⁴⁾ û pêkare⁽⁵⁾, belê bivan aqahîyan dikarim bibêjim tevaya zar û zaravên⁽⁶⁾ nejadên arî ji lema zarê kurd şax vedane, her wekî bawerîya bi gotinê:

Di nav zarên arîyên asya de ji hevparî⁽⁷⁾ ya koka zimanê arî pêve

- 1 - hevok (cumle)
- 2 - zanistî (seqafet, kultur)
- 3 - ferheng (qamûs)
- 4 - lêwer (icabî)
- 5 - pêkar (muqtedir)
- 6 - zarav (lehce, zar, ziman)
- 7 - hevparî (muşterik)

di zimanê kurd de her pirsên hevgeliya jiyîndariya dewra pêşîn têne dîtin, ku ew bingeh di zarên dîtir de nayên û nehatine dîtin, evve ku zimanê kurd jêderê⁽⁸⁾ tevaya zimanên ariye,

jî milê dî di dengdariya pirsan de ku ji bo nivîsarê (TÎP)⁽⁹⁾ wî karê deng derxistinê dibînin yanî alfaba, di wî awirî de jî dîsa em dibînin ku ev herşêş tîpên arî di zimanê kurd de hene lê di gelek zimanên dîtir de nînin wek (P.Ç.E.J.G.V.) tevde di ebcedîya kurd de hene, bê wan şeşan ne temame,

Di torevanî⁽¹⁰⁾ ya - sitran û saz bendî de jî dîsa zarê kurd not û meqamatan bixwe digre û dibe jêder, tevaya meqamatên - HICAZKAR. SERADEŞT. RAST. SÊGAH. ÇARGAH. NEHAWEND - ev her şeş meqamat di sazbandîya kurd de perdan digrin, edeba kurd ew çend hevbesta ku dema saz lê dikeve her kurdên ne xwenda jîn û mêr dizanin ku ev kîjan sitrane, berî ku sitranvan bistire,

çewa ku em li ber mirêka tarîxê dibînin ku di nav zarên ariyên awirpî de gelek pirsên kurdî hene, nemaze ewên bi zimanên (Firan-sewî, inglîzî, Almanî, Yûnanî, siweydî û zarê silavya) dixûnin qenc dibînin ku pirsên me di nav wan zaran de gelekî, zanistîya zarê kurd ne hatîye belakirin ku em bêjin: wan biyanîyan⁽¹¹⁾ ew pirs ji zanistîya me girtine, her wekî ji her mêjevanan re xweş diyare ku ji dest pêka islamîyetê ve ji wê payedarîya⁽¹²⁾ zanistîya ziman bê par mane, wiha renga diwarên bazirganî û turizmî de jî kurd neçûne gera awirpa, ew pirsên ku ne xwenda - şivan û gavanên

8 - jêder (mesder)

9 - tîp (hurûf)

10 - torevan (edîb)

11 - biyanî (xerîb)

12 - paye (rutbe)

kurd pê dipeyîvin, ew pirs dinav ^{NIŞTIMAN} wendane,

Dema ku hinên - awirpî - ji rastiyê birevin û bêjin: hûn ji awirpa çûne asiya jiber wê çendê ji were tê gotin: HINDU AWIRPÎ - hingê divê zanibin ku piştî bi dest ketina (asaran) ji wan (Têzan) re weznek tarîxî nemaye, ew pirs di qiyas, mîsal û bihîstinê de di zimanê kurd de bingeh⁽¹⁾ digrin, lê di zimanê awirpîyan de ew bingehên tefsîra wan pirsan nîne, her wekî: awirpî pirsê navê (ARÎ) navek îrîqî dizanin, lê dema ji şivanek kurd bê pirsirin bê sekin wê bêje: AR, AGIRE. ARÎ, YANÎ AGIRÎ. AN XWELÎYA AGIRE - ji alîkî dî yanî-xwedîyê agir, an nejadê agrî,

ji milê dî di warek arkeolojî de û tarîxî de ji wan tîzên tarîxî ên bê mentiq re meydan nemaye, her wekî liyor ev behis derbaz bûye û di-cildê pêşîn tarîxa jêderîya nejadê kurd-de ji bi awakî firehtir hatiye derpêş kirin, ew rêçên (2) kevnare ên qûnaxên (PALEOLITIK) ku dewra insanên (NEANDERTHAL) (500) hezar sal berî tarîx li (CAWA) û (300) hezar sal li (PEKIN) (70) hezar dal li (ŞIKEFTA ŞINDER KURDISTAN) hatine dîtin ew rêçên insanên pêşîn li (awirpa) nehatine dîtin,

wan tîzên muerixan gotine: - ew nejadên ku ji wan re (Hindu Awirpî) tê gotin, ji (Eskendinafya) çûne asiya, ew muerix an ulemayên ku bi wan heqbên jiyolojiyên agirveşanî⁽³⁾ agahdar, dizanin ku (3000) sal berî zayinda (Mesîh) hêj li (Behra Baltîk) erdê reş der neketibûn, lê di dest mede asar hene ku /8000/ sal berî (za) li başûr roj avayê (DERYA KASPÎN⁽⁴⁾ ÇEMÊ ALEGEŞ

---

1 - bingeh (esas)

2 - rêç (asar)

3 - agirveşan (birkan)

4 - kaspîn (qezwîn)

DEWLETA ALKANÎYA ^{NIŞTIMAN} KURD) hebûye, çewa ku berdû kevirên ber kêlkên HUKUMDARÊ WAN (URUNGO) bi donzide xetên nivîsara kevir di dest mede li cildê pêşîn Tarîxa kurd deye, dîsa (HURÎ) ên pêşiyên kurd li (AMED U BAKURÊ AMED) (5000) hazar sal berî (za) asar û kevne bajarên wan li zemînê kurdistan mayindene, gelo ew têza (eskendinafya) li ku dimîne,

Di sematilojya û morfolojîya kilîşî⁽⁵⁾ de jî ew salixên nejaeên arî ji awirpîyan zêdetir bi kurd re paraztîne, çewa ku di seylojî adad û teqalîdan de jî kurd ew weraseta pêşiyên xwe paraztîye, di wergitina çekande dîsa xwe diyare ku awirpîyan ew pantor ji şal û şapikên kurd girtine, ji milê dî bi hezaran sal berî (dansa) awirpîyan keç û xortên kurd bihevne ketine dilanê û her mesrehîyên filiklorî,

Di warên zanistî de berî her nejadên asya û aferîqa kurd ji bo nivîsandin dayîn û sendina bi hevne di wan zemanên dûr de tîpên nivîsandinê xistine rêzane nivîsandin, ji wan ên jêr:

- 1 - TÎPÊN ŞAHÊ URUNGO ên ku liber kêlka wî (8000) sal berê (za) nivîsîn ku ew tîp li başûrê (erzerum li şikefta cûnî) jî hene,
- 2 - tîpên manî) ku ew (MANÎ) di zemanê (SAZMANA ARARAT) de (PÊXEMBERÊ KURD) bûn, ku jêre (DÎNÊ MANÎ) tê gotin,
- 3 - tîpên - ku (hezretî zerdeşt pê avista) nivîsiye, wek latîni bê nuqut, zêde tîpên xweşikin,
- 4 - TÎPÊN MASÎ SORATÎ) ji (37) tîpan bi hev ketiye, kurdek zana di /370/ sal berî islamîyetê çê kirine,
- 5 - tîpên - mîxî) ên (sumurîyan) ew sumurî nejadek arî ne samîne,
- 6 - tîpên vê latîniya kurd ku ev nivîsar pê hatine nivîsandin, di /

---

5 - kilîş (resim, heykel)

1922/ de sazmalên kurdên sitembêl Reportaj girîmê di 1930/ de ji emîrên botan (CELADET BEG BEDIRXAN) li (sûrî) alfaba çêkir û pê du kovarên (HAWAR û RONAHÎ) didan belakirin, çewa ku (kamîran beg) jî bi wan tîpan roznama (ROJA NU) der dixistin,

Di dest pêka îslamîyetê de nemaze di zemanê (Emewî, Ebasî, Usmanî) de ku bi navê (Tîpên quranî) ev tîpên erebî dane çêkirin, hingê tevaya tîp û xwedinên ne erebî (nexde (I) kirin, ji dînên (MÛSA U ÎSA) zêdetir girê xwe bi dînê (ZERDEŞT) dane girêdan, jêre dînê (MECÛS) gotin, çiqas kitêb û nivîsarên (dînê zerdeşt) hebûn şewitandin, jiber wê çendê ji ziman û tîpên erebî pêve li roj helatê navîn nemaze li îran û kurdistan zêde ew unsuriyet şidandî ma, di wan zemanan de şuera û edibên kurd ligor filolojiya ziman û dengê tîpan hin îşaret dane ser tîpên erebî wek (bê, sê, nuqut, dibûn (p) ce - sê nuqut dibûn (Ç) ze sê nuqut dibûn (J) fê sê nuqut dibûn (V) ke du xet didane ser dibûn (G) elif û y dibûn (Ê) bivan îşaretên her şeş tîpan, hêj dikaribûn bi zimanê kurdî binivîsin, belê dînê islamê ereb û turkên usmanî ji tariya zeman kişandin ronahîya tarîxê, lê kurd ji ber ronahîya tarîxê xistin pişt perdeki reş û tarî, çewa ku li rûpela (61) jor ew kirde - ên (şex û melan) hatin zanîn ku çi bi serê milletê xweyê bedbext anîne, wê di birê sisîyan de bê zanîn ku dewletên islamî çi dijarî giyandine kurd!....

NE bi dilxwazî lê bi salixên tarîxî û eserên nayê inkar kirin ku nejadê arîyên asiya pir kevnejîn di serwanre heqbên zemanan derbaz kirine, heya meruv dikare bêje: wan di vejandina zendegî de pêka insanên pêşîn pêçane, rastîya gotinê eve ku dibin wan perde - ên zemanên gelek dirêj de ew çend nav li hêzdarîya nepenî (xuda) kirine, her wekî:

I - nexede (memnû, yasaq) té gotin ku pirsek zaravé (sorîye)

- /2000/ sal berî (za) ve, yanî ji (DÎNÊ ABRAM⁽¹⁾ heya niho di nav nejadê (samî) de her ji (xuda) re (allah) gotine û dibêjin, lê di ser vî nejadê arî re çiqas bi deh hezaran zeman derbaz bûne ku ewçend navên (xuda) guhartine? her wekî navên jêr:

1 - MÊTRA) mêt - xuda) rah (roj) yanî xwediyê (rojê) bi wê ji rojê re bûne perestişkar⁽²⁾,

2 - AND) gotine, di dirêjahîya zeman de (INDO) gotine ku di nav heft rojan de ew roja (ÎNÊ) roja (îndo) bûye,

3 - AHÛR MEZDA) gotine: - (a) bi mana (jor) hûr) hingê re digotin, (mezda) mezin, yanî - ew mezinê di ser rojê re,

4 - HOMA) bi zimanê arîyên pêşin yanî meznê mezinan,

5 - YEZDAN) yanî ê ku (zend) dane peyda, insan beşer aferandine,

6 - dawî (XWEDA) gotine heya îro dibêjin, (XWEDA) yanî (XWE - DA), ku ereb (REB) dibêjin,

vî nejadê ku şeş nav li (XWEDA) kirine bê çiqas zeman derbaz kirine, ev çar hezar sale ku (samî) (allah) dibêjin, belkî çar hezar salên dîtirjî ew nav mayinde be, eger em ligor wan çar hezar salan hember bikin, hingê ew şeş navên gotî divê /24000/ derbaz kiribin, ji milê di di guhartinên wan şeş navan de çiqas edyan hebûne?

ji wan pêve ên ku binavê hêzek nepenî⁽³⁾ doza (peyxemberî) kirine ku nejadê (samî) hêj ew dozdarî û payedarî ji wan girtine ên jêrin:

- ZORATÎ - NAPIŞTAIM (nûh) - MEHABAD - HOŞENG - ZULFÎ - Hûrî - ABRAM - ZERATÎJ (zerdeşt) MANÎ - van nehan xwe şandekê xuda dane zanîn bi dîne wan giranî û piraniyê

---

1 - abram (ewe ku ereb jêre - I brahîm - dibêjin)

2 - perestiş (tewaf)

3 - hêzek ne penî (quwetek ne xuyî-ayî)

bawermend hebûne, lê dawî ~~NİŞTİMAN~~ xudaniya semawî a (NOBIL) samîyan - bi dest xwe girtin û raserî milletên bi wî dinî bawermend bûne û dibin,

BERÎ FIRA'INÊN MISRÊ ÊN KU DOZA XUDAYÎ KIRINE:

1 - (HALIDÎ) é ku hin muerixan jêre (xalidî) gotine, (xudanê - kasiyên ku bingeha (sazmana ararat) danîne, perestişgaha wî li (Başqela) îro bûn, tevde bi zêr û zîv kildayî, lê dema (Buxtnesir) é aşûrî) ew perestişgah vegirt, ew zêr û zîvê wê bir (Babil),

2 - (BXÛD) xudanê nejadê (HÛRÎ) é ku (yûnan - jêre duqyanos) gotine, çewa di (quranê) de hatiye fermayîş kirin bi navê (Eshabî kehif), ew xirabe bajar û asarên wî li bakurê (Amed - diyarbekir) dikeve,

3 - NEMURD (nemrue) ji eşîrên (GOŞ) wezîr an ferîşte (4) ên wî ên mezin (-AZER Û MEHAN) bûn, (ABRAM KURÊ MEHAN) dijê xudaniya (nemurd) bûn revîya ji (RUHA ÇÛ EQBE) ew çûna wî ligor ensklopêdya (israîl) /2000/ sal berî (za) bûye, wî dinê bawerîya bi (xuda) birîye wir,

NEJADÊ BENÛ SAM BAWERÎYA BI XUDA

BELÊ é ku ew bawermendiya bi hêzek nepenî birîye nav (Beni sam) (ABRAM KURÊ AZAR) pismamê (NEMRÛD) ji eşîrên koş bûye, dema ji (RUHA) çuye (EQEBE) jina wî keç apa wî

---

4 - ferîşte (melaîket)

(SARA) pére bûn, piştî (HACIRE) ji (QIPTÎYÊN MISRÊ) mehir kir, jêre (ISMAÎL) çê bû (sara) qebil nekir ku li bawê bimînin, hingê (ibrahîm) (hacire û ismaîl) birin li wê çola (MEKE) ê hiştin, di şûna (meke) ya îro de (pûtxana lat û uza) hebûn, wan erebên wir ew herdû (pût)⁽¹⁾ dihebandin, lê (ABRAM) binavê xaniyê (XUDA) bingeh li diwarê (mekê) danî, çewa ku nejadê (ISRAÎL) jî bi yektîya (xuda) dabûn bawer kirin, çewa ku liyor hate gotin: ew Koçmendîya (Abram) ji (Ruha) /2000/ sal berî zayinda (Mesih) bûye,

Biwê felsefa mîtafizîk wî nejadê ku diwê sehra necid de ji her awayên jiyînê paşmende, gav dane mesreha tarîxê û serdariya roj helatê navîn, ew sewana dîn raserî nejadên xwedî kiyan vegirtin, belê biwê mertala navê xuda piraniya roj helatê navîn û afrîqa xistin bin baskên xwe, di dest pêkê de ew mertal binavê (xuda) û serfiraziya roja paşdawî⁽²⁾ bûn, lê dawî bi navê (xelîfan impiratorîyek diktatorî) dan çê kirin, kuştari û talana welatan ji alîkî ji aliyê di keç û jinên wan nejadên ne ereb bi navê (xênîmet) dibirin û binavê (cariyan) li bazar gehên bajaran de difirotin⁽³⁾, çî nejadên ku doza mafê xwe ê nejadî bikrina bi navê (ZINDIQE Û ŞIÛ-BYÎN) qetla wan bi şerîetê hela dikrin, çewa ku biwî navî (HARÛN REŞÎD) ferman bi kuştina kurdên (biramak) da, wan biramakên ku hukumeta (Ebasî) dabûne teşkîl kirin,

jê dijiwartir ewe ku ulema û bawermendên kurd ji (Eqîdê) pêve xwe û milletê xwe kirin (Rabîte), yanî ji bawermendiyê pêve bi wan ve dane girêdan, bi wê girêdanê ketin bin sîdariya (Emewî, Ebasî û Usmanî) yan tê de man dil û gerden şikestî!....

---

1 - pût (senem)

2 - roja paşdawî (roja qiyametê)

3 - divî warî de li kitê ba (temedîne îslamî) nihêrtinek divaye,

wiha renge di dest pêkê de bi dilovanîyek insanî û wekhevî dijîne de (KARIL MARKIS) awirêk li (FELSEFA MADÎ) ved-^{NIŞTIMAN}aye, liser wê rêzanê bûn di /1917/ de (rûsîya) pê nizama (qeyser) guhart, lê di cenga cihanê a didûyan de wanjî weke wan (xelife - ên) gotî, ew felsefa madî wergerandin siyasî, eskerî û vegirtina jibona îstiratîjîyên siyasî û abûrî,

KURTÎ AN NIVIŞKA BIRÊ JOR:

EGER DIVÎ AWIRÊ TARÎXÎ DE ew xudbîn⁽¹⁾ û bedkar û sitemkar⁽²⁾ ên kurdistan vegirtî⁽³⁾, hin mêjevanên⁽⁴⁾ ku bi tarîxa kurd agahdar û bawerî ne anîne ku nejadê kurd li roj helatê navîn asyaroj ava kokek bingehînin, lê di rojên pêş de ku zanaên arkeolojî karibin bi serbestî di zemînê kurdistan de li keleh kevne, bajar û deverên eserî bibin peledar⁽⁵⁾ hingê wê li xwe şiyar bibin û zanibin ku ji mentîqa tarîxê derketî û averê bûne, belê gelek mêjevanên ku qudsîyeta tarîxê û merkeza xweya exlaqî nas nekirine ligor dil û heş û daxwazên xwe ên tekane di zeman û mekanan de reş û sipî bi hev guhartine, ji dêla ku biwan bedkarîyan karibin nejadê kurd ji ber mirêka tarîxê nepenî⁽⁶⁾ bikin, wek: kibrîtê nefsa xwe şewitandine û ji xwe para bednamî û şermezarî hêştine û dihêlin,

BELÊ, wan bedkarên gotî ligor pêkarînen xwe di zeman û

---

1 - xudbîn (enanî)

2 - sitemkar (zalim)

3 - vegirtin (ihtilal)

4 - mêjevan (muerix)

5 - pelandin (teftiş - mufetiş)

6 - nepenî (ne berçav)

mekanan de gelek xelek ji zincîra tarîxa kurd qetandine avêtin pişt perde tarîxê bê ku zanibin an bixwazin ku zanibin, ew nejadê ku diwî zemînî de hatiye aferandin⁽⁷⁾ û tède ketiye landika⁽⁸⁾ jiyînê û diser xwere perde -ên zeman derbaz kirine, nabe ku wî zemînê jiyînearîya wan her tevger, buyer⁽⁹⁾ û serpêhatiyên wan di singê xwe de negirtibe û ne parzîtibe ew dusîya zemîne ku jêre tê gotin tehefizatên tarîxî û emanetê wan miletan asaran diparêze û dispêre wan, divê em jibîr nekin ku zeman raserî zemîn û insane liher tevgrên wan nêrevanî dike⁽¹⁰⁾, çi tiştên ku ji wan re heyîn û neyîn⁽¹¹⁾ destpêkê dawî heye tevde dibin siya zeman re derbazî /an rojan bûne û derbazî pêş dibin, belê ew kamîra zeman ku her buyerên dût û nêzîg kilîşên wan bi awakî rast û durust bicî û çarak digre ji mere dide derpêş kirin, ew nivîsevanê ku van bingegehên edeba tarîxê nizanibe jêre şerme ku dest bavêje xameya mêjevanî û xwe biwê leqebê bixapîne,

Ji WÊ sitemkarî û bê edebîya tarîxê pêve hukümetên kurdistan vegirtî diher warên huqûqê insanî de jî dijwariyên nadîde⁽¹²⁾ giyandine vî nejadê bedbext û digînin, wek: di her warên - civatî, zanestî, abûrî - bi tu awayî rê nadin ku di welatê xwe de karibin bi serbestî bijîn, her û her ji kuştariyên tevayî û wêran kirin û talan kirina welat pêve pir hindik di huqûqê insanî de ne pardarin! dinav wê hebûna welatê xwe de ku tevde ji - petrol, meadenan dagirtî jar û belengaz derin welatên dût wek: Almanya, Hicaz, Lîbya,

---

7 - afirandin (xulqiyet)

8 - landik (hêlan)

9 - buyer (ehdas - buyî)

10 - nêrevanî (murevanî muraqib)

11 - heyîn (wicûd), neyîn (edem)

12 - nadîde (ne dîtî)

Awistiralya, Libnan, Xelic, û NİŞTİMAN rên wan welat vegirtîyan liwan welatan dixebitin ji jin û zarok û bavên xwere peran dişînin da ku pê bêne xwedîkirin, tevî ku hebûna welatê wan dikare sed milyûn xwedî bike, biserda jî wê hebûna kurdistan pê top, tang û firinde - ên bumbaran dikrin pê kurd dikujin, eger ew hebûna erdê kurdistan di dest kurd de bûna berî her nejadên asya wê gav bidana pişketina zeman, lê sed mexabin her wekî hate zanîn welatê me lime kirine zindanek mezin di şûna xwendegah û nexweşxanan de zindan û darên sêpayan⁽¹⁾ jibome li gastînen bajaran her û her daçikandîne!...

Bi vegirtîna welatê me û faşistîyan, jî nasekinin, bi her awayên propagandan nivisarên xwe - ên hukumî û di çapek diwêlî de ji inkara (30) milyûn kurd di jiyogirafyek zêde -î (900) hezar kilometre xerîta kurdistan de inkara hebûna kurd dikin, ji wergerandina rastîya tarîxan pêve di kurdistandê her mealimên jiyogirafya jî didin guhartin, ev daxuwaza dijûn û çepel⁽²⁾ ji zemanek dûrve ji wan re buye daxwaz, her wekî di zemanê (Emewî) yan de waliyek binavê (Bekir kurê wail) şandin (AMED) gotin (Diyarbakir) yanî welatê bekir, turkên kemalîstî dibêjin: (diyarbaqir) ku navê yekê turke, wiharengê herçar dewletên kurdistan vegirtî pê ketine asaran jî werdigerînin ên xwe û dixin (Mêzexanan)⁽³⁾ binavên xwe didin derpêş kirin,

Nemaze piştî cenga cîhanê a didûyan ku hin dewletên nûder ji bin sîdarîya ingilîz û firansa derketin ser mesreha tarxê, jibona ku ji xwere kiyanek bidin çêkirin, biwê daxwaza na kesane pê ketine her yek ji hindava xweve tarîxên roj helatê navîn ser û binê hev

1 - sêpa (darên idamîne)

2 - çepel (şûm, ne qenc) Mêzexane (methef)

dikin reş bi sipî didin guhartin werdigerînin navên xwe, liba wan ku tarîx jî roman, çîrok an çekirîna filimanin, bedkarî û bed exlaqîyan ji edeba tarîxan re bawerîyek nehêstine,

A gelek xerîb ewe ku - tevaya sazmanên diwêlî wek: tarîxî, zanistî, civatî û huqûqî - liber wan bedkarîyan sikût kirine, nemaze - yektîya muerixan, asaran, yonisko, cuşrafîyên diwêlî, civatên huqûqê insan û tevaya bir û bêşên yektîya koma miletan di vî warî de pirsiyarin dema kurd inkara wan sazmanên diwêlî bi mîsaq û teşrîên wan ve inkar bike û bawerî pê neyîne ne gelek vajîye, lewre ew sifra ku meruv jê xuwarinê nexwe nikare bêje (el hemdu lilah) divê ew dewletên xwedîyên wan bedkarîyan ji tevaya sazmanên gotîre minetkarbin ku ji wan bed karîyên wan re çavên xwe digrin,

DESTÛRÊN SEMAWÎ AN IMPIRATORÎYÊN CÎHANÎ?

HER wekî ji her mêjevanî re xweş diyare ku berî edyanan ji awirpa roj helat heya asya roj ava xwdî hêz û cihangîrên mezin ROM. AN YÛNAN Û ÎRAN⁽¹⁾ bûn, di navbera herdû hêzên mezin de her û her derîyên cengên mezin dihatin vekirin, di qadên wan cengdarîyên gotîde golên xûnê çê dibûn, diwî zemanî de ji herdû impiratorîyan mezintir hêz nebûn, daxwaza herdû leşkergehan jî serdarî û cihan girîbûn dirix wan daxwazan de hêzdarîyek (DÎNÊ ZERDEŞT) di roj helatê navîn de sîwan vegirtibûn, dema li erdê filistîna îro (MESÎH) binavê rûhulqudus rahişte (AIA xudayî), hingê (Rom) jî xwest ku ji hêzdarîya xwe a leşkerî pêve li

---

I - heya berî islamîyetê kurd û faris yekbûn

hember (dînê - zerdeşt) rahêje wan ~~RONIŞTMAN~~ dînê (mesih)

lê jiber ku (Rom) di xerîtê û kesafeta jiyogirafya de di roj helatê navîn de ne wardar bûn, ji ber wê çendê nikaribûn (dînê mesih) bixin şûna wê dilbijokîya (dînê zerdeşt), lê her wekî (AHMEDÊ XANÎ) gotîye: sahib xerezên di weqtê first - de,

(Êrmen) ên ku heya /600/berî (za) li (yûnanistan) li heremê (tilisya) bûn, ji wir bi koçmendî di bakurê derya reş de hatine (REWAN) ku hingê ew qelerew bi hukumranîya (DEWLETA HALIDÎ. SAZMANA ARARAT) ve girê dayî bûn, wê dewleta kurdî ew (koçerên - êrmen) ligor xesaisê xwe - ê tarîxî bi dilovanî di nav xwe de qebûl kiribûn, tevî wî çendîjî her û her dil reş û hestîyên wan şîn bûn, firsetek xiyanet wek siya wan biwanre, lê digerîyan, dema (Rom) kurdistana bakur rojava û sûriye vegirt hingê firset dîtin mezinê wan (terdat) dev ji (pûtê) xwe (ANAHÎT) qerîyan û bi awirek siyasî dînê (misihî) qebûl kirin, jibo (Rom) ji wan re bibe piştégîr da ku liber kurd rabin, neyar-tîya (dînê zerdeşt) bikin,

Biwê pîlana siyasî û xincera du serî impiratorîya rom bi her awayên siyasî û eskerî ji (têrdat) re bûne destégîr û piştégîr, wan êrmenan lidor (WAN. MÛŞ. BEDLÎS Û SASÛN) (3000) ji - MUX. MUXBEÇ Û MAJISTAN)(2) kuştin, ronîştmanên wan hawîran di bin şûran de (dînê mesih) biwan dane qebûl kirin, ji wî zemanî heya vî heyamî ew kurdên ku bi dîn ketine nav nejadiya êrmen hej ew sematiloj û morfilojîya wan bi nejadiya wana kurdî ve mayindeye, çewa ku teqalîd û zimanê xwe jî winda nekirine, dema meruv wan êrmen û kurdên wan navçan dibîne nikare jîhev bide cuda kirin, a ji tevan mezintir ew bûn ku di /

---

2 - navên ulema - ên - zerdeştbûn, ew nave ku pê diploma (majistir) digirin,

I9I5/ de dema (sultan reşad) emir bi kuştina wan da, hin hebûn ku binavê dîn ew bira - ên xwe dikuştin, wanjî nizanibûn bêjin ma ne em bira - ên wene (3) biwê sitem kariya (Rom) bûn ku jibona karibin wê intiqamê ji romê bigrin kurd bê daxwaza hukumeta xweya (sasanî) ji qehran xwe avêtine behran bûn misliman, belê jiber sitemkariya rom tev çekan xwe divê gola qitrana reş werkirin heya vê esra bîstî têde ser û bin dibin!.

DI ISLAMÎYETÊ DE PIŞTÎ XELÎFAN:

Ji dest pêka (emewî) yan ve binavê dîn dest bi impiratorîyek diktatorî hate kirin, piştî ku (îmam elî) û kurên wî ji ber xwe xistin, berê wê sitemkariyê kete welatên (kurd û faris), çî qumandanên wanên zêde sitemkar û xûnrêj hebûn ên wek: (xalid kurê welid), (seid kurê weqas), (Hecac kurê yûsif), (yezîd kurê muhelib) û wekevan dişandin îran û kurdistan), di bername - ên wande ji kuştin û talan kirinê pêve tu daxwaz nebûn, hecac li sehayê hepisxanekî servekirî çêkiribûn, ên girtî havînê ji germa rojê û zivistanê dibin berf û baranan de dimirin,

Yezîd kurê muheleb digotin: ne liser laşê kuştîyan be xewa min nayê, sê laş jêre dikirin doşek û yek balgî hêj radiza, rêya ku tere derbaz bibûna divabûn liser wan rêyan laşên kuştîyan mêr, jin, û zarukan bi dar û devîyan ve dalqandîbûna, hinan jê xwestin ku wê kuştariya welê tevayî bide sekinandin wîgot: herin wan liser tenûra aşê avê serjê bikin heya ku bi xûna wan aş bigere arvan çêke bikin nan jiminre bînin ez bixum hingê ezê vê kuştariyê bidim sekinandin, ligor daxwaza wî insan wek pez kişandin ser

---

3 - ji rişê - ê nejadê kurd, kitêba (general ihsan nûrî) hatiye girtin,

cuya aşê û serjê kirin, lê jiber ku xûn sar dibûn ne diherikîyan dibûne wek tert, yekî ji wan xwedî insaf got: eger hinek av bera nav vê xûna pir nedin danakev, hin av bera nav xûnê dan aş gerîya ard jêre kirin nan û birin xuwar got niho we dilê min rihet kir, hêj got ser û ber me xujin, lê talan xênîmet jimere helale,

Ew xênîmet ne tenê mal, pez, sewal û perebûn, lê insanjî xênîmet dibirin, mêr dikirin ebîd jin û keç li bazargehan li mezadê difirotin delal digotin: werin keçên laş sipî û difirotin, rojek du keçê (Hurmuz şahê îran) xistibûn mezadê, hêj (elî) saxbûn got: ev ne wicdane keçên melikan di bazargehan de bêne firotin, yek ji kurê xwe (Huseyin) adîtir li kurê (ababekir mehemed) mehir kir, kesên ne ereb dibûn misilman jî ji wan re (muwalî) digotin: ew muwalî nikaribûn keçên ereb mehir bikin, lewre ne layiqê ereb bûn, lê ereb binavê carîye keçên kurd mehir dikirin, ew mewalî di hundirê mizgeftan de jî nikaribûn li sefa pêşîn li pêşîya ereban heya nimêj bike, ew mewalî diçûne şerê milletê xwe lê ji wan re xênîmet tunebûn, nikaribûn bi ereb re nanbixue disekinîn heya çî jiberwan ma hêj dixwarin⁽¹⁾,

ji wan sitemkarîyên jor gotî pêve çî kitêbên ku bi zimanê farisî an bi dînê (zerdeşt) ve hebûn tevde dişewitandin, diwî zemanî de li (îran) zanîngeha (cind şapor) hebûn, zêde mezin di warê zanistîya bilind de weke wê li roj helatê navîn û tevaya asya tune bûn, tède - tub, hendese, riyazîyat, felekî, edebî, tarîxî û ilmê ictîmaî - dixwendin, di jêr zemîna bin wê camîê de (10) mitir çarçik jibo paraztinê hertewir kitêb hebûn, wan amir hêzên islamî tevde şewitandin, ne tenê xisara kurd û faris, lê xisarek mezin giyandin pêş ketina nejadên roj heletê navîn, wiha renge li bajarê (AMED)

---

1 - ji - temedinê islamî - nivîsara (circi zeydan)

hingî kitêb avêtin (dicle) av ^{NIŞTÎMAN} reşhû belê ji alîkî rakirina (dînê zerdeşt) ji aliyê dî jibo di AVISTA⁽¹⁾ de neyê dîtin ku gelek teşrîên (dînên islam û mesîh) jê hatine girtin nemaze (mîîraca) pêxember (rûhulqudus) a (mesîh) herdû jî ji dînê (zerdeşt) hatine girtin⁽²⁾,

wiha renge çî asarên ku bidîtana dişkênandin an wergeran dine navê xwe, her wekî dema (Bekir kurê wail) bi navê walîyê (Emewî) çû (amed) ji guhartina navê (amed) pêve kir (diyarbekir) çî nivîsarên di (Bedena amed) de hebûn, tevde mehandin ji nûve bi navê xwe diwan kevirande kolan, bê ku zanibe an bixwaze ku zanibe ew bedkarî û bed exlaqî gunahkarîyek tarîxî û huqûqê insane,

PIŞTEVANÊ ISLAMÊ SULAHEDÎNÊ EYÛBÎ:

HER wekî herkes dizane ku (SULAHEDÎN) kurd mader û

1 - Selahedîne Eyyûbî.

---

1 - avista (qurana zerdeşte)

2 - li kitêba elhukema elslase nihêrtin divê.

pedere, jiber awakî ne naskirî NISTIMAN (DUDIN)⁽³⁾ bi êla xweve bavê wî çuye (TEKRÎT) liwir (sulahedîn) hatiye dunyayê, di zarukîya xwede li gelek deveran xwendîye, lê xwendina xweya dawî li (BEILBEK) tamam kirîye, diwî zemanî de li nav ulema - ên islamî xwedî merkezek bilind bûn, bawermendiya dînê islamê de perestîşkar ji paraztina dînre berî her erebî nefsa xwe ber pirsiyar diditîn, bê ku ew sitemberîya⁽⁴⁾ milletê wî bikeve ber çavên wî ji çûna buhuştê pêve, çewa ku diwê dîndariyê de ji milletê wîre heq û edaletek huqûqê insan nehatibûn dayîn, sîdariya dîn de welat û milletê wî her di kuştin, talan, wêrankirinê de tevde bûbûn goristan, ên mayî têde kole dîl û bindest,

Belê (sulahedîn) biwê morofîna (mityafik) ne tenê ketibûn şerê (mesîhîên) roj helatê navîn, lê ketibûn cengdarîyek hember tevaya (xaç perestên) wek: ingilîz, firansa, îtalya, almanya - jibona ku ew negîjin wê perstigaha (QUDUS) ku yek ji pîrozîya wan bûn, jiber wê çendê li tevaya kinîse - ên awirpa zengilê gazîya herba (qudus) lê ket, ji (rîşard dilêşêr) pêve, qiralê (Almanya Barbaros) diwê hatinê de li çemê (ceyhan) bin av bû, biwan lehîyên leşkerên (xaç perestan) roj biroj şer giran dibûn, sulahedîn dît ku ew şerê ku têde talan tunbe ereb jêre ne amadene,

HER wekî (quran) bi zimanê kurd daketibûn û leşkerên kurd welatên ereb vegirtibûn, wiha renga paraztina dîn û welatê ereb ketibûn ser milê (sulahedîn ê dîn) û xortên milletê wî, piştî naskir ku ereb nikarin şerê leşkerên nizamî û silehên giran bikin, gazî li milletê xwe - ê dîl û bindestê ereb kir, bideh hezaran cengawirên kurd ji - parsîn, Bayezîd, heya çiyayê (toros -) kişandin wê sehra erdê (filistîn) dinav wê qûmagerim de dane kuştin, daku welatê

3 - duyîn li bakurê (hevlêr û rewanjî heya) ji herduyan yeke,

4 - sitember (mezlûm)

f..istîn biparêzin jibona ku kurd di roja paşdawîde¹⁾ li bihuşta zer û nav komên suruştan azadiya xwe bidestxin, belê ligor hindikîya insanên wan zemanan (60) hezar li keleha ekka û (80) hezar li bajarê (qudsê) kuştin, dema wan cengawirên kurd li erdê filistîn şerê (xaç perestan) dikir, jiwana para (xêzên - turkemenên çepel), ketibûne kurdistan ji kuştinê peve talan û wêran dikirin, ew (xêzên) ku bi wergirtina navê îslamî hatibûn talana kurd,

jiwê berevanî, cengdarî pêve, bi hezaran malên kurd birin lidor ekka, çemê urdin, horan û çiyayê (dûrejî = dirûz) hêştin, di zemanê dirêj de liwir dinav nejadîya ereb de hatin bişaftin, heya nizanin ku pêşiyên wan kurdin, dişa wê malbata (sulahedîn) (Eşîra biraz) birin lidor (Hema û keleha kurd) hêştin ewjî asîmîlasyon bûn, çewa ku (usmanî yan) jî (Emareta kilis) rakirin avêtin (libnan) ji roj helatê (siwêrek) (Eşîra korî) birin libnan, çewa ku birazê sulahedîn kamil û necmedîn melikên (misir) bûn, jibona şerê memalikan bi hezaran kurd birin ew jî liwir hatin bişaftin, bakurê (sûdan) tevde ew kurdin bûne ereb, ma di tarîxa kurd jivê gunahkarî û bedkarîyê mezintir çi hebe?!....

DIWÊ KOSMOPOLÎTÎYÊ DE (EBA MUSLIMÊ XURASANÎ):

Diwî zemanê ku sitêmkariya (Emewî) yan wek: mijê girtibûn ser tevaya welatên îslamî, li her derên welatan kuştin, talan, bertîl, ji alîkî (meawîya) xezîne jibo pesindariya edaletawî li (şueran) didane belakirin, serkar û serleşkerên wî ên wek (umer kurê as) walîyê (misrê) bûn, dema ji (misir) vegeirîya - 8 - çermên gan ku

---

1 - roja paşdawî (roja qiyametê)

hingê dişûna (qasan) de bûn (NİŞTIMAN) bixwe re anî, çewa ku ji (muawîye û yezîd) kurê wî re daxwaza pêşîn ew bûn ku bingeha malbata (pêxember) ji nav ereb bidin hilanîn, bivan û weke van kirde - ên na kesane welatê dibin sîdariya wande bûbûn dûje,

Diwan alozî (2) yên gotî de bi dilbijokî û dilovanî malbata (Ebas) ku apê (pêxember) bûn, sulahedînê yekemîn ji kurdên (îran) (Eba mislimê xuresanî), bi hêzdarî (kurdên biramak) (Ebasî ji bin kon û nav devan) giyandin kevlê (3) hukumdari, tevî ku diditin bê ereb çiqas unsurîne, TEVAYA bajarên xwe kiri-bûn perestişgah⁽¹⁾ wek (Meke) qublegah, (Medîne) ziyaretgah, (qudus) qiblegaha pêşîn, (şam) ciyê mehkema roja qiyametê, (Bexdad) ku berî hingê (beşçe) bûn, (ebamuslim) jî navê wê kir darulselam û meqamê ewliyan bajarên wan ew bûn, eger hinên di hebûna wê jî wan navan yek lê kirina,

piştî ku (biramakîyan), di warên - sazmanî, eskerî, îdarî, abûrî - de jî wan - ebasîyên konan re dewlet dane sazkin, ên wek (Harûnê reşîd) binavê (xilafetê) kevil girt, tevî ku bişev û roj hem-neşînê⁽²⁾ wî (ebû newas) ê geveze bûn, giyandin payedariya (kesra), piştî ku dixwede hêzdarî dîtin, çav berdan kuştina wan (Biramakîyan), ku yek ji xesaisê wane, çi dara ku meywe jê bixun an disîya wêde ronîn divê bibirin,

serkarên (Harûn) binavê (şübiyîn) fermana kuştina (Biramakan) bi harûn dane imza kirin, (ceefirê biramakî) zavayê (harûn) bûn, kuştin û ji (harûn) re gotin: xweha te hêvanê biramakan tê gerîyaye divê ewjî bê kuştin û kurê wê heft salî ewjî kuştin,

---

2 - alozî : (kêşmekêş, ne rihetî)

3 - kevil (textî an kursîya nukum)

1 - perestişkar (tewaf kirin)

2 - hem neşîn (ê pêre ronîştî)

Herwekî berî wî pêkînê⁽³⁾ dewleta ebasî (eba muslim) xwestin dîwana (MENSÛR) berî ku bê xwedîyên şûran ji kuştina wîre xwe pêk anîbûn, eba mislim naskir ku wî dikujin got: gunahê min li bawe evve ku min hûn jiber qetilama (Emewîyan) rizgar kirin û giyandin hukumdarî jibo wê qencîyê hûn min dikujin? di bersifê⁽⁴⁾ de Eba delame got: (inne abaûkum ehli'î fêdrên ya kurdo) belê di hundurê dîwana (MENSÛR) de (Eba muslim) dane ber şûran kerî kerî kirin her kerîyek Leser pîrên (dicle) danîn, xwendaên kurd divê bivan danezanên tarîxî hûn xwe nasbikin û zanîbin ku çima divan muzakeratên mînde têne derpêş kirin?.....

Biwan sitemkarîyên zêde mezin roj biroj qelşên zêde diketin dîwarê hukumdarîya ebasîyan dihejîyan, jiber ku biramakî di hukumde neman ku karîbin dezgîna siyaseta der û hundur bi dest xwe bigrin, nemaze di dewra xilafeta (mutewekil e'lellah) bûbûn wek: sofîyek xelwe neşîn (SULTAN MURAD) ê turkên (usmanî) ew muhra (xudayî û dîploma semawî) ji wî girt, biwê guhartina xelafetê emjî wek: gundên ku di zemanê (qeyserê rûsya) de ku dihatin fîrotin, insanên wî gundîjî pêre dihatin fîrotin, ji bin perdekî reş ketin bin perdekî sor bi xûnê rengdayî, jibona ku bi navê dîn sîdarîya xwe bidin ser roj helatê navîn, wan selatînên turk ji ereban mezintir şaşîk dane serê xwe û cibe - ên xirqeboş lixwe kirin, wek gurên çermê mîyan wergirin daku karîbin bikevin nav pez biwan canbazîyên dîndarî ji derîyê - vîyena, heya îran, misir, tûnis û cezaîr tevî hicaz - di împîratorîya xwede vegirtin!.....

---

3 - pêk-în (êko çêkirîye)

4 - bersif (ciwab)

DIWÊ IMPIRATORÎYA SEMAWÎ DE KURD Û TURK? NIŞTÎMAN

Diwê girtina navê (xelafetê) de neku (sultan murad) di warên civatî edaletek ictîmaî, abûrî, zanistî û siyasî - de rewşek nû xiste hukum, jibona ku çavê millet bigre û pê bawerbin ku (sultan) ewçend meruvek dîndare, ji tevaya - tekye xane - ên şêxan, ziyaretan, derwêş xanan û ji xwendeghên dînî re meaş da girêdan, daku ew tabûra xirafatan jêre propagande bikin, jiber wê çendê wê tabûra gotî di nav wezîfên xwede digotin: sultan ûlîyul emre kesê ji gotina wî derkeve kafir dibe, eger bimre jî li serwî nimêj nayê kirin, sultan heya secada xwe liser ava behrê ranexe û nimêj neke nabe sultan û xelife, belê biwan propagande ên wî zemanî impiratorî dane çêkirin, neku bi nîzamek pêşketî bi edil û insaf giyane wê payedarîyê heya ku îro turkên kemalîstijî wê impiratorîya xirafatan jixwere dikin navdarî,

Dema (sultan murad) jiwê sefera (Beşda) vegeerîya li (bedlîsê) bû mêvanê (EMIR EVDALXAN Ê EMARETA BEDLÎS), mêjevan û seyahê turk (ewliya çelebî) jî pêre bûn, li kitêba seyahet nama cildê didûan de bi awakî dûr û dirêj dibêje:

EMÎR EVDALXAN - diwî zemanî de di nav tevaya (Emîrên kurd) de zanakî bilind û alimek mezin bûn, ji ilmê şerîet û çêkirina tefsîra quranê pêve duktorek zêde mezin bûn, wî zemanê ku dukturên nexweşî nas tunebûn, hingê wî her Emelî çêdikirin nemaze emelîyên çav, çewa ku di edil, insaf, dilovanî û comerdîyê de tekanekî bê hemtabûn, jibona wan salixên jiwê dîtina min ev bûn: Dema em bi - sultan - û ewçend wezîr û zibatane leşker

bi mera em giyane nêzîgê ^{NIŞTIMAN} wî liser teqalîdê kurd û mêvan perwerî bi dilgeşî hate pêşîya me em derbazî mêvan xana xwe kirin, puştî ronîştinê (sultan) jêre got: ya emîr eger li bate hemam hebe ez xwe jivê toza rê bişom qence? emîr got: belê ez benî fermo , ezjî bi sultan re em derbazî hundirê hemamê bûn, me dît ku hemam liser fenê hendesekî zêde pêş ketî hatiye avakirin, ku me ew hemam li bexda û (sitenbol) jî ne dîtibûn, diwarên hemamê tevde bi misk û enber seyandî di nav wê helm û buxara ava gerim de wê bihna xwe mejîyê meruv dadigrtin, sultan zivirî ser min û got: çelebî ev hemam li sitembol bûna min timî xwe têde bişûştana,

Dema em birin xwarin xanê hêj tiştên ne dîtî me dîtin, ew bêşên⁽¹⁾ xwarinên wî li loqante⁽²⁾ ên sitembol çê ne dibûn, jê û pêve liser masa sultan û wezîran, fîraq û kevçî tevde ji zîv û zêr bûn, lê sed mexabin⁽³⁾ wan wezîr û qumandanên mezin, gelek jiwan fîraq û kevçîyan dizîn, ku ligor wê heyeta sultanî şermezarî û kêmanîyek mezin bûn, biser wê mêvan perwerîya mezinde tevaya wezîr û qumandanên jî perû⁽⁴⁾ kirin, biwê dilgeşî û xweşîyê em ji bawî çûne (wan) ê,

li wir ecayîbek mezin û bê guman min dît, ew dîtin ewbûn ku li wir (sultan) ji ahmed melik paşa re got: divê tu parîkî jehrê bidî evdal xanê bedlîsî jivê navê bidî hilanîn⁽⁵⁾, ew bihîstin ligor sultan û ew ihtîrama { evdalxan) min tiştêk zêde vajî û na exlaqî dît, biwî emrê welê sitemkarî ku sultan da - ahmed melik paşa - sultan

---

1 - bêş (qisim)

2 - loqante (ciyê xuwarinê)

3 - mexabin (meelesef)

4 - perû (xelat)

5 - qencîya ji dejminre xirabî tine

çû - sitem bol - ez liwir mam, jiber ku tarîx nivîs bûm, min xwest ku encamîyê⁽⁶⁾ bibînim,

Ahmed melik paşa - ji wan hawîran gelek ji wan dûvikên sultan ew şêx, mela, xwedîyên tekyan, karmende⁽⁷⁾ ên ewqafan, tevde lidor xwe vehewandin û ji wan er got: - evdalxan - yezîdîyên modikan dane dor xwe û çî misilmanên ku daxwazên wî qebûl nekin wan biwan yezîdîyan dide kuştin, ma dîne îslamê vê qebûl dike? sikûta li hember kirde - ên vî zindîqî duruste? daxwaza - evdal xan ku biwan yezîdîyan hêdî hêdî dîne îslamê ji nav millet bide rêjkirin, ma di berevanîya⁽⁸⁾ dîn de em tevde ne mesûlin ku wan bira - ên misilman ji dest wan yezîdîyan rizgar bikin? piştî bi wan gotarên⁽⁹⁾ ji rastîyê dûr serê wan şêx û melan dagirtin şandin ba serekên eşîran,

Ew şêx û mela ne wek - (melik ahmed paşa) lê bi (Ayetên) quranî û hedîsên nebewî weîz didan û pêre digirîyan jî, digotin: ma hûn sekinîne dîne îslamê çû, wan serekên eşîran jî ligor wî zemanî ji wan bawer dikirin, ku şerê (evdalxan) nekin dîne wan çû û nîkeha wanjî betal jîna wan tê berdan, biwê bawerîyê piraniya eşîran giyane ba melik (ahmed paşa) tevî leşkerên turk berê xwe dane (Bedlîs) bê ku zanibin wê namûsa milletê xwe bidin bin lingan,

Diwê çûna ser bedlîsê de ezjî bi wan re bûm, piştî em giyane serê gêlîyê (Bedlîsê), paşa got: tevde peyabin du qamat sunet bikin û ji (xuda) bixwazin ku divê cîhada muqedes de serfirazî bide me, piştî sunet û duan çend beran liber lingê paşa serjê kirin

6 - encamî (dawî)

7 - karmende (muwezif)

8 - berevanî (difa - berge girtin)

9 - gotar (xitab)

û em ketin gêlîyê - bedlîsê ^{NIŞTIMAN}

Dema em giyane nêzîgê bajarê (bedlîs) ê şer dest pêkir, şerek zêde xûndar û kes nedîbûn, wî şerê tufengan wergerîya şerê şûr û xinceran dest bi dest, ji nav herdû şervanîyan dengê selewatan dihatin, piştî wî şerê sê roj û sê şev bê sekin, ew cengawirên eşîrî ketin bajarê (bedlîsê), dama şer kete kuçe û kolanan (evdalxan) naskir ku li hember wan eşîran çare nema mala xwe û bi leşkerên xwe - ên kelehê ji (bedlîsê) çûne nav eşîra (modikan),

piştî bajar hate vegirtin (melik ahmed paşa) ên dîl girtî wek keriyên pez li gastîna⁽¹⁾ nav bajêr dikuştin biwê kuştariyê (12) hezar kes liwê gastînê hatin kuştin, çewa ku tevaya imamên mizgeftan jî kuştin, ji wan alimek zêde bilind û alî cenab anîn ku bikujin, min xwe avête serwî û got: heya ez neyê kuştin ev alim nayê kuştin, lê paşa bi milê min girt û bi hêrs got: çelebî ev ne şuxulê teye, ewjî kuştin kuştina wî alimi zêde ez êşandim⁽²⁾,

ji wê dest pêkê heya pştî herba (çildêran) wê peyman⁽³⁾ mela idrîsê bedlîsî - yanî heya 1846 emaretên kurd biwê kuştariya yekber hatin rakirin, belê wan sultanên ku li ser behrê nimêj dikiirin biwan felaketan rakirin, ji kuştina sed hezaran pêve gund û bajarjî tevde talan û wêran kirin, diwan giriftari û felaketên kurd de ew şêx û mela bi wan re hevparbûn,

PIŞTÎ RAKIRINA EMARETAN PÊK HATINA NÎZAMÊN EŞÎRÎ Û PAŞAN:

BIWÊ rakirina emaretan dewleta usmanî nikaribûn kurd bixe

---

1 - gastîn (sahe)

2 - belê em kurd her û her bi dîn hatine xapandin

3 - peyman (ku mela idrîs jî binavê dîn û gihîştina bihuştê miletê xwe di herba çildêran de dane kuştin)

bin sîdarîya xwe, jibr ku her eşîrek wek emaretek di berevaniya welat de liber usmanîyan radibûn ne dihêştin ku istiqlala wana daxilî û qewmî vegirin, jiber ku turk ji wan re unsurek xerîb bûn, dewleta usmanî ji awan bi awakî nikaribûn di warên îdarî û leşkerî de derbazî erdê kurdistan bibin, ji hîlebazîyek pêve rê nebûn, biwê daxwaza melenet bi awayê jêr emelî dane vekirin wek:

Ji hin malmezin beg û efendiyên bajaran payedariyên (paşa) ti dane wan, li - erzerom zîya paşa - yûsif paşa - li, diyarbekir - cemil paşa - li, siwêrek - cûdî paşa - li, wêran şehir - ibrahîm paşa - li ruha - evdurehman paşa - li hezro - seyfedîn paşa - H.D. biwan paşan û di rix wande hin şêx û melan - binavê dîn û - xelife - ê dînê islamê di /1362/ de hêdî hêdî nêzîgî liwan hêzên cengawirên eşîran û serekên wan kirin, ew têkilîya gotî bi navê dîn awakî rotinî bûn, wek:

BIWÊ dekarîya gotî ew ger û govenda wan - paşa, şêx û melan - pêderpê li nav eşayîran digeriyan dibûn mêvanên serekên eşîran, şêx û mela bi (Ayetên quranî û hedîsên nebewî) paşa bi canbazî bidor wan axayên eşîran ketin, bi zemanek dirêj û gerek pir qanî kirin ku tu leşker û serkarên turk nayên welatê me, di warî gerandina karê welatde wê walî, qaîmmeqam, mudîr û tevaya serkar û karmendan⁽¹⁾ jime bin, em tu salyanan⁽²⁾ jî nadin, di warê leşkerî de em tu esker nadin dewleta usmanî, her eşîrek binavê (MILÎŞYA) qumandanê wan serekê eşîra wan bêne sazîkirin û di malên xwede bi karên xwe bendewar bin, roja ku herbek diwêlî hin dewletên ne misilman dirêjî dewleta (usmanî xelîfe - ê islamê) bikin, hingê ew hêzên milîşya wê di gaziya (sultan) de herin, yanî

---

1 - karmende (muwezif)

2 - salyan (wergû-rusûmat)

di nav mede fediralîyek binavê paşatiya dîne ne zêde, belê heya cenga cihanê a pêşîn jî heval bendiya usmanî û kurd biwê fediralîya jor gotîbûn,

DIWÊ sazmana fediralî de pêk hatina zemîndaran³⁾, her wekî liyor hate gotin: wan walîyên bajarên, qaîmmeqam û paşan, li deverên deşt nêzîgên bajarên dest bi ava kirina gundan, ji cotkar, pale û karkeran re dibûn alîkar jibo ava kirina gundan, piştî gund dihatin ava kirin liser navê xwe tapû dikirin, ew gundî tevde bê erd an dibûn milêba ên dîtir heqê erd didane wan, belê di wir de bûn xûnmijên milletê xwe, wek: kûçikê şivan û gur bi hev re bibin hevpar, ew kurdên belengaz biwan zincîrên wan zemîndaran û şêx û melan bi zemanek dirêj hatin girêdan, ji milê dijî ew bûn rihberên turk kişandin kurdistan û milletê xwe xistin bin sîdariya wan, nemaze piştî ku emaretê (BEDIRXAN PAŞA LI CIZÎRA BOTAN DI /1846/) emaretê dawîn bûn, hingê dîsa bi alîkariya wan paşa ên ajanên sultan, li hin bajarên wek (Erzerom, Diyarbekir û wan) wargehên leşkerên usmanî hatin çêkirin lê nikarîbûn têkilî bi hêzên eşîrî bikin,

DI WAN ZEMANAN DE NÎZAMÊN EŞAYIRÎ:

Diwan hêzên eşayîrî de jî - beg û paşa - hebûn, ew begîti û paşatiya wan ne ew payedarî usmanî lê binavê millet ew payedarî girtibûn ên wek QULÎXAN PAŞA Ê ZIRIKÎ. HUSEYIN PAŞA Ê HEYDERÎ. FETULAH BEGÊ HESENÎ. EVDUL MECID BEGÊ SIPIKÎ û weke van, xwediyên hêzên cengawir bûn, tevî ku ev û ew paşa û begên bajarên tevde kurd bûn, lê bi her awayî jî

---

3 - zemîndar (melak)

hev cudabûn, ew bi hirsê qewmî teqand û adatên kurd ve perwerde kirî, û di berevaniya kurd de armancdar bûn, çewa ku ne zemîndar bûn, wan rê nedane turk ku istiqalala wana daxilî jî ihtîlal bikin, lê ew paşa û begên bajaran tevde pêgirtiyên sulatan û di teqalîdên usmanîyan de reng girtibûn, di her awayên nejadî teqlîdî û civatîde jî ji ronîştmanên gund û eşayîran bê xeber û ji hev dûr bûn, çewa ku milletjî bi çavê turk liwan dinêrin, tu hêzên wan ji millet tunebûn ew bi xwe jî nikaribûn li çiyar bigerin an şevêk tarî ji derve bimînin ji hilanina sileh û cengdarî yekcar bê par û paşmende bûn, belê jiber wê çendê ji destpêka qirnê (19) ve jibona girtina mafê xwe kurd pêderpê bi şoreşên xûnda ve li hember welat vegertî û turkên sitemkar rabûne têde mal û candanîne ew mezin û dewlemendên bajaran bi milletê xwere nebûne hevpar, her û her wek bizina ji tirsan bi gurre bibeze xwe dane bin sîya dijmin, her û her ew mezinên derê bajaran û serekên eşayîrên cengawir bi fedakarî bi şoreşan ve rabûne û gavadane meydana tarîxê, belê her kurd dizane û nayê inkar kirin ku ne ji wan nîzamên eşayîrî bûna, wê turk istiqalala meya daxilî û hirsê qewmî jî ji navme bidana rakirin, çewa ku niho hin xortên me bi aydiyolojîyên felsefan dixwazin fikrîyên kurd ji armanca wana niştîman perwerî wek: madekî kimyayî wergerînin, bê ku zanibin liser rêya girtina mafê siyasî û qewmîne an ava rê bûne, ji wan aaxayên eşîran pêve hin ronak⁽¹⁾ û şêxên dînî jî fermendarîyên şoreşan bi dest xwe girtine, bi fedakirina mal û can gav dane meydana tarîxê, jiber ku li nav millet û hirsê wanê nejadîde hatine perwerde kirin, ew armanca niştîman perwerî ji bawermendîya dînî li ba wan zêdetir bûye, ji milê di wan naskirîye ku milletê ku huqûqê

---

1 - ronak (munewer)

xwe ê siyasî bi dest nexer, nikare dîn, namûs û şerefa xwe û milletji biparêze, biwê agahîya bilind jiwê meznatiya xûn mijandina millet derketine nav komên gundî û karkerên millet xwe bi wan re feda kirine, piştî wê ixlasa niştemanî em hêj wê leqeba wan ji wan re bikin kêmanî? hingê em wê kêmanîya wicdan û bê exlaqî qebûl dikn, ne ew,

DIWAN SALIXÊN JOR GOTÎ DE HIN AXA, BEG Û ŞÊX :

1 - ji bêşên paşa ên kurdên derî bajaran ên wek: Bedirxan paşa - Evdurehman paşa - ê baban - Mehmed paşa - ê rewandizî - brahîm paşa - ê milî şerîf paşa - mustefa paşa yamelkî - seyfedîn paşa ê zirikî -

2 - ji began: Elişan begê koçkerî xalid begê cibirî - hesen xeyrî beg ê dersimî - duktur fuad beg - Heqî begê licî - mustefa û salih begên hênê - sadiq begê madragî mehmed begê xeribî - ibrahîm beg û hesoyê télî ji ararat - ihsan nûrî - celadet, kamîran, sureya beg kurên bedirxan paşa - qedrî beg - ekrem beg cemil paşa - memduh beg wanî - emîn zekî beg mêjewan - evdurezaq beg bedirxanî -

3 - ji şêxan: şêx ahmedê xanî - şêx ubeeydulahê nehrî, kurê wî evdulqadir - şêx şehabedîn û şêx elî - şêx mehmedê berzencî, şêx ahmedê berzanî - şêx seîd û şêx evdurehîm, buhadîn û diyaedîn - şêx adem ji hênê - şêx eyûb, şêx riza dersimî - qazî muhemed serek komel - şêx şemsedîn şêx fexrî, çar ji şêxên çané - û wekevan,

4 - ji bêşên ronakan: mearuf ciyaok - xelîfe selîm, xelîl xiyalî - hemze efendî muksî, teyîb alî, fehmî Efdndî licî - kemal fewzî,

kor seidî, emîn birûsk - evdurehîmzabsû - reîq hilmî, - mehmed elî ewnî - reşîd kurd, osman sebrî, duktur belîc şêrgo - saleh yûsifî - ihsan şêrzad - mustefa remzî - ziya şerefxan - evdulsemed û evdulsetar awşar - beytar nûrî, duktur nûredîn - îsmet şerîf, elî seydo, gewranî - mehmed emîn gewreşêr - reşo zîlan - ahmed ramiz - û weke van gelekên dîtir,

5 - bêşên şueran: - ahmedê cizîrî - feqîyê teyra - axokê bêdarî - ahmedê batî - ziya paşa ê erzerumî - bêkes - evdula goran - cegerxûn - tîrêj - beşîr ê şebek - mela ahmedê palo mela nûrî ê hesarî, wekevan,

6 - ji a xayên xwedî hêzên⁽¹⁾ cengawir⁽²⁾: - simiko, cewer axa - esed xuşewî - ebas mamend - sadiqê biro - silêman û rşîd sindî - emerê faro - selîm axayê ziktî - heyderê emerê sadiq, yusif axayê dara yenî - mehmed axayê xelîlê xeto - ferzende - ê hesenî - keremê qolaşasî - farisê şemê heyan - yusif axayê kose - feteh û reşîd axayên têrkan, huseyin axayê şelê - evdurehman û mehemed axa ên qewmê çiya - evdurehman axayê şernex, emerê temir, emer axayê hesik - haco axa ê hevêrkî - yaqûb axayê eroş - xelîlê simê - hesen keyayê celik - ahmed keyayê serdî, mehmed keyayê feyîter - mehemedê diyab - mehmed axayê kelê - vana tevan bi mal û can meruv û hêzdarîyên xwe ve ji bona milletê xwe feda kirine, dema ku em wek awirên partîyên komonîst binavên tebeqan millet jihev bikin bir û bêş, vaye wan şeş bêş - ên millet bihev ketine berevaniya mafê xwe, hêj bi wan re pale û cotkar hene, belê pale, cotkar û karker giranî û piranîyê bixwe digrin, lê ew giranî bê pêşeng û zanan nikarin gav bidin wê meydana berevaniya mafê xwe, ji milê dî çi militê ku huqûqê xweyê siyasî bi dest nexe

---

I - hêz (quweş2.cengawir (herbçiyên qehreman)

nikare binavê tebeqan wê yekûtiya welatîyan jihevxe hingê ew xizmetê ji welat vegirtiyên xwera dikin ne ji miletre! anjî siyasetek diwêlî ew def'i wê newala qitrane dane bê ku zanibin destê siyasi çiyê? û siyaset û daxwazên jiyopolitikî çiyê? ew kesên wan pîlanan nizanibin û ne xwazin ku zanibinjî, ew kes jiwan welat vegirtiyên bi gelek diwartirin, lewre ew welat vegirtî bi navê sitemkrî têne naskirin, lê ewên ku bi daxwazên hin siyasetên diwêlîve di xwazin miletê xwe jiwê hêzdarîya berevanî bixin, ew bi kirasek reş dikevin ber mehkema tarîxê!.....

DIWÊ SITEM Û DÛJEHA USMAÎYAN DE ŞOREŞÊN KURD:

BELÊ doz yek û sitemkarjî her yek bûn, lê di zeman û meknan de her şoreşek bi fermende - ên⁽¹⁾ xwe ve ji hev cuda bûne, jiber wan zeman û mekan û navên wan, me dijêrde ew şoreş bi sê biran dewran ve lêkve (2) kirine, her wekî bi jimarê lijêr têne derpêş kirin:

1 - di /1785/ de li başûr⁽²⁾ roj helatê (Melatîya) (eşîra cihan begî) lihember dewleta - usmanî bi şoreşê ve rabûne, di cengdariyek dirêj de ji fermende - ên şoreşê civîn xwestine û ew di civîne de girtine, ew eşîr nefiyê anedolê kirine, çend sal di konan de mane dîtîn ku venagerin, jihevve gotin: em heyman divê em gundan ava bikin, jiber wê çendê navê wî ciyî ma (Heyman),

2 - di /1794/ de li bakurê (Amed) eşîrên (zirik û têrkan) liber usmanî rabûn, giranî û xisara wê şoreşê girantir bûn, her çendê

---

1 - fermende (qumandanê şoreşê)

2 - başûr (cenûb)

salan dirêj kir jî lê dawî bi wan li bazîyên ajanên sultan keys liwan anîn bi kewt û komên mezin nefiyê (qonye kirin),

3 - di /1789/ li navbera (Amed û sêrtê) eşîrên (reşkot û xerzan) bi serekîyên (ferhoyê uzêr axa û qasimê xêrzi) liber usmanîyên faşist bi şoreşê ve rabûn, (qasim) di meydana şerde hate kuştin, lê bihinên bêbext (ferho) girtin (li diyar bekir) li qazûx dan,

4 - di /1754/ de şoreşa (evdalxanê bedlîsî) ku di jorde hate gotin,

5 - di /1806/ de şoreşa evdurehman paşa ê baban li silêmanîyê,

6 - di /1811/ de dîsa li (silêmanîyê) şoreşa (ahmed paşa baban) lihem-ber Qsmanîyên sitemkarên heq nenas,

7 - di /1819/ de li heremê (sêwasê) li hember turk bi şoreşê ve rabûne,

8 - di /1834/ de şoreşa (mehmed paşa ê rewandoz) ku (reşîd paşa ê turk) bi daxwaz û bextê (sultan) ew şande (sitenbol) jibo hîle bazîyek bê exlaqî (sultan) ew vegerand lê digelîyê (Terebzûn) da kuştin,

9 - di /1846/ de (Bedirxan paşa emîrê Botan) ku emaretê dawîn bûn, bi xiyaneta pismamê wî (ezdîn şêr) bi (12) de serekên eşîran ve nefî kirin (sitenbol) dawî jiwir birin (girît), ji wir jî (Bedirxan) birine (şam) di /1848/ de li wir mir, lê ji wan donzide axan tenê (silêmanê - ferho mezinê harûnan) ji (girava girît)³⁾ bi geşteki⁴⁾ yûnan revîya giya welat, lê her yanzide - ên di diwê giravê de mirin,

10 - di /1843/ de şoreşa kurdên çiyayê şengal, diwê şoreşê de binavê yezîdîyan turk ser û ber kurdên wî çiyayî kuştin,

11 - piştî wê xiyanetê di /1853/ de şoreşa (ezdîn şêr) pênc caran li (wanê) çûye (qonsilîya) rûsya destê alîkerî nedane wî,

---

3 - girav (cizîr)

4 - geşte (gemî)

12 - di /1870 - 1882/ şoreşa (ubeydulahê nenrî), vê şoreşa
mezîni li (kurdîstana turkiye û îran) bergehê mezîni dabûne
berxwe, fermanê şoreşê (ubeydulah) sê caran
sînorê qafqasya bi (generalê qeyser) re ji bo alîkarî ketiye
civînê, lê dest nedane wî jî,

13 - di /1879/ de şoreşa (huseyin kenan Bedîrxanî) li welatê
Botan,

ŞOREŞÊN DEWRA DIDÛYAN:

1 - Di /1905/ de şoreşa cengawirên kurdên (celalî) li hember
(murad paşa) ê turk, wî murad paşa ê faşîst jin û zarûkên
kurd dikuştin davêtin (bîran) lew jê re (quyuçî murad paşa)
gotin,

2 - Di /1907/ de şoreşa mezîni ji mosil, bedlîs heya Erzerum -
tev de bi şoreşê ve rabûbûn,

3 - Di /1912/ de şoreşa (mela Evdulselam Berzanî) birayê
(general Berzanî) li kurdîstana îraqê, /1914/ de ji kurdên
xayîn (silêman nesîf) ew û çend hevalên wî li Mosil îdam
kirin, di /1913/ de (mela Evdulselam û Evdurezaq beg Bedîr-
xanî) çûne (Teflîs) qeyser destê alî kariyê neda wan, (Ev-
dulselam) vegriya (Evdurezaq beg) li wir ma,

4 - Di /1911/ de şoreşa (îbrahîm paşa ê millî li wêran - şehir),

5 - Di /1913/ de li heremê li nahya (Hîzan) şoreşa (mala
xewîs bi fermanê) (şêx elî, şehabedîn û xelîfe selîm),

6 - ji /1919 - 1930/ şoreşa (şêx mehmûd berzencî) li hember
ingilîzê sitemkar, ew ji jî (silêmanî) bi siwarî di /1923/ de çû

(Tebrîz) ji bona destê alîkarî bi (lenîn) re da û send wî jî dest neda wî,

7 - Ji /1921 - 1930/ li îran teşkilata hukumeta (Simiko) ê şikakî,

8 - Di /1918/ de birayé (simiko, cewer axa) bi şoreşê ve rabû, şah ew xweste civîna (Tebrîz) é liwir kuşt,

9 - Ji /1931 - 1934/ şoreşa (şêx Ahmed Berzanî) li hember ingilîz li îraq é,

10 - Ji /1925 - 1928/ şoreşa (şêx seîd) li hember Turkên kemalî, di waré, cugrafî beşerî û xisarên kuştari de ev şoreş zêde mezin bûn,

11 - Di /1923/ li hember wê sitemkariya (peymanî lozan) şoreşa (koçkerî bi femandariya (Elîşan beg),

12 - şoreşa Ararat di /1929 - 1931/ bi femandariya (general ihsan ûrî) û qumandanên wek :Ibrahîm beg, Hesoyé Têlî, Ferzende, Nadir Memo kurên husyîn paşa, qehremanên wek: seyîdxan û Elîcan,

13 - Di /1932/ de li kurdîstana îran şoreşa (cafir sultan) li hember(rîza şah) jî (hemedan heya kurmanşa),

14 - Di /1932/ de şoreşa çiyayê (meleto) bi fermana (Ev-durehman axa)

15 - Ji /1937 - 1938/ şoreşa Dêrsim bi fermana (seyîd rîza)

DEWRA SISÎYAN:

I - ji /1943 - 1945/ li kurdîstana başûr şoreş bi femandariya (general Mustefa Berzanî) hember ingilîzên sitemkar é heq ne nas,

2 - ji /1946 - 1947/ diwê pêk hatina (CUMHURİYETA MEHABAD) de dîsa ew Berzanî ê qehreman di pêk hatinê û parêztina wê cumuhûriyetê de hevkar bûn, lê bi daxwazên dewletên şerq û xêrb di /1947/ de serek cumhûr (qazî Mehemed û wezîrên) xwe hatin îdam kurin,

3 - Di /1947/ de piştî îdama serek cumhûr (Berzanî) bi şoreşgîrên xwe ve di şerê hukumeta îran de man, dawî ji wir daketin îraqê lê ingilîz zêde liwan welat teng kiribûn, ji (Turk) heqê lacîtî xwest nedan bi (530) şoreşgîran ve bi peyatî û dinav şerê îran û Turk re derbazî rûsya bûn, heya / 1958/ paşê vegeriya îraqê,

4 - di /1956/ şoreşa (kurdên ciwanrû li îran bi fermana Ezîz beg) diwê şoreşê de me li sûrî û (kamîran beg) li (parîs) di rûyê şah de binavê (jenoist) protisto dane bela kirin,

5 - ji /1961 - 1970/ dîsa - general Berzanî - bi doza mafê kurd ve bişoreşek zêde xûndar ve rabû, herçendî (rûsya) ji îraqê re bi her awayî destegîr û peştégîr bûn jî, dîsa li hember cengawîrên kurd çok da, çar neçar biryar bi dayîna hukmê otonomî ji kurd re dan,

6 - Di /1974/ de ku hukumeta bûs ew biryar bicî ne anîn dîsa şoreşê dest pêkir ji şoreşa berê bi gelek mezintir, lewre (rûsya) ji berê zêdetir bi her sîlehên giran ji hukumeta bûs re bû alîkar, ji firendeyên - még 23 - péve firinde - én (soxo û bajir) jî dane wan (3500) xubera, fenî û muhendîsên rûsya ketin nav leşkerên îraqê, pévî wê jî ji /1974 - 1975/ di nav salek de (60) hezar seşkerên îraqê birîndar û kuştî çê bûn, lê mexabin wî ewrê selbîyeta (kampoçya) birûsk li enîya

şoreşê veda, peymanên (sento, nato û siyato) gef li (Berzani) xuwarin û gotin: eger şoreş neseke emê jî li wedin, bi wê siyaseta diwêlî di /13 ADAR 1975/ agirê şoreşê vemirî!....

7 - Diwê sekna şoreşê de şoreşgîr tevde derbazî (îran) bûn, di nav zemanek kin de di /26 GULAN 1976/ de dîsa şoreşgîr bi fermana (Mesûd kurê Berzani) vegeyriyan îraqê, heya van nivîsarên /1982/ şoreş li kare,

8 - Di /1979/ de ku şah ji îran derket û (cumhûriyeta islamiya xumeynî) pêkhat, kurdên îran mafê otonomî xwestin, nedane wan, partiya (duktor Evdurehman qasimlo) bi şoreşê ve rabû, ew jî likare, heya van nivîsaran, dawî çî dibe hukmê zeman dizane,

Bivê danezana tarîxa şoreşên ku ji me re naskirî ji /1785 - 1982/ ku dike /179/ dinav vî zemanî de (36) şoreşên zêde xûndar û maldar ji wêran kirina welat kuştariyên tevayî zindan û nefîyan pêve pêra me di jiyindariya cihan de nebûye, tevaya wan şoreşan di îstiratîjîyên cugraffî û nav mesalihên diwêlî de heq bi dest nexistine, ji ber ku zemîne kurdistan di navbera qafqasya û derya sipî û xelîc de buye gehînek⁽¹⁾ çewa ku di navbera (awirpa û hindê) de jî ew gehîneka bazirganî siyasî û eskeriye, çî dema kurd bi doza xwe ve rabûne, eger ji leşkergehên roj helat an roj ava, destek polotikî bidizî dibin ebayê re bidin kurd é dîtir dijê me radibe, kesek naxawaze ew îstiratîjîya welatê me bikeve dest é dîtir. herdû alî jî ne

---

1 - gehînek (muwaselat)

şirkete ku bi hev re vekin, miletê kurd dinav wan pêlên
behra siyasetên diwêlî de ser û bin dibe, her wê di tarîxa
kurd a min nivîsî di cildê (5) de jivê rohnîtir agahî bi dest
dikevin,

LIGOR TEQALÎDÊN KURD JI WAN SEREK AN FERMANDE ÊN ŞOREŞGÎRAN RE HIN SÎFET Û SILÛK HEBÛN WEK:

Belê wek é ku bikeve xwendegahek cengdarî ku jê re hin
sifet hene wiha rene meziné eşîrê an pêşengên welat ku
dikarin femandariya şoreşek bikin, divabû di weş⁽²⁾ û salixên
jêr de be:

- 1 - Divabû ew serek an pêşeng ji malbatek serek bûna, ku ji
bavê xwe hîné gerandina dayîn û sendin û her divayên wê
eşîrê ligor nefsiyet û teqalîdên wan zanebe,
- 2 - Bi bejin û qiyafetê xwe jî meruvek ber çav be,
- 3 - Divabû di dayîné de ji her kesên eşîrê zêdetir comerd
be,
- 4 - Wiha rene di hilanîna sîleş sekmanî û mérxasî de jî
deng 'pêketîbe, di hin şeran de navdarî girtî be,
- 5 - ji alî namûsê de divabû meruvek daw paqij be, lewre
dema pîrek diketin ber zayîndê serê doxîna wan li avê didan
û vedixwarin,
- 6 - Divabû umrê wî ne kémî çil salî be,

---

2 - weş (sifet)

7 - Diva bû bi zanîna xwe ji di nav wê eşîrê de tek û bijarek be,

8 - çî doz û dawayên ku di nav ronîştmanan de çê dibûn, ew ber pirsîyar bûn ku bê meyîldarî wan bigîne hev,

9 - Bi navê ode an dîwan wargeh û mévan xanekî wî meziné eşîrê hebû, ji mévanén xerib péve, tevaya gundiyan her évaran diçûne wê dîwanê, ku dîwan ji wan re wek bangeh⁽³⁾ an meclîsek şewirdarî bûn liwir ji hevûdû her agahiyén abûrî civatî û nûçe⁽⁴⁾ én der digirtin, çewa ku dozén wan jî liwir dihatin safî kirin,

JI WAN SAZMANÊN EŞÎRÎ GAVDANA SAZMANÊN SIYASÎ:

Her wekî zeman pêkînê⁽¹⁾ tetewire, ji nîveka qîrné noz-dean ve ji xwendinén dînî péve dewleta Osmanî gav dabûne xendina esrî, kurdén bajarán én serkar û karmendan⁽²⁾ zerukén didan xwendin, nemaze én wan beg, paşa, zemîndar⁽³⁾ û sermayedaran⁽⁴⁾ digiyan xendegahên sitenbol û hin ji wan giyane zanîn gehén awirpa, di agahiyén tîvel⁽⁵⁾ dîplom digirtin, çewa ku di bêşên leşkerî de jî hin general û qumanda-

---

3 - bangeh (naçî - qulûb)

4 - nûçe (hewadîs) •

1 - pêk-in (é çekiri - pakani)

2 - karmende (muwezif)

3 - zemîndar (melak)

4 - sermayedar (birjiwazî)

5 - tîvel (muxtelif)

nén kurd di orduya Osmannî hebûn, wan xwendayên gotî bi hirsên xwe yên qewmî awirên zanistî û siyasî li xwe û milletê xwe é bindest vedan, di wan aweran de li hember millet û tarîxê xwe ber pirsiyar⁽⁶⁾ ditin, di dest pêkê de wan ronakan⁽⁷⁾ li sitenbol bi peyayên jêr sazman dane girêdan, ku ew xebatkar û sazman lijêr têne derpêş kirin:

EW RONAKÊN SIYASÎ EV BÛNE:

- 1 - xelîl xiyalî efendî - ji hawîrê (Bedlisê modikî) bû,
- 2 - Evdulqadir Efendî , kuré { ubeydulahê nehri) êkû navê wî derbaz bû
- 3 - Emîn alî - kuré Bedirxan paşa bavê celadet û kamîran beg
- 4 - teqaîd - ferîq hemdî paşa - generalé eskerî bû,
- 5 - duktur profisor Evdula cewdet ji Erebkêrê bû,
- 6 - Ekrem beg û qedrî beg cemîl paşa - ji diyarbekir bû,
- 7 - Memduh selim beg ji wan é bûn,
- 8 - celadet beg, kuré Emîn alî Bedirxan bû,
- 9 - Hemze efendî - ji muksê bû,
- 10 - Bedîûlzeman { mele seîdé meşhûr) ji norsê - bû,
- 11 - general şerîf ji kurdên silêmanî yé,
- 12 - ferîq mustefa ya melkî , ji kurdên { silêmanî) yé ,
- 13 - kemal feyzî - ji qeza erxênî - bakurê diyarbekir - bû,
- 14 - kor seidî - ji - palo - bûn,

---

6 - ber-pirsiyar (mesûl)

7 - ronak (munewer)

15 - şex Mehmed şefiq efendî ^{NİSTİMAN} ji arwas - bû,

16 - ji tucarén bilind - Fethula efendî,

17 - Alahî qumandané jandirman - Mehmed Elî beg,

Belé van û hin ronakén dîtir li bajaré sitinbol di /1908/ de binavén sazmanén jêr di xebata mafé kurd de gav dane mesreha tarîxé,

A - Di /1908/ wé qumîta merkezî binavé (KURD TEALÎ TEREQÎ) sazman dane çêkirin, ligor zeman û mekan di warén siyasî de xebitîne,

B - Di /1912/ bi hin awirén siyasî ew xebatkar bûne du bir, ku di wî birî de (Emîn alî Bedîrxanî) hebû, wan jî binavé (teşkîlati ictîmaî) dan sazkirin, wan jî ligor pékarînen xwe xebitîne gav dane tarîxé,

C - di /1918/ de ji wan ronakén gotî biré sisîyan bi navé (HÊVÎ) sazmanek di dane çêkirin, ji xebatén siyasî péve dest bi zanistî ya edeba kurd kirin, di zemanê (kurd tealî) de ji kovarek binavé (ictîhad) dihat belakirin, lé vé sazmané di wî warî de béhtir gавdan, binavé (jiyîn) dest bi çapa kitêban kirin wek MEM Û ZÎN. DÎWANÊN CIZÎRÎ Û FEQÎYÊ TEYRAN. MEWLUDA KURMANCÎ - û kitêbén dîtir dane çapkirin, di rix wan xebatén nişteman perwerî de roznamikî binavé ROJA KURD JIYÎNA KURDISTAN der dixistin, ev tîpén me én latinî jî wan di /1922/ de pé rportaj girtin, di /1930/ CELADET BEG/ li sûrî ev alafaba çêkir û pé kovar û rozname hatin çapkirin û belakirin,

DI/1923/ de yanî piştî ku di (peymana lozan) a çepel de heqé kurd dan bin lingan, hingé wan sazmanén sitenbolé xwestin wargehén xzbatê bixin erdê kurdistan nav hézdariya

mî let, biwé daxwazé NİSTEMAN (adîr efendî) liba (fethula efendî kurê şex seîd, elî riza) dît û jêre got ji bavé xwere béje: livir réya xebaté nema bila bi hin neşteman perwerén paqij û fedakar sazmanek xebaté bidin çêkirin, (şex seîd) bi wé daxwazé (lîwa xalîd begé cibîrî) bijart, di /1923/ li (Erzerum) bi navé (berevanîya mafé kurd) ji ronak û qumandanén milişya sazman hate girédan, wé sazmané di /1925/ şoreşa (şex seîd) pék aniye ku di birén pêş de wé bé rohnî kirin,

KURTÎYA TÊDE ÊN BIRÊ JOR:

Berî her tiştî divé muerix exlaq û mintiqa edeba tarîxé zanibe û biparêze lewre tarîx jikom û kewte - én miletek û welaté wan salix vedide, naskirina wan salixén tarîxî jiyogirafî û jêderiya⁽¹⁾ wî nejadî bi awakî rast û durust nivîsandin ne tişteke piçûk û hêsane, lewre divé di her warén tîvel de her tevger, serpehatîyén wanén zamanén bûrîyén dûr navîn

nézîk bidî zanîn, jiber ku tevde bi wan û wî zemîna welaté wan ve girêdayîne, ku ew bingeh bi awayén jêr téne rohnîkirin û derpêş kirin wek:

- 1 - Bi hindikî naskirina etnografîya wana nejadî tarîxî jiyîndariya wana téde, jiyogirafîya wana fîzîkî û felekî zanibe,
- 2 - Rewşa wana civatî, abûrî, zanistî, siyasî û merhele én zamanén bûrî û téde çibûne û çine??
- 3 - Esbabén giriftariyén wan diwan dewrén bûrî û niho de çibûne û çine,?

4 - Exlaq adet teqalîd xesaîs û seyklôjiya wan çiyê? divê zanibe,

5 - Her hereketên wanên siyâsî ^{NIŞTIMAN} bi wan zemanên wan ve ne bi zemanê îro ve hember û mîsal bike,

6 - Diwarek arkeolojî⁽¹⁾ de bi hezaretên pêşiyên wan zanibe û salixa jê bide, eger ew asar pêre hebin hêj çêtir re,

7 - Dema hin muerixên di wê tarîxê wergerînin zimanek dîtir, ligor daxwazên xwe an siyaseta zeman û mekan reş û sipî bihev neguhê re, bedkarî û bed exlaqîyek mezin e,

Belê ew kesên bi wan heft bingeheên jor gotî agahdar û biparêze hingê ew danezanên nivîsarê ji xebatek insanî exlaqî pêve, waznek zanistî edebî û mentiqê bi xwe digre û ronahî dide zate wî nivîsevanî bi xwe ku jêre muerix té gotin,

Lê sed mexabin⁽²⁾, gelek muerixan bi awirên xwar nivîsandinên xwar û xwendina xwar awirên xwar li mesele kurd û kurdistan vedane û vedidin, çewa ku hin mêjevanên biyanî û uryantalîstên⁽³⁾ ku di zeman û mekanaan der derbazî zemîne kurdistan bûne, wan jî ji awan bi awakî ew bingeheên jor gotî ne paraztine, ligor hin îstiratîjîyên dewletên xwe di mentiqê de, wan jî bê şerim û fedî perdeki reş dane ser rastiye nixmandine, hinan jî agahîyên xwe ji hin serkar û karmende ên wan dewletên kurdistan vegirtî girtine û nivîsîne, belê lipê wan çûne di newalên qitrana reş werbûne, bê ku nasbikin ku wan muerixên roj helatê navîn bi xesaîsê xwe ê bed exlaqî alfabaya rastî ne xwendine, ji unsuriyetê pêve, inkara (30) milyon kurd di xerîtekî (650) hezar kilomitir

---

1 - jêderî (kok û menşea wana pêşîn)

erdé kurdistan de dikin û ~~niştin~~ ev nejad nine,

jê û pêve li kevne bajar û kelehên kurdistan de çi asarên dibînin werdigerînin navên xwe û di mîzaxanan de didin derpêşkirin gelek ji ulemayên arkeolojî diwêlî jî wek danezanên wan bed karan pirîcar bawer jî dikin, bê ku wan asaran bi zemanê wan nejadan ve hember bikin, ji vére mîsal her wekî:

- Her muerix û zana én arkeolojî dizanin ku pêşiyên kurd (kasî) yan /740/ sal li babil hukumranî kirine, çi asarên ku li wan nevçeyan çi asarên béne dîtin dibéjin én (aşûr û kild) de çima ku ew asar bi tîpên mîsmaî nivîsîne, gelo ew zana én asaran nizanin ku diwan zemanên gotî de tevaya nejadên asya biwan tîpên bîsmaî dinivîsîn ku tîpên nejadé (sumur) in.

* * *

ՀԱՅԿԱՆԵՐԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
 ԼԱՏԻՆՆԵՐԻ ՏՈՒՆԻՆԻՆԻ ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
 ԲՐԵՆԵՆԵՐԻ ԿՐԹԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

BIRÊ SISIYAN

CENGA CÎHANÊ LI ERDÊ KURDISTANÊ LEŞKERÊN MILÎŞYA ÊN KURD LI MEYDANÊ

Her wekî li rûpela (123) de hatiye gotin: ku piştî rakirina emaretan jî nikaribûn bi awakî resmî raserî kurd bibe, an jî wan leşker bigre tenê eşayîrên kurd bi navê milişya biryar dan ku di cengên diwêli de wê ji dewleta osmanî û paraztina welatê xwe de bibin pardar, lê wan hêzên eşayîrî her yek jî wan weke wan emaretan di berevanîyê de rê ne didan ku osmanî istiqlala wana daxilî û nejadî jî nav wan rake, tevî ku piştî herba - çildêran - ku (11) salan sultan selîm di şerê emaretan de berdewam bûn, di wî şerê emaretan de dewleta osmanî xisarên zêde mezin danîn jî nikaribû wan emaretan bide rakirin, jî hin esbabên jêr pêve ew firset dane dijmin:

1 - Esbab û hêzdariya yekemîn ew bûn ku dema dewleta osmanî top bi dest xistin, bi wan topan bajar û kelehên wan emaretan kirin amanc⁽¹⁾, piştî wêran kirinê ew keleh û bajar vegirtin,

2 - seylojî û xud - bînîya wan serekên eşîran nikaribûn meznatiya hev li ser xwe qebûl bikin da ku di berevanîyê de di nav wan de yekîtiyê çêbe, ew xudbînîya ku ew xistine van

---

1 - amac (nişan).

giriftariyan heya niho jî wek sîya wan bi wan re digere û ji wan dût nakeve!.... bi wê ne yekîtiyê di /1105/ koçê⁽²⁾ de (hezretî Ahmedê xanî) keser vedaye û gotiye

- gerdê hebûya me ittîfaqek, fikir bikira yek inqiyadek
- tekmiîl dikir me dîn û dewlet, tehsîl dikir me îlim û hikmet
- temîz dibûn ji hev muqalat, em jî dibûn xwedî kemalat,
- Turk û Ereb û Ecem temamiî, hemiyan ji me re dikir xulamî,

- lê çibkim qewî kesade⁽³⁾, bazar nîne ji qumaş re xerîdar⁽⁴⁾,

3 - nezanê ku nizanibû nezan e, wê miletê xwe bifroşe bi erzan e, ev gunahkarê ber mehkema tarîxê (mela idrîsê bedlîsî) ye, ku ji bona mezhebên (sine û şîe) leşkerê Turk kişande erdê welat û miletê xwe di qesabxana (çildêran) de da kuştin û miletê xwe jî xiste bin wê sîdariya Turkên mengol .

Belê, ji bawer mendiya dînê islamê û xelafetiya (sultan) pêve esbabên vegirtina kurd û kurdistan ev bûn lê tevî wî qasî jî heya piştî hersî şoreşên (şêx seîd, Ararat û Dêrsim) jî cumhûriyeta kemalistî bi awakî resmî kurd ne xistibûn bin sîdariya xwe, ji ber hin esbabên gotî: Turk ji awan bi awakî nikaribûn bi awakî resmî kurdistanê vegirin, her wekî:

1 - Her wekî li jor hate zanîn ku kurd di nîzamek eşîrî de perwerdekirî, jiyogirafya zemîne kurdistan jî tevde gêlî gaz û çiyayên daristan, li tevaya kurdistan rêyek çixir⁽¹⁾ tunebûn,

2 - koç (hicrî) .

3 - kesad (bazara sar) .

4 - xerîdar (muşterî) .

1 - çixir (rêyên şûse) .

roniştmanên wan çiyayên ~~NIŞTÎMAN~~îya zemînê xwe ve cengawir û di sîleh şoriyê de sekman bûn, dema leşkerên turk diketin nav wan çiyayên daristan tebiyetê erd liber çavên wan dihatin guhartin, ji wan ne dîtî xuya dikirin, nikaribûn têde xwe bi parêzin, jiber wî çendî zêde ê taqeta Turk bûn ku karibe kurd ji wan hêzdariyan bixe,

2 - ji (îran) ji dipelandin⁽²⁾ ku kurd xwe bi îran bigrin an (şah) destê alîkariyê bide wan, ku hem nejadê wan bûn,

3 - çewa ku ew tîrsa (rûsya ji di dilê wan de hebû ku kurd ji xwe zivêr⁽³⁾ bikin, hingê dibe ku alîkarî ji (rûsya) bixwazin ku hem sînorê erdê kurdistan bûn.

Belê bi dest xistina topan dewleta osmanî emaretên kurdane ra kirin, lê piştî cenga cîhanê a diduyan bi firinde ên bumbaran dijwarî digiyandin şoreşgîran, yanî ji /1938/ ve Turk bi awakî resmî kurdistan vegirt lê nikare armanca wana nejadî vegire,

EW DÛJEHA CENGA CÎHANA PÊŞÎN LI ERDÊ KURDISTAN:

BELÊ, ew agirê wê dûjeha⁽⁴⁾ cenga cehana pêşîn, bê daxwazek kurd li erdê kurdistan véket, çewa ku agahe li sînorê qafqasya navbera wilayeta qers û erzerum meydana herbê di /1914/ de ande hate vekirin, eger bi kuştina gule qasî

---

2 - dipelandin (hisab dikirin)

3 - zivêr (aciz)

4 - dûjeh (cehenem),

cenga cihana didûyan insan nehate kuştin, lé mirina nexweşî, birçîbûnî û muhacirî, ji cenga diduyan bi gelek mezin tirbûn, ku ew felaket ronîkirin divir de cî nagrin, nemaze ew çar wilayetên ku rûsya ji erdê kurdistanê vegirtin, ji ber (ermen) tevde muhacir bûn li der û kolanên xêribîyê tevde mirin, heya niho jî ew valahî nehatiye dagirtin, ew felaketa ku bi daxwaza (qeysar û sultan reşad) pék hat,

Di wê herbê de ew hêzên mezin ên milişya - ên kurd bi çekên xwe - ên teqlîdî di enîya deşta (parsîné) nav berfa du mitrê de şervanî bûn, tevî ku çekên wan ligor welat bûn jî dişa ji serman dimirin, lé ew Ereben ku ji bin xetê istiwa bi wan çekên xirqeboş, li serên wan Egal û şalik wergirtî, bi siwariya hespan di nav wê berfa gotî û serma dereca sifir dibin (20) re têde wek: singan çikandî tevde dimirin, beku gule li wan keve, nikaribûn ji wan enîyên dûr birevin jî, qenebe kurd direviyan, ne tenê çekên eskerî ne didane wan lé xwarin jî bo nexweş û birîndaran derman jî tune bûn⁽¹⁾, çewa ku çadir jî ne didan wan leşkerên Erebi û milişya ên kurd, cebxane û giranîyên leşkerî jî bi devan dikişandin

1 - Di /1935/ li (şam - Emir celadet Bedirxan) bi zimanê turkî bi navê mektûp ji mustefa kemal re nivîsî, ku kitêbek piçûk yek jêre ên dîtir da belakirin, jêre dibêje: xazî paşa ji zemanek dûr ve hûn li mehya kurd digeriyan wek: di cenga cihanê a pêşin de ez li sinorê qafqas mezil qerargeh qumandani - hûm, enwer paşa - hate ba min û pîrsa leşker kir, min got: leşker ji serma bê xwarin û bê derman dimrin, enbar tije ne nadin wan - hingê bi hêrs got: turkên weke te dibin axê kevin. ma tu xete ra vî miletî kêmê rûsya dibîni? li ha wî ku ez turkim, deftera zibatan ji min xwest, dişa bihêrs got: ev çîye te rutbe - ên - a,b,ce) daye kurd erebi û çerkez? nizanîm tu çewa gihayê vé payedariyê?

eniya erzerum nav wê berfê di tirsîyan u lingên wan dişemitîn diketin erdê, ew leşkerên Ereba ên ku ji %10 nizanibûn sîleh çiyê, çewa ku ji uslûbên cengdariyên diwêlî jî bê xeber, bê gule - ê rûsya tev de ji birçînan serma û nexweşiya - tîfo, tîfoît, kulêra - ketibûn nav leşkerê bê derman li eniyên şer dimirin, ji wê zîvarî û belengaziyê hej mezintir, ew muhacirên çar wilayetên kurdistan ku rûsya vegirtibûn, wek lehiyê ber bi başûr welatê me ve dihatin, dema hinan ew belengaz derbazî axurên xwe ên dewar û pez dikirin, zêde minetkar diman, lê ji birçînan ne tenê mirîşkên wê malê lê pisîk jî di xwarin, piştî herbê ji %10 venegeriyane welat, tevde mirin,

Di wî zemanî de umrê min li dor heft salî bûn, ên di umrê min de bi wan buyeran ne agahdar bûn, lê jiber ku gundê me li navbera (erzerum û diyarbekir) dinav rêde qûnax û li ba me ode hebûn min her tişt bi çavên xwe didîtin, di wan çar salan de ez giyame umrê - 11 - 12 - salan,

Her wekî hatiye zanîn ku ligor teqalîdên me ên nejadî, li her gundî ê xwedî milk binavê (ode) mévan xanekî vedike, ji civîna gundîyan péve çî kesê nas ne nas lê dibe mévan, xwarin û razanekê bê heq û bê minet lê dimînin, bi wî taqalîdî oda bavê min hebûn, jiber wê çendê ew buyer û behis min dibihîstin û didîtin, ji ber wan mévanên pir diya min zêde zehmet didît, dema xwe aciz dikirin bavê min lê didan, hingê em du bira û sê xwehên me em jî bi diya xwe re digirîyan, di wan salan de bavê min çû peyariya xuda, apê min ode vekir, diya min ji wê xizmeta mévanan kutah

bû, édi diya me ew mesretanîştîman kirin pere dewlemend bû,
jê re daxwaza yekemîn ew bûn ku min bide ber xwendina
(quranê) ku jê û péve xwendin li gund nebûn, daku réya dîn
nas bikim jibo roja paşdawî karibim wan jî bi xwe re ji wê
dûjeha reş rizgar bikim û bigînim buhuşta zer, ji wê dax-
wazê mezintir jê re nebûn, çewa ku di nav millet de jî
payedariyek mezin bûn, liba îmamê gund ez dame ber xwen-
dinê,

Di wî zemanê ku hitona agirê herbê zêde gerim, lê rewşa
dewleta (sultan reşad) diwarên siyasî, eskerî û abûrî de -
zêde ji hev ketî bûn, ew ne xweş û birîndar tevî én ji eniyên
şer direviyan, ji eniya (qafqas) heya (diyarbekir) zêdeyê
(700) kilomitir bi peyatî dihatin, birê de dimirin, guran ew
dixwarin an (Ermen) ew dikuştin, ji hêz ketî tenê çerim û
hestî mabûn, xwediyên wan ew nas ne dikirin, ji wan gun-
dikî me binavê (reşîdê ferho) ji wê eniya şer revîyayî hatibû,
hate hucra xwendina me ziyaretiya îmam, mela jê pirsî û
got:

- Bixêr hatî çima ev çend ji hêz ketiyî? wî got: ji ne miriyan
ê qeñç ezim tu min dibînî, ji gundiyên me çi xeber? reşîd
got: min hayî jê nîne, tenê - huseynê gulîzarê - li deşta par-
sîné em di çeperek de bûn, gule li eniya wî ket min xwe
avête ser û got: huseyin deng jê nehat herdû dîstên xwe
dane ser hev û giyan biderda, mele got: biwê qurana ku min
xwendiyê hingê wî (horî) hembéz kirin,

Ez timî direviyam ne diçûme ba melê, wê diya mina ew
çend bawermend bé dilovanî li min didan, ji min re ew

xwendin gelek giranbûn, ji ber ku ji her lîstikên zarokan dûr ketî mabûm, ji ber wî qasî diya min ez şandim gundê xalê min (şêx Ahmed é dêrqamê) ku (metika min) li ba wî bûn, li wî gundê xalê min bêlûkek leşkerên (alman) û ser sedek wan jî li wir bûn, wî qumandanê alman bi zimanê turkî qenc dizanibûn, pirê şevan dihatin wê hucra şêx, ligor ku şêx meruvek zêde dîn perest bûn jî lê ligor xesaisê xwe é qewmî ji wî qumandanî re ihtiram digirtin, jê re çayî, qehwa şêrîn an bastêq û benî an dendikên bihîvan û hingiv, didane wî, wî qumandanê gotî şevek ji şêx pirsî û got:

- şêx efendî di kîjan zeman û li çi mekanî we di protkolek de îmza kiriye ku diwarên siyasî leşkerî û cengdarî de hûnê piştevanê dewleta osmanî bin? şêx lê vegerand û got:

- qumandan beg, sultan xelife - é dîné islamê ye li ser me ferze ku em berevaniya wî û hukmê wî bikin, dîsa qumandan jêre got:

- şêx efendî dîn baweriyek ne pelandî ye, lê di herwarên - siyasî, abûrî, zanistî, tarîxî û cugrafî de, her miletek binavê qewmiyeta xwe ji wan re daxwazên xweser hene, vaye em (mesîhî û rûsya jî mesîhî) me xwe daye rix sultan dewletek islamî û şerê dewletek mesîhî dikin, çi tékiliya dîn bi siyaseta miletek heye? lê dîsa xalê min şêxê géj nas nekir ku qumandan çi dibêje !

piştî berf ji erdê rabû di buharê de ew leşkerên (alman) ji wî gundê rabûn, jibo xatir xwestinê qumandan hate ba şêx xatir jê xwest û kéreke çerkezî deh santîm dirêj du şilf di yek kalanek gelek xweşik da şêx û got: ev bîrhatiyek min li

ba te be, dîsa şex berovajé jé re got: ^{NIŞTMAN}

- qumandan efendî, te kérek neynûkan an tesbihek bidana, ez jivé kéra şervanî çikim? qumandan bi niv hérsek jére got:
- şex ne çend bé xeber şîara we ev ve é ku we ji bindestiyé bigîne rizgarî û xweseriya qewmî dîsa ev ve! bawerim dîsa şex nasnekir ku wî qumandanî jé re çî got?....

ERMEN DIJMINÊ KURD OSMANÎ DIJMINÊ WAN:

Her wekî li jor hate gotin: di wé cenga cihané a pêşîn de ji kuştina enîyén şer péve, ew perîşanî, belengazî û giriftariyén leşkerén usmanî di tarîxan de jére mîsal nehatiye dîtin û bawer nakim ku bé dîtin biser wan felaketén nadîde de jî ew gumanén ku hin (baronên érmen) di awir û daxwazén bé qiyasde péve rabûn û bûn sebebé qetil ama mileté xwe - é belengaz, ew daxwaz jî dîsa di qiyas û nisbetek tarîxî de nehatibûne dîtin, diwî zemanî de li kurdistan (érmen) bi hindikî li bajaran ronîştman bûn, piranî û giraniya wan li (WAN) é bûn, dîsa di kesafeta cugrafî de ji %10 érmen bûn, ji milédî bé ku di warek tarîxî û eserî de dûr nézîg réçek wanjî hebe, bi daxwaza (érmenistanek mezin ji qafqas heya kililkiya) di xwestin, biwan gumanan di newalén bé av de sobanî dikrin û liser telpe - én ewran koşka hukumdarîya érmen çé dikirin! berî hertiştî ligor progirama partî û baronén jér dest bi kuştina leşkerén nexweş û birîndaran kirin her wekî:

di /1901/ qeyseré rûsya - ji hin baronén érmenre bi dilovanîya dîni biryar dabûn ku wé jîwanre (érmenistanek) li

erdek bé tarîx bide çekimî, wê gumané hin baronan⁽¹⁾ dest bi sazmanén jér kirin:

1 - ji sermayedaran partîya (daşnaq segan) dijê komonistî bûn⁽²⁾ heya nihojî ew partî li - sûrî û libnan) heye, meziné wan (heraj papasyan bûn, nézîgî li (xweyîbûn) dikirin ku dijminé wan û kurd turk e,

2 - RAMGAVAR) partîyek ji tebeqa navîn bûn,

3 - partîya - ermenegan - ji muhafizînan hatibûn girêdan di / 1898/ li dewleta usmanî (800) azayén wê partîyé kuştin, wê partîyê ji tevan zêdetir di nav êrmen de bergeh girtibûn, diji (hançakan) bûn,

4 - partîya (hançak) çepén - êrmen nihojî bingehén wan hene,

muesesé (partîya ramgavar) li adene (méhran demiçiyân) bûn, delege - én wanén xuyanî - şaîr uhan takiyan, liyon mikailyan, ratiş yerî van, duktur agûp tospan - ew û partîyén dîtir her çendî di hin awirén siyasî de neyek lê di doza qewmî de yek bûn, di /1921/ de civînek li (sitembol) dane girê dan, diwé civîné de biryar evbûn:

- gotin: em nikarin bi sîleh ve rabin, kesafeta cugrafya em ne tédene jiber wê çendé ji mere daxwaza yekemîn evve ku

- em millet bidin xwendin û şiyar Kirin, di heşé wan de îmanek êrmenî bidin hévan kirin - ku xwedîyé wê pirogiramé - (baron tîtizyan) bûn, jiber ku liwan xeletén xwe én salén /1914 - 1915/ varqilîn ku çi bi seré milleté xwe anîn, ew xeletén tarîxî evbûn:

- di dest péka cenga cîhanê a pêşînde ku derîyé herbê li

Komek ji çeteyên Ermen yê Ku di sala 1915 an de birfînda- rên Kurdan dikuştin.

sînoré - (erze-rom) des ^{NIŞTÎMAN} herwekî jiwan (baronén) gotîre firsetek lé hatibûn, bé ku bîr bibin û zanibin jiber du sebebên nikarin bi şoreşgîrî ve rabin, yekjê - érmen - li bajarên dezgedar bûn ne sîleh şor û cengawir bûn, a diduyan gund û welat ne jiwan dagirtibûn daku karibin di nav millet de béne parastin, çewa ku (filetî û misilmanîjî) li hember hev wek: agir û barûd bûn, bé van agahiyan lidor (mûşé) ku diketin pişt enîya şer bi navé (can bézaran) hin xortên xwe derxistin çiyar, ji déla ku karibin şeré leşkerén - turk - bikin, ew nexweş û birîndarén belengaz én ku ji enîya şer vedigerîyane nexweş xane - én (diyarbekir) 700 kilomitir bi peyatî ji bêhêzbûnê guran ew dixuwarin an ji êş û birçînan liber devîyan bi sedan dimirin, ew (canbézar) én gotî li (gélîyén qulpé) diketin pêşîya wan ew dikuştin di nizmanîya gélîyé kûr werdikirin, çewa ku kilîşén wan (canbézarén) na kesane lijér berçavîn⁽¹⁾, ew leşkerén belengaz ne tené (turk an kurd) lé (erb, çerkez) û her tewir dinav wande hebûn, belé ew newala ji (100) mitir zédetir kûr ji laşan hatibûn dagirtin, heya ku néçîrvan rast tén û dibînin, héj gazî daket, bi kewt û koman diçûne (gélîyé qulpé), apé minjî çû dinavwan laşan de laşé bira - é xwe (elî) anî, biser dejî dema ferman liwan rabû apémin jin û zarukén ermen) jiber kuştinê vedişartin digotin gunahin,

belê biwan bedkarîyén na kesane di /1915/ (sultan reşad)

---

1 - dinav wan kilîşén canbézaran de tené sé kes di sematlojya érmen dene én ditir çewa ku lijor li rûpela (64) hate gotin: di zemané rom û térdad) de ew kurdén ku dibin şûran de kirin file heya niho mofolojîka wan nehatîye guhartin.

ferman bi kuştina érmen ~~QIŞTIMAN~~ û ber ew kuştina jin û zarûkan ne kémî wê hovîtiya wan (canbézar) bûn, lewre bi awakî ser ber jin zaruk kal pîr wek: keriyén pez di pêşiya leşkerén turk de, berê wan didan şikeft, géli û gazén nav daristanén çiyar biser hevde bi tufeng û singûyan dikuştin bé ku zanibin insanin, eger wan leşkerén cengîzî biwê dil-reşiya kuştina wan eskerên nexweş û birîndar ew jin û zarûk ne di wan kirdeyan de pardar û gunahkar bûn, dinav wan kuştîyan de kurd béhtirbûn, lé dîsa ligor nifûsa wî zemanî kurd (65) hezar mêr ne jin tenê jiwê kuştinê xilas kirine, én ku niho dibéjin kurd em kuştine, lé nabéjin em çewa xilasbûn ku îro wê qenciyé bi xirabî diguhérin, diwê kuştariya tevayî de (şêx seîd) é şoreşgêr bi tevaya ulemaén kurd da zanîn ku kesé érmenek bé sileh û şer bikuje wek misilmanek dikuje, kî wan ji kuştinê bi parêze ji xêrek mezin péve wacibek insanî dike,

gundé me di navbera du qeza - én (héné û licé) ye, li pişt gundé me di singé çiyade zindanek zéde kûr û mezin di zemané pêşiyén kurd (HURÎ yande (5000) sal berî zayinda (îsa) hepisxana wan bûye, érmenén herdû bajarén gotî di anîyan liser wê şikefta berûjêr di kuştin û davétin xuwaré, ew çend kûr ku bihin jé ne dihatin, di singé wî çiyayî de hijîrén reş én bejî gelek şêrin hebûn, em zaruk diçûne wan hijîran diwê gera hijîran de réya me kete ser jêr zemîné goristana mezin, me dît deng jé té û dibéje: (asvas) yanî (xuda) me gazî wî kir û got: tu çi kesî te çi divé? got: gelî

zarukan biwere nan heye jî min re bavêjin xuwar, me got: bimere nan nîne lê me jêre hijîr davêtin wî digot: yek liban liba min dikevin ên dî derbazî jêr dibin,

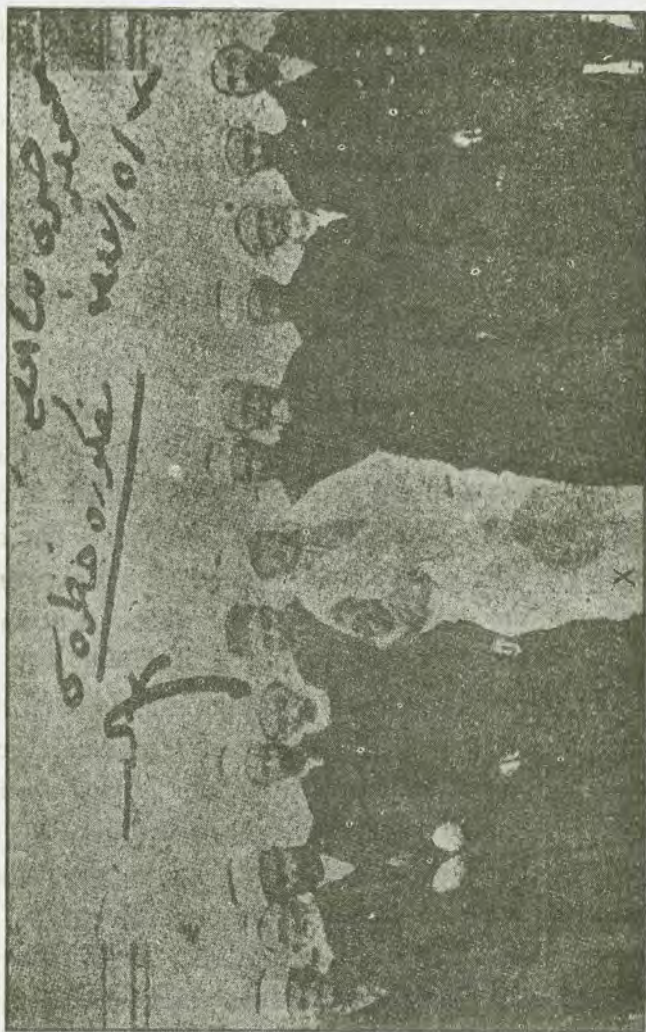
piştî em çûne gund min ji apê xwere got. apê minê zêde dilovan taval gazî rincberê xwe kir û jêre got: kurê min çend werîsan û nan, şerbek avjî bixwere bînin wî derxin û jêre bêjin meyê gund dakeve deşta diyarbekir liba hinan bibe rincber heya bê çi dibe, em zaruk jî bi (mihore) çûn, jêre werîs berdand xwe pêve girêda û kişande der, me nan û av dawî got: we divê ez misilman bim? miho got: em doza misilmanî û filetiyê li te nakin, vaye ji tere heft nanên tenûr û ev şerbê avê jî bitere, bişev here û biroj xwe li nav devîyan veşêre heya tu gihayî deştê ku kesek te nasnake bêje ez li rinceberî di gerim, birîna te ne tişteke serê xincerê giyaye nav milê vala ne divayê dermane,

piştî çend rojan qeflekî (250) jin û zaruk ji qeza (qulpê) anîn û berbi wê jêr zemîne birin, apê min gazî min kir û got: biwê qeflê re (arif beg) ê (licî) ye, yekê kuma sor liserîye here bawî bêje: apê min gotîye (keç û kurek) jiwê qeflê bide me, ez û çend zaruk çûne li bin siya dara hirmê ba (arif beg), jimere got: herin navwan diduyan bibin mi got: beg ew eskerên bi singû li dorwan wê me bikujin, got: herin çavê min va li weye, em çûne nav wê koma jin û zarûkên ku li benda saetên kuştina xwene, pîrekên mezin digotin kuro me bibe em çêtir di karin karê we bikin, lê em li hevalên umrê xwe digerîyan mi kurek bi navê (artîn û keç binavê lûsê) ji nav wan birin, berêjî heft jin û zarûk liba apê

min û sisé liba dîya min hebûnîştimanî erdûjî ji déyén xwe ne diqetîyan, nizanibûn ku hercaré hinan dibin dikujin déyén wan ji wan re digotin: herin şîva me çékin emjî évaré tén, jibo bi mere bén! belé tevde liba me man dawî apé min jiwanre got: me tu doza mislmanî liwe nekir, niho efûya kuştina we hatîye dayîn divé em we bizewicînin hûn bi dil û rizaxwe misilman bin emé we bidin misilmanan, eger hûn liser dînê xwene emê we bidin êrmen? wan gotin: ez benî mala te ava û xuda én wekete zéde bike em érmenin, hingé apé min got: ezé we bigînim **miletê** we érmen,

piştî me ew giyandin mal édî tîrsa me şikestibûn û pişt a mejî bi (arif beg) xurt bûn, em çend zarûk dîsa çûn daku çî kirin jiwan belingazan, em çûn lidor bîstî mabûne di péşîya esker de dibirin wé qesabxana jér zemîné, mejî dûr da pé wan, heya giyandin ser devé wé jér zemîné, em ne wérabûn nézîg bibin lé me didît her caré sé çar dibirin û di navwan leşkeran de winda dibûn, dihatin nivşên dî dibirin, piştî kutah bûn li erdé zarûkén wan én bi çarpîkan digerîyan én héj di péçekande liwé erdé mabûn, gundîkî me jére (emeré qeblîn) digotin ji nav rez dihatin diçûne gund, yûzbaşî - sêsed - gazîwî kir û got: sofî were van zarûkan berhevke û bavêje ba déyén wan, wî got: qumandan beg ma ez çewa dikarim wan zarûkén bé gunah bikujim, hingé qumandan bi qamçîyan liseré wîda û gelek gotinén ne qenc, bi hêrs ji hespé xwe peya bû û bi lingén wan zarûkan digirt li kevir diddan û davétin wé jér zemîné, dema me ew wehşîyeta qumandan dît, qîrî bime ket û em berbi gund li bihnekî bezîyan, diwé

Mustefa Kemal bi cilên dîndaran di nav dîndarên kurd de.

bezé de me her lipé xweji dinérin ku bigîje me jî weke wan bikuje!...
NIŞTIMAN

piştî ew çend salên dirêj ku derbaz bûne divan nivîsaran de ew dîna welé tehil té van rûpelan de dikeve bîra min, ez jixwere dibéjim gelo?

- wî zabité hov û sitemkar dilovanîya dé û bav jixwere nedîtibûn?

- an dilovanîya wî ji zarukén wîre çiyê ne dihatin bîra wî?

- ferqa heywan û insanén gunahkar û wan zarûké bé gunah libawî nebû?

- eger xwendina wî cengdarîbe jî pére insaf û huqûqé insan ne xwendibûn gelo?

- bi xwendiné ew wehşiyeta pêşiyên wî - cengiz, teymûr û hilako - piştî hezar salî héj di xûna wîde mayinde bûn? gelo çima ew weraseté xûnrêji û şerîrî intîqalé zarûkén wanji dibe? jiwî péve mîsalek jér té derpêş kirin:

diwî zemanî de - mustefa kemal - li diyarbekir qolordû qumandanî bûn, ji alîkî rojén înan li mizgefta mezin, dîbûn îmam çewa ku ew kilîşa wî li hembere, dawî ew îmam tevde kuştin: diwé îmamîyé de keçén érmen libawî bûn ew direqisandin û dema vedixuwarin ew keçikén ku, dé, bav, bira û xwehén wan kuştibûn, jiwé reqisé péve ew şilfî tazî bera birka avé didan û li ser dikê rodinişt liwan dinérin, hingé diketin bala wî ku ev keçén welé dilbirin wé çi keyif û şahî bikeve dilé wan? ji véjî xweş dide zanîn ku xesaisé wané pêşîn biwan re dikeve zaîndé weke sîya wan her bi wan reye, lewre çi dema turk bi şer ketine welatek her û her

ew weraset biwanre ji kuştariyén tevayî péve ew welat talan
û wéran kirine û dikin, herwekî ^{NISTIMAN} dibirén pêşde ew bedkariya
wan wé di - şoreşa şéx seîd) de bikeve berçav,

DI DILOVANÎYÊ DE XESAISÊ KURD:

her wekî liyor derbaz bû wan (êrmenan) bi daxuwazek
siyasî diwé herbé de ew çend kurdén nexweş û birîndar kuştin,
û felaketa héj mezintir di birén pêşde wé ew kuştin û
muhaciriya çar wilayetén kurdistan bikve ber çev, tevî wan
bedkariyén wanjî ji dilovanî péve tu intîqam nekete bala
kurd, her û her bi exlaqé insanî ew jiber singûyên turk /165/
hezar xilas kirine, dijorde (65) hezar hatiye gotin xelet, çewa
ku di rastîya goténé de jiwan (êrmenan) héj gelek jiyînda-
rin.

divî warî de dilovanîya (Bedîûl zeman)⁽¹⁾

diwé cenga cîhané û kuştina (êrmen) de (mela seîde
meşhûr bedîulzeman) li heremé (mûş) deşta (bulanix) amir
betelyoné leşkerén milişya én kurd bûn, generalê turk (nûrî
weysî) jére got: divé tu livan navçeyan çiqas êrmen hene çi
mér çi jin û zarûkén wa hene berhev bikî û bikujî, (mela
seîd) jiwan navçeyan (1500) êrmen bi jin û méranve dane
hev li nêzîgê enîya xetê şer xistin newalek, xwarin da wan
heya ku bû évar, ji yeké (êrmen) re got: here ba leşkerén

---

1 - ew - mela seîd) ji heremé (muksé) ji gundé (nûrsé) ye, ew (nûrçiyén) turk pé
girtiyén wî bûn - di /1908/ de azayé (kurd tealî) bûn,

(rûs) eger rê bidin we ezé we ~~NIŞTIMAN~~ bikim, jibo te nekujin her gazî bike béje (érmen) heya tu bigîjî ba wan te nakujin, giya nav leşkerén rûs ew birin ba alahî qumandané xwe, jiwanre daxuwaza (mela seîd) got: qumandan got: ew qumandané tu şandî çi kese? wî got: kurd de, qumandané rûs got: kurd di enîyén şerde zéde cengawirin lé ji kesén (dîl û birindaran) re dilovanin, vejer here eger ne hîle be tu ewçend mileté xwe rizgar dikî, eger jibo zanibin em jiwere piştegîrin an na, hingê tu ji wanén wir ne çétirî, belê ew hezar û péncsed (mela seîd) derbazkirin, di (risale én xwede) dibéje: ew (érmené) şandî heya desté sibehé nehat ez ranezam zéde xemgîn bûm, eger bibe sibe divé béne kuştin, ezjî nikarim wan bikujim wé çewabe gelo, dema vegeriya û derbaz bûn jé mezintir ji minre dilgeşî di umré minde çê nebûbûn,

. PIŞTÎ salekî di /1916/ de ku leşkerén (rûsya) ji kurdistan bajarén erzerum, wan, bedlîs û mûş vegirtin, hingé ew (mela seîdé meşhûr) di berevaniya bajarê (mûs) é de bûn, leşkerén turk bajar berdan, lê jibona ku muhacirén bajér jiber (qaxaxén) rûs xilas bin, ew ma berevané wî bajarî, diwé berevaniyé de birindar dîl kete desté rûsya, ji wir birin teflîs liwir xistin ber mehkema eskerî di heqé wîde bi îdamé biryar dan, sipartin leşkeran birin ber gulan, wî qumandané cebhe é erzerum é ku ew érmin giyabûne bawî bihîst ku ew (mela seîde) bi îdama wî biryar dane, bi bez digaziya wîde

---

1 - gelo çewa rûsén polşefvîk ew wesiyeta - qeyser - bicî anîn di /1918/ li (rewan) binavé (yérvan) dewleta (érman) dane çekirin, kurdén wir jiwan bihtir heq nedane wan ew xistin bin sîdarîya érmenén hindik?

çû ku vaye çavên wî giré didin ku bidin ber gulan, jiwan eskeran re got: divê hûn kuştina wî bihévişînin heya ji mehkemé jiwere emiré diduyan bé û çu mehkemé got: divê hûn mela seîd) vegerînin difa a wî libamin heye, piştî mela seîd vegerandin mehkemé ew alahî qumandan rabû û got:

- di filan tarîxé de vî meruvî (1500) érmen jiber kuştina turk şandine bamin di enîya şerde, ké jiwe ew çend insan ji miriné xilaskirine ku hûn bi îdama wî biryar didin? biwê berevanîyé ji îdamé rizgar bû lé bi mana ku bi misilmanén wirre civînan çédike şandin (seybîrya) ji wir revîya bi peyatî piştî sé mehan giyaye almanya paşé (sitenbol) .

dema wan leşkerén turk enîya (mûş) é berdan, liwan hawîran çend gundén kurd tevde kuştin û malé wanjî talan kirin, dozek rotîni liwan hate kirin gotin: jiber ku érmenén wan hawîran jî bi kurdî dipeyîvin me got belké ewjî érmenin, tevî ku qenc dizanibûn ku kurdin,

FILE-ÊN ERMENÊN GUNDÊ ME:

ji zemanén bûrîyén dûrve bi mere jiyîndar sé mal hebûn, ji wan re mala garebéd, mélo û éxo) hebûn, mala (garebéd) cil û cawén bi qalibén rengîn çé dikirin, dinav wan de (sîmo) meruvek zéde jîr û zana bûn timî şewira apé min pé bûn, bi awirén dinî di nav me de tu ferq tune bûn, di her cejin, şahî û şînév hevde em pardar bûn, dema ferman bi kuştina wan hate dayîn, apé min herçî mérén wan şandin ciyén dûr ba dostên xwe tené jinén wan man, di malên xwede serbest

gundiyén me ji beré zédetir ^{JINŞTİMÂN} dilovan bûn,

ROJEK me dît (qaîmeqamé licé) hate gund ji déla odé ve çû li mizgefté jére liser hewza avé cî çêkirin û gazî wan jinén (érman) kirin ji wan re got: ji îro û bi şûnde hûn misilman û heryek jiwani li gundiyén me mehir kirin, tevde meruvén umré wan lidor (70) salî bûn, piştî ku qaîmeqam çû apé min) gazî wan kir û got: ev mehir kirin jibo hukümet wan nekuje, kesek jiwe nézîgê mala wan bibe ezé piştawan bişkînim ha, me nizanibûn ku di navbera apé min û qaîmmeqam de çi heye piştî çendekî rojek sibehé em ji xwe rabûn ku leşkerén turk hawîdor ligund girtine, ew jin û zaruk tevde tevî apé minjî birin, bé ku em zanibin mesele çîye, heya ku apé min piştî - 20 - rojî hate mal héj me bîhîst ku ew qaîmeqam (érmen) bûye ew jî kuştin,

QAÎMIQAM Û QERWAŞA WÎ:

di mala qaîmmeqam de keçek xizmetçî musulman hebûn, wê keçiké didît çi gava ku qeflekî ji érmenan ji bajér derdixin û dibin kuştinê - qaîmmeqam - té malé dikeve oda xwe û digrîyé, ew danezana wê keçé belabû giya hukümeté, hingé li eslé qaîmmeqam bûn peledar, ji (sitenbol) kunya wî xwestin dîtin ku érmene, hingé walîyé (dyarbekir - ew xweste wilayeté, du jandirme pére emré kuştinê bi wan re birêde kuştin. niho liser réya (diyarbekir) û (licé) li pişt gundé (qetiné) ew mezelé qayîmeqam heye, divirde me nas-

kir ku divé meruv nejadén biyanî⁽¹⁾ wî qaîmeqamî li gelek gundan weke gundême jibo neyên kuştinê jinên êrmen li kurmancan mehir kiribûn, lê piştî ku naskirin ew belengaz tevde birin kuştin,

EVDUREZAQ BEG BEDIR XANÎ Û ŞÊX SEÎD EFENDÎ:

di /1913/ ande (MELA EVDULSELAM BERZANÎ Û EVDUREZAQ BEG BEDIR XANÎ) jibo alîkarîyek siyasî çûbûne (rûsya,) mela evdulselam - ji daxuwazê vala vegeerîya lê (evdurezaq beg li tevlîs) é ma,⁽²⁾ bi gumana ku cenga cîhanê a pêşîn di pêk hatinê de bûn jibo kurdistana turkiye hin siyasîyên (rûsya) pêne dabûn û sendibûn, diwî zemanî de li kurdistana îranjî sazmanek hebûn (evdurezaq beg tede libat⁽³⁾ bûn, lê mexabin jiwê sazmanê min tu agahî bi dest nexist, jê û pêve binavê (şoreşa mala xewsê hîzan) ê çûbûn, diwê gerimbûna agirê herbê di /1915/ de (evdurezaq beg) ji (tevlîs) namekî bi dest ji (şêx seîd) re şand, ku tedeên wê nameyî evbûn:

- şêx efendî di welat de ez te ehlê fikir dibînim, tu dibînî di enîyên şerde hêzên cengawir leşkerên (mîlişya ên kurd) in, bê awirek siyasî dibêr welat vegirtî dewleta usmanî de xwe didin kuştin, yanî dixuwazin di bin sîdarîya hukmek biyanî

---

1 - biyanî (xerîb)

2 - di /1918/ de ji tevlîs vegeerîya turk ew girtin û kuştin

3 - libat (aza)

û faşist de her û her dil û kole bimînin, ku seré wan bi moruffiné dîn dagirtine, divé tu qumandanén wan milişyayén kurd bibînî ku ji enîyén şer vekişîn xwe ji berevanîya mafé xwere pêk bînin, rûsya biryar daye ku bikeve erdê kurdistan heqqé me dispére me⁽⁴⁾!

Biwé doza niştaman perwerî (şéx seîd) huseyin paşa é heyderî ku heft alahî milişya di rajérîya wîde bûn, xweste ba xwe û jére daxuwaz da zanîn, ligor wî zemanî ku bawermendîya dîn liba kurd zéde mezin û kufra (rûsyajî) ji kufura (awirpîyan) mezintir bûn, biwé bawermendîyé (huseyin paşa) got: - ez benî me jiwe bihîstîye ku rûs kafire û (sultan xelife - é islmé) ye, şéx got: belé én ne misilman li ba me kafir emjî liba dîné wan kafirin, lé ewén jiwere gotine (sultan xelife - é îslamé divé em dibin sîdarîya wî de bé heq û huqûq bimînin ne ezbûme, dema rûsya diwarén siyasî de alîkarîya me bike, hingé çi tékilîya dîn pé heye? ew mileté ku di huqûqé xwe -é siyasî de ne xweser 'be çi kare dîn namûs û şerefa xwî bi paréze, - biwan gotinên şéx, huseyin paşa - got: min wek tilîyek xwe zanibe, lé tu (xalid begé hesenî) nebînî ez nikarim, jber ku dinav mede neyartîyek teqlîdî heye,

şéx seîd) xalid beg - jî xweste ba xwe jére got: wîjî got: eger tu - huseyin paşa - nebînî ez nikarim, şéx jére got: min - huseyin paşa - dîtîye gotina min qebûl dike, jiwir - xalid begé hesenî) rabû xwe giyande generalé turk (nûrî

---

4 - bihîstina ji devé (şéx seîd).

weysî) û jére daxuwaza ^{NIŞTIMAN} qezaq beg, şex seîd û huseyin-
paşa - da zanîn, lé turk di nav wé herbé de nikaribûn dest
bavéje - şex seîd) xwedî nifûsek mezin û huseyin paşa
xwedî hézek mezin,

nûrî weysî - jibona bi awakî siyasî - şex seîd û huseyin
paşa) ji enîya şer bi dûrxin, beré li (keleha xinûs) çû ba (şex
seîd) bi kostekî jére got: - şex efendî tu dizanî ku veşar-
tîyén eskerî nayén gotin lé jibona ku dijwarî negîje te ez
mecebûr bûm, em divan rojande dikin enîya (erzerum) berdin
û bi şûnde vekîşin, mala te girane hingé tuyé perîşan bibî, ji
nihove bibéje: em ketine nav cebhê, giranî zéde bûye édî
idare nabe, divé ez dakevim dor (diyarbekir) ba bira - én
xwe wé jiminre hésantir be, (şex seîd) welé bawer kir, bé ku
zanibe (xalid beg) xiyanet kirîye û weke wî ji - huseyin
paşa) re jî gotine leşkeré xwe bikîşîne wilayeta (sérté), piştî
(şex) ji (keleha xinûs) barkir çû (pîran) qeza diyarbekir -
piştî heftekî ji diyarbekir (general mursel) çû bawî û jér e
got: şex efendî, livir nézîgé enîya herbéye giraniya abûrî çé
bûye here dor (qonye) jivir çétirre, hingé (şex seîd) lixwe
şiyar bû ku rabûna wî ji (keleha xinûs) daxuwazek siyasî
bûye jére got: paşa jivir û wéda gavek tenéjî narim çî
daxuwaz didilé wede heye fermo - piştî ku (mursel paşa) dît -
şex seîd bi hêrs û sertî lé vegerand got: şex efendî min ji bo
te got neku emrek zoré liser te heye, dema vir ji xwe re
xweş dibîni bimîne, çawa ku biwé pîlané (qulixan paşa é
zirikî) jî ji enîya herbé daxistibûne - qere bexçe - dor -
şiwérek - liwir mir,⁽¹⁾

1 - ev danezan dîsa ji devé (şex seîd) û gohén min,

RÛSYA DI VEGIRTINA ÇAR WÎLAYETAN DE...

NİSTIMAN

muhacir bûna wan wilayetan ji ber Ermen .

Di /1916/ de ku leşkerên (qeyseré rûsya) ji kurdistanê bakur roj ava, erzerum, wan, bedlîs û mûş - vegirtin, çewa ku berî (37) sal ji erdê kurdistanê (qaris û artevîn) girtibûn, weha renga diwê herba cihanê de jî kuhukumeta usmanî jiwê tirsê (tékilîya şêx sîd û evdurezaq beg) cengawirên milîşayayên kurd ji cebhe bi şûnde kişandibûn, ew memedcîkên turk) nikaribûn berge liwê lehîya leşkeré rûsya bigre ew çar wilayetên gotîjî hatin vegirtin, diwê de (evdurezaq beg) bawer kir ku wê rûsyajî wek ingilîzan ku (şerîf huseyin) dane pêşîya xwe û derbazî welatên (ereb) bûn, daku (evdurezaq beg) xwe bigîne kurd nehêle ku ji awan bi awakî muhacir bibin, lê sed mexabin rûsya ji dêla (evdurezaq) ew (êrmenên) ku bi dolovanîya kurd giyabûn navwan ew bixwere anîn û weke gurên har bera kurd dan, bi awakî kes nedî dest bi qetil ama kurd kirin û - evdurezaq beg - li - teflîsê - xistin bin nêrevanîyê, bê ku zanibe di / 1901/ de qeyser ji baronên partîya êrmen (erminagan) re biryar da bûn ku li wilayetên kurdistan ji wan re (êrmenistanek) bide çêkirin

Belê wan êrmenin gotî ên dinav leşkerên rûsya de netenê kuştin lê felaketên kes nedî biserê kurdên ronîşmanên wan bajaran de anîn, tevî ku kurd biryar dabûn ku rûsya bikeve

erdé wanjî welaté xwe her nadin, jiber wé çendé di dest
péka pêşînde dema leşkerén rûya kete hin gundén wilayeta -
(erzerum) gundîyan liser xanîyén xwe (alén) sipî daçikandin,
lé mexabin biwé ketin dûjeha wan (érmenén) dilreşén bed
exlaq ew sitemkarîya ku héj di tu hurûban de kesî nedîtibûn
û nabînejî namûsa wan liber çavén wan didane bin lingan
héj ew jin û zaruk biserhev de diçkuştin, bi saxî davétin nav
agir, di laşén wande berîk çé dikirin destén wan dixistin nav
çermé laşé wan û digotin kirîfo berîka te qence, wan leşke-
rén rûsya liwan dinérîn û ne digotin, em dewletek xwedî
qanûn û nîzamin ev çî bedkarîne hûn dibin siya mede dikin,
jiber wé wehşiyeta kes nedîtî ronoştmanén wan herçar
wilayetan welat berdan û muhacir bûn malé xwe li erdé
dihéştin namûs û zarûkén xwe direvandîn, ango wé rizgar
bibin, lé nizanibûn ku tevde li der û kolanén welatén
xerîbîyê tevde ji nexweşî, serma û birçînan bimrin!.... ...

Hin dewlemend û xanedanén bajarén wek (MUŞ Û
WAN) ji hevre gotin: belé ew wehşiyeta (érmen) diware lé
berdana welat héj diwartire, eger wan érmenan li gundan
ew bedkarî kirine lé dema leşkeré rûsya bikeve - bajarên
wê qumandanên wan nîzam û qanûnek bi parêzin, ji milê dî
ew érmen tevde naswelatîyén me û me ew derbaz kirine,
biwé gumané li (mûşé) (mala kotanan) dewlemendén bajara
nerevîyan, lé wan érmenén di nav leşkrén rûsya de ew
felaketa jor gotî bi seré wande anîn û paşé jin mэр û zaruk
bi ser hevde kuştin, ew malé ku jibowî nerevîyan ewjî talan
birin, libajarê (wan) é tevaya jin û méran di mizgeftan de
cevandîn, ew şilfî tazî kirin û ji wanre gotin jin li pêşîyê û

mér li péwan niméj bikin, belengazan ji tirsan ew niméja tazîjî kirin dawî tevde bi ser hevde kuştin û mizgeft jî biser wande şewitandin jiwanre kirin mezelek tevayî,

Belé jiber wan érmenan tevaya kurdén wan çar wilayetan bicarek welat berdan û bi peyatî biser wé berfa pir û serma bin sifir de muhcir bûn, li der û kolanén welaté xerîbî û diwé xela ku insan goşté mirîyan dixwarin tevde mirin, kesafeta cugrafya wan wilayetan vala ma, di /1941/ ku ez li (sûrî) bûm û nivîsevané kovarén (hawar û ronahî) bûm, emîr (celadet beg) nifûsa wan bajaran jimîn xwest, ligor îstatitiqén turk di her kilo mitir de (6 Û 7) kes hebûn, ew bajarén ku muhcir ne bûbûn wek (sérté, diyarbekir, ruha (di kesafeté de ji (20 - 25) hebûn heya nihojî ne giyane kesafeta bajarén dîtir, jiber wé bedkarî û hovîtiya (érmen), gotînek heye dibêjin: nikaribûn bi keré li kurtan didan hukumeta turk ferman bi kuştina wan dabûn wan binavé mislmanî kurd di kuştin,

Belé érmen di zeman û meknan de her û her wek: mîkirobéb dizanterî çî gava ku serma û germek siyasî ketiye rûyê kurd wan seré xwe hildane, ligor pékarîné xwe di neyartîya kurde şûnde nemane û namînin, her û her di neyartîya de piropagande û nivîsarén xwe én ji rastî dûr di heqê kurd de didin belakirin, ji qafqasya heyani adene jî impiratorîyek érmenistan dixuwazin, ew welatén ku ji tarî-xén dûr û nézîk asarek wanjî nîne, çewa ku di kesafeta cugrafîde jî ji %1 jî tunin, eve gumana jî gumanan bépar,

FELAKET Û SERPÊ_HATÎYÊN WAN MUHACIRÊN KURD:

NIŞTIMAN

Belé ew felaketa wé muhaciriya kurd, di tarîxa roj helaté navîn de û belkî di tarîxén cihan de jî nehatibûn dîtin û nayé dîtin jî, di wé dest péka payîza /1916/ de ku diwé mehêde serên çiyayén wan welatan berf digre ku diwî xeté dereca (39) de dest péka zivistanê ye, wan çar û ji hin wilayetén dîtirjî bicarek yekber welat berdan bi kewit û ko man wek pélénd derya beşerî di silsila çiyayé toros re berbi başûrve dikişîyan, béku zanibin wé kuda herin û liku bibin wardar û biçî bijîn, ji ker, hesip, histiran péve gayén wan pilû pirtî liwan barkirî û hin jiwan lihéf li nav piştawan bi erdêre digindirîn, rûyén wan hezîn, dilén wan birîn, li pêşîya wan rojén reş û tarî, dinav mija miriné de digindirîn, zarûkén piçûk liser pišta dewaran di hundirén térande serê wan ji derve, liber wé sermayé ji bévilén wan wek zincîrén zîv av dadiketî ser singén wan, desté déyén wan di bin çengén wan de, rûyén sipî bé xûn, arîya belengazîyé biser wande rijîyayî, çavén wan şikestî, lévén wan zuha, bi peyatî di nav berf û heriyéde digindirîn, mérén wanjî her lidor wan heywanén barkirî dizivirî û barén wan rast dikirin, li serén wan kolos, bivilén xwe nixumandî, di rûyén wande xuya dikirin ku ji giyané xwe bésar bûne, nizanibûn wé évaré liku bihéwirin û wan zarûkén hundirên téran liku gerim bikin,

Dema digihîştin gundên pêşîya xwe didtîtin ku gund ji wan hatîye dagirtin, liber berf û barané di kuçe kolanan de linav

wé berf û vê barané diskinî, xwe didane ber dîwaran û bin sifirnikan, jivir û wir hin dar didane hev jivan zarukén piçûkre agir dadidan, ji alîkî bayé sar û ji alîyé dî peşkén baran û pilîyén berfé agiré wan vedimirandin, dema xwedîyé wî xaniyé ku liberin ew belengazîya wan didît, nikaribûn wan bi herî û gemaré û jiber sipîyén diwan de hélîn çekirine bibe hundiré xwe û wan bixe nav nivînan, ew derbazî axuran nav pez û dewaran dikirin ku cîyek germ bûn, ji keyfan wan jin û méran herdû destén xwe berbi azmanan hildidan û jivanre dua dikirin

Lê mexabin tevde bircî wê şevê diwê axurê de kar an berxek hebana serjé dikirin û ew goşt di nav pirtîyén xwedê vedişartin û sibehé zû derdiketin, heya ku ji gund dûr ketin li nav daristanek agir dadidan û ji zarûkén xwere ew goşt dibraştin û didane wan û dixwarin, ne tené kar û berx golik û mirîşik carna pisîk jî serjé dikirin û dibirin, heya ku dewarén wan an xişir û pere - én wan ber û xaliyén hebûn difirotin bi nan, piştî ku ewjî nema ew dizîya mecbûrî dikirin, havîné liçol û beyaran digerîyan néçîra kîsoyan dikrin û dixwarin, diçûne qesabxanan dema heywan serjé dikirin wan sênîkén xwe didane ber xûné di birin dikelandin û dixwarin, tevî wê çendéjî li kuçe - én bajar û gunda hersibehan lasê wan li erdé mirî her hebûn, wiha renge liser réyan dimirin, ji alîkî birçîbûn ji alîyé dî nexweşî û ji serman dimirin, ewçend xelakî mezin ku ne tenê ew muhacir lê xilkên ne muhacirî weke wan ji birçînan dimirin, ulçeka genim çû çar zérén zer û tunebûnjî, wiha renge leşkarijî diwê zîvarîyé de bûn, wanjî tufingén xwe bi sé car nanan difirotin, dîsa xilas

nedibûn, liser réyan serén xwe didan serkevirek ku hinek bihna xwe vedin liwir dimirin, an gur diketin ser wan û dikuştin, pirîcar şivan an neçîrvanan tufingén wan én ku li erdé mabûn di anîn, her malek jinebî wek dîya min heft tufeng li malé bidar de bûn, ew sîlehén welé pir bûn ku (şoreşa şex seîd) dixwede ew hézdarî dît,

çewa ku wan muhaciranjî xalîyek xwe ê ecemî didan bi elbek genim xincerén xwe û qame - én kalanén wan zîv û bi zér kildayî didan bi çend nanan, beledîyén bajaran û nexweşxanan xwe lihember wan mesûl ne didîtin, çewa ku hikumetêjî pir û hindik ji wan re ne dibûn alîkar, bi wé belengazîyé dejî hukumetê bîzor wek kerîyén pez dipêşîya lişkeran de bi peyatî wê nexweşî û birçîbûnê berê wan didane anedolê, ne ku li anedolê ji wan re çarekî dîtibûn an merkezen alîkarî dabûne vekirin, çewa ne dixwestin ew giraniya wan muhaciran bikeve welatê wan daku liwirjî ew xela çêbe, daxuwaz ewbûn ku diwan rêyên dûrde tevde bimirin, çewa ku (enwer paşa) li enîya qafqasya ji (celadet bedirxanî) re gotibûn, talûka kurd ji rûsya mezintire liser turk, belé biwé daxuwaza na kesane diwan réyan de dawî liwan muhacirén bé eman hat, dîsa (celadet beg) di wé (mektûba xweya ji mustefa kemal) re behsa wan muhaciran tîne û dibêje:

- di /1919/ ez ti (girasûn) derbaz dibûm, ew muhacir hin ji wan leqé min bûn vedigerîyan welat, min jiwan pirsî û got: gelî biran deka hûn muhacir bûn ji gundé hûn lé çend kesbûn? wan got: - em (787) bûn, niho dibînî jiwan em ev (23) kes mane, emjî vedigerin welatê xwe - é xirabe bé gund û avanî, bé emé çewa karibin xanîyan ava bikin wéjî nizanin,

lé madem tu kurd,dizani ku liba kurd welat çiqas şêrîne!...

NIŞTIMAN

DI WÊ HERBÊ DE SIYASETA RÛSYA LI HEMBER KURD:

Her wekî liyor hate gotin: ji dêla ku (evdurezaq beg) ji (teflîsê) bixwere bînin nav eşîrên kurd daku wan nêzîgê rusya bike, êrmen jibo kuştina jin û zarûkên kurd bixwere anîn, lipêşîya xwe welatek ji insanan dane vala kirin, di sînorê qafqasya de mîletê kurd jxwe zivêr kirin ku her û her wê sitemkarîyê ji bîr nekin,

- wiha renga dema ketin hermê (hekarî) liwirjî dest dane wan (nestor îyên) ku di nav kurd de ji hindikên welatîyanin, wê çewa wan (nestorî yan) ew eşîrên kurd ji daxuwazên xwere karibûna bitewînin? çewa ku diwê şoreşa (polşevikî) de dema leşkerên rûsya ji erdê kurdistanê kişîyan ew nestûrî bi tena xwe li hemener leşkerên turk nikaribûn pir û hindik berevanîya nefsa xwe bikin, dîsa kurdên başûr, én - zaxo, amedî û berwarî - bi dilovanî ew hembéz kirîştî,dawî ew qencî wergerîya xirabî bi piştégîrîya ingilîz liwan deveran li gund xanî û zevîyên kurd asê bûn bê ku ew dilovanî bê bîra wan,

- wiha renga li (kurdistana îranê) jî, dema leşkreên rûsya ketin erdê kurdistan li wir jî ew - nestûrîyên - gotî lîdor (rîzaîye, şîno, soma û mehabad) é sîleh kirin, têkilîyên xwe - én siyasî rast bi rast bi mezinê wan (marşemûn) ve girêdan, tevî ku berî lişkerên rûsya bikve iran têkilîyê sefirê rûsya ê li

(tehran) bi (simiko) ve hebûn, lé dema ketin - îran - biwê gumané her çiqas (simik) ^{INISTIMAN} ne nézîgî qumandanén (rûs) kirjî berê xwe jê diguhartin, tevî ku di kurdistana - îran - de (simiko) xwedî hêzén cengawir bûn, lé di /1917/ de dema leşkerén rûsya weke turkiya ji îranjî kişîyan hin enbarén xwe - én sîleh ji xwe para hêştin, hingé simiko dest da serwan sîlehan, biwê hêzdariya sîleh leşker û serkarén îran ji erdê kurdistan dane réj kirin,

- li kurdistana başûrî (rûs û seyid taha), di /1916/ leşkerén rûsya ji - îran - daketibûn (rewandiz) kurdistana başûrî, li wir jî (seyid taha) bi dil geşî bi qumandanén rûsya re kete civînén siyasî, lé sed mexabin jiwan bé hévî ma tu gotinek xweş nedane wîjî,

- çewa ku di /1917/ de ku leşkerén rûsya jiwan wilayetén kurdistan én vegirtî kişîyan, dîsa biwê siyaseta çewt û xwar dil bijokiya dîn li - erzerum, qars û artevîn - sîleh dane wan (êrmenén) ku ew çend kurd kştibûn, jiwan re got: - jiwere her tewir sîlehén giran û sivik van sé wilayetan jxwere bi parézin, liba rûsya ku erdê miletek wek hedyeye bide pégir-tîyén xwe, çewa ku héj (êrmen) biwê hedyé her û her doza wan wilayetén kurdistan dikin ku di kesafeta crgrafya de ji %2 kes êrmen nînin, belé li hember wé sitemkariya rusya kurd dest girtî neman,

- ji alahî qumandanén leşkerén usmanî (xalid beg cibirî) gazî wan qumandanén hêzén milişya - én kurd kirin û jiwanre got: hûn li benda kî sekinîne ku van êrmenan ji erdê we bide réjkirin, ku ji tarîxén zemanén pêşîyén wene welatê we - é tarîxî jiwere weraset mayindeye - biwan

serhevdan û halanan (xalid beg) ew hêzên milişya xistin bin fermanarîya xwe û derîyê şer liwan dane vekirin, di zemanek kinde li çiyayê (alagoz) derbaz kirin, eger lipê wan biçûna ji wir jî didane rêjkiirin îro ew kurdên wir ne diketin bin sîdarîya wan.

her wekî li birê jor ev danezan hatîye derbaz kirin ku di /1918/ de rûsya ew qirara ku - qeyser - di /1901/ de ji hin baronên - êrmen - re da bûn bicî anîn ew (rewan) bi navê cumhûrîya (êrmenistan) dane îlan kir û kurdên wir xistin bin sîdarîya (êrmenên taşnaq) biwê kirdeya tarîxî nizanim çewa (partîya polşevîk) a ku di rûsya de hukum bi destxwe girt, vajîyê (aydiyolojî felsefê) heqê wan kurdên ku hingê ji wan (êrmenan) zêdetir dane bin lingan jiwan taşnaqên unsurî re. ew daşnaqên ku biwê kuştarîya nav leşkerên rûsya di cenga cihanê de qîma xwe ne anîn di /1919/ bi awakî resmî dîsa emir bi qetil ama kurdên çiyayê elagoz dan, di navwan de (bavê ereb şemo) bixwe hebûn, heya nihojî li surî ew partîya (taşnaq) di (roznama xweya - eztak) de wê roja qetil ama kurd dikin cejinek tarîxî û qewmî.

SIYASETA INGILÎZ, FIRANSA Û PEYMANA LOZAN TEV XIYANETA ISMET, FEYZÎ Û ZULFÎ ÊN KURD

çewa ku ji her xwenda nemaze ji méjevanan re xweş diyare ku di cenga cihanê a pêşînde, ji dewletên awirpî -

ingilîz û firansa - pirañiya impiratorîya - usmanî - li asya û eferîqa vegirtin, diwê vegirtinê de di /1918/ de berî - peymanê (sanrîmo) ingilîz di sûrîde bûn, héj ne sipatibûn firansa, ji ingilîz re bû daxuwaz ku tékilîya xwe bi - kurdistan bakur a dibin sîdarîya turk bike, biwê daxwazê (celadet û kamîran Bedirxan) ji awirpa û (ekrem beg cemîl paşa) ji - diyarbekir - li heleb - giyandin hev û ji wanre gotin:

- eger hûn jibona girtina mafê xwe karibin li kurdistana turkiye hézek cengdarî peyda bikin, hingé hukumeta - berîtanya - biher awayî wê jiwere bibe alîkar û piştégîr? wan got:

- Belé ji wan hézén eşîrén cengawir li (heremé melatî - sereké eşîra rişwanan hacî bedir axa) di navbera me û wî de girédanek nejadî û siyasî heye, jé û péve muteserifé melatîye (fayîz beg bedirxanî) apé meye, dema liwir em li turk derîyé şer bidin vekirin em bawerin ku di zemanek kinde emé navbir bidin navbera kurdistan û anedolé,

biwê pîlana siyasî ingilîz ji qumandané xwe - é xasûk⁽¹⁾ mécer nuêl) xiste rix wan, (nuêl) jiwane re got: divé em tenekekî zér bixwêre bibin, dema hin serekén eşîran xwe nedane ber daxwaza we, hingé emé wan bizéran bikin heval - jiwane hersîyan (kamîran) éku li awirpa xwendîyê û lé maye ji seykojîya nejadé xwe béxeber, jiwé gotina (mécer nuêl) xeyîdî û got: ev ji tarîxa mere şermek mezine ku em bizéren ingilîz bi armanca xweya rizgarîve rabin, neh-

---

1 - xasûg (mahir) ew (mécer nuêl) dawî li kurdistana îraqê liba (şêx mihmûd) bû misteşarê wî é siyasî,

éşt ku zéran bixwere bibin, NIŞTIMAN

biwé daxuwaza siyasî her çar kesén jor gotî, biwanre çend siwarén kurdén (raş-avayé - Heleb), tevde bi siwarîya hespan derbaz heremé (melatî li gundé (menzil) bûn mévané (hacî Bedir aña), bi awakî rast û rohnî jére daxwaz péşkêş kirin, é sed mexabin li gotin û biryarén ku beré ji wanre dabûn lé hebû xwedî, bi dayîn û sendinek dûr û diréj bi dor wî ketin ku çare bi dest nexistin, şandin ji (melatiye faîz beg) jî anîn ewjî zéde liber gerîya tu havikek bi dest nexistin, hingé - mécer) ji (kamîran) re got: te naskir ku tu buyî sebebé vé pé havilîyé? te got: ji tarîxa mere şerme ku em bi zéren ingilîz bi doza xweve rabin, lé ne şerme ku ez jite çétir mileté te nasbikim? turk biwan hesîyan ji - sêwasê - alahîyek siwarî çûne serwan, biwan çend siwarîyén xwe ketin çiya biwé alahîyére şer kirin heya ku liwan bû évar dîsa bi şûnda vegriyane Heleb - biwé xiyaneté (mustefa kemal) ew - hacî Bedir - di perlimana xwede kir mebûsé melatî,

daxwaza ingilîz bi awakî rast û rohnî ne çékirina dewletek kurd bûn, lé dixwestin biwé dozdarîya kurd turk bitirsînin ku zédetir wan mecbûré xwe bikin hin imtîyazan jiwan bigrin, ewjî bi véxistina agiré şoreşek kurd bi dest dixistin, biwé pîlana siyasî (nuél) biwanre çû, ji gotinére rastîya jér derpêş kirin, herwekî:

- ji /11 - 19/ é tişrîn ewel /1918/ de li (modanya⁽¹⁾) generalén

ingiliz, firansa û italya, bi - îsmet înu - re ketin civîné,
diwé civîné de turk her daxwazén wan qebûn kirin, wan
biryarên wê civîna (modanya) di /1920/ de biryarên /peymana
sivir /1923/ de li peymana (lozan) dane bin lingan bi mesali-
hên xwe guhartin,

çewa ku dema wan (sazmanén sitenbol - delege - én xwe
(şerîf paşa û mustefa paşa ya melkî), şandin wê civîna
aşîtiya cenga cîhané a pêşîn li (sévir) ku bi doza mafé
kurdve rabûn, ingiliz, firansa û italya - ku her sî raserî wê
civîné wan ré da delege - én kurd dilxwaziya xwe ji wan re
dane zanîn û ji wan re diwé civîna diwêlî de kursî dane
vekirin, di 10 tebax /1920/ de diwé mîsaq û peymana diwêlî
de li bendên (6064) bi piranî biryar bi dayîna mafé kurd hate
dayîn ku dîsa siyaset du serîbûn,

1 - yekjê jibona ku kurdên îraqê xwe bi ingiliz bigrin ne bi
turk da li navbera turk û hukumeta îraqa nû peyda li xetê
(broksil) sînore bé danîn ku heremén petrolan bikeve bin
mandaterîya ingiliz

2 - ji bona ku turk jiwana biryarên peymana (sivir) bitirse,
daku di peymana (lozan) de her daxwazén wan imza bike,
biwé siyaseta na kesane (şêx mehmûd kirin meliké kurdis-
tan) di /1926/ ku jibo mesela bajaré (mosil) di istifda
diwêlîde kurdên îraqê ciwaba turk dane û sînore îro hate
danîn, wan ingilîzên wesîqa huqûqé insan leşker kişande ser
paytexté (meliké kurdistan mehmûd ewel)xiste bin,

- bin perda agirê firinde ên bumbaran û amanca topan, bê
şerim û fedya tarîxe diwî şerê rakirina wê melikîya kurdistan

de nişan didane wan leşkerên (loyî) milişyayên aşûr,

Diwê civîna aşîtiya cinga cihanê a pêşînde diwê dozdarîya
a kurd de, delege ê turk got: li tu zemanî dewletek kurd
nebûye ku hûn îro wê dozê lime dikin? biwê bê edebîya
tarîxê (mustefa paşa ya melkî) lê vegerand û got:

- eger te tişteke ji tarîxê zanibûna anjî di seykojya tede pir
û hindik edebek exlaqî hebûna te vê gotinê ne digotin, gelo
dema we turkan bawerî bi islamîyetê anî û ji mawera el
nehir di jiyînek Koçerî de bi koçên xweve derbazî kurdistan
(bayezîd) ê bûn, ên ku hûn ligor xesaisên xwe hembêzkerin
û sêsalan hûn xwedî kirin ew çi millet bûn? ku tu îro inkara
wan ispata di welatê mede dikî, kurd ne tenê hukum-
darî û di roj-helatê navînde impiratoriyên mezin pêk anîne
lê ên weke (doqyanos û nemrûd) doza xudanî kirine û gelek
miletên roj helatê navîn jîwanre perestişkar bûne, biwê
gotinê turk jêre (mustefa nemrûd) gotin, belê ji daxwazên
mesalihên diwêlî peve turk bi her desîse - ên dijûn û çepel
ve rabû, dirix wan bedkarîyan de hin xayînen kurd jî bûne
hevpar, dinav wan delege - ên turk de bixwe sê xayînen
tarîxî hebûn ên wek:

feyzî begê arîf efendî, zulfî beg - herdû ji (diyarbekir) û
(ismet paşa) ê kosmopolît kurê (hacî reşîd ji kurdên bedlîsê)
wan hersî xayînan, di peymanê (lozan) de gotin: vaye em
hersî kurdin naxwazin ji turk biqetin, ew rêya xeyanetê jîbo
hinên dî bi turk dane zanîn ku di hundurê kurdistan de
weke wan peyda bikin û bikin rûreşên tarîxa milletê wan, her
wekî:

pîlana silêman sebrî paşa û walîyê bedlîsê - di cejna

rojîyê de walîyê bidlîs ê çu (kufra) ji bo pîroz kirina cejna (şêx evdulbaqî), di rabûnê de (250) zêr dane şêx û got: ev jibona tekya te, di cejna qurbanan de dîsa çû (250) zêrên dîtir dane şêx efendî, piştî heftekî şande pê şêx û jêre got: şêx efendî tevaya serekên eşîrên kurd van hawîran li (wan ê liba silêman sebrî paşa) civîyane tu nayê bi min re emjî herin bê ew çî civêne? şêx efendî got: belê em hirin, biwê çûna hevaltîya walî xwe bextiyar dît, çun dît ku huseyin paşa ê heyderî, xalid begê hesenî evdulmecîd begê sîpikî, hacî musa begê xûtî - û hin hempayên bajarê wanê jî di nav wan sêrkeke daye girêdan piştî ku şêx û walîyê bedlîsê ji giyane ser hingê silêman sebrî paşa wek mudîrê komîdyakî diramî bû, û konfiransa jêrîn girêda

BINAVÊ KONFIRANSA SILÊMAN SEBRÎ Û ŞÊX BAQÎ:

Belê diwê konfiransê de wek marê serê xwe jibo xwarina çivîkan hilde ji pişt masê bi rûyek hezîn rabû û ji civînê re got:

- gelî bira - ên musulman divê zanibin ku di warek diwêlî de li hemer me û dînê me felaketek mezin destdaye! li hember vê daxwaza diwêlî û desteka pêve rabûne em tevde hukumet û gel ber pirsiyarin, bi awakî kurt û kin ew buyera gotî eve:

- bi daxwazên hin dewletan çend (baronên - êrmen) li - sîvir - bidoza tevaya wilayetên kurdistan ve rabûne dibêjin

ev hawir welatê (êrmene) di wê civîna diwêlî de piraniya dewletan ji wan re birayar daye, jiber wê çendê delege - ên me bê gotin hêştine, di /1916/ de we dit ku wan (êrmenên) di nav leşkerên rûsya de çi bi serê we anîn, dema ev welat bi keve bin sîdariya wan hingê jiwere qewmîyet dîn û namûs jî namîne li pêşîya we û me tenê rêyek maye ku ewjî eve divê hûn liwê civîna diwêlî birûskan vedin û bibêjin: ewên ku binavê me û welatê me liwê civîna (sîvir) bidozek siyâsîve rabûne, ew kes kî bin temsîla me nakin çewa ku em wan ji xwe jî najmêrin, ji awan bi wawkî naxwazin ji hukumeta usmanî biqetin, hingê hûn dikarin jivê felaketê xwe xilas bikin an liber we tu rê nemaye?,

Biwê gotara - silêman sebrî xwedîyê (500) zêrî - şêx evdulabaqî - wek: kişkişê ser mesrehê, ji ser kursîyê bilind bû bi hirs got:

- em çewa birûskan ve nadin, kesê liber vê daxwaza wan dijminên kafir ranebe û nekeve berevaniyê. dîn û îmana wan nîne û di girêdana gotinên xwede dest bi xwendina (ayetên quran û hedîsan) kir wek libê tîsbîyan lipê hev dikişandin bi hêrs û dengê bilind bê ku daxwaza wanên ronîştî tevan bi pelîne û ji wan re ihtîramek şexsî jî bike, diwê hindavêde huseyin paşa - ê heyderî, xalid begê hesenî, mûsa begê xûtî, hersiyân bi hev re gotin: paşa divê em xwe liderek civînek çêkin û paşê emê li daxwazê biryar bidin, her çendî ew gotin li hîsabê wî nehat jî lê ji pîrsa pekî pêve jêre nema.

Belê tevde rabûn û çûn li nav bexçekî ronîştin, dîsa hersiyân rahişte şêx û gotin: şêx bi awirek dînî û teqlîdî jite û

ên weke te re ihtîramê ~~niştîmanê~~ ne ku diwarên siyasî de jî hûn pêşî lime bigrin, ewçend serekên eşîrên mezin xwedî gotin ronîştî bê ku tu jî gotinek bigrî an rê bidî mejî, ku emjî xwedî gotin û daxwazin, te hema ji yekve ji silêman sebrî bawer kir û gotina wî qebûl kir ev tişt ne layîqê te û meye jî ha, dibe ku hin siyasîyên kurd biwê dozê ve rabûne bê naskirin liser gotina (silêman sebrî) em vê birûskê bidin, ew kes ne (ermenin) hin ronak û siyasîyên kurd bin, hingê emê bi xiyaneta mezin bikeven ber mehkema tarîxê kesek nikare jimere difaê jî bike dema şêx ew gotin bihîst wek: histira ku zîtikan bide û bi hêrs dîsa weke berê got:

ez berê dizanim ku liba we dîn erzane, dixwazin hûn êrmen tevlî bi harsik û axçîkên wan re eraqê vexun, rabin kesê bi gotina van xwe bi şûnde bide dîn îman û nîkeha wanjî nîne, biwan gotinên şêx, ji her sîyan pêve tevaya wê giranî û piranîyê dane pê şêx û çûne ba (silêman sebrî) û şêx efendî got: paşa binvîse, paşa ligor dilê xwe nivîsî wan tevan imza kir, piştî ew xiyanet bi destên xwe imza kirin, paşa got: ji dayîna vê birûskê re pere divaye, liser masa paşa (1200) zêrên zer hatin jimartin, ku paşa jiwan (500) zêrên walîyê bedlîsê zêdetir (700) zêrên dî jiwan girt, ew birûska xiyanet di peyman (lozan) de hate pêlêkirin şêx jî giya wê xiyaneta (îsmet, feyzî û zulfî)⁽¹⁾,

---

1 - di /1928/ de ji bona ku turk karibe şoreşa (şêx seîd) vemrîne efûya umûmî da, jiber ku di nav şoreşê de (partî) nebûn, piranîya millet ew efû qebûl kirin, hingê ez li hepîxana (nîgde) hûm emjî hatin berdan di civînek wan girtîyên ku hatibûn berdan li sitenbol qehwekî ber behrê em gelek ronîştî, gotin em herkes gunahên xwe bêjin: hingê dinav wê îttîrafêde (şêx evdulbaqî) biwî gunahê xwe îttîraf kir.

ew peyman (lozan) bi danîştîman mesalihên wan dewletên ku diwê herbê de zefir girtibûn pêk hat, daxwaza wan bûn ku turkiye li sînore qafqasya li hember rûsya bimîne, lê dixwestin biwê doza kurd, ingilîz turk bitirsîne da ku her daxwazên wî qebûl bikin û mosil bi ser îraqêve bê berdan ku heremê petrolan ke erdê kurdistana îraqê deye, jibona kurdên îraqê xwe bi turk negirin ne zêde,

LI HEMBER PEYMANA LOZAN ŞOREŞA KOÇKERÎ:

wê peyman (lozan) a ku di/23 temûz 1923/de ew bendên (sîvir) bi naskirina mafek hindikên welat guhartin, ku dawî (mustefa kemal) ewjî bi qetilama kurd guhart, li hember wê sitemkarîya diwêlî li heremê (sêwas, eşîra koçkerî) bi fermendarîya elîşan beg - bi doza mafê xwe - ê qewmî û tarîxî ve li hember turk bi şoreşek xûndar û maldar ve rabûn, lê turk weke caran bi intiqamek unsurî bi awakî seferber bi sîlehên giran leşkerek pir di bin fermanda faşistê (laz usman paşa) de ne tenê bê nîzamek eskerî û şervanî lê bê exlaq û wicdanek insanî gund tevî jin zarûk pez û sewalan dikirin amancên topan, ew qetilama wî cenwîrî ne kêmi wê felaketa wan êrmen ên - nav leşkerên rûsya bûn dema leşkerên turk derbazî gundên bergeha xwe dibûn jin zaruk, kal pîr nexweş birindar bê ku wan dîl bigrin tevde dikuştin, çewa ku ji şewata gundan pêve malên wan jî talan dikirin derbazî welatê xwe dikirin, ku ew weraseta mengolî piştî hezar

salîjî hêj di xuna wan de meruy digot, hêj nû bi cengiz re ji (qereqorim) tên, belê biwan sitem karîyên kes nedîtî ew şoreş hate vemirandin, behsa wêjî weke ên dîtir derbazî van rû pelên tarîxa meye sitember bû!....

SITEMKARÎYA INGILÎZÊ EMPIRYALÎ LI KURDÊN ÎRAQÊ:

Di tarîxa kurd de (ingilîz) di heqê kurd de sitekrek yekemîne, jiber ku berî welatên ereb vegire têkilîya wî bi kurd hebûn, berî ku di /1869/ de ew tengava (siwês) bê vekirin, di rêya bazirganî de bixurtî têkilîya wî bi kurdve girêdayî bûn, jiber ku rêya bazirganîya wî şirketa şerq a hindistan - di erdê kurdistan û bin sîya mezin û serekên eşîrên kurd de derbazî (besra) dibûn, ji (terebzûn) ku ji behrê diketin erdê reş, bi erebe - ên hespan ji - sêwas, melatî, xarpêt, diyarbekir, sêrt mosil - diçûne (beşda) jiwir li (besra) hêj diketin geştayan û diçûne (şiketa şerq), liser wê rêya dirêj her şeş saet wek: otêlan wan hebûn, heya di /1926/ ku em bi pyatî ji (xarpêt) birin anedolê heyani sêwasê - hêj ew xan mayinde em liwan dihêwirîn, - ingilîz - wek siyaseta xwe biwî navê bazirganî li dor wê rê pêderpê - xubera, muhendis, muerix, uryantalîst, ulema - ê arkeolojî û jiyolojî - zemînê kurdistan di pelandin ku yek ji siyaseta wana xûn mijî bûn,

Biwê daxwaza gotî a bazirganî ji /1870 - 1882/ qumanda nê ingilîz şoreşgîrên (şêx ubeydulhê nehri) talîm dikirin û ji

wan re bi awakî rotînî hin ^{NISTIMAN} ji di anîn, hin tufengê tek fişek binavên eynelîyan hêj nehatibûn roj helatê navîn ji wan re di anîn, ew şoreşa mezin ku diwan (12) salan de kurdistan roj ava û îran tevde kiribûne bergeh, ji şoreşê pêve baca rê ku bi kurdî gumrike jîwan eşîrên dor rê re gelek hediye didan, wan daku têkilî bi malê wî nekin, di /1969/ de ku ew tengava (siwêsê) hate vekirin derya (sipî, sor û hindê) giya hev ew bazirganî ji wan ereban wergerîya geştevanî, hingê ew benê dostanîya teqlîdî û menfiet perestî dinav wî û kurd de qetîya,

Her wekî li jor hate gotin ku di /1916/ cenga cîhanê a pêşînde ku ingilîz kete sûrî û dawî di (peymanên - sanrîmo û saykis pîko) de sûrî û libnan ji (firansa ra berda û kişîya (îraqê) kurê şerîf huseyin (feysel) jî bi xwere birin (bexda), belê dema seşkerên ingilîz ji (besra) der bazî (bexda) bûn, jîbona ku ber bi bakur ve gav bidin dîsa ew dostên wî ên berî (48) salî jibo siyaseta wî jêre lazim bûn ku wan bike mertalek jibo hêzdarîya xweya leşkerî,

lewre diwî zemanî de erebên îraqê ji kurd ne zêdetir bûn, çewa ku ne weke kurd tevde museleh û cengawir bûn, di warên politîkî jiyogirafî û ehmîyeta îstiratîjî dejî, zemînê kurdistan hesasîyetek mezin bixwe digrtin, nemaze li derbendê qafqasya ji /ARARAT HEYA ZAKROS) silsila wan çiyayên bêjimar ku vargonên tirênê bi hevve girê dayî ser dane ber ewcên felek, ji /3000 - 5000/ mitir bilind, tevde bi daristan gêlî û gaz newalên kûr, ku di şevên tarî de destê meruv ji meruv re xuya nakin, çewaku ji (ararat heyra

helegurt) sînorê îraqê (210) mîle rêya kin ku ordûyên sor bigîjin heremê petrolan, di dest kurd deye, jiwê ehmiyeta ^{NIŞTIMAN} jiyogirafya pêve, ingilîz di awirên tarîxî de jî dizanibûn ku nejadê kurd lema arî û koka rojhelatê navînin, biwan agahîyan jî di dil û heşê wîyê sitem de reha insaf edalet ne jend ku bêje divirde dema ez heqê kurd bispêrim wan, weke mêvan sifra xwarinê ji xwedîyê malê re pêşkêş bike tê minetek jî nîne, çewa ku diwê peyman (sîvir) de wîjî bixwe eger çi daxwazê be heqê kurd birayar dabûn, çewa ku di warên siyasî û cugrafi de jî her wê ji ereb zêdetir ji kurd istifa de bikrana, lê ji awan bi awakî pir hindik li kurd awir veneda ku di kesafeta cugrafi de ev millet dagirtîye çewa ku ew bîr biwê wesîqa xweya huqûqê insan jî nebir, diwan salên intîdabê de her ji sitemkarîyê pêve jê nehate dîtin!

Diser her exlaq û edaleta huqûqê insan re gavda bedkarîya hem ber tarîxa xwe berî tarîxa kurd, ji erebên hicazê (feysel) li (bexda) kir melikê îraqê ew kurdên berî (5000) sal berê xwedîyên wî welatî biwê mêrxasî û cengawirîya wanve xistin bin sîdarîya nejadek jiwan kêmtir, belê ew sitemkarîya ingilîz bûn ku di /1919 - 1931/ jibona mafê xwe (şêx Mehmûd berzincî) li hember ingilîz bi şoreşek dirêj maldar û xundarve rabû, bê şerim û edebek dîmoqiratif bi sîlehê nûder ê giran ku di cenga cihanê de pê impiratorîya usmanî vegirtibûn, biwê hêzdarîya berîtanya uzma dakete şerê nejadê kurd di welatê wande, gund û bajarên wan wêran kirin, çima ku kurd xulamîya xulamê wî liser xwe qebûl nakin, hingê yek tenê jî leşkerê îraqê tune bûn ku jibona

sîdarîya şerê kurd bikin, jinîştman wî pêve, her wekî kurd ketibûne erdê ingilstanê.

ŞÊX MEHMÛD Û INGILÎZ LI ÎRAQÊ:

Dema ingiliz kete erdê îraqê ji /1916 - 1919/ diwan sê salan de her û her bi ingilîz re didan û disendin daku bi awakî siyasî ne şervanî bawerî bi huqûqê kurd bîne, lê ji awan bi awakî ew heqnasî ne ket bala ingelîz biserda jî (feysel) kirin melik kurdjî xistin bin siya wê dewleta ku di tarîxê de nû peyda, belê piştî ku gumana kurd di insaf û edaletek ingilîz de nema hingê bawerî bi nefsa xwe anîn û li hember wê setimkarîya ingilîz bi şoreşê ve rabûn,

Her wekî li jor gotin derbaz bûn ingilîz binavê verîtanya uzma xwedîyê wesîqa (huqûqê insan) bi sîlehên xwe - ên giran leşkerek nîzamî pêve tevî milişya - ên (luyê û lifî) ku ji (aşur û kild) bihevketî berê xwe dane şerê kurdistan, ew (aşûr û kildên) ku jiber qetilama turk xwe avêtin hembêza kurd ew paraztin, binavê mislmanî û filetî ji dêla turk ve bê insaf û dilovanî kurd dikuştin, da ku ingilîz nişanên zefera şerê kurdistan bide wan,

Diwî şerê dirêj û felaket de, çi gava ku şoreşgirên kurd dijwarîyek mezin digiyandin leşkerên ingilîz, ji (fermand - ê şoreşê şêx mehmud) civîn dixwestin, şêx bi ingilîz nebawer ku here ba wan, lê ingilîz bi xasaîsê kurd dizanîbûn ku here ba wan dicivînê de weke wan pêre bê bextî nakin çewa bi tu kesî re nekirine, diwan civînên gotî de carek hin quman-

danê ingilîz li - çiyayê surdaş -. li bin darek ronîştî, qumandanê ingilîz ji - şêx mehmûd - re got: hûnê bişer xisarên mezin daynin, hingê - şêx - lê vegerand û got: hûn ji pirsê navê dimoqiratiî fedî bikin û xwe ji bergeha me û erebê bidin alîkê û lime nêrevanîyê bikin, eger min nekîr ku ew melîkê we - ê kertonî li hundirê (bexda) qundera min boyax neke hingê zanibin ku em layîqê bindestîyê ne, lê tevî wejî di be revanîya mede sistî çê nabe ji fedakarîyê pêve, ji peyakî xwere got: wî tûrê bi darêve dalqandî daxê û liber (şêx) danî, nandk tenûrê huşk weke kevir jê derxist û liber çavê qumandanê ingilîz hejand û got: ew mîletê ku jibona heq, kiramet û şerefa mîletê xwe bivî nanê hişk hember we dikare şer bike zû direng. ez, xeynî min dikarin çavê we û melîkê we derxin, ya sitemkarên bê fedî tu hatî bimere bikevî civînek naskirina heqqê me an tu hatî gefan limin bixuyî? belê tevî wan mêrxasî û fedkaran di awirên siyasî de kêmanîyên wan hebûn, bi awakî kurt û nezaniyên jêr têne derpêş kirin:

1 - jibona alîkarîyek diwêlî dijê ingilîz bi destxe di /1923/ de (şêx mehmûd) ji heremê (silêmanî) bi siwarîya hesip çûye (Tebrîz) liwir ji qonsilîya (rûsya) bi bihistokê bi (lenîn) re jibo deste gîrîyê - pêre peyivîye bê ku (şêx) zanibe di rusya de hukmek bîroqiratiî qeyser hatiye rakirin, hêj partiya komonîst bi aydiyolojîya xwe karê welat û sazmana hukum pêk ne anîne, ji milê di hêj di navbera (polşevîk û menşevîk) de li serê çiyar şer heye, ew hukumeta polşevîkîya nû divaye ku dewletên dorwî pê îteraf bikin, çî imkana rûsya hebûn ku

diser turkiyere gav bide îraqê jî, ona dostaniya turk û danîna sînor du wilayetên (qars û artebîn) biser turkve berdan, dîsa aydiyoloji (lenîn) dijê şêx û rûhûyan bûn, di awirên siyasîde jî ji rûsyare heya nihojî ne daxwaze ku li navbera - qafqasya derya sipî û xelîc - binavê qewmîyeta kurd dewletek xweser hebe,

lê nizanim çima bê ku (lenîn) bêje imkana me nîne, vajiyê aydiyolojiya xwe bersif daye şêx mehmûd û gotiye: em têkilî bi hundurê dewletek dîtir nakin ew dewleta gotî empiryalîyê ingilîz di îraqê de mandeter û şerê nejadek di welatê xwede azadî xwaz dikin, ku jere ne dihatin gotin dewletek xwedî welat,

2 - diwî zemanê gotî de turk ji îraqê kişîya tenê li (rewandiz) merkezek wanî eskerî hebûn, di navbera turk û ingilîz de liser wîlayeta (mosil) kêşmekêşek mezin hebûn, hingê tevaya qeza ên (mosil) ji %95 - kurd li hundirê bajarê (mosil) ji %75 - kurd û cugrafîyen jî erdê kurdîstane, biwê hincetê ingilîz û turk herdûjî dixebitin da ku piraniya kurd bixwe bigrin ku istiftakî diwêlî wê çêbe, biwê daxwazê turk ji enîya (eskenderon) alahî qumandanek politikçî ji çerkezên (misrê) elî şerîf - bi leqba (uzdemir) şandin (rewandiz) da ku bi dor (şêx mehmûd) keve, ji alîkî jiber wan sitemkariyên ingilîz ji aliyê dî binavê - musulmanî (uzdemir) heşê (şêx mehmûd) morufîn kiribûn, bê ku (şêx) lixwe bifkire û ji xwere bibêje: wan turkên biwê giranî û piraniya împiratorîya mezin, ji erdê (misir, sûdan, fas, cezayîr, hicaz - ji ber ingilîz pişt pehin kirin li (rewandiz) sekinîne, wê çî

karibin ji minre alîkarîyê bikin, dîsa bê ku zanibe biwê çûna ba (lenîn) û dostanîya (uzbekî) wê ingilîz bihtir li neyartîya wî xwe bişdîne, lê her wekî agahe hukmê zeman ji mekan û her hendese - ên siyasî mezintirre, dîsa ew telpe - ên ewrên zemanên ku her daxwazan wer digerin awakî dîtir. diwê germa agirê şerê (şêx mehmûd) û wê dilreşîya ingilîzan jê, delege - ên ingilîz ji usbet elumem, ew agahdar kirin ku (koma yekitîya miletan) jibona istifta mosil heyetek dane saz kirin wê bêne îraq ji kurd bipirsin bi turk an îraqre dimînin, biwê bihîstina wek rovî siyaseta ingilîz divayê guhartinêbe hingê ingilîz ji berê mezintir bi pehlewani derket ser şerîf.

LI SILÊMANÎYÊ ŞÊX MEHMÛD MELIKÊ KURDISTAN:

Belê biwê siyaseta jiyoplîtîkî siyasîyên ingilîz birû gişîyek rovîtî pêderpê bi (şêx mehmûd) re diketin civînan, biwan dayîn û sendinên gotî di encamîyek bê encamî de bi dayîna mafê kurd di kurdîstana îraqê de biryar dan, ku (mehmûd ewel qiralê kurdîstana başûrî) tevaya kurdên îraqê di warek tarîxî, cugrafî, de di rajêrîya wîde girêdayî û bajarê (silêmanî) paytextê kurdîstana îraqê, ew daxwaza ku ji zemanek dûrve nejadê kurd biwê armancê mal û can danîbûn, lê diwê siyasetê de daxwaza ingilîz jî ewbûn ku tevaya kurdên îraqê xwe bi şêx mehmûd bigrin ku hingê bi îraqê intidaba wîre tevî mosil dimînin, biwê siyasetê (şêx mehmûd) kirine melikê kurdîstan), bi dayîna heqqê kurd û melikiya (şêx

Melikê kurdistan şêx Mehmûd.

mehmûd) berê melikê ^{NIŞEMAN}ingilîz (corc) û dawî (feysel) melikê îraqê bi awakî teşrî û mîsaqek resmî herdûyan jî imzakirin⁽¹⁾,

Biwê buyera tarixî ku ji hezar salive daxwaza her kurdi bûn, ji her derên kurdistan bi kewt û koman ronak, nişte-man perwer û siyasîyên kurd ber bi payitextê dewleta xwe kurdistan ve bi dilgeşî dikişîyan, di zemanek kinde di her warên teşrî, îdarî û eskerî de heykela hukumeta xwe dane sazkin, (mustefa paşa yamelkî) naîbê melik, şêx qadir ku birayê şêx mehmûd wezîrê berevanî û fermande - ê hêzên çek hilgir, jîwan pêve her serdar û karmende - ên xwe danîn, ingilîz jî (mêcer nuêl) şandin (silêmanîyê kîrin musteşarê (melik mehmûd), ne tenê li silêmanîyê lê li herderên kurdistana başûrî tevaya serkar, karmende ji kurd bi zimanê xwe - ê maderî karê welat digerandin, jê û pêve li bajarê silêmanîyê çend rozname û kovarên kurdî derdiketin, lê hatina wê licna diwêlî jibona mosil ne dûr bûn, daku di kutahîya mesela mosil de ew melikîya (şêx mehmûd) jî liba ingilîz kutah bibe,

Di /1924/ de licna istifta diwêlî çû îraqê jibo mesela mosil, ango ew azayên diwêlî di navbera herdû alîyan de derkenar bûn, lê mexabin di ger û dest pêka estifta - ê de ew şandek ketin mesrehek siyasî ku hêj di tu mesreh û komîyaên diramîde jî ew sehne ne hatibûn dîtin, diwê temsîliya komîdyâ de hin bir û bêş bi awayê jêr ketin mesrehê:

* - Ew civata ku (usbet elumem) şandibûn, ango di navbera herdû alîyan de wê derkenar bûna, lê bi her awayî meyla ingilîz dikirin,

* - Ingilîz jî hin siyasîyên wek? (idmondiz û mêcer nuêl) xis-tibûn nav ronîştmanên kurd biwê piropaganda dayîna heqqê kurd heşê wan benc dikirin,

* - Turk jî bi (uzdemir û turkemenên kerkûk) binavê musulmanî û ingilîzê kafir di nav welatîyan de PIROPAGANDE dikirin,

* - Çewa ku peya ên melik feysel jî di nav millet de digerîyan û digotin: hûnê çewa - melik feysel ji malbata pêxember - bi - mustefa kemal bav yahûdîyê selanîk - bidin guhartin?

* - Beg û zemîndarên turkmenên kerkûk jî ji ketina bin siya dewletek kurd zêde zivêr bûn, jibona ku xelk xwe bi turk bigrin pere dirjandin,

* - Erebên ronîştmanên bajarê - mosil - ku hingê ji %20 - bûn ji sîdarîya dewleta - şêx mehmûd - ditirsîyan ku di nav camîa nejadîya kurd de bêne bişaftin, li (tilefer) û hin deran jixwe re heval bend peyda dikirin,

* - Aşûr û kild jî dijê kurd, turk û ereb hersîyan bûn, wanjî dixwestin ingilîz li îraqê bimîne, bi gumana ku wê karibin wê hezareta xweya berê vegeşînin, tevî ku kesafeta cugrafî wînda kirî.

* - Di nav kurd de jî hin serekên eşîran nemaze hin şêxên talibanîyan jî jiwê - melikîya şêx mehmûd - çav nebarî dikirin,

* - Ew civata diwêlî a pirs kirinê bixwe jî ne yek rûbûn, du genralên - ingilîz û turk - delege - ên - kurd û feyseljî - biware bûn, wan azan bixwe bi dilreşî awir lihev vedidan,

Belê di wê piyasa boneta dawêlî de ew sêrk mid-rano hatibûn çêkirin, diwê gerê de çûne çiyayê - şengal - nav (yezîdiyên kurd) tevan got: em ne turk û ne jî ereb dixwazain, em heqê xwe - ê qewmî û tarîxî dixwazin, yekê ji wan azayên diwêlî ji wan pirsî û got:

(Dînê - yahûd, mesîh û muhemed) hersîjî libawan kitêbek daketî heye, lê êwe tiştek nîne çima? lê vegerandin û gotin: - hersîyan jî ew kitêb jiber (avista - hezretî zeredêşt û musehefa - me a reş girtine, ew (muhemed) bixwe jime û (abram) ji (ruha) çûye (eqebe) nav wan, çewa kû bingeha (meke - ê) jî wî daniye ku ji eşîra goş pismamê (nemrûd) bixwe bûn⁽¹⁾,

Belê bi wê siyaseta pêçandî ku inglîz ew (melikîya şêx mehmûd) di nav kurd de ji xwe re kiribûn mertal, jiber wê çendê tavaya kurd digotin em xwe bi îraqê ve girêdayî dixwazin, yanî bi (şêx mehmud) melikîya kurd ve dimînin, lê di mezher de bi feysel re bûn⁽¹⁾,

PIŞTÎ ku biwê empiryalîya heq ne nasî inglîz daxwaz bi dest xist, di /1926/ de bi navê turkên kemalistî û hukumeta îraqa nû peyda, (mosil) biser îraqê ve hate berdan û li nav

1 - divî warîde du kêmaniyên mezin dikevin berçav. yek jê diwêlî. dema wê heyeta diwêlî dît ku di kîsafeta cugrafîde kurd dagirtîye, ligor misaq û edalet diwêlî nehate bîra wan ku jivî mîletî huqûqek siyasî û qewmî divaye ew rahêjin darê hukmê xwe?

- a diduyan divabûn ew siyasî û ronakên kurd berê dinav mîlet de bigeriyana û jiwanre bigotana - dema jiwe pirsîn bêjin: em ne turk ne inglîz û ne jî melik dixwazin, em xwe bi melikîya - şêx mehmûd re xwe xweser dixwazin, dema ku em insan jimere heq û keramet diva be.

bera turk û îraqê di (xetê broksil) de sinor hate danîn, ku di
cildê diduyan muzakeratên minde wê ew mesela (mosil) bi
kilişên wê heyetêve bikeve ber çav, piştî ku ingilîz ew dax-
waz bi dest xist dewra wê (melikîya şêx mehmûd) jî liba
ingilîz kutah dibûn , ingilîz hêzên xwe - ên eskerî kişandin-
silêmanîyê, hukumeta (feysel) jî hin serkarên xwe şandin -
(silêmanî û hevlêr), lê (şêx mehmûd) ew hêzên ingilîz û ser-
karên îraqê vegerandin, biwê dîsa di nav wan de ji berê dij-
wartir şerên xûndar dest pêkir,

Belê ingilîzê ku xwe binavek dimoqiratî hildidan, diser
wan elqaban re gavda, bi lişkerek giran û nîzamî tevî sîlehên
herbek diwêlî dakete cenga kurdên ku di welatê xwe de heq
û kerameta xwe ya qewmî dixwazin, ji tufengan pêve bi tang
û topên meydan raserî wan firinde ên bumbaran bajar û
gundên kurd xistin bin perda agirek dûjîhî tevî jin zarûk,
pez sewal û çandinîyan, diwî zemanê ku turk jî kurdistana
bakur kiribûn hîtona agir, kesek nikaribûn ku di gazîya bira
- ên xwe kurdên îraqê de herin, belê biser wê faşistîyê de jî
hêzên xwe - ên eskerî binavên mealimên cigrafîya kurdistan
nav liwan kirin wek: hêzên koyî kel, hêzên - sordaş hêzên -
seffin - û wekvan, bi awakî JENOSÎT derîyê herbek sitem-
karî li erdê kurdistan da vekirin, diwî şerê welê zêde girande
(şêx mehmud) li enîya - derbendê bazîyan - birîndar dîl kete
dest ingilîz, biwê birîndariyê ji welat dûr xistin birin
(bumbê) li hindistan sê salan dûrketî ma,

Lê biwê dûrxistina (şêx mehmûd) şer ne sekinî bira - ê wî
(şêx qadir) fermandariya şoreşê bi dest xwe girt, belê ingilîz

nikaribûn bi agir û hesnîştiman daxwaza azadî û berevanîya welat ji heş û giyanê kurd derxin ew daxwaza ku ne tenê insan heya di giyanê her heywanî de jî weke madde û hereke ji hev nayê cudakirin, jiber wê pîrozîya armanca kesane her û her şer likarbûn, biwê tol vedana ku ingilîz mosil ji dest turk bi derxistibûn, biwê hincetê di enîya bakur de hin leşkerên turk ji (rewandiz) heya (şeqlawe) daketibûn alîkarîya şoreşgîrên kurd,

Ji tirsî ku turk an îran jiwan şoreşgiran re bibin alîkar wê hingê şer bergehê mezîna bigre, xwestin (şêx mehmûd) ji hindê vegeşînin bi gumana ku şêx (mehmûd) ji hindistanê vegeşînin, biwê vegeşîna karibin bi hin fen û fûtan şer bidin sekinandin, lê ew gumana wan bero vajî liwan vegeşîna, piştî (şêx mehmûd) ji (bumbî) vegeşîna (silêmanî) yê ji hawirdorê walat kurd bi kewt û koman ber bi ziyaretîya wîve dikişîyan, diwan du rojan de her dinav wî û siyasîyên kurd de şewir bûn, roja sisîyan dîsa (şêx) ala şoreşê hilda, wî zemanê ku (simiko) jî lacî ji îran hatibûn îraqê bakurê hevlêrê li gundê (dêrê) diman, diwê şoreşa dawîn de, ingilîz zêde tirsîya ku (simiko) jî bigî (şêx mehmûd) wê şoreş ji kurdistanê îran heyani îraqê bergeh bigre, jiber wê çendê mendûbê samî - yanî hakimê siyasîyê ingilîz (hinrî dibis), bi (şahê îran) re da û send ku binavê civînek dayîna mafê kurdên îran (simiko) ji îraqê bikşîne îran, biwê pîlana gotî (rîza şah) di roz naman de da bela kirin ku efûya (simiko û peyaên pêra) hate dayîn ku vegeşîna civîna aşîtiyê, her çendî siyasî û niştiman perwerên kurd liber gerîyan û jêre gotin:

ismail axa mere wê (şah) tejnîştîwan bira - ê te (cewer axa) bikuje, lê wê mêrxasîya wî nehêşt ku jêre tirs çêbe got: şah naskirîye ku bê dayîna heqê kurd di îran de aşîti nayê paraztin, wê mafê otonomî bide me, biwê bawerîyê (simiko) bi hin siwarîyên xweve derbazî îran bûn, qumandanên sînor jêre gotin: ligor ku bime dane zanîn wê li (nexede) şah bi tere bikeve civînê, berî ku bigîje (nexede) leşker li pêşîya wî kemîn girtibûn, dema giyane gastîna ber serayê ji hawîdor gulle liwan barîyan, tevde biser hevde hatin kuştin,....

(şêx mehmûd) her ma şoreşgîr, lê diwê herba dirêj û hêzdarîya wî ingilîzê sitemkar de welat tevde wêran bûbûn, di warên abûrî de belengazîyê weke mijê girtbûn ser welatîyan, ji muhacirîyê pêve çî dever ên ku diketin nav enîyên şer şoregîran enî ber didan jin û zarukên xwe jiber agirê şer direvandîn, jiber wî qasî roj biroj şervanî kêmîtir dibûn, wanjî weke şoreşên dîtir destek siyasî ji derve peyda nekirin, lewre mesalihên diwêlî bi dewletên kurdistan vegirtîyan re heye⁽¹⁾,

---

1 - *tevi* wê empiryalîya ingilîz ji meruv gelek xerîb dibîne ku çewa (melik corc) lixew qiyas kir ku bi awakî jiyopolitikî melikîya (şêx mehmûd) imza kiribûn, heya ku daxwaza xwe bi destxin liwê gotina xwe biqulibe? ku hingê ji (kongo heya keneda) impiratorîya wibûn.

DI NAV WAN PERDE ÊN ZEMAN DE DÎSA JIYÎNA MIN DIBE PARDAR

JIBER ku jiyîna mina gelerî bi gil ve girêdayî ew qûnaxên wan zemanan di ser xwere derbaz kirine her awayên civatî bixwe digre¹

divê bergihêde dîsa jiyîna min hin awayên adet, teqalîd û bûyeran bixwe digre,

salek berî cenga cîhanê umrê min şeş salî bavê min mir, jixwe bi şûnde em dubira û sê keç ketin dilovanîya diyaxwe, ligor wî zemanî û ew navçeya em têde, xwedî zevîyên avî û çandinî, bexçe, rez, pez û sewal dewlemendê gundê xwe bûn, piştî bavê me giyan siparte peyarîya (xuda) diyame derîyê mêvan xanê girt, di warê abûrî de ew mesrefa odêjî li hebûna me vegeyîya, ligor teqalîdên me - ên qewmî û malbatî pismamek me ku me tevan jêre (apo) digotin, wî oda mêvanan da vekirin apê minê heq, yanî bira ê bavêmin navê wî (MIHÊ) bê dunde du keçên wî hebûn, jibona ku malê wî ji mêrên keçên wî hinên xerîb re nemîne hêj umrê min çar salî bav û apê min mehra keça piçûk limin û a mezin li kur apê min ku bavê wî mirî (mehemedê sadiq) birî bûn, wî biribûn, lê a min heyanî ku em mezin bibin, ew

---

1 - çî kesên ku navên wan divan nivîsaran de hatine gotin tevde mirî an hatine kuştin. jiber wê çendê navê wan didim zanîn.

bavê herdû keçikan apê min herî bavê min mır, ew xanîyê mezin kirin du par, lê hewşa mezin ji herdû malan re bûn, diwê nâzîgî û tevlî hevîyê de, her û her di navbera diya min û jin apa min de pevçûn bûn, wê destgirtîya minjî xwe didane rix diya xwe liber diyamin radibûn, ji ber wî qasî dilê min jê reş bûbûn bîr nedi birin ku wê malê apê bixwere bibe,

dema bavê min sax ji - diyarbekr - kitêbên dibistanê anîbûn, jiwê xwendina quranê pêve wî dersa min didan, piştî mirina bavê xwe min (quran) xilas kiribûn, diwê cenga cîhanê de her wekî liyor hate gotin muhacirên çar wilayetan bi ser mede rijîyan, ji muhacirên (mûşê) jêre (mihmed efendî) û kurê wî (haşim efendî) muelimê (lîse) bûn, diya min xanîkî bê kirê da wan jibona ku ew haşim efendî dersa min bide, diwan sê salande, havîn, zivistan, her dersa min didan ku dewra didûyan xwendina min bûn, êdî umrê min li dor yonzde salî bûn, wî haşim efendî ew felaketa ku êrmenan bi serê wande anîbûn behis dikirin, di dawîya wê herbêde êdî min gavdabûne buhara jiyînê hêvîya xortanî û evînê di giyanê min de dilivîyan,

jiwan muhacirên (mûşê) pêve ji zazayên (cebqçûrê) binavê (mehmûd ê kekan) di xanîkî medebûn, dişek wî binavê (amîne) çend sal jimin mezin tîrbûn, ew bedor min ketibûn, ez li evînê şeyar dikirim yanî li dibistana evînê **alfaba** bi min didane xwendin, belê (amîne) keçek bejna wê navîn, rûyê wê gilovir, enî pehin, birûyên wê reş weke qeytanek kevanî li enîyê û raser çav re xetek girtibûn, mijagên wê dirêj û reş li dor cvankan rewşek derpêş dikirin,

çavên reş û fireh sipîkên çav reng çefîtî, hinarên rûyan sor
 û sipî reng ji hev digrtin, di morofolojiya kurdîde bi her
 salixî xweşî û geşî didan dilê meruv, singê wê bilind, nav mil
 û qorik pehin, nava wê wek bazinek, guliyên pir li newqê
 diketin, gerdenek dirêj biwê xemla fizikî bejna wê weke
 liber rojê siyek liser avê vede, divan nivîsaran de ku umrê
 min giyaye (75) salan hêj ew fîlimê bejin û bala (amînê)
 liber çavê mine, lê mexabin dîya min nehêşt ku em di jiyînê
 de bibin hevpar, digotin: muhacirek bidu peran, ji milê dî
 hêj ne çaxa kurê min û zewacêye,

piştî giyame gewzîya xortanî û çaxê, min berê xwe jiwê
 keç apa xweya mehir birî guhatibûn, dilketibûm keçek pis-
 mamek xwe ê dîtir, lê wî apê me - ê ku mezinê me tevan ne
 dihêşt û digot: ma çewa ji keç apa xwe biqere ku lê mehir
 kirîye, diwê hindavê de îmamê gund li bermin xefik vdabûn,
 bê ku zanibim da xwaz çîye, her wekî,

ew îmamê gotî yek ji bira - ên (şêx seîd efendî) binavê
 (şêx tahir) meruvek zêde geveze fesad û çav nebar bûn,
 çewa ku tu hêvîyek insanî jixwe ne dikirin, timî liber dîwa-
 ran bi pîrekan re civîn çê dikrin, ji gundîyên mere jî her
 digotin: çî zevîyên qenc û avî, bexçe û aşên avê di dest mala
 sadiqan dene, ma evjî insafe, biwê hîlebazîya ku apê min
 razî bike daku ez keça birayê wî bînim û wê mehir birîya
 xwe berdim da ku ew mehir bike û bimere bibe şîrikê wan
 zevîyên ku her jêre xiyal bûn, ez biwan melenetan
 nizanibûm, bidor min ketibûn digot: ezê apê te razî bikim,
 jiber wê çendê ez timî lidû şêx bûm ku ji min re wê qencî

bike, biwê daxwaza gotî bi apê min ve bû qijnik jê ne qerîya, heyanî ku apê min razî kir xeber da me,

piştî diyamin û miruvên me çûn xwezgînî û birîna qalin, yek hat gazî min kir ez çûm ku şêx bidu kasanve li derê oda apême sekiniye ji min re got: apê te dibêje eger wê keç apa xweya mehir kirî ber ne de ez nadim, minjî bawer kir diwê xortîtiya gundîtî û nazaniyê de ji alikî, ji aliyê dî diwê serxweşiya evîna zewacê de bê ku zanibim daxwaz çiyê û çewa wê keç apaxweya bed bext jibo çi berdim, belê diwê gêjanîyê de şêx keç apa min bimin berda liber wan du şahidan piştî ez zewicim wek: mirîyê serê wî li tehtë keve lixwe şiyar bûm, ku çewa min keç apa xwe bê gunah berda û pê hesiyam ku apê min ew doza berdanê limin ne kiribûn, şêx direw limin kir, hingê min got: ezê şêx bikujim, diyamin got: kurê min eger tu şêx bukujî tukes li tu welatî me nahewîne, ji milê dî ji diyarbekir heyanî qafqas millet pêgirtiyê (şêx seîd) de, tê bê kuştin, dawî şêx ew keç apa min bir û bimere bû şîrîkê mal, belê heyanî vî umrîjî li xerîbiyê ew kederê wî ne şêx bi minre weke siya min digere!....

ÇÛNA MINA ESKERÎ Û DESTPÊKA FELAKETAN...

di wan zemanan de ku li hin deverên nêzîgên qeza û wilayetan hin qanûnên usmanî dest pêkiribûn, jiwana qanûnên zemînî, kesê ku zeviyên wî liser navê wî ne quçan kirî bûna ne dihatin naskirin xwedî, ew tapûjî bê nifûs ne dihatin

dayîn, dema kesê nifûs bigirtana hingê wê eskerîjî bikirana, jiber wî erazîyî piştî zewacê bi du salan ez xwestim eskerî di bêluka jandirman de li qeza (farqîn), hingê di nav jandirman de xwenda nebûn, piranîya bê xwestina eskerî meaş hin kesên fiqîr dibûn jandirme, bêlik qumandan ji min pirsî tu xwendayî? min got belê, ez bi hin nivîsandinan imtihan kirim, dît ku nivîsandinek xweşik tevî imla dizanim gelek keyfa xwe ji min re anî û di nivîsegaha xwede ez kirim nivîsevan, jê û pêve yûzbaşî ji zazên (siwê-rek) jêre (nûre-dîn beg) digotin, dît ku zimanê dinbilî dizanim hêj bêhtir dilgeş bû, wan jandirme - ên kevin gotin: çima ewjî nayê teelîmê û payînê nake, min got ya qumandan di siwarî û nişande ez ji mala xwe hînbûyî me fermo, em derketin telîma siwarî di ser pênc xendq û sê dîwaran re derbaz bûm bi serbestî, ew diwan xendeqan werdibûn, nişanjî min li qol sê caran amanc hingaft, qumandan pirsî tu li ku vê hîn bûyî? min got: ez nêçîrvanim û bi siwarîya vî hespê xwe min timî bi tajîyan nêçîra keroşkan kirîye, dibînî ev hespê nêr dema ez li pêşîya wî derim. ew lipê mine ez diser keviyek re çeng didim ewjî xwe di ser wê kevirê re çeng dike, hingê qumandan enîya min maç kir. şeş agirek zabitan damin û panzde roj jî îzin da min ku herim mal,

piştî vegerîyam ez şandim qereqola (pira batmanê) şeş nefer dibin emrê minde (34) gund biwê qereqolêve girêdayî bûn jiwan neferan sisê turk sisî kurd bûn, tevî wê serbestiyê jî zêde jiwê eskerîyê zivêr bûm, nemaze min ne dixwestin ji kesê re pate hildim, heya wî yûzbaşîyê kurd jî, her û her

neyartîya hukumeta turk di dil û heşê minde cî girtibûn, dema derdiketim wan gundan liwê mentiqê sê mihkûmên binav û deng hebûn, divabûn em wan bigrin her û her jimin dihatin xwestin, ew hersî (yemo ê sêdeqîn - hesoyê fatê ji boşatê, xelîlê mistê ji deyî kan) hersîjî bi şev dihatin malek ez diçûme bawan ji farqîn esker der diketin taqîba wan hingê min xeber dişandin,

ew eskerîya mina rûtînî giyabûn sala /1924/ ku diwî zemanîde sazmanek siyasî bi serekîya (xalid beg cibirî - li erzum) pêk hatibûn, jibona şeyar kirin û heval pirkirinê azayên wê sazmanê li nav welatîyan digerîyan biwan hin nivîsar imza dikirin, çewa di rûpela (139)de hatîye nas kirin ku kurd ji teqalîdên eşîrî gavadane siyasî, ku wê (sazmanan erzerum) ji lima wan sazmanê (sitenbolê) şax veka bûn di / 1924/ de bi awakî veşartî hin azayên xwe li her derên welat dabûne belakirin bi mezinên eşîran ronak û hin kesên xwedî gotin daxwaznamekî imza dikirin, rêzanên, jêr didane berwan ku evbûn:

1 - di welat de peydakirina hevalan nemaze kesên xwedî nifûs û hêzên çek hilgir,

2 - şeyar kirina millet bi doza wana qewmî û tarîxî bi hazirîya şoreşê,

3 - ew nivîsar ku yek bidana sazmana koma miletan ku di / 1920/ de bi wî mafê kurd biryar dabûn,

4 - nivîšta dîtir wê bidana cumhûrîyeta turkên kemalîstî piştî ku wê sazmana diwêlî û turk goh nedane daxwazê wê bi şoreşêve rabûna,

diwê hindavê de ez ji ^{NIŞTÎMÂN} nîra batmanê hatime - farqîn - jibona mehîyên xwe û her şeş neferên xwe, li qehwekî rastî kur apê xwe û bira - ê (şêx seîd mehdî) hatim, ji min re gotin: divê tu nivîsarên me ji bajêr derxî - (ziyareta hezneqî) emê liwir ji te bigrin, lewre me guman kirîye ku lime nerevanîyê dikin, min ji wan re bire wê dera gotî û hatin min da wan û çûn,

piştî çendekî jibona muayena hespê xwe ez çûme (diyarbekir) li rix (xana hesen paşa) derbaz dibûm, liwir dîsa ew kur apê min (mehemedê sadiq û mehdî) giyane min û gotin: divê tu êvarê bê mala (hacîyê şîran li tirba sipî), êvarê piştî eşa ez çûme mehelê (tirba sipî) min li derî da keçek derî vekir min jêre got: mehdî - livir re? jiber ku çekên eskerî limin got: bisekine û çû hundur, vegeerîya got: navê te min got: ez filanim, dîsa çû û zû vegeerîya got: fermo, min derîyê oda mêvanan vekir ku - amir betelyon û du amir lek - yanî bînbaşî û du yûz başî - li rix wan ronîştine, bi gumana min ku ew girtine ezjî biserda min silavek eskerî ji wan re lêda, bînbaşî bi kurdî bi got: were ronî bê wê pata dijmin, hingê ez dilgeş ronstem, dawî min naskir ku ew bînbaşî (IHSAN NÛRÎ HERDÛYÊN DÎ RASIM Û XURŞÎD) ji kurdên a areqêne, lê di qolordûya heftan a li - diyarbekir - li (Hekarî dimînin, ku di birên pêşde wê salix jiwan bê dayîn, wanjî got: hin nivîsarên me di zerfek zerde li çarşîya (melik ahmed) dukanê - (lal miço) ne divê tu bixwere derxê jêrê

pira deh çavî, ez sibehê çûme dukanê (lal miço)⁽¹⁾ ez nas nekirim limin da mandelê û got: tu bi heşê xweyî an te vexwarîye, tiştê dibêjî liba min nîne, min got ez biheşê xweme lê tu biçekên eskerî jimin guman dikî heqê te heye, ez vegeerîyam min - mehdî - dît û jêre got, ew di kenarê jêr de çû dukanê ez di kenarê jor de derbaz bum da ku min pêş wî bike, hinek dûr çûm heyani qehwa cenderê û di kenarê jêr de zivirîm çûm dukan, berê min li hundurê dukanê zerif da min min dibin çaket de xiste paşla xwe bişkuk qufaltin û derketim, çûme alahîyê ku ji tewlê hespê xwe derxim, qelema alahîyê gotin: qumandan te dixuwaze, ez çûm bawî ji min re got: divê tu herî qelema qolordûyê ewraqên wan hene bi xwere bibî bidî tabûra leşker ên - farqîn - ê, ez çûm wanjî zerfek weke wê zerfê dane min, ez vegeerîyam min hespê xwe ji tewlê derxist siwar bûm li (xana qazançîyan) peya bûm, min ew zerfa (lal miço) xist bin doşeka ser zîné hespê û zerfa general di paşla min siwar bûm û ber bi derê (mardîn) ve diçûm, li hinda (balixçîyan) min ji xwe para nêrî ku kur apê min û mehdî - jî lipê min tên, ez giyame nêzîgê qereqola ber derî polîsek li nivê rê sekinandî jimin re

---

1 - tevaya fermandarên wan şoreşan tevî şoreşgiran, eger ligor zirûfên zemanên wan biwanre hin kêmanî û nezani çêbûnî lê armanca wan pîroz bûye ku bidoza mafê miletê xwe - ê bindestve rabûne bi mal û can xwe fda kirine, miletê kurd di cedwela tarîxa qehremanîya wanve xwe serbilind û bextiyar dibine, divê em uslûba xebata wan biwî zemanê wanre hember bikin. neku ligor awirên biyanîyan em wan binavên nîzamên eşayîrî wan fedakaran bed nam bikin ku jêre xiyaret tê gotin, eger ne ji wan hêzên eşayîrî bûna sed sal berê em dihatin bişaftin, çewa ku heya kurd heqê xweyê siyasî bi dest nexe ew girêkin hêzên eşîrî divane.

got: divê tu li qereqolê peya ^{NIŞTIMAN} lê hêrs bûm û min got sik-
tirbe ji devê rê, wî got: rica dikim tu eskerî nikarim têkilî te
bibim dema tu peya nebê emê polîsên eskerî bixwazin, ez
çûm li qereqolê peya bûm, ji min re gotin: di heqê tede
ixbar bûye eger tu destûr bidî me, emê li te bigerin anna
emê polîsên eskerî bixwazin, min destûr da wan rabûn limin
gerîyan dema bi min re zêrf pelandin berî ku derxin gotin:
iştê yanî eve, hingê min zanî ku ixbara wê zerfa dîtir bûye,
gava ji paşla min derxistin û dîtin ku ewraqên qolordûne sar
bûn, li xurcika ser hesp jî nêrîn û jminre gotin bibihure dilê
xwe negrî çewa wezîfe dizanî.

Dema wan polîsan ez li qereqolê peya kirim, hingê (kur
apê min û mehdî) ji min pare bûn dîtin, di derê avê de
revîya bûn di nav bexçan li pirê derbaz bûbûn, li bilindîya
ziyareta (qirqleran) li nav darên guwîjan sekinî bûn, min
nêrî kesek xuya nake, ewraqên eskerî bi minre ez nikarim
herim gundê xwe bidim wan hêj herim farqîn, liwir ez
heyirîm, min dît ji jorde gazî min kirin û daketin zêde xerîb
dîtin ku çewa bi minre ne dîtine? min got: wê zerfa general
xwe xiste şûna wê zerfê, liwir min siparrte wan û bi dilgeşî
çûm, ku min xebatek niştamanî kir.

Çûme (farqîn) û jiwir çûme qereqola xwe (pira batman
mala badê) piştî çendekî min izin girt û çûme mal, berî ku
herim (kur apê min û mehdî ji apê min re ew serpêhatî goti-
bûn, jiber wê çendê (apê min) ez birim nav bexçe em libin
darek ronistin ji min re got:

Kurê min, bavê te mir tu piçûk bû , lê malê we hebûn

diya we li ser we ma nezewici xwedî kirin, yanî hûn ne mihtaçî min bûn, lê heşê min bi we ve û ji we re dilovan bûme çewa hûn dizanin, livir ezê pirsek ji te bikim divê tu ji min veneşêrî tu ketî wê sazmana (erzerum) an na? min got:

Apo ez tiştêk ji sazmanê nizanim û kesê teklîfê minji nekiriye lê carna min ji wan re hin xizmet kirine, ji min bê ezê bikim ji lewre armanca wan girtina mafê me ê tarixî û qewmîye - wî got:

- çewa ku ji dest pêka qirnê nozade milletê me - ê bed bext di vê berevaniya mafê xwede mal û can bider dane, divê tu zanibî ku divê rêde mal wêranî, belengazî, birindarî, zindan û lêdan, dûr bûna ji welat, vana tevde te dane ber çavê xwe? biwî eqil û nefsiyeta xortaniya gundîti min got: belê apo - hingê destê xwe li piştê min da û got: heqê min lite nema.

Bê ku ji van rojên reş tiştêk zanibim an bîr jî pê bibim, heyanî ku dinav pêlên derya xurbet û felaketan de ser û bin hev bûm, hêj ew gotinên apo dikevin bîra min, yanî piştî (58) salî ku van dinivîsim belê apê dilovan gotinên wî tevde pêkhatin, para te çêtir ket ku te li (diyarbekir) liser kursîya sêpayê di nav pênc deqîqande bi fedakarî û mêrxasî giyan biderda û giyayî karwanê şehîdan, lê jizanim ezê çewa giyan bispêrim axa sar û bê deng.

Belê jiwê eskerîya gotî min gavda bin çadira felekê a reş, çepel û dijûn, giyame (şoreşa şêx seîd) di /11 şubat 1925/ de, ji wî zemanî heyanî vî hehyamî min umir bi şoreşgîrî, zindan û xurbetê derbaz kir rojek poşman nebûme û nabim. tenê keser ewe ku umrê min têrê nekir.

NIŞTIMAN

BİRÊ ÇARAN

NIŞTIMAN

BİRİ ÇAYAN

- 11 -

DI DAWÎYA CENGA CÎHANA PÊŞÎ DE REWŞA TURK Û BEHLEWANÎYA KEMAL

Diwê cenga cihanê a pêşînde - Mustafa Kemal - li enîya (sûrî û urdîn) bûn, li çemê (yermûk) alahî (fexredîn beg) jî pêre, ew nefiyê (mîsrê) kirin. Mustafa Kemal bi leşkerên xweve li hember leşkerên - îngilîz - wek: toza li pêşîya bayê jî sûrî hatin rêj kirin bihna xwe li (intab) veda, çewa ku (Ekrem beg Cemîl paşa) jî diwê qolordûyê de bûn, jiwir çû (amed - diyarbakir) di qolordûya heftan de general bûn, wî zemanê ku leşkerên (rûsya) daketibûn (mûş, bedlîs êşek meydana) cebeqçûr heya sinorê - dersim - Sitenbol - jî (ingilîz, Firansa û Îtalya) veqeritibûn, piranîya qumandanên turk nefî kiribûn (girava malta), yûnan jî (tereqîya, izmîr û afyûn qerehesar) vegirtibûn, çewa ku (Firansa) jî ji başûr ve giyabûn (adene, intab, meraş û ruha) vegirtibûn, (ingilîz) li (Îraqê) giyabûn (zaxo û rewanîz), ne dihatin guman kirin ku (Yûnan û Firansa) wan deverên vegirti her de û hersî dewletên mezin jî (Sitenbol) berdin, biwê bê hêvîtiyê ji zemînê Kurdistan û hêzdariya cengawirên kurd pêve (ji Mustafa Kemal yahûdêyê donme ê selanîk kurê alvêrt⁽¹⁾) re nema bûn.

Tevî ku ji turkîtiyê bê hêvî mabûn jî lê ji awakî ew meznati her heşê wîde wek: siya wî pêre digeriyan, ew daxwazî bi hêz dariya kurd bi dest diketin û guman ku diwê

pehlewaniya ser şerîtan de bibe (sergel û ata kurd), jibona vegirtina wî filimî di perşîna pêşînde li (diyarbekir) bi (fermanda hesen xeyrî beg dersimî) leşkerek kurd bi çek û teqlaidê kurdî, şal û şapik kum û kolos, xincer diberwan de da girêdan, du meruvên me (jiwan leşkeran) carna bi izin dihatin mal, jê û pêve her linav eşîran digeriyan li odeyên axayên eşîran nimêj dikirin, dema dest bi xuwarinê (bismillahî rehman rehîm) degotin hêj dixuwarin, diwê gerêde li - qeza xerzan serekê eşîra (pencinar - cemilê çeto) kir bira - ê xwe li (farqîn - sadiq beg) kir bira, li (qeza licê gundê hezan (şêx selim zavayê hezret) kir bavê xwe ê manewî, li (diyarbekir) ji (ekrem beg cemil paşa) xwest bibe - biraê wî lê (ekrem beg) qebûl nekir, jiber ku di eskeriyê de pêre mabûn, ji milê dî (di sazmana kurd tealî û tereqî) aza bûn, Kemal û daxwazên wî qenc nas dikirin, ji milê dî pêderpê ji serekên eşîran re name dişandin û digotin: jibona parastina welat herkes cengawirên kurd li dorxwê vehewinin⁽¹⁾, çewa ku binavê (berevaniya wilayetên şerqê) sazmanek jî da girêdan.

Jiwan pîlanan pêve di dest pêka /1919/ de dest bi civînên konfiransan kir, berê li diyarbekir tevaya ronak û serekên eşîran civandin êdî diwî zemanî de ez bîrewir bûm, lê biwan buyerên siyasî ne agaydar bûm, tenê apê min jiwê konfiransê hat, li odê gondîyan jê pirsî û got: civîna we bi Kemal re çibûn? apê min got: Mustafa Kemal xwê kurd per - l - dî /1925/ li mehkema eskeriya (xarpêtê) evdurehman axayê ruha bi îdamê qirar dan. wî got: şoreş negiyaye ciyê me û tu tékiliya min bi (şêx seîd) nîne gunahê min çiyê? gotin: tu berê biwê dozêve rabûyî hingê ew mektûba (Kemal) bi imza û xetê wî pêş wan kir, biwê mektûbê (evdurehman axa) beraet kirin.

werek dide nîşandan, dixwaze dewletek kurdî bide çêkirin, lê ligor hin dauwazan em ne giyane hev, ew dibêje: hukmê milkî sipattîyê kurd lê eskerî divê di dest turk debe, bivê ew û mezinên kurd negiyane hev, jiber ku hêzên lişkerî dema ne dest kurd de be diranin wê dewleta kurd dema bixuwazin bidin rakirin.

Ji milê dî her û bi ulema û şêxan re diketin civînên dînî û rojên înan jî mizgefta mezin dibûne (îmam) çewa ku diwê îmametî de resmê wî hye, her heftê carek mewlûd çê dikirin û liser çokan dibûn guhdar, digotin: her rojên înan divê li mizgeftan (hedîsên buxarî) bên xwendin.

Piştî wê konfiransa (diyarbekir) konfiransa duduyan li (sêwas) da girêdan, lê liwirjî weke hate gotin biwan daxwazên vajî tu havil bi dest nexist, ew daxwaza ku bi la eskerî didest qumandanên turk de be daxwaz ne ewbûn ku karibe wê dewleta kurd wergerîne, lê bawerî ewbûn ku ewê bibe serek komelê kurd, wê ew hêzên leşkerên kurd wî jî hukum dûr bixin, ne ku ew çend turk perwer bûn.

Di /23 temûz 1919/ de li (erzerum) konfiransa sisîyan da girêdan diwê konfirasêde daxwaza wîya yekemîn ew bûn ku (xalid beg cibirî) karibe bigîne xwe, jiber ku di Kurdistan de meruvek zêde xwedî nifûse, jiber wê çendê hinên wek (mûsa beg xûtî, evdul mecîd begê sîpikî), û hinên dî heryek jiwan (100) zêr dabûne wan daku di konfirasê de piraniyê bi destxe, lê (xalid beg cibirî) ew firset neda wan pîlanên wî.

Piştî ku jiwan dek û dolaban havilek bi dest nexist hingê jî (diyarbekir) wîjî berê xwe da (çiyayê bozantîye) ku generalên turk hevalên wî di nav wan darên çam de xwe

veşartî û piraniya eskerê ^{NIŞTIMAN} kurd bûn, ji wanre got: min xwest bi cengawirên kurd li wilayetên şerqî hukumet bidim girêdan lê mezinin kurd di xwestin hukumet bi navê wan û her quwet di dest wan de be, ew jî min nekir.

Diwê eniya şerê yûnan de heya /1920/ ê ku bi qehremanî ketibûn berevaniya anedolê ser qaumandan (çerkez edhem û çerkez reşîd) bûn, lê bi daxwaza ku - Mustafa Kemal - bikeve şûna wî, piraniya qumandanên turk kir aliyê xwe, ji dêla yûnan ve li (isparta) girtin ser (edhem) piştî şerek xûndar (çerkez edhem) mecbûr derbasî nav leşkerên (yûnan) bû, herçendî wî û (reşîd û hacî samî) çend caran qesta kuştina (Kemel) kirin jî lê tu havil bi dest nexistin, jîwir çûne qibris paşê sûrî û dawî li (urdir) diman.

Piştî (edhem), Mustafa Kemal fermandariya leşkerî bi dest xwe girt, lê jiber ku zêde pîrek perest bûn (xalide edîb) aku yahûdiya donme bi rutba (çawîş) ewjî pêre bûn, diwê zefera (seqariya û izmîr) de bi qehremanî û cengawiriya siwariyên kurd ew navdari bi dest xistin lê ji Mustafa Kemal re yaşa hat gotin, çima ku diwî şerîde birîndar bû, piştî ku bi daxwazên diwêlî ew yûnanên hindik ji erdê xwe bider xistin kurê (alvêr)¹¹ bû (ataturk)

---

1 - berî çend salan hin roznamevanên turk nivîsîn ku di herba /1878/ ku leşkerê usmanî li eniya (romanya) zora leşkerên - qeyser - birin KATRÎN - hate ba qumandanê turk libawî raza, hêj qumandan leşker bi şûnde kişand - liser wê radyoya mosko got: ataturkê we ji zabitê mulheqê serfaretî alman (alvêr) te ku (zubeyde) libawî qapatme bûn.

Wiha renga li eniya (Firansa) jî ^{NIŞTÎMANI} eniyên (meras, û ruha û entab) jî binav û bawerîya dînê islamê bê awirek siyasî, tevaya eşayîrên kurd bi dengên selewatan dirêjî lişkerên Firansa kirin, jîwan bajaran dane rêj kirin, nemaze li (ruha) zêde lişkerên Firansa hatin kuştin, heyanî çend sal berêjî sit-ranek bi turkî hebûn digotin (vûrîn kurd uşaxi namûs gunitir) lê dawî turk uşaxî gotin ku yekjî diwî şerî de tune-bûn, çewa ku ew navê (qehremen meras) wê çaxê hatîye gotin lê ew fedakarîjî ji qumîta kemalîstî re bû serfirazî.

Wiha renga li Kurdistana bakur, di /1917/ de di şoreşa (poleşevikî) de ku leşkerên (qeyser) ji herçar wilayetên Kur-distan kişîyan, hingê li (erzerum, qars, artivîn) sîleh dane wan (êrmenin) ji kuştariya turk revîya bûn nav leşkerên rûsya, sîlehek pir dane wan û gotin van wîlayetan jixwere bi parêzin, çewa ku di /29/ gulan /1918/ de hukmê polşevikî li rewan binavê êrmenistan cumhûrîyeta taşnaqan dabûne çêkirin.

Di /1920/ de (xalid begê cibirî) li (erzerûm bi qumandanên milişya ên kurd civînek siyasî û eskerî girêda gotar da û ji wan re got:

- gelî qumandanên milişya serekên eşîrên mêrxas û cingawir, hûn dibînin ku piştî rûsya ji welatê me kişîya weke hedyekî çend wilayet ji erdê me sipartine hin çete - ên dixê ên êrmen, ev welatê ku weraserta pêşîyên we jîwer mayindeye, ew (qars û artevîn) ku di herba /1878/ de ketibûn bin sîdarîya qeyser tevî (erzerum) sipartine (êrmen), divê hûn zanibn ku rêjkirina pêgihên wan êrmenan ji welat barê weye

ne ê turke, belê wan cingawirên kurd, di /28 ÊYLÛLÊ 1920/ de weke toza li pêşiya bawîştîmanêrmen jîwan hawîran dane rêj kirin di çiyayê (alagoz) de qulabtin deşta (rewanê) yêrîvana - îro, ew serfirazî jî dîsa bû navdarîya turk, biwê serfirazîyê di /3 KANÛNÊ PEŞÎN DE 1920/ de li (gumrî) rûsya bi turke kete civînê li hember rêdana rêyaderya vanîya (posfor û çanaq qele) de (qars û artevîn) biser erdê Kurdistan sidariya turk ve berdan, û di nav xwede sînorên îro danîn.

Çewa ku di /1921/ de Firansa jî ev sînorê sûrî bi turk da qebûl kirin, jiwê dêlêve di /24 TEMÛZ 1923/ de /peyman lozande ew bendên peyman (sîvir) ku bi mafê kurd biryar da bûn dane bin lingan.

A gelek xerib eve ku, diwê cenga cihana pêşinde hêj amerîka bi awakî siyasî û leşkerî gav nedabûn awirpa, em nizanin çima serek cumhûrê amerîka (wilson) çima bi donzde bendên xweve diwê peyman lozan bû gunahkar li hember heqqê kurd û tarîxê, ku her û her (êrmen) liser zimanê wî bûn, ew (êrmenên) ki ji 10% cugrafî, beşerî ne qasî kurd bûn, çewa ku bû destegirê turkjî ku herdû ji hevve selbî ne îcabî bûn, gelo çi dilreşîya amerîka bi kurd hebûn?

Piştî cenga cihanê turk û rûsya herdû birindaran vegerandin birînên xwe bihev bidin derman kirin, piştî cumhûrîyeta kemalistî binavê (turk millet meclisi) bi awakî diktatorî da saz kirin, piştî hingê bi çend rojan yanî di /24 TEBAX 1920/ de civatek şandin mosko di navxwe de peymanek dostanî imzakirin, rûsya tavil serfirê xwe şandin (anqere) turkjî serfirê xwe (general Elî Fuad) di /8 tîşrinê diduyan 1920/ de şan

din (mosko), di /16 adar 1921/ de ew peyman li herdû perlimanan hate imzakirin, bi kurtî ew bendên peymanê ên jêr bûn:

1 - dema ji herdû aliyan yek senedat û wesaiqê ê dîtir qebûl neke ê dîtirjî divê qebûl neke - 2 - divê turk mîsaqa milîya sofyét bi a wakî resmî nasbike, 3 - çi peymanên ku usmanî û çarînen rûsya bi dewletan re imza kirine tevde betalin, 4 - di navbera herdû dewletan de dostanî abûrî, bazirganî ji berê zêdetirbe, 5 - divê herdû dewlet sînorê navbera (turk, gurg û êrmen) bawerî binin ku sînorên diwêlî ne, 6 - berî her kesê herdû dewletan îttîraf bi hukmên hev kirin û rûsya bû wasîte di naberê (turkiye û efxan) de wanjî dostanî bi hevre imza kirin.

Jiber wê çendê di /1924/ de (sazmana erzerum) jibona alîkarîyê daxwaz namekî (kamîsarya) karê dervekarîya (rusya) jivanre pir û hin dik di warên siyasî de nebûn alîkar, bê ku zanibin di navwan û turk de peymanek hatîye imzakirin.

Çewa ku di /1913/ de (mela evdulselam û evdurezaq beg bedirxanî) jî biwê daxwaza alîkarîyê çûne (teflîs) dest nedane wan, bê ku ewjî zanibin ku di /1901/ qeyser soz dabûne partiya (ramgavar) ê (êrmen) ku wê ji wan re (êrmenistanek) bide çêkirin, wê çewa ji kurd re bibûna destegîr û piştegîr?

Her wekî şoreşa (Ararî) di dawîya sala /1929/ de piştî ku teşkîlata xweya hundurî dane saz kirin, wanjî daxwaznamekî dane (qonsilîya rûsya) li (mako) û gotin: em dixwazin biwere bikevin civînek, lê pêş kirina cî û zeman sipartiyê weye biwê daxwazê bersifijî liwan venegerandin, jiber ku bi dirêjîya deh salan di /1926/ de bi (turk, Îran, efxan) re peymanek imza kiribûn, jiber wê çendê ew dinav xwede lacî jî qebûl nekirin bizora xwe derbazî (Îran) bûn, bi gumana ku rûsya karibe wan hersî hukümetên (turk, îran, efxan) di hembêza xwede bigre, lê di /1936/ de ku ew peyman kutah bû, di /1937/ ingilîz biwan hersî dewletan (pemana seidê abad) da imzakirin, ew hesabên rûsya ligor wê hendesa siyasî tu bingehêk qiyasî bixwe ne girt.

Çewa ku di cildê (5) can van muzakeratan de wê bêhtir bê rohnî kirin ku di zeman û mekanan de, di zemanê (qeyser) de kurd (8) caran, di zemanê (polşevikî) de (12) de caran ronak siyasî û şoreşgîrên kurd bi (rûsya) ve çûne, lê mexabin ji awan bi awakî pir û hindik dest nedane wan, ji ber ku mesalihê xwe - ê siyasî di mede ne dîtine, belê weha renga jibona jiyopolitikîya zemînê Kurdistan dewletên awirpî jî berî me ew mesalihên siyasî liba dewletên Kurdistan vegirtî dîtine, belê çi kurdê kû berî her tiştî wan mesalihên diwêlî nas neke, ew kes nikare ji kurd re bixebite, tenê nefsa xwe dixapîne ku dikare!..

Di /20 tîşrînê yekê 1921/ de li (anqera) di navbera (turk û firansa) de peyman hate imza kirin ku leşkerên firansa li binîya xetê trêna toros bisekine ku ew sînor di navbera -

turk û firansa - de xetek diwêlîye ku bi navê dewleta (sûrî) a
nû peyda dimîne.

NIŞTIMAN

Di /22 adar 1922/ de dewletên diwê herbê de heval bend
û selahîyet dar ligor şîrûtên jêr ku liwan biryar dayî herba
(turk û yûnan) dane skinandin û bihevre xistin civîné her
wekî:

- divê li navbera herdû dewletan mentiqekî bê leşker bê vek-
irin.

- di wê mentîqa bê leşker de divê ji dewletên mezin nêrevan
hebin.

- jibona ku bigîne hev divê sekinandina şer sê mehan dirêj
bibe.

- jiwan bendên (sîvir) jibo - turk - di abûrî de bê tedîl kirin.

DI /27 TEBAX 1922/ KONGIRÊSA

(MODANYA)⁽¹⁾

Gurêdana wê kongirê ji (generalên ingilîs, firansa, îtalya)
û îsmet bi hev ketî bûn, hersî dewletên heval bend diwê
kongirê de du civîk bidarek kuştin, jibona ku turk her dax-
wazên wan liser xwe qebûl bike da ku di (peymanê lozan) de
wan biyarên mafê kurd ên ku di (peymanê sîvir) de pê
hatibûne biryar dayî bidin bin lîngan, biwan qebûlkirinên
turk, jibo derketina ji erdê turkiye bi şîrûtên jêr (yûnan) jî
mecbûr kirin, çewa ku pêveka wê peymanê di (peymanê -

---

1 - modanya (qezakî liser behra mermere ve)

mondros) de hêj bihtir qumita kemalistî her daxwaz qebil kirin, jiber wê çendê hersî dewletên (ingilîz, fransa û îtalya) ji turkre bûne piştêgir şerûtên jêr liser (yûnan) ferz kirin, wek:

A - di roj helatê (teraqya) de (edirne) heyani piravên çemê (merç) divê di nav panzide rojan de yûnan jê bikşîyê û bis-pêre turk.

B - piştî wê kişandinê di bin nêrevaniya hersî dewletan de dinav (30) rojêde tevaya serkar û karmende - ên yûnan bi ên turk bêne guhartinê.

C - heya dawîya (peymana lozan) li teraqya divê (8000) jandirme ên turk hebin.

D - piştî imza kirina wê aşitiyê posfor û derdenîl ji turk re hatin berdan.

H - heyani cî anîna wan bendan wê ew qomsoniya (ingilîz, fransa û îtalya) li (sitenbol) bimînin.

Belê wê siyaseta mesalihên diwêlî (tereqya, izmîr) bê şer li turk veğerandin û jibona wan mesalihan jî di peymana lozande heqê kurd jî dane bin lîngan, ne biwan fortên - înono meydanî û seqarîya zeferî wê birîndariya Kemal û tufinga - xalîde edîb, wektê gotin:

«Erd zad tîne cotkar pesnê xwe dide».

Diwê cenga yûnan de, piştî derketina yûnan ji (izmîr) wan ceneralan nav çiyayên (anqere) kirin wargehek hêzdarîya hukumek eskerî, ji ber ku nikaribûn li (sitenbol) daxwaza hukumek cumhûrî bi destxin, di /20 K.2. 1921/ de wan generalên hevğirtî bi rakirina hukmê (sultanî) dan, di /1 T.2. 1922/ de di perlimana xweya şiklî de jî dane qebûl kirin, ku

ew sutlan bi (357) ji malbatâ wanjî welat derxistin û dest dane ser tevaya malên wanjî li mezadê difrotin.

PEYMANA LOZAN AN BORSA SIYASÎ?

Wê peymana bedkar û sitemkar ji /1 KANÛN.2 1922/ heyani /20 tişrînê 2. 1923/ dirêj kir, jiber ku turk hin daxwazên hersî dewletan hêj bici ne anibûn da ku wan biryaên sitemkarî jêre bidin, jîmilêdî îttîraf bi cumhûyeta kemalîstî bikin û resîdê¹⁾ sultanê ê di banqa diwêlî de wergerînin ser navê cumhûrîyeta turk, daku binavê wan sike bê derxistin, di dest pêkê de banqanotên turk li (london) hatin çapkirin, dinav wê sala gotîde ku turk her daxwazên wan qebûl kirin û diwê perlimana şiklî de ji dane qebûlkirin, hêj di / LOZAN/ de heqê kurd ji cumhûrîyeta kemalîstîre wergerandin huqûqê eqellî ewjî turk da bin lîngan, hingê (ingilîz, firansa, îtalya) û biserda serek cumhûrê - amerîka wîlson - jî îttîraf bi turk kir, di rakirina wan bendên (peymana sêvir) de bû alîkarê turk, çewa ku di (peymana lozan) de sê xayînên kurd (îsmet înono, feyzi û zulfî) begên (diyarbekir) jî hebûn, diwan biryaran de delege - ên (ingilîz, firansa, îtalya, amerîka, yûnan, japoniya, romanya, yogislafya) û hin dûvikên wanên dîtir bûn, biwan bed kariyên diwêlî di /29 tişrîn 1. 1923/ de bi awakî resmî (cumhûrîyeta turkên kemalîst hate îlan kirin, belê ew peymana (lozan) di tarîxa

---

1 - resîd pîrsek erebî (kesên pere ên wan di banqan de hebe (resîd) tê gotin.

kurd de rojek mateme, çewa ku li hember wê peyman
çepel li heremê sêwasê eşîfa koçkerî bi fermanda (elîşan
beg) bi şoreşêve rabûn.

Piştî wan sitemkarîyên diwêlî û pêk hatina cumhûrîyeta
turk ew sazmanên kurdên (sitenbol) ê ji xebata wir bê hêvî
man, bi daxwaza ku malikên xebatên siyasî bixin erdê kur-
distanê, serkê (civata kurd tea li tereqî - evdulqadir efendî)
dî rêya (elî riza) kurê (şêx seîd) re bi (şêx seîdre) didan û
disendin, da ku li Kurdistan kesê bi daxwazêve zana û pêkar
peyda bikin, (şêx seîd) bi wê daxwazê ve ê bijarek
(qumanda nê liwa xalid beg cibirî) bijart, di /1923/ sazmanek
siyasî li erzerum binavê (berevanîya mafê kurd) û bi
serckîya (xalid beg) ew sazmana tarîxî hate sazkirin, heya /
1924/ di nav salek de wê sazmana tarîxî di nav millet de
bergehên mezin girtin, piranîya wan libatên⁽²⁾ sazmanê ji
serekên eşîran qumandanên milişya bûn, çewa ku di ordûya
turk de hin qumandanên eskerî ji hebûn.

Di /1924/ jibona şerê wan nesturîyên ku di /1916/ de
(rûsya) li (hekarî) weke wan (êrmenên) jor gorî (sîlehek pir
dabûne nestorîyan), jibona ku wan jiwê hêzdarîyê bixin, ji
(qolordûya heftan) aku li (diyarbekir) leşker çû (hekarî), di
nav wande pênc qumandan û zibatên kurd hebûn jiwana (bîn-
başîyê erkanî ehsan nûrî, yûzbaşî - xurşîd, rasim û tewfîq

2 - libat (aza) bi kurdi - libat - tê gotin.

cemîl - milazimê ewel riza) û hînên dîtir hebûn, pirañiya
leşkerên wan qumandanan kurd bûn, her pênc qumandan jî
(libatên sazmana erzerum) bûn, ji azayên sazmanê millet
wekîliyê (bedlisê - yûsif ziya) li (sitenbol û anqera) ji partîya
turkên dijê kemalistîyan (îttîhad tereqî) hinên wek: fethî
uqyar, reûf paşa, bînbaşî îlmî - û hinên dîtir, bi fortên vala
serê (yûsif ziya) dagirtibûn ku ewê jî bi kurd re bi şoreşek
ve rabin, bê ku zanibe li anedolê hêzên cengawirên eşîrê
tunin, wê çendê turk ji rewşa şoreşgîrî ketîye nikare pêve
rabe.

Bê wan agahîyên gotî, di payîza navînde (yûsuf ziya beg)
ji (sitenbol) tê (bedlis) ê, liwr namekî bi dest ji bira - ê xwe
(riza) re dişîne ê milazimê li (hekarê) û dibêje: xwe hazir
bikin: (riza) wê nameyê dide (bîn başî ihsan nûrî), bawer
dikin ku ew danezan ji (qumîta merkezîya sazmana
erzerum) hatiye dayîn, tawil binavê munewerekî eskerî
(1300) leşkerên xwe dikşînin çiyayên hekarî, diwî zemanîde
jî li Îraqê şoreşa (şêx mehmûd) ji alîkî, ji aliyê di di navbera
(ingilîz û turk de jibo mosil) kêşmekêşek mezin heye, vana
çend rojan li çiya man, jiwanre xeber hat ku sazmana
erzerum ew danezan nedaye ji kêm eqilîya (yûsuf ziya)
pêve.

Turk biwê buyerê hesîyan zêde tirsîyan ku ew û şoreşa
(şêx mehmûd) bigîne hev an tiliya (ingilîz) tê hebe, hema
bê hêvişandin firqa diduyan ji (sêrtê; bi fermanda (general
Elî beg) leşker kişande ser wan, piştî şerên çend rojan her-
çar qumandanên gotî binavê lacîyên siyasî derbazî Îraqê bûn
ingilîz bi terhib ligor siyaseta xwe ew qeubul kirin ji xwarin

geha generalên ingilîz jî ~~NIŞTIMAN~~ varin diçûn, li (bexda) herçar qumandanên jihevre gotin: yusuf ziya - bi nezani û sergermîya xwe dijwarîyê mezin giyande me û sazmanê jî, jiber îro dinabera ingilîz û turk de jibo mosil kêşmekêşek mezin heye em bivê dikarin istifadekî bikin, ku ingilîz me derbazî Kurdistana Îranê ba (simiko) bike, dema ku li Kurdistana bakur şoreşê dest pêkir, hingê emê bi hêzên (simiko) ji aliye wanê deriyek şer li turk bidin vekirin, ingilîz bi siwarî ew derbazî ba (simiko) kirin, lê mexabin bi (simiko) ê ser hişk ew daxwaz bidest nexistin, jîmilê dî diwî hereketê wan turk bi meselê hesîyan.

PÎŞTÎ ku turk biwê nezaniya (yûsif ziya) û hereketê (hekarî) biserê werîsê siyaseta kurd girtin û her tişt naskirin, diwê meha payîza navînde li (erzerum) bişev leşker girte ser mala (xalid beg) ew girtin û deftera navên libatan jî pêre girtin, alahîyek siwarî pêre wê şevê ji erzerum derxistin berê wî dane (bedlîsê), ku (yusuf ziya) jî liwir girtibûn, tavil mehkemekî eskerî ji rutba (xalid beg) kêmîtir bihin zibatan dane çê kirin ku tavaya wan ji usulê mehakeman bê xeber, di zemanek kinde herdûjî (îdam) kirin, tevaya libatên qumîta merkeî jî xwestin lê kesek ji wan neçû, diwan hêzdarîyên eşîrî de hukumeta turk jî nikaribûn herin wan bizor bigirin, sîleh xwestin kesê sîleh jî nedan, hingê (elî saîb) bîn başî bi tabûrek esker ve çû ba xalid (begê hesenî) esker li dor gund hêşt ew û çend zibat çûne oda (xalid beg), bi gumana ku pêre tabûrek esker heye û dor li gund girtîye, bi sertî û ziman dirşjî bi (xalid beg) re peyîvî, jiyekve (xalid

beg) şeşagir ji berxwe kişand û xiste devê wî, xulamên wiji bi xinceran heryek liser serê zabitek li benda gotina (xalid beg) sekinin, ji (eli saîb) re got: zû kaxiz binivis û bi zabitek xwere ji wan eskeran re bişîné divê pênc kilometir ji gund bi dûkevin hej emê weji biginin wan an na hûn tev dimirin, hey ker ma tu nizanî ku kurd liber pirsên ne layîq dest girtî namine û nemaye.

di/1 ŞUBAT 1925/ de wan libatên qumîta merkezî li (çiyayê çanê) kong re dane girê dan ku (şêx seîd) ji tede pardarbûn, diwê kongerê de (şêx seîd) femandariya şoreşê bidestxwe girt, di/11 ŞUBAT 1925/de li (qeza pîran) di nav peyayên şêx û jandirme-ên turk de şer dest pêkir ku bû dest pêka soreşê, wê di birên pêşde bê rohnî kirin,

jibona ku bi awakî sefer ber leşker qada şerê şoreşê di perlimana kemal de, kêşmekêşek mezin çê bû, partiya (mustefa kemal) xeliq parte sî) pîraniya merkezên hukum bi dest xwe girtibûn, tevî ku partiya (tereqî) jîwan bêhtir û kevintir bûnjî, jiwê diktatoriya (kemal) ne razîbûn, jê û pêve partiyek di binavê (cumhûriyet firqesî) hebûn ewjî dijê partî xelq bûn, di /17 TIŞRÎN/ 2/1924/ de dijê wan biyan namekî da bûne belakirin tede didan naskirin ku diwarên civatî û siyasî deji rewşa xelq partîsî nerazî nêmaze jiwê diktatoriya (mustefa kemal), ji wan pêve gelek bir û bêşên ronak û welatîyan tevî rozname-ên (tenîn, millîyet, sibîl-reşad, û gelek dîtir tevde dijê wê diktatoriyê bûn, wan partiyên gotî ne dixwestin ku bi awakî serber leşker here qada şoreşê, lê kemal û (xeliq partîsî) sefer ber dixwestin bidin

çêkirin, lé ji (xeliq partîyê NÛSTIMAN) tevan gotin: di qolordûyên (7 û 8) di kurdistandê esker hene ji jandirman pêve, çî divaye ku em wek: herbek diwêlî sefer ber bidin çêkirin, biwê daxwaza (xeleq) li hember (130) millet wekîlî ji partîyên (cumhûrîya û tereqî) bûn (93) jî hevalên serek wezîr (fethîqyar) wanjî hevaltîya herdu partîyên jor dijê daxwaza sefer ber deng dan, jiber wê çendê partîya generalan û mustefa kemal a (xeliq partîsî) bê havil man, jiber wê çendê ji inqilabek pêve jiwan re daxwaz nema,

Di /28-ŞUBAT-1925/de-mustefa kemal-bi generalan li (çanqaya) civînek eskerî da girêdan, wê şevê pêve diwê civîné de man, dawî biryar bi inqilabê dan, bi hêzên leşkerî girtin ser wê perlimana ku berê şiklîbûn, tevaya mebûsan tevî serek wezî (fethîuqyar) girtin xistin hepsê çewa ku jiwan pêve gelek qumandar girtin jiwanên wek: reûf û kazim û hin siyasî û ronakên ne di daxwaza wande tevde xistin ber mehkemekî eskerî, binavê xiyaneta wetan, bê bijartinek qanûnî (îsmet înono) kirin serek wezîrê bê wezaret, jibona şerê şoreşê bi awakî seferber biryar dan, ji herdu qolordûyên heftan û heştan ku li -diyarbekir û erzerum- bûn ji anedolê jî qolorduya nehan bi fermandarîya -general nacî) kişandin enîya (diyarbekir), ji alahiyên jandirman û çetan pêve (108) hezar leşker kete anîya şer, jiwan û pêve hin leşker héj dihatin biçekên sevil hin jiwan dil ketin destme, me jiwan pirsî gotin: li bajarên anedolê di sahande def û zurna lé didin, emjî bê ku zanibin çîye, em çun ketin wê dilanê, piştî piranî çêbû leşker dorme girtin û em birin şube-

én eskerî û ajotin vir, sîleh danême lé héj em bi çekén xwene, belé biwê inqîlabê jibona qetilama kurd seferber dane çekirin, jibona partiyén hember xweji di hukm de nehélin bé heyatek teşrîfî yanî qanûnî -mustefa kemal- biwan generalan biryar li hin qanûnén jér dan û xistin kiriné wek:

1. bi awakî seferber divé leşker bi sîlehén giran û sivik di uslûbek herbî de leşker dakeve eniyén şoreşê kurd,
2. di /4 adar 1925/ de jibona dijé hukumeta turk binavé xiyaneta weten jibona îdam ceza û nefî qanûnek dane çekirin,
3. qanûnek îdam ceza û nefî qanûnek dane çekirin,
4. di/7 adar 1925/ de ji hin qumandanén eskerî binavé (istiqlal) mehkemesî bé awak û rêyek qanînî yek li (diyar bekir) a dîtir ji bona wan millet wekîlîyén perlimané-serek wezîr fethî oqyar-partiyén jor gotî û hin qumandanan li (anqere) dane sazkin, li herdû mehkeman jî hukum yekcar bûn, temîz, istînaf, tune bûn çewa ku ji girtiyén ber wan herdû mehkeman re, destûr nebûn ji xwere aboqatan bigrin da ku berevaniya wan bikin, dîsya nebûn çewaku kesé diçûne wé mehkemé an qesab xané diwé saeté de îdam an ceza bûn beraet her nebûn, dema wî girtiyî difaa xwe dikirin jî jibona şahidan an tedqîqatê tecîl tune bûn, ligor daxwaza xwe ceza an îdam didane wan, wé mehkemé û ji derve hézén leşkerî her di şewata gundan û qetil ama yekber de ber dewam bûn, wé faşîstîya kes nedî ji (11 adar 1925) heyanî (16 GULAN 1928) diréj kir, ew jenosîtî wé di bir û rûpelén pêşde bèn dîtin,

Piştî wan kuştariyên (700) hezar jin û zaruk û îdamman, ditin ku miletek weke (kurd) Boş bi kuştinê winda nabe, hingê xwest wan ji teqalîdên wanên qewmî wergerînin, li kurdistan berê wergirtina çekan wek-şerwal an şal û şapik û kum û kolosan biwan bidin guhartin, da ku hin méjevan an uryantaliyan dema herin turkiye kurd bi wan teqalîdên wanve nebînin û zanibin ku ne turkin, jibona wê daxwaza na kesane berê (wergitina şerwal, şal şapik) dane nexede (1) kirin ma kum û kolos, jibona ku wêjî bidin rakirin, (mustefa kemal) di gerek xwede di /24 TEBAX 1925/ de li bajarê (qestemonî) şapqe da serê xwe daku ji turkre bibe wergirtinek medenî, jibona wê qebûl kirinê bi akî dûr û dirêj gotarek (2) politikî da û got: ji şapqe péve divê ji serî heya lingan em béne guhartin, diwê gotinê de daxwaz ji şerwal şal û şapikên kurd bûn, lewre ji şapqê péve turk tu çek neguhartin, di /25-KANUN-1-1925/ debi awakî resmî wergirtina şapqê li tevaya ronîşt manên turkiye dane qebûlkirin, kesê nedana serê xwe diwan mehkemên gotî de sé salan bi hepsê hukum dikirin, li hepisxana (nigde) sé mela én turk liba min jibo şapqê di hepsê de bûn, diwê salê de teqwîma koçê resîmî bi teqwîma (zaîndê) dane guhartin, roja yekşemê jî di şuna (înê) kirin ango biwan guhartinan wê nézîgî li medenîyeta awirpa bikin, tevî ku şîara xwe (gur) qebûl kirin,

Piştî wan kirdeyan jiwan bû daxwaz ku di nifûsan de

---

1. nexede (yasaq)e

2. gotar (xitab)e.

navên kurd hin pirsên turkî (soy adî) binavên wanve bidin girêdan, daku bê zanîn ku pêşîyên wan turkbûne ew nav biwanre mayindeye, lewra di nifûsan de navên kurd û turk ji hev cuda bûn, wek: navên kurd (genco qenco, keleş, mîrza, kamîran, sertîp, qulixan, bedirxan, şevgêr, dilawer) û wekevan, ji navên (tûran, durmîş, şakir, takîn, erdoxan) cuda bûn, belê jibona guhartina wan navan jî di/1934/ de ew (soyadî) xistin da îre-ên mufûsan,

Piştî navên kesane guhartina mealimên jiyogirafya jiwanre bû daxuwzek unsurî û bedkarî, véketin di xerîta (21) wilayetên-kurdistan-de navên-çiyân, deşt, navdeşt, çem, newal, kanî, gund, bajaran- ji navên kurdî tevde wergerandin navên turkî, bê bîra wî dilê wanê sitem û bed kar, jixwêre neji kurd re bibêjin: divê asra bîstîde cugrafya (hîvê) hatiye girtin ji çiyayên kurdistan (navê toros) li çiyakî hîvê hatiye ş kirin, emê çewa karibin (600) hezar kilometir mesaha kurdistan livî gog zemînî bidin veşartin?

Lé gelo erebên sûrî jî çewa ew bedkarî û bed exalaqîya turk lixwe qebûl kirin? wanji li cizîra sûrî tevaya navên gund bajaran ji kurdî wergerandin erebî,

MUFETIŞÊ UMÛMÎ ABDÎN UZMEN:

Ji dest pêka (şoreşa şêx seîd) ve ku ew hêzên leşkerên mezin kişîyane enîyên şoreşê û ew mehkemeên eskerîyên jor gotî hatin danînin, di rixwan de (li-diyarbekir) binavê (mufetişê umûlî) liser tevaya wilayet ên-kurdistan (hakimek

mutliq) hate danîn, ji/~~NUŞHIMAN~~/ jêre (ibrahîm telî) dihatin gotin ku bi eslê xwe ereb bûn, piştî wî yekê turk binavê (abdîn uzmen) lişûna wî li (diyabekir) bûn, tevaya malikên muxabiratan biwî mufetişî ve girêdayî bûn, jê û péve tékilî bi hézên leşkerî jî di kirin, çewa ku bi tevayî rakirina ronîştmanên kurd jî hin hereman û nefî kirina (anedolê) ewjî sipartiyê wî bûn.

Jê û péve hukumeta turk jibona ku bi turkan di kesafetan de kesafetek cugrafî bigrin û zmanên kurd jî bi anîna turkan bidin guhartin, dest pêkirin muhacirên (Bulgarya) bi kewt û koman anîn kurdistan, li dor bajaran, réyên şûsa û nézigên eskerî û jandirman jiwanre gund én nimûzicî dane avakirin û ji kisê hukumetê dihatin xwedî kirin, kesê jiwan keçek xwe bidana kurd an jî kurd bi anînyana perekî zêde didane wan jî bona ku bi malabtî tevlîhev bibin ango wê kurd binwanre hîné zimanê turkî bibin, lé piştî çend salan (îsemt paşa) li dor (dyarbekir) çû serdana wan gundan û ji wanre got: gerek we li dor xwe kurd hîné ziman kirine? wan got: yek tenê jiwan hîné zimanê turkî ne bûne lé em hîné zimanê kurdî bûne, hingê-îşmet-got: meruv hîné zimanan bibe ne xirabe, jiber ku jê û péve jêre gotin nebûn.

Biwê daxwaza bedkarî û sitemkarî, wan mufetişan bi awakî res libajar û qesebe-ên kurdistan, emir dan ku çi kesê bi zimanê kurd bi peyîve divê her pîrsek pénc kaxiz ceza bide, biwê danezana dijûn û çepel kesek jî gundan neçûne bajaran, jiber wî qasî-bê xuwarinên wek: -goşt, hék, mirîşk, rûn, mast, penîr û wekewan neçûn bajaran. jî milê dî ézing

û gomur jî jibo şewaté neçu bajaran, xelakî mezin li bajaran çé bú, çewa ku şagirtén dibistanan jî bihevre bi kurdî xeber bidana her yek jiwan deh dar libin lingén wan didan zarukjî neçûne xwendiné, piştî naskirin nikarin biwan awan miletek bidin bişafitin, jé qerîyan,

jiwa kirdeyan péve wî (abdîn uzmen) é nakesane, dest bi rakirina asarén kurd kiribûn, li nav welat digerîyan çî asarén ku bidîna dişikinandin, bé ku exlaqek insanî bikeve faşistî, jiwan asaran li deverén jér wek:

1. di bedena (amed) de binavé (dewleta dostikîya kurd) di kevirde asarek kolandî hebûn, ew kevir jé rakir bir winda kir,

2. li (pira ser çemé bitman) di bilindahîya başûr de jî nivîsarek bi (kurd) ve hebûn, çend silim bi ser hevve girédan yek derxist bi çakûçan ew nivîsar jî tevde şikénand,

3. liser çavîya (dicle) şikeftén (birqlîn) hene ku di zemané jiyîna şikeftande ew der jéderé pêşîyén kurd (hûrî) yane, li ser deriyé şikeftande mezin di kevirde kolandî hin nivîsarén wan zemanan hebûn, liber derîjî (heykelek) hebûn, pénc silim biser hevve dane girédan û pénc sed kaxiz dane yeké ji qeza (licé) binavé (hesoyé perî şané) derket ser wan siliman bi çakûçan ew nivîsar şikénandin û ew heykel jî birin, jiber ku vana ji cî nedihatîn rakirin, én ku karibin bibin dibirin ew nivîsarén beré xirab dikirin û ji nûve binavé xwe werdigerandin û dibirin dixistin (méze xane) én xwe, divî warî de (sûrî û îraq) jî jiwan kirdeyan bi şûnde nemane, **xwendinén cengdarî ji kurd re nexedenc:**

Jiwan zemanan heyani ^{NIŞTIMAN} vé nivîsara/1983/ jî herçar dewletên kurdistan vegirtî ji awan bi awakî ré nadin ku kurd bikevin xwenda gahên herbî, neji dezgedariyên çekên cengdarî, wek (radar, elektirûn, komipotir an firiinde vanî wekevan-eger li hin bajaran bi gumana turk hin ketibin wan xwendegan jî lê jiber ku nifûs li kurdistane rutbeên bilind nadin wan,

TURK JI QEHRAN XWE AVÊTE BEHRAN:

Ji tirsax doza kurd û kurdistan turk weke bizîna ji tirsax bi gurra bibeze, binavê peymanên dostanî xwe davêtin hembêza dewletan, her wekî: di/24 TEBAX 1920/ de peymanek dostanî bi girêdana şeş bendan turk bi rûsyare girêda, di/8 TIŞRIN-I -1920/ de sefirê xwe (general elî fuad) şandin (mosko) di/16 ADAR 1921/ de ew peyman û danîna sînor li herdu perlimanan hate imza kirin, (1),

Di eyûla/1939/ de ji tirsax ku diwê herba (alamn) de ingilîz û firansa li sûrî û îraqê mandater bûn, destên siyasî bidin kurd, di/10 TIŞRIN-I-1939/ binavê parastina derya sipî peymanek bi (ingilîz û firansa) re imza kirin, diwê peymanê de şertê turk jiwan ewbûn ku di hundurê turkiye de tekilîyên siyasî ji awan bi awakî bi (kurd) nekin (2)

---

1. sazmana erzerum) bê ku biwê peyman (turk û rûsya) zanibin di/1924/ de ji rûsya destê alîkarî xwestin,

2. di nav (turk, ingilîz û firansa) de ew peyman hatibûn imza kirin, jibona hin daxwazên xwe-ên siyasî (ingilîz û firansa) her bimereji didan û disandin, (civata xweyîbûn) jî hêvîyek jiwan dikrin!...

Di/18 HEZÎRAN 1941/ de ^{NÛSTÛMAN} (almanya) rejî peymanek imzakirin ku di erdê xwede cî nade leşkergehên ingilîz û firansa, ji (alman) jî xwestin ku awan bi awakî tékilî bikurd nakin, di/1942/ fon papîn- sefirê almanya-ê li-anqera- ji-îsmet paşa) re got: hûn dibînin leşkerên (almanya) serîkî giyaye (setalîn girad) û seryê dî (li-elemeyin) basik vedayê, hûn ji çi didirsin ku bi mere nakevin herbê? serek cumhûr (îsmet) lê vegerand û got: eger di rix wede tufenga me biteqe (kurdistana) mezin çê dibe, çewa ku siyasîyên kurd jî liwê digerin, çewa ku jîwan hisabatên gotî du peymanên (mondros) yek di/KANÛN-1-1918/ de a dîtir di/20 TEMÛZ 1936/ de jibo teng ava (derdenî) hate imzakirin, daku di zemanê herbê de ew boxaz bikeve bin nérevanya awirpîyan,

Di nav wê cenga cîhanê a diduyan de ku li herçar muqatîeên kurdistan, pêderpê şoreş û diwarên xebatên siyasî de jî, mesela kurd ji mentiqî bû dozêk beynel mehel, li (surî û libnan) kovar û rozname ên kurd bi doza kurd û kurdistan ve bi awakî resmî dihatin belakirin û digihan dirêjî û firehîya erdê kurdistan, jê û péve gelek nivîsar bi zimanên ecnebî dihatin tercime kirin, di/1946/ li kurdistana (îran) car a -pêşîn bûn ku li (mehabad cumhûriyeta kurd) hate îlan kirin, jiber wan **çendan di /4 NÎSAN 1949/ de turk keta (peymanana nato),**

* * *

NIŞTIMAN

BIRÊ PÊNCAN

NIŞTIMAN

BİRİNCİ BAKIM

**JI SAZMANA ERZERUM BI DOZA MAFÊ
KURD
RABÛNA ŞOREŞA ŞÊX SEÎD EFENDÎ**

Her wekî ji her xwenda nemaze ji her méjevanî re xweş diyare ku di cenga cihané a pêşîn de, vegirtina împiratoryîa (dewleta usmanî) li rojhelatê navîn û aferîqa xerite-ên zemînî û cugrafîyên menatîqan hatin guhartin, ligor daxwaz û mesalihên dewletên empiryalî gelek dewletên piçûk û mezin derketin ser meserehên siysîa û ketin ber mirêxa tarîxé, ew nejadén ku bé dezgedarén xwe wan dewletên empiryalî nikaribûn û nizanîbûn dewletek bidin saz kirin, çewa ku serkar û karmende-ên wan jiwé daxwazé re ne pêkarbûn, belé wan dezgedarén gotî jibona gerandina karé wané welatî wek: zarûkén dibistanan ew hîné kar gerandina hukum nîzam û qanûn kirin, diwé piyankoya diwêlfde tek û tenha nejadé kurd bi kurdistana mezinve ji du bindestiyên turk û îran péve ketin bin sîdarîyên (surî û îraq) ku herdûjî di bin sîdarîyên (ingilîz û firansa) de giriftar bûn, ji du parçe én gotî én xerîta kurdistan wek: xalîya eywana kesra- bi çar parçan hate parkirin ku téra xurcikek li (rewan) para (êrmen) jî ket, belé ji nav wé dûxana herbé em tené bi çekén sipî û di dest siyasiyên kurd de defterek sipî bé hesab û bé mafek kesane di cihan de man!...

Serdarê Şoreşa 1925 an şêx seîd.

Tevî ku jibona xweserî ya xwe kurd ji/1500/ her û bi emaret û şoreşan ve rabûbûn, çewa ku ew cenga cîhanjî li kurdistan hatibûn vekirin, ji her miletên cihanê zêdetir diwê cenga dûjehî de kurd tede mal û can danîbûn, diwarên xebatên siyasîde jî her wekî li rûpela(139)hatîye zanîn ku ji /1908/ ve pêderpê sazmanên siyasî dabûne girêdan, di/1920/ de doza xwe giyandine sazmanên diwêlî û civatên aşîtiya wê herbê, tevî ku ew dewletên nûder jiwan xebatan tevan bê par bûnjî giyane wê serfirazîya bê xebat, biwê hendesa siyasetên dewletên empiryalî liher derên kurdistan nejadê kurd dihejîyan, çewa ku li hember wê sitemkarîya (peymana lozan), li heremê (sêwasê) kurdên (koç kerî) bi şoreşêve rabûn, li kurdistana başûrî (şêx mehmed) li hember (ingilîz) di şoreşek xûnder de bûn, li îranê serekê eşîra şikak (simiko) bi doza mafê xwe ê qewmî û tarîxî ve li hember (riza şah) di şerên giran de bûn, jê û péve liher derî siyasî û ronakên kurd bê sekin lihev digeriyan, bikeser ji hevre digotin: ew nejadên ku bi her xesaîs û seykløjîyên xweve jime kêmîtir bibin dewlet em kurdên xwedî tarîxî û hezaretek kevin di welatê xwede dîl û bin dest bimînin!... ma jimer mirinek bi ezîzî ne cétire ji jiyînek rezilî lo!

her wekî li rûpela (139) hatîye naskirin, navên wan ronak û sazmanên kurdên li (Sitenbol), biwê waqîî tarîxî jiwanre zêdetir rojek matem bûn, jiber ku ew numayende-ên wanên ku çûbûne (peymana sévir) di a (lozan) de nebûne parder, wê peymana ku dewletên empiryalî ji bona mesalihên xwe ên sitemkarî mafê kurd dabûne

binlingan (1) qumîta **NIŞTİMÂN** kemal jî binavê (turk cumhûriyet) dane îlan kirin, biwan buyerên tarîxî êdî ew sazmanên (Sitenbol) é nikaribûn liwir xwe ji setemkarîya wê cumhûriyeta nû peyda bi parêzin ku di erdê kurdistan û nav hézdarî ya giranî û piranîya kurd de malikên xebatê bidin vekirin, biwê armancê jiwan ronakên (Sitenbol) é (serekê sazmanên-kurd tealî û tereqî-kurê şêx ubeîdulahê nehri-evdulqadir efendî), bi wasîta (elî riza-kurê-şêx seîd efendî) ku diwarê bazirgan î de kerîyên pez dibirin bazar gehên sitenbolê- li duxana (fethulah efendî) dît û évarê li mala (fethulah efendî) pére kete civîné û jêre got:

- ji bavê xwere béje:-evdulqadir-gotîye: livir jimere réya xebatê nema, me divê tu bi zanîna xwe li kurdistan, bi hin kesên zana û ji da xuwarzere pékar sazmanek siyasî û armancdar bide sazkirin, çewa ku em wê hîmetê téde dibî-nin-herwekî ew sazman li (erzerum) bi (serekîya alahî qumandanê eskerî-xalid beg cibirî) hatîye derbaz kirin, çewa ku wê di bergeha jêrde ji béhtir bé rohnî kirin,

LI ERZERUM SAZMANA BEREVANÎYA MAFÊ KURD:

Di dawîya sala/1922/ yan û dest péka/1923/ de ew sazmana

---

1. dibin wê perda sitem û van nivisaran de bir hatinêde min digot eger mesalihên leşker gehên roj helat û roj ava bi awakî huqûqî û edebî bîra mafê (30) milyûn kurd di xerîtekkî (600) hezar kilometir de nebin, welatê me di navbera (qafqa derya sipî û xelîc) deji siyaseta xwere xetek antîmanyatik bibinin, lê karibin liber hukê zeman û tetewirên siyasî her û her me welê dil û bé huqûqê insani bihélin?

jorgotî li kurdistan bakur roj ava li bajaré (erzerum-bi-serekîya (xalid beg-cibiri) pêk hat, sazman ne di teşkilata partîyek lê herekete binavé qewmîyeta kurd û doza huqé siyasî bûn, jiber ku diwî zemanîde kurd di nîzamén eşayîrî û reşek bîroqîratî de bûn, jiber wî qasî jî xwenda én bilind û ronakan zêdetir, qumita merkezîya sazmané jî hin mezinén rûhî wek şêx û melan péve, tevde serekén eşîran û qumandanén leşkerén milişya pêk hatibûn, didest wan qumandanan de jî cengawîrén hézén eşîrî peve, di xwendegahén cegdarîya -sitenbol- da jî dewre dîtî ûçar- salan li derbendé qafqasya li hember leşkerén (qeyser) şervanîbûn, belé piranîya hézén şoreşgîrén (şêx seîd) jiwan pêk hatibûn, ji/1923- 1924/ ligor progirama xwe di bername-én xebaté de begehén fireh di nav welatîyan de dane berxwe, çewa ku di rûpela (33) de hate gotin jibona şiyar kiriné û berhev kirina imzan li her derén kurdistan digêrîyan, jibona pêk anîna şoreşé,

Di/1924/ de wé sazmana (erzerum) gongiréseke dane girêdan ku a pêşîn bûn, diwé kongirésa tarîxî de awir li siyaseta derve vedan, jibona rojén pêş û berevanî xwestin destek alîkarî û dewletek hevalbend bi destxin, diwan guft û goyan de, hinan gotin: em li-sûrî-xwe bigînin (firansa), hinan gotin: li-îraqé em xwe bigînin (ingilîz) didoyan jiwan gotin: vaye (rûsya) nézîgtir bi sînoré meveye, hingé tevan bi yek dengî li herdûyan rabûn û gotin: rûs dewletek bê dîne em tu hévî jê nakin, diwé civîné de (şêx seîd) jî ronîştî bûn, got: hinan ingilîz hinan firansa gotin: kesek jiwe nexeyîdîn, lê dema ku wan behsa rûsya kir hûn zivêr hûn, hûn di warek siyasî de

dostanî û alîkarîyek diwê li dixwazin, hingê çi têkilîya we bi dîne dewletan heye? -şêx-jî bé ku zanibe di/1920/ de (rûsya û turk) li (gumrîyé) peymanek dostanî bi hev re imza kirine, dest nadên wan,

lé liser gotina (şêx seîd) kongirê daxwaz namakî bi tede ên jêr nivîsîn, siwarek bi siwarî li sînore (gurdistan bajarê ahîska) derbez bû da civata karê wanê derve (KAMISARYA) ku nivîsar evbûn:

-hûn bi cigrafîya kurdistan ve dewletek hem sînoren me û ji her dewletên awripî çêtir mesele û tarîxa me nasdikin, çewa ku ji ersa (19) ve hûn pêdarpê şoreşên mejî yeko yeko dizanin, jê û péve dîsa hûn dizanin ku miletek xerîb, di bawer mendîya islamî de ji (mengolya) der bazî welatê me bûne, lime hukumdikin, sitemkarîyek welê ku bawerî bi huqûqê me-ê nejadî û tarîxî jî nayînin, dixwazin me di welatê mede asîmilasyon bikin, heya nahêlin ku em bi zimanê xwe-ên maderî bixûnin û binivîsin, ji tevaya mafê insanî em bé par kirine, diwarên civatî û abûrî dejî her û her dijwarînen mezin digînin me, aydiyolojiya we alî karê miletên bin destte, dema em bi doza xwe ve rabin, hingê em hévî ya alîkarîyên siyasî ji we dikin, berî kutahîya nivîsarê em ihtîrama xwe ji were pêşkêş dikin, çav nêrên bersîfa wene, jibona civînek zeman û mekan sipatrîyé weye, biwê daxwazê bersîfa wan ev bûn -em dizanin hûn nejadê arî koka roj helatê nêvînin, ji ezmîne-ên dûrve hûn diwê etnogirafîyê de her mayinde, ji milêdî em dizanin ku di welatê xwede sitemberin kesek nikare vé inkar bike, lé em

tékilî bi hunduré hin dewletê, nakin, çewa ji destek
alikariya siyasi re jî em ne amandene, lé dema ku hûn bi
doza mafé xweve rabin em alik arîya hukumeta turk jî li
hember we nakin,-

Piştî wa bersifa rûsya ber bi tu dewletek dîve neçûn, baw-
erî bi nefsa xweya zatî anîn, tékiliya tu dewletî bi tu awayî
biwé soreşé nebûn, ji doza mafé xwe-é qewmî û tarîxî péve
jiwanre tu daxwaz nebûn, çewa ku her şoreşên kurd bi dax-
waza xweve rabûne,

ÇIMA BERÎ PROGIRAMA BIRYAR DAYÎ ŞOREŞ ÇÊ BÛ?

Her wekî ligor di rûpela (222) hatiya zanîn ku di /1916/de
dema (rûsya) çar wilayetên kurdistan vegirtin, hingé dakete
(hekarî) liwir weke (ermen) silah da (file-én nestûrî) yén
wir, di /1924/ de jibona mesela (mosil) ku turk leşker
kişande cizîré û hekarî hingé jiwan (nesturî yan) sîleh xwest,
wan sîleh nedan jiber wî qasî ji qolordûya heftan a li (diyar-
bekir) leşker kişîya şeré wan nestorîyan, ku tabûr û bilik
piraniya wan kurd û qumandanên wanjî kurd én wek: bin-
başiyé erkanî ihsan nûrî (1) yûzabşî-tefiq cemil, rasim, xur-
şîd, milazim gelek bûn ji wan (riza) biré (yusuf ziya) û gelek
zibatên sefjî nebûn, her wekî li jor derbaz bûye, ku diwan

---

1. ew binbaşî (ihsan nûrî) bûn ku ji/1929-1931/ femandariya şoreşa -ARARAT- bi
dest xwe girtibûn, di/1976/ tehran bi hingaftina motosikil hate kuştin-esbabek siyasi
an qeder, nehate zanîn.

eyaman de mebûsé (bedlîs yusuf ziya) ji (sitenbol) hatibûn, liwir hin partiyên dijé (mustefa kemel) én weke: (ittihad tereqi, (cumhûriye) û hin hevalbendén sultanen bi fortén va la seré wî dagirtibûn ku ewé jî di nézig de liber hukmé (kernalîstî) rubin, wîjî bawer kiribûn, bé ku zanibe turkén anedolé ji zemanek dûrve ji hézdarîyén sîleh û şoreşgîrî ketine, belé (yusuf ziya) bi xudbînî û sergermêyek tekane ji bira-é xwe (milazim riza) re namekî bidest dişîne û dibêje: xwe hazirbikin (riza) wé nivîsaré dide (ihsan nûrî) ewjî bawer dike ku ew danezan ji qumîta merkeziya (erzerum)e, biwê gumané herçar qumandanén gotî bi navé muneweré leşkerén xwe kişandin çiyayén hekarî én (çele mîrg û beytulşebab) piştî çend rojan ji wanre xeber hat ku ew danezana (yusuf ziya) xeletek mezin bûye, lé ji firqa didûyan a li (sérté) bi fermana general elî leşker Kişandin serwan, piştî şerek ne dirêj herçar qumandanén kurd bi navé laciyan siyasî derbazî-îraqé-bûn, ku hingé-ingilîz- lé mandater bûn, dinav -ingilîz û turk-de liser (mosil) kêsmekeşek mezin hebûn, di polilitkia siyasî de ingilîz ne tené qebûl kirin, lé zede liwan werhatin, ji (mosil) birin (bêxda) xuwarina wan û (generalén ingilîz) yek bûn, lé heşé wan jîwan bi şûnde biwé xeleta (yûsuf ziya) li dest péka şoreşek bûn, bi daxwaza ku karibin ji alîkariya şoreşere hézek dîtir bi destxin, ji (ingilîz) re gotina: vé ketina agiré şoreşek li turkiye liser rojane, emjî diwé sazmané de azane dixuwazin bigîne kurdîstana (îrané ba-simiko), ligor wî zemanî ji siyaseta-ingilîz- re lé werbûn ku seré turk bikeve géjanîyan, lé jére nebû

daxuwaz ku ji şoreşere bibe alikar, ku biwê dazêve (şêx mehumd) pére şervanî bûn, ^{NİSTIMAN} lê daxwaza herçar qumandanên kurd qebûl kir (16) hezar dînar jî dane wan û bi jêpên xwe-ên eskerî ew derbaz kirin ba (ismaîl axayê şikakî), berî ku herin ba (simiko) xwestin bigîjin (şêx mehumd) îngiliz-ew rê ne dawan û got: (şêx mehumd) dostê turkane hûnê çewa herin bawî, jiberwê çendê çûna ba (simiko) jiwanre bû daxwaza yekemîn, lê sed mexabin piştî ku di/11 ADAR 1925/ de (şoreşa şêx seîd) dest pêkir, wan herçaran jî simikore gotin: divê emjî ji heremê (wan) é derîkî şer li (turk) bidin vekirin, lê bi tu awayî (simiko) qanî nekirin (1).

GIRTINA XALID BEG SEBEBÊ DESTPÊKA ŞOREŞÊ

Belê ligor progirama şoreşê destpêka şoreşê wê dawîya gulanê bûna, lê wê buyera hekarê turk li veşartîyên saz- manê şiyar kirin wek: té gotin: gule-é ku ji devê tufengê der- ket dîsa venagere wê qawanê, piştî ew qumandan cderbazî îraqê bûn, tawil bé hévişandin şevê li (erzerum) leşkerên qolordûya heştan girte ser mala (xalid beg) ew girtin, deftera navên (libatan) jî pére, diwê şevêde alahîyek siwarî lidore berîwî dane (bedlîs) çewa ku (yusuf ziya, hacî mûsbegê xûtî) û hinédî jî li (bedlîsê girtibûn,)

Diwê réwîngîyê de li heremê (lela melazgir) karwanek (heyderan) libergeha wan derbaz dibûn, (xalid beg) bi

---

1. jiwan qumanda nan ev danezan jî devê (yûzbaşî tewfiq cemil) jimîre date zanîn-

NIŞTIMAN

General Khalid begê cibrî.

zimané kurdî jiwanre got: NIŞTIMAN

- Silavén min li (saleh beg) bikin, ez bé xercîme bila minre (500) ka xizén tek tek û nû jiminre bişîne va ez derim (bedlîs) é, salih beg ae li mal bûn wan karwanan évaré li dîwané ji (huseyîn paşa) re gotin:

- (Xalid beg) wek girtî xuyabûn, siwar û lidorwî sowarîyén leşkerén turk jimer got: va min dibin bedlîs bila (salih beg) jiminre (500) sed kaxiz én nû tek tek bişîne - bé ku -huseyin paşa) bîrek mana pirsé bibe got:

- ha ha kenîya û got: xalid beg-doza meznatîya kurd û kurdistanek dike, di berîka wîde pencsed nîna- şeva dîtir kuré wî (salih beg hate mal, jére got: salih, hevalé te-xalid begé cibrî) li kela melazgir weke girtîbe lidor wî gelek siwarîyén turk dibirin (bedlîs)é ji karwanên mere gotîbe: bila saleh ji min re (500) kaxizén tek tek û nu bişîne. (salih beg) gazîwan karwanan kir û pirsî kingé bûn? wan got: pér bûn, salih beg, bi herdû destan liseré xweda û histiran ji çavén wî rézkir zivîrî ser û got: ango tujî generalek milişayî ma te çewa nas nekir ku ew péncased kaxizén nû tek tek-yanî xortén cengawir bişîne péşîya me- lé sed mexabin û hezar keser giyandin (bedlîsé), belé bexté reş eger hingé (saleh beg) li mal bûna (xalid beg) jiwan digirtin

Her wekî li deverén dî gotin derbaz bûye, li (bedlîs) çend zibatén ji rutba (xalid beg) piçûktir û ji uslûbén mukeman jî béxeber ew mehkeme dikin, çewa jére destûra gitina awqatek jî nedan, jiber ku mehkeme bé qanûn bûn, bi awakî şiklî çend rojan wek listikek komîdyakî diramî biwan

re çend civin girêdan û dawî li îdama (xalid beg û yusuf ziya) biryar dan li gesticînek bedlisê ciyê wê qetil ama (ahmed milk) herdû bi derve kirin, piştî hingê ligor deftera girtî libatên wê sazmanê tevde xwestin ku yek jiwan (şêx seîd), lê kesek bi daxwaza wanve ne çûn, her kes li nav eşîrên xwe man, turkji nikaribûn here wan bîzor destî bigre, çewa ku ew daxwaza zorkerî li nav eşîra (hesenan) biwan da zanîn,

Piştî ku ji girtina azayên sazmanê bê hévî bûn, naskirin ku biwê hêzdarîya skilehên eşîran tu havilan bi destxin, hingê ji te vava eşayîrên kurd sîleh xwesin, lê tevaya eşayîran bi sertî bersifa ne dayîna sîleh dane turk, ji qolordûya erzerum (bînbaşî elî saîb) (1) bi leqeba (kel elî beg) ku raspotînek kemal bûn, bi hezar leşkerî çû gundê (xalid beg)ê -hesenî), biwî leşkerî dor li gund péça çend zabit pére çû dîwana (xalid beg), ji dest hilanîné bikeve, (elî saîb) bi hêrs û dengê eskerî ji -xalid beg-re got: xalid em jiwe sîleh dixuwazin hûn goyên xwe kehir dikin, bê virda û wêda divê tu tevaya sîlehên eşîra xwe binî û teslîm, an na emê te én wekete edeb bikin, biwê ziman dirêjîyê (xalid beg) şeşegir jiber xwe kişand û xiste devê wi got: hey serserîyê bê edeb tu lihember kî dipeyîvî? ezê nuho mejîyê te bikim dew, zibatên hevalên wî bi hev re got: xalid beg em ji te rica dikin, elî saîb ne bi heşê xweye berî em bigîne vêr eraq vexuwar, xalid beg deng li peyayên xwe kir û got: van tevan

1 ew-elî saîb) di/1925/ mudeî mehkema eskerîya (istiqlal) bûn, di wan sê salan de bi deh hezaran kurd îdam kirin, çewa ku ew (xalid) beg bixweji îdam kir, lê ew gunahê ku (xalid beg) di/1916/ de esrarê (şêx seîd û evdurezaq beg) dane (nûrî weysî) hingê xwest ku bi destê turk xwe û milletê xwe bide îdam kirin.

bigrin, her peyaki liser zabiteknîştîman û û bi pêsîra wan girtin piştawan li dîwar dan, xalid beg jêre got: ji leşkerên xwere kaxiz binivse û bişîne bila gund pênc kilometir dûr Kevin, hûnêjê bigîne wan an em divirde we tevan biser hevde bikujin, çewa ku yek tenêjî ji eskerên wejî xilas nabe, (elî seîb) tavil jiwan zibatên bi leşker re nivîsî ku divê hûn ji dor gund dûrkevin bidin ser rêya (erzerum) emjî digîne we, piştî ew leşker ketin ser rêya erzerum paşê jiwanre gotin: rabin siktirbin, bi peyatî çûn giyane esekerên xwe, piştî giyane erzerom ew serpehatiya xwe ji-general kazim-re danezanîn, lê tu hereke general çê nebû,

Piştî îdama (xalid begê cibirî û yusuf ziya) tevaya azayên sazmanê xwestin kesek goh liwan nekir, a diduyan bi berhev kirina sîleh ve rabûn biwê daxwazê jî tu havil bi dest nexistin, tevaya eşîran welê bi sertî birsifa wan dan, jiwê payîza navîn heyanî meha şubatê turk û kurd herdû jî bê tevger man, heryek jiwan li keyis û fesalek digeriyan, nemaze dinav wan azayên qumîta merkezî de zêdetir dayîn û sendin û şewirên siyasî hebûn, ku civînek mezin jiwanre divabûn,

KONGIRISA ÇIYAYÊ ÇANÊ (1)

Di/I-ŞUBAT- 1925/ de ji azayên-sazmana ezerum- rona-

1. çiyayê çanê) li kurdîstana bakur roj ava dikeve (cebeqçûr) kevîya bakurê (ferat), bakur roj avayê (mûşê) di nav eşîrên zaz deye, gundek şêxane) çewa ku-ceger xûnwerin rabin gelî şêxên dî çanê - binêrin hûn livê axir zemanê- jiwan şêxên çanê (12) de kes li-diyarbekir- îdam kirin.

X / kén siyasî, qumandanén milişya, serekén eşîran, dinavwan de hin şex û mela- ^{NISTIMAN} jî neziği (300) kesî li (Çiyayê çanê) kongirisek siyasî û tarîxî hate girêdan di gotin daxwaz û biyaran de, wê civîné séroj dirêj kir, zêde é nivî gotin: divê em heryek di mentîqe-ên xwede bi serkarén hukumeta turk re bidin û bistînin gumana hereketek me ji heşê wan dûrxin, heyani ku em bigîjin zemanê berê biryar dayî dawîya meha gûlanê, ji bona ku niho leşker nekişînin van navçeyan, diwan guft û goyan de, (şex seîd) liwan guhdar bûn, lewre di sazmanê de (şex seîd) azakî fexrî bûn, diwê hindavê de rabû serxwe bi hêrsek mérxasî û şoreş girî gotar da û got:

Gelî ronak qumandanén milişya û serekén eşîran, livir we sistîya xwe da zanîn piştî ku turk bi serê werîs girtîye ji nû û para hûn dixuwazin bêjîngê bikin perde liber ronahiya rojê, ne turk lé hûn dixwazin nefsa bixapînin, eger em bivan sistîyan xwe bispêrin gumanên we én gotî turk xwe bi gumanan nagirin, wê weke (êrmen) we bi jin û zarukanv e bidin ber sungûyên memedcikan, ji milê dî çewa hûn vé bé bextîya tarîxî lixwe qiyas dikin, ku serekê sazmana we tevî yusuf ziya girtin biwî xesaisê xweyé mengolî bi darve kirin, em ji nûve xwe ji daxwazaê bi şûnde bidin hingê emé li hember millet û tarîxé çi bersifé bidin? tevî ku mérxasî cengawirî û sekmanî gedé wene, bé daxwaza siyasî we çar salan şerê leşkerén qeyser kir, lé gelo çima hûn nikarin bikevin berevaniya namûs şerefa xwe? di nav wede ez meruvek kal umré min diser hefté salîreye û di dest mindeji tesbîh, vaye min tesbîh avét û rahişte tufengé, mal zarûkén min jiwe béhtirin, diréya mafé milleté xwede ez tevan fida dikim, her

wekî xanî fermayîş kirîye: NIŞTIMAN

bê ceng û cudal bê tehewir - qer vî şuxulî mekin tesewur-
- ya qenc ewe ku em siwarbin - bi sileh û barbin - bê ceng û
cudal bê tehewir - qet vî şuxulî mekin tesewur

- caran û cewşenan di berkin- miqfar û zinferan liser kin
- guzan bihejînin û rîman bi bazînin- ev renga memê ji mîr
bixwazin

- wer mayî musur liser înadê- emdê bigirin rengê cihadê,
- buhtan bigirne reqîs û govend- da bêne temaşayê şeker
xwend,

Biwan halan û nav tédanen (şêx seîd) ew telpe-én ewrê ✕
sistî û tirsê ji ezmanê wê civîné hate réjkirin, jinûve bi
dilgermî ketine civîné di dayîn û sendinan de ev bername
dane berxwe- di biryara pêşînde (şêx seîd) bi fermanariya
şoreşê biyar dan û cedwela jêr dane ber:

1. ji qumîta merkezîya sazmanê péve qumîta cengdarî dane
çêkirin,
2. liber bêşên siyasî tektîkên xebatê û cedwela kirinê danîn,
3. jibona yektîya xebatê pêkanîna aşîtiyê di nav eşîran de,
4. jibona şiyarî û hazirîyê gera şêx seîd di nav welat de,

GERA ŞÊX SEÎD

(300) peyayên cengawir di paraztina (şêx seîd)de derkete
gera nav welat, ew qeza û nahye-én ku di nav hézdarîyên
eşîran de, turk nikare tékili biwan bike, piştî gera wan here-
man û pelandina millet û serekên eşîran, wê dîsa vegriyana
wargeha berê diwê gerê de çî havil bi dest xist wê bidana

qumîta merkezi a çiy^{NIŞTÎMAN}é, hingé héj biyar li zeman û mekané şoreşe bidin, bergeha wé gerê ev dever bûn:

- wilayetdara yenî, qeza licé, héné, pîran, erxenî, eglé, palo, çewlik- jiwir dîsa vedigeriyan wargeha jé çûyî ku (çiyayé çane) bûn,

1. didestpêkapêşinde bi-300- peya én bi sîleh sîleh berbi başûr deweke (wilayeta dara yenî) (1) li mala (hacî îsmâil axa) peya bû, ku sereké eşîra (yexkîg) tevde dinbilî bûn, leşker û jandirme-én turk nikaribûn tékilî biwan bikin, liwî sereké eşîra (zikté selîm axa) alahî qumandané milişya kurê (îsmâil axa) yosif axa ewjî qumadanê milişya, jê péve (sadiq begé madrag bînbaşiyé milişya-mehmed begé xeribé) û hin serek û qumandanén dîtir bi (şéx seîd) re ketin civîné,

2. jiwir beri başûrve, li mala (emeré faro) bînbaşiyé milişya û sere eşîra-botîyan peya bû, liwir jî (heyderé emeré sadiq- bînbaşî û sereké eşîra-tewsela- sereké eşîra-mistan û hinén dîtir pére ketin civîné û bi daxwazé ve li nefsa xwe biryardan.

3. jiwir ber bi başûr dakete (qeza licé) li mala (heqî beg) peya bû, liwir ez giyame wan, liwirjî mîrekén (licé) péve tevaya serekén eşîra (zirik) ku-licé, hezro û héné- ew sé qeza tevde zirike, biwan rejî kete civînen derî girtî, liwir (qaîmeqam) jî hate ziyaretîya (şéx seîd), ku daxwaza wî

---

1. dar yeni-dikeve keviya royé-ferat-hingé wîlayet bûn (niho bi na vé nû (bin gul) kirinê wîlayet ku kurd jére (çolek) dibéjin.

gotin: digem ma amede, ez bi wan re siwar bûm em çûne ba (ihsan nûrî), nivîsarek ji emîr cengê tehran dane wî ku divê hûn sîlehên xwe teslîmê leşkerên îran bikin, ihsan nûrî bersif nivîsê da wan tède gotibûn:

- Em nehatine ku di îran de liber we asê bibin, me heqê lacitî ji we xwest we neda, tevî ku hem nejadên mene û dizanibûn nêzîgê niv milyon jin û zaruk ji birçînan dimrin, me xwe li ser we ferzîkr, em nêzîgê sînorin û leşkerên turk lihember çavên me sînor dagirtine, em livir sîleh daynin û hûn me bispêrin turk me tevan biser hevde dikuje, çewa ku hûn biwê kuştina çemê zîlan dizanin, rê bidin me em bigîjin bajarên weke: (Mako, kelaxwey, Rizaîye an Mehabet) emê tevaya sîlehên xwe bicarek bispêrin we - biwê birsifê vegeriyan çûn,

Roja dî sibehê me nêrî ku leşkerên îran hawî dorên wan gundan li me pêçane, dîsa deng lime kirin ku sîleh teslîm bikin, dîsa bersifa berê dane wan û dest bi şer kirin, em û gundî bi hev re gulle baran kirin, gulle - ên topan li xanîyan diketin ew gundîyên belengazî bimere dihatin kuştin, em sê rojan di nav wê qijvijêde man, li hawîdorên me laş û birîndarên jin û zarukên me û wan gundîyên îranê li erdê bûn, lidor (50) kesên ku ji başûrê çiyayê (toros) - em giyabûne nav şoreşê, me ji kurdên îran xortek rêhber peyda kir, di erdê îran de bişev em berbi başûrve daketin, sê şevan em giyane sînorê - wanê ji wir em dîsa derbazî welat bûn, herkesê jime berê xwe dane ciyên xwe giyane nav wan mefreze - ên ku ji nav wan çûbûn, ên ku belewela liher derên welat di cengdarîya kumandosî de bûn,

Pisqreba Pirane
11.7.1925

(farqînim), lé ne weke ^{NIŞTIRMAN} end sert, jibona ihtîrama (şéx) niho jiwan biqerin, piştî em jivir çûn destê hukumet é dirêje hûn dikarin wan bigrin, bi tu awayî çawîş razî nebû, min ji hevalanre got: bila bibin, lé (neboyé keleş) (1) ewjî ji çawîş serttir dema (çawîş) rahişte milé wan herdû mehkûman û liwan da hingé nebo jî tufeng xiste singé çawîş û kuşt, jandirme berbi merkeza xwe revîyan tavil giyame ba (şéx) min jére buyer da zanîn, şéx gelek ji buyeré zivér bû û got ev çi nezaniye, ji bira-é xwere got: zû xwe bigîne ba zabité wan û jére béje: emé herdû mehkûman tevi (nebo) pispèrrin we, lé dema (şéx evdurehîm) nézîgé merkeza wan bû, tufeng berdane wî (şéx) gazî kir û got: em tén biwere bipeyîvin neku şeré xwe bikin, lé neseकिन du peyayén bi (şéx) re birindar kirin, ji hawîdor peyan merkez a jandirman kirin amnc, her çendî (şéx) gazî wanjî kir tu féde ne da hin jiwan hatin kuştin én dîtr xwe teslîm kirin, lé mesele xira bû, biwé sergermîya çawîş û sertîya (neboyé keleş) ré li pêşîya wé gera (şéx seîd) hate girtin, bé ku em bigîjin (erxenî, egil, palo û çolek), em bi şûnde vegriyan héné, jiwir gundé me û mala emeré faro û ji wir (şéx seîd) payayén pére çûne (dara yenî) bû dest péka şoreşé.

---

1. neboyé keleş) li nav eşîra cibirir: û hesenan binav û deng bûn. roja (şéx seîd) jî (kela xinûsé) bider ketibûn, é pêşin ewbûn ku giyabûn (şéx) ku ji şéx re zéde fedakar bûn,

NIŞTIMAN

BİRÊ ŞEŞAN

NIŞTIMAN

NIŞTIMAN

**DESTPÊKA ŞOREŞA ŞÊX SEÎD
EFENDÎ**

Her wekî li jor hate gotin: di/11-ŞUBAT-1925/ ku li (pîran) te-qîya (şêx seîd) vegeerîya (wilayeta dara yenî), liwir ew qumîta wana merkezî a li (çiyayê çanê) ewjî giyane wî, liwir sazmanek cengdarî û enîyên şervanî dane vekirin, diwan sé şev û du rojande (şêx seîd) tenê çar saetan raza, li hember leşkerên turk enîyên jêr dane vekirin:

A- enîya (palo û xarpêt)-18-hezar şoreşgîr bi fermandarîya alahî qumandanê milişya (şêx şerîf) dane vekirin,

B- enîya (varto) bi fermanderîya (baba beg) û qumandanên wek (evdula hé melekan, elîriza kurê şêx seîd, xelîlé xeto û hinên dîtir bi (12) hezar şoreşgiranve, navbir xistin réya (mûş û erzerum),

C- enîya (diyarbekir) (20) hezar şoreş-gîr bûn, (10) hezar li roj hel té -dicle- bi fermandarî (heqî begé licî) (10) hezar roj avayê dicle- bi fermandarîya (emeré faro) bûn, biwan her yeké re jî gel zibatên dîtir hebûn, ku tevan di leşkerîya milişya de terbîye dîtibûn, ev enî li hember qolorduya heftan bûn,

D- enîya paxir medan, (7) hezar şoreşgîr bi fermana (şêx evdurehîm) bira-é (şêx seîd) pére (kemal feyzî, mîre-é sadiq) û hinên dî muste şar hebûn, ku ewjî li hember qolordûya heftan bûn,

H- enîya silîvan- bi fermande (şêx şemsedîn) pére hin serek û ronak ji eşîrên silif şêx dodan û sînan -hebûn, şoreş-gîrên wé enîyéjî (10) hezar bûn, diwan her şeş enîyande lidor (70) hezar şoreşgîr di berevanîya mafé kurd de şervanî bûn, ew enî tevde li erdê rast liser uslûbek herbek diwêlî şer dabûne vekirin, (1)

Ew enîyên gotî tevde hatibûn teşkîl kirin lé héj neketibûn wan enîyên gotî (şêx seîd) jî héj dane ketibûne welaté me, di/7-ŞUBATÊ de ji héné poste biwanre mehkûmek kelepçe kirî du jandirme pére dibirin licé, di nav gundé mede derbaz dibûn, me ji hevre got: her diz û xwedî yé mal bihev hesîyane emé çima vana di ser xwer derbaz bikin, me herdû jandirme tevî posté girtin, é girtî (evdulahé şêx elijî) berda ew jandirme şandin (dara yenî) ba (şêx seîd),

Pişti pénc rojan jimere xeber hat ku alahîyek siwarî ji (diyarbekir) tén wé herin (qeza licé), gundéme û sé gundî-nén dîtir em çûne deşta (fîsé) pêşîya wan, li hindava kaniya (zerga fîsé) me liwan teqand em lidor (50) tufengî bûn, di dest péké de wanjî şer kirin lé dema ku dîtin em wan dixin çenberé siwar bûn û bi şûnde revîyan, lé teva ya giraniya xwe li erdê héştin, lé jime (şehîdé) diwé şoreşé de pismamé min (ahmedé saleh) hate kuştin, di cenga cîhané a pêşînde ketibûn şeré rusya û li deşta parsîné dil kete desté rusa, sé salan li rusya ma, dawî kete nav polşevîkan şeré menşevîkan

---

1. biwé xeleta ku li hember hukumetek bi her tewir sîlehên giran û leşkerek nizami, me li erdê rast cebhe girtibûn, biwé nezaniya cengdarî me xisarên mezin danîn heya ku piştî şeş mehan héj me şoreş giri wergerande herbek kumandosi, hingé xisara me hindik a wan zêde bûn. biwé cenga kumando sésalan dirêj kir. in,

kir, di/1918/ de bi hesip û silênê xweve hat welat, lé liwir bi gule-é turk hate kuştin bû pêşengê karwané şehîdan,

Wan gundén qada şer én ku nehatibûne şer dirêjî bişûnde mayén wan siwarîyén turk kirin, çadir, cebxane kirin, şervanî biwan re xeyîdîn û gotin: wextê şer hûn liku bûn, diwé hindavé de me dît (şêx seîd) bi hin siwaran ve li qada şer peya bûn, (şêx seîd) got: bi wanre me xeyidîn bila bibin jibo ku ewjî xwe li şervanî bişidînin, jiwi şerê me-ê tekane pêve êdî hézén jor gotî bi awakî resmî eniya diyarbekir hember qolorduya heftan (1) enî girtin,

Liwir (şêx seîd) got: em herin ba (şêx selîmé hezan) (2) ku nézîgé wé qadé pénc kilomitir bûn, em qederé sî siwaré pére çûne ba şêx selim- xelîfe- é hezret û zavayé wîbûn, şêx seîd- jére got: şêx selîm ev mileté me-é ku bi sedan sal her û her ihtirama me girtine, em li ser xwe mezin dîtina eger binavé dîn bejî, gelo emjî li hember wan û mafé wan ne berpirsiyarín? dema miletek bi huqûqé xweve ne xweser be, çi kare namûs şeref dîné xwe jî bi paréze? divé em zanibin ku ev kurdistane ne bustane em û dijmin bi hevre bixun, ev mileté bed bext dîl û bindest jime heq dixwaza ne buhuşté, dîsa divé em zanibin ku em û tevaya kesén xwedî nifûs liber mehkema millet mehkûmin beré ku biryara îdama me bidin, divé em bi fedakarî jibo maféwan bixebitin, divé warîde ber-

1. di nîzama eskerîya turk de (30) hezar eker re qolordû dibéjin,

2. ew şêx selîm-zemané ku-mustefa kemal-li diyarbekir bûn ew şêx, kirinbûn bavé xwe-e manewî, çewa ku tarîxa mala (hezert û xewsé hizan ji her kesére diyare ku hezret li hember wé şoreşa mala xewis) nçixiyane kirîye,

sifa te çiyê? wî got: NIŞTIMAN

- şêx efendî li tevaya kurdistan weke te giranîyek millet bi mere nîne, lê ezêjî van gundên dor xwe vehewînim û emê bigîjin we-lê maxa bin piştî em ketin şerê ser diyarbekir şêx bû çete é turk-

EMELIYATÊN HER PÊNC ENÎYAN:

ENÎYA XARPÊT- her wekî liyor hate gotin ew enî bi (fermandarîya şêx şerîf) û alîkarê wî (alahî qumandanek di selîm axayê ziktî) û hinên dîtirjî hebûn, di dest pêkê de leşkerên wilayeta (dara yanî) tevî serkar û karmende-ên wê tevde dîl girtin, di şûna walîyê turk de (hesen fehî é modan) kirin walîyê kurd, jiwir (qeza çolek) vegirtin, liwirjî qaîmeqamê xwe tevî serkaran danîn û derbazî (palo) bûn, liwirjî weke qeza-ên dîtir qaîmeqam û serkarên xwe bi én turk guhartin, ew lehîya şoreşgîran ber bi (xarpêt) ve bera pêş kişîyan teslîm bûn, lê mexabin ji sé kêmânîyan fireset dane dijmin:

1. Dema bajar vegirtin dûrî bajar réyên ku ji (diyerbekir û melatî) tén (xarpêt) ne xistin bin perda şoreşgîran, ku eskerek pir giy bajêr şerê kuçan dest pêkir,

2. bé pelandinek firqa hendesî şoreşgîran dirêjî wê enbera cebxa ne a li (huseynîgé) kirin, ew enbera mezin biwanve teqîya, bi dehan insan weke kerem peran bijor zemîn ketin

parçe bûn (1) ji én doré péve xisarek zéde mezin giya şoreş-
gîran,

3. ji quman danén eskerî û mebûsê (dersim) (hesen xeyrî beg) hingé li (huseynîg) ciyê wê enbaré bûn, (şêx şerîf) jére got: divê tu bi mere bé em herin desim ba (seyîd riza) divê ewjî (erzincan) vegirin û jiber hatina leşkerén turk réya (séwasé) bigrin, daku leşker ji anedolê negîje qada xarpét,-
lé (hesen xeyrî) pére neçû, tené ji xarpén bi telefûné bi (xozat) re peyivî û got: liwir tu tevgeré mekin heya em béne wir (2), wan her sê nezanîan hévişandinén cengdarî ré dan ku di zemanek nézîg de dîsa turk (xarpét) vegirin.

ENÎYA VARTO:

vê enîyéjî qeza-én (gînc, êxnût, gêxî û varto) vegirtin û li varto, wargeh girtin, jibona ku leşkeré qolorduya heştan ji (erzerum û mûşneyén) qada şer, wanjî leşker jandirme û serkarén turk liwan navçeyan bi én kurd guhartibûn, lé tu tevger jiwé qolorduya (erzerum) a (kazim paşa) çé nebû, heya ku ji anedolê- qolorduya nehan- dirêya tirênê de giya (mardîn) û jiwir li enîya (diyarbekir) kete şeréme, héj ew qolorduya erzerum- da kete enîya (vatro), jiber wê çendê

---

1. di cenga cihan a pêşin de. tevaya sîlehén erzerum anîbun wê enbara huseynigé a ku teqîya,

2. ew (hesan xeyrî beg) li hepisxa (xarpé) é îdam kirin-ku hingé em li ba hev bûn, dema xatiré miriné jimin xwest, min jére got: xeyrî firest dayina dijmin vé tine seré meruv û milleté meruv!...

(mustefa kemal) ew (gawistiman lazim) jî xiste ber mehkema
eskerîya (anqera),

ENIYA DIYARBEKIR:

Her wekê li rûpela (256) hatiye gotin: piştî em ji ba (şex selîm) vegeşîyan, xeber ji mere hat ku tabûrek eskerên piyade ji (diyarbekir) tén dixwazin herin (licé), édî liwir şoreşgîr lime zéde bûbûn jibona ku em dakevin dor (diyarbekir), ji-deşta fîsé-ciyé şeré wé alahîya siwarîyan ber bi başur em liser réya (licé û diyarbekir) derin, em giyane (deré pîresin) ku édî ji çiya emé bikevin deşté, wé tabûra gotî ji dûrve em dîtûn, liwir di nav pûş û palaxé de li erdê çeper girti bûn, çekén wanjî ji rengé axé, dema me nézîgî liwan kir, ji nişkeve lime teqandin, diwé seqil tûtané de gelek birînder û kuştî jime çé bûn, én péşîn li paşî vegeşîyan pesara çiya, (şex seîd) ji para giya serme û got: çi liwe qewimî? ma hûn şerim û fedî nakin jiber memedén turk direvin, di cîde ji hespé peya bû û tufeng ji desté seyîsé xwe (çerkez) girt, rexté fişekan di ser şaşik û rîyé xwe é sipî re derbazî nav milé xwe kiri û herdû dawén xiftané xwe li nava xwe pêçan û bera pêş ber bi wan eskerên turk ve çû, dema şervanîyan dît ku (şex seîd) bi wî umré kalî rahişte tufengé û dirêjî çeperén dijmin kir, hingé tevaya şervanîyan pére vegeşîyan tevaya wé tabûré é kuştî û birîndar én dîtir tevde dil ketin desté me, di enîya şerde ev dîtina mérxasîya (şex seîd efendî), diwé péşve çûné de li devé newalek ez rasti

tabûr qumandané turk hatim, ku birîndar li erdêye, şepqa wî gindirîbûn newalé, li çavên wî rehên sor vedabûn, limin dinêrîn lé nikaribûn bipêyîve min ji metere-ê xwe min av dawî, piştî av vexwar giyan bi berda, min rahişte dûrebûna wî, hin şoreşgîr giyane serme gotin: tu çi lé dinêrî? min got: gelî xortan birîndar û kuştî divê em jiwanre dilovanbin wek ên xwe, yekê jiwan dest tixte berîka wî perekî hindik pêne lé satek sarkisof tevî qapaxan tevde zêr ji berîka wî der xist, dilê min nebijîya ku çima min dernexist, lewre ew neyartî nikaribûn perda di lşerî bigre ser wê dilovanbûn min ku bi minre zayinde bûn,

Piştî teslîm girtina wê betelyoné évaré em li gundé (hewrê û karaz) bûn mévan, bişev posta me hat û got: fir-qekî esker (bajaré héné) vegirt, ronîşt manén bajêr tevde muhacir bûne xwe dane çîyan, liwîr (şêx seîd) û qumîta cengdarî jimere gotin: divê hûn bi şev nerin bajêr hawîdor lé bigrin, da ku sibehê hûn deverên dijmin nasbikin em nivê şevê giyane dor (héné) ku jime péve kurdén wan hawîran bajar pé çane, em man heya ku bú sibe, me dit ku em di nav kom û kew te-ên jin zaruk û muhacirén bajar dene, em qedere (60) pîştî li roj-helaté bajêr (pîra şikestî) de me çeper girt, bimin hesîyan ku me ew ji hawîdor péçan, bi awakî bé nişan bi beteriyekek heft topan ew hindavé em lé dihingaftin, lé ciyé em lé newal gulle-ên topan di ser mere derbazî wî alyé newalé dibûn diteqîyan, ew jin û zarukén bajêr ditir-sîyan, me nav diwan didan û digotin: metirsin ciyé we nizme gulle deser were derbaz dibin, heya bibe évar hûné bibînin

ku emé çewa tola we jiwir ^{NUSTIMAN}in,

Piştî ku perda tariya şevê girte serme, me beré xwe da bajér nav leşkerén turk, ku édí ji hawîdor şer véket, diwî çar kilomitrén navbera me û bajérde netené bilez lé zédetir em bi bazdan diçûn, heya em giyane peré bajér (mehla emşigé) édí şeré qumber yanî narincikén dest, dest pékir, em giyane gastîna (1) nav çarşiyé ku eskeré turk wek: keriyén pez li hev kom sekinîne, lé tevde dest vala berî me şoresgîran ew ji sîleh xistibûn, lewre jime péve ji bakur û rojava îriş berdabûne ser wan, jiwir em daketin ser çavîya mezin ku liwir jî esker bi kewt û koman lihev sekinî di navwan de li erdé hin kşutî hebûn, ewjî tevde bé sîleh, em zéde liber xwe ketin me got: sibehé ku me dil û sîleh teslîmé amir hézan nekirin, wé béjin we dirêjî çeperén dijmin mekriye, tevî ku em bi bezjî çûbûn, jiwir em berbi mizgefta piçûkve çûn, liwir em rasté hin eskerén museleh bûn di şerek sivik de xwe sipartin me, me nêrî li xanîkî ronahî heye û deng lé té, em hilkişîya jor ku qedere (40) eskerî di hundurde li dor tifika agir ronîştî û nan li tifikê didin, tufengé wan tevde sipartiyé diwarin, liber ronahîya agir em ne dîtin ji nişkeve me tufeng xistin sigén wan û tufeng berhev kirin, yeké jiwan got: bibin emjî jiwan xilasbin, liwan herdû ciyan (165) esker û tufeng ketine dest me hinek bîna me fire bû,

Dunya bû sibeh em ketin kuçe û kolanén bajar me tevaya wan (12) hezar eskerén wé firae herhev kirin, çente-én wan

---

1. gastîn (sahe).

ji talana ba jar dagirtîbûn, hûr û mûr xîşir heya de çente-ên hinan de firaxên sifirjî hebûn, tevde li xanîkî dihatin valakirin û nobet liber heya ku muhacir vegerin her kes malên xwe nas bikin, me herdû mizgeftt xanîyê mustefa beg jiwan esîran da girtin, jiwê firqê tenê (36) revî bûn çûbûn roj avayê bajêr gundê (muqrî) sibehe gundîyan ewjî dîl girtî anîne (héné), bela dinav şeş saetande fireq biwê giranî û piranî ya xweve dîl ketin dest (450) şoreşgîran, eger ne cengawirî kurd be nayê bawirkirin ku çarsed an bencsed peya firqekî eskerê nizamî dil bigrin, ew muhacirên bajêr weke lehîyê ji newal çiya û nav daristan dikişiyane bajêr, me berê dibirin ber wî wanîyê ên mala xwe nasdikirin dibirin, wan muhacirên li me dinêrîn dikenîyan û digotin: we ew fortên xwe-ên do tevde bicî anîn her bijîn mêr xasên me, jê û péve dused nefer me bevir û bér dane destên wan da ku ji kuştîyên xwere xendeqan bikolin jibo veşartina wan,

Piştî nêvro (şêx seîd) bi qumîta cengdarîve hate (héné) li xanîyê (hemdîn beg) peya bûn, piştî pirskirina rewîş û buyerên şerê şeya çû, bé kuştî û birindarên me çine? paşê hingê got: ka qumandanên turk likune? me got: di nav eskerên xwede girtîne-got: ev ne durust û neji xesaisê meye, ku nefer û qumandan bihev re bixin ciyek, herkes ligor merkeza wan jiwandre huqûqê dîli heye, divê hûn ji milazîman û berjor ji nav esker derxin û divê em bi hin qumandan re bipeyîvin paşê emrê jêr da û got:

1. tevaya çekên cengdarî çî sivîk û çî giran, tevî çadir, zexîre, cebxane, histitên topan û bar kilgir, tevan ber hev

kin bixin xanîkî û payîn li berbe,

2. ciyê esîran divê fireh û serbestîyê bidin wan û jiwanre dilovanbin ku yek ji xesaisê kurd de,

3. bi awakî tekuz divê dewriye-ên me lidor bajêr nemaze rêya (diyarbekir) bixin bin sîdarîya xwe,

4. xuwarin pêjên esker jinwanre bêjin ji zexîre-ên xwe jixwere xuwarinê çekin, hûnjî ji zexîre-ên wan jixwere xuwarinê çekin,

5. mizgeft an xanîkî bikin nexweşxane û bila duktorên wan birîndar ên xwe û mejî derman bikin,

6. tevaya dermanên nxeweşan û derzîyên wan bixin destxwe tiştên ku jinwanre lazim bûn bidin wan,

Paşê jîwan qumandanan general û çend alahî û tabûr qumandanên turk anîn ba (şêx seîd) xatirê wan girt û got: té bibuhurin ku şeva dî şoreşgîrên me ligor merkeza we ihtîrama we negirtine, em heqqê we ligor xasaisê xwe divê nasbikin, ne weke we hûn me digrin dikujin tevî ku hukumet xwe qanûnin!

Piştî nîvro gewrîya ser rêka (diyarbekir), du siwarîyên turk, bi wanre anîn me jîwan fre got: bê tirs rast bêjin hûn ji kuve tén? wan got: em alahî siwarî dumdarên vé firqêne ji (diyarbekir) tén, alahî qumandan em şandin bé vî firqe qumandanî da ku em béne bajêr an li der bimînin, heşt kilometir em li basûr li nav çiya û daristanên (goma saleh) sekinîne, me tavil (şêx û qumîte) xeberdar kir, hingê bi awayê jêr em dane saz kirin:

Di bin fermana (emerê faro serekê eşîra botîyan û bîn-

başiyé milişya) de em (500) kes ber bi wé alahiya siwariyén turk ve çûn, wan li (goma saleh) ew zinarén bi daristan girtibûn, jibaşûrve mitralyoz lime girédan, me xwe da çemé (gaban) û em daketin dinav wan dar û devîyande em ji dûrve ew péçan, heya ku bú évar me kevir û devî jiwani didizîn hew dîtin em ketin nav çeparén wan, édî di dest wande nizama eskerî nema cengawirî û mérxasiyé péve li hember kurd jiwére jî ne pékar bûn, herçendî dest bi qumbere-én destan kirinjî lé dişerek nav sé saetande teslîm bûn, hinén jiwani di nav daran de én xwe veşartibûn jî, me eskerén wan derxistin ser zinarén bilind û bi turkî gazî wan dikirin û digotin: alahî qumandan (cemîl beg) (1) dibêje werin hawîdor liwe hatîye péçandin berî ku hûn béne kuştin werin ba me, biwé gazî kiriné her hinek bi hev re ji nav daristanan der diketin û dihatin, me tevde li erdê rast kom kirin, ciyê me agir dadan em lidorê heya bú sibeh, berê wanjî da (héné) ba wé firqa dîl girtî me leşker xistan navwan sîleh û cebxane siparte qumîta cengdar û (cemîl begé bi simbél) û çend zibat pére me birin ba qumîta cengé û (şéx seîd efendî).

Dema ketin hundur û dîtina ku (generalé wan) ronîştîye, jêre patekî eskerî lédan, general got: ew resmîyat nemane herin ziyareta (şéx seîd), ber bi şéxve çûn (şéx) destê wan girt hejand û got: fermo ronîn, liser çokan ronîştin, şéx (got: xêş ronin libamin beré û nuho ew îtaeta şéxan nîne nahélim

---

1. li sûrî min behsa wî (cemîl begî) kir, (qedrî beg cemîl paşa) got: ez wî-cemîl begî-xweş nas dikim. kurd bûn.

ku zarûkek li ba min liser çokan ronîn çewa dest maçî kirin yekcare nîne û nebûye, lê eger hûn ji general é xwere wé ihtîramé digrin ew tiştek diye, general ji wan re got: kurên min rahatîya xwe bigrin gotina şêx efendî ye, paşé hingé (şêx) ji jére got: (cemîl beg) gohên me li tebûn te do ji esrek heyani eşakî te şerek dijwar kir, te bawer dikir ku tuyé karibî jiwé çenbera wan cengawirên kurd tu xwe rizgar bikî? wî bersif da û got: şêx efendî wacibatén eskerî bûn, biwé bersifé şêx lé vegerand û got:

- we ji-fas cezaîr, libîya hîcaz û misir-jiber- ingilîz û firansa -pişt pehin kir, tevaya eyaletén welatén -ereb- we berdan û revîyan li van sînorén dezgedariyén îro sekinîn, ev wacibatén eskerî ne hatin bîra we, lê li hember kurdén di welaté xwede azadîxwaz hatiye bîra we? ev cengawirên kurd bûn ku binavé islamî bi zendén xwe ji deriyé (viyena neya misir) jiwere impiratorî dane çekirin ne van memed cikén turk, tevaya wan seré xwe bera berxwe dan deng jiwane nehat, (şêx) biser xist û got:

Her wekî seîdî şîrazî gotîye: -nejadé kurd ji diyaxwe pola hatiye zaîn, kesé bixwanze bi pola bilîze wé dest û tilîyén wî bişkîn- roja dîtir tevaya wan leşkerén dîl girtî şandin (cebeqçûr dara yenî) (200) kilometir bakuré enîye (diyarbekir) ba wela û serkarén kurd én şoreşé ew danîbûn, çewa ku li tevaya wilayet û qeza én ku ketibûne bin sîdariya şoreşé serkar û karmende ji kurd bûn, bi wanre em (350) siwarî çûn, ligor fermayîşa (şêx seîd) tevaya zibatan me siwar birin, piştî em ji (héné) derketin me jiwane got: jiwe

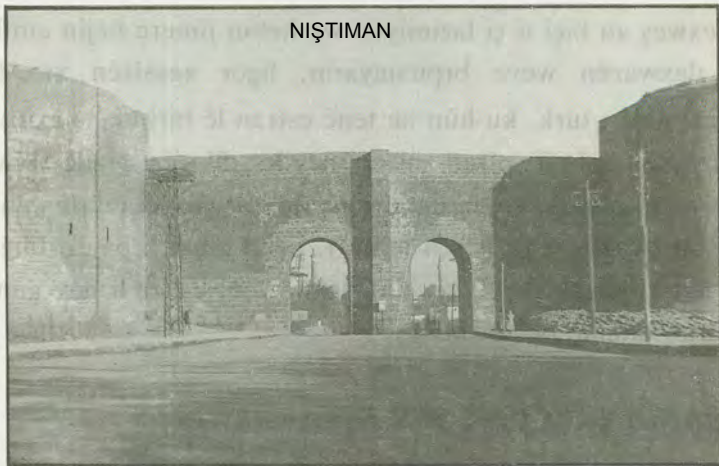
kî nexweş an biçî û çî lazimîyên we hebin jimere bêjin em bi her daxwazên weve brpirsiyarin, ligor xesaîsên xwe-ên qewmî ne ên turk, ku hûn ne tenê esîran lê birîndar nexweş, jin zaruk kal û pîran biser hevde dikujin, belê biwê dilovanîyê piştî sê rojan me ew giyandin (wilayeta dara yenî) sipartin (walîyê xwe hesen fehî), herçî zibat li bajêr dihêştin, her rojê mecdîyek zîv didane wan, lê esker li nav gund û eşîran didane belakirin,

PÊÇANDIN Û ÇÛNA SER DIYARBEKIR:

Piştî hingê tu leşker ber bi enîyên şerve nehatin, lewre firqa li (sérté) mala eliyê yûnis qewmê çiya enîyek nû li berwen vegirtibûn, çewa ku lipêşîya wan enîya (silîvan) bi fermanda (şêx şemsedîn) hebûn, firqa (xarpêt) çewa hate gotin, şoreşgîrên (lîwa şêx şerîf) ew ji hev bela kiribûn, tenê tabûrek jiwan ber bi (paxir maden) ve hatibûn, ewjî bira-ê (şêx seîd şêx evdurehîm) ew dil girtibûn, çewa qolordûya (erzerum a general kazim) ji dest péka şoreşêve ji ciyê xwe ne livîya bûn, jiber ku ne hevalê (mustefa kemal) bûn, lewre (şêx seîd) ji (kele xinûs) qeza erzerum daketibûn pék anîna şoreşê, ku navbra-diyarbekir û erzerum zêde î (600) kilometir hebûn, çewa ku lijor hate naskirin ku leşkerên qol orduya (diyarbekir) tevde dil ketibûn, firqekî li (xarpêt) firqekî li (héné), firqa (sérté) jî di enîya (qewmê çiya û yaqûb axa yê ero) de mebûn pêçandin, ên li-diyarbekir- mayî herçar deriyên bedenê lixwe girtibûn û leşker diwan çeperên ser

NIŞTIMAN

Bedenê Keleha Amedê.

Yek ji enbarên bedenê (Amed).

enbarén bedené lixwe girtibûn û leşker diwan çeperén ser enbarén bedené enî girtibûn, qolorduya nehan jî héj nehatabûn qadén şer, (1).

Piştî wé pergende pergende bûna leşker ji qumîta merkeziya şoreşê re bû daxwaz ku diyarbekir begirin, hingé di başûrde wé bigîjin sînorek diwêlî yanî sûrî ku hingé -firansalé mandater bûn, wé (dewleta kurd) bidin îlan kirin, biwé daxwazé bi hézdarîyek giran em ji çiyar daketin dor (bajaré amed), ku hawîdor deştekan rasté, di rojhelaté bajar de (royé dicle) derbaz dibe, di bilindahîya roj ava de bajar di nav bedenek weke (seda çîné) de pêçandî ji çar deriyan péve ré nare hundur, jiber topén ser keleha hundiré ku bi hevve enda xet dikirin, me deh kilomitir dûr bajar da pêçandin, liwir du enî hatin vekirin her wekî:

1. enîya roj avayé -dicle- dibin fermanariya (emeré faro) û hin qumandanén weke wî de (10) hezar şoreşgîr hebûn,
2. li enîya roj helaté (dicle) zéde î (10) hezar şoreş gîr bin fermana (heqî begé licî) û hin qumandanén dîtir de şoreş gîr hebûn, nézîgê (40) rojî ew bajar welé ma pêçandî, jiber wan (50) topén ser kelehé kesek nikaribûn birojî nézîgî li bajar bike, çewa ku kesek nikaribûn ji-diyarbekir-jî biderkeve, lé nizanîm çima hingé em daneketin (mardîn û ruha)? da ku em bigîne dewletek wek firansa belkî pére peymanek kirîna sîleh çêkirana û réya (tiréné) jî diketin bin sîdariya

---

1. nehata leşkerén turk di perlimana wande partiya (fehî uqyar û cumhûriyet pé biryar ne didan. heya ku liwan inqilab çêkîrin héj bi awakî sefer ber leşker anîne enîvén şer.

me, turk nikaribûn diwê xwe tîrênê de wê qol orduya nehan bigîne enîya diyarbekir, bê ku wê berevanîya cengdarî û siyasî binin bîra xwe, tenê jimere girtina diyarbekir bûbûn daxwazek yekemîn, di qumîta merkezîde hinan gotin: diyarbekir jiber ku bedene dijwar tê girtin, (umer kurê as) ew çend lidorê ma nikaribûn vegire, hingê (emerê faro): ew - umer kurê as bûn- lê ez jî (umer kurê faro) me, heya destê xwe liserê wanleşkeran vir negerîni em debazî derek dî nabin, em derin ba begên (hezro, siwêrek) dibêjin: heyani ku hûn (diyarbekir) ve negirin em nakevin şer,

Di évara /8ê adarê 1925/ de her dû enîyên rojhelat û rojavayê Dicle- bihevê bê fenek siyasî û eskerî firqa meya hendesî di bedenê de hin réyan bide vekirin em kişiyane dor bedenê, ku ew êrişa me bi şev sa'et heft bûn, lewre jî ber wan topên ser kelehê bi roj em nikaribûn nézîgê bajêr bibin, di dest me de heft topên wê firqa (héné) hebûn, me xwest ku biwan topên xwe di ser bedenê bajêr re gulebaranbikin, ew jî (şêx seîd) nehişt û got: ma em di bajêr de jin û zaruken xwe bikujin, her wekî agahe ava vexwarin bajêr jî derve derbazî hundirê bedenê dibe, me xwest ku avê jî ser bajêr bibirin da ku xwe teslîm bikin, dîsa (şêx seîd) qebûl nekir,

Herçar deriyên bedenê jî girtî hawîdor çeperên ser bedenê jî tije leşker bûn, ji tufeng û mitralyozan péve dema em nézîgê bendenê an deriyên dibûn jor de qumbere li me dibarandin, em li derê çiya bûn, bi tu awayî me ré nedî ku em bikevin bajêr, ciyê ku me çeper lê girtî tevde kevirin reş

(1) liber gule-ên topan panîştîman keviran zêde dijwari digiyandin me birînda û kuştî ji me çê dibûn, jibo xuya kirina me bi dehan ronavêj davêtin, jiber wê çendê me nîzîgî li bedenê kir em giyane nav goristanan da ku bikevin bin gule-ên topan, di wê nîzîgîyê de şer zêde gerim bû, lê mexabin bê amanc bê ku kesek ji me xuya be, çewa ku wan ji bê amanc li dengên tufengên me ber didan, tenê me bera çeperên ser bedenê û ronahiya agirê devê topan didan, em li pişt kevîrên mezeran li erdê ramedanî û baranek hûr ji dibariyan, sofîyek li pênan di nav wan gulehên wek baranê de digeriyan, hate raser me ji sekîni û got: geli biran gulle-ên xwe bera bedenê medin, bera birûskên devê topan bidin, ew li pênan her wekî ew gule liba wî kelmêş bûn ew pé ne dihatin kuştin, di zimanê kurdî de çewa ku pîrsa xort ji xurtî hatiye, belê xortanî çewa ku bi her awayî hézdare wiha renga dil germe jî, li nav wan mezelan dibin baran û sermayê de gule jî weke baran dibariyan weke wan jî gule ez di xew ve çûbûm, kuré xaltîka min (huseynê babéxî) gazî min kir û got: mala te xira nebe tu di nav van gulan de razayî.

Ji me hêzên (derê çiya) péve li herçar deriyan şer bûn, li (derê-mardîn) alahîyek siwarîyên Turk ji réya (mardîn) ve dihatin diçûne hundur, berî bigîne derîyê bedenê li (xana qereçiyân) derbaz bûn ketin nav bera şoreşgîran û leşkerên xwe, her çiqas gazî dikirin digotin: onikincî alahî-yani alahiya danzidan, lê leşkerên wan bawer nekirin ku leşkerê

---

1. ji (siwerek) heya (amed) tevde kevîrên bikani yani-agirveşani- heya keviya (dicle) liwir yek tenê li rojhelatê Dicle tunin,

wane, wan ji pêşve û serasîran ji para heya tevde hatin kuştin,

Hézén deré (ruhayé), çewa hate gotin ji çar deriyén bedené péve ré nediçûne hundiré bajaré (amed) lê jibona ku hin kesén bazirganî dema malé xwe derbazî hundur bikin bac-gumriké nedi hukumeté di deverande di bedené de qul dabûne vekirin, lé herbé de ew qul girtibûn, wan hézén wir qulek ji wan vekirinbûn (61) peya ketibûn hundir û ji wané wir re gotibûn: xeber bidin hevalan bila li pé me bikevine hundir, lé mexabin jiber ku nizan nebûn, xeber nedabûn hevalan, şev nîvî bû me dengé şerek giran di hundiré bajér de bihîst, lé guman kir ku kurdén hundiré bajér bi şoreşé ve ra bûne, lé di zemanek ne diréj de me dît şer vemirî, ji eşîra (Emeré faro) Elo xîç-hate bame berî ku béje ez jî di nav wî şerî de û çi hate seré me got: ew tufengén me évaré digot: ev çi tufengén? evbûn ha, me got: te ji ku anî wî got ma ne ez jî di nav wî şeré hundur de bûn em dido tené jé filitîn én dîtir tevde sehîd ketin û bi awayé jér da zanîn û got:

Me li binya deriyé Ruhayé qulek bedené vekir em bi serekiya şehîdé bilind (mihé helé) (1) em ketin mehla Elî paşa, li pelkonén xaniyan pîrekan ji me re dilîlandin, mela én muzgefta mehelé derket pêşîya me şeş agaira xwe berda heya cercûr vala kir û hilkişîya ser minaré wé nîvé şevé jibo

---

1. (Mihé helé) ji zaz ji eşîra (Emeré faro) bûn. ji qehremaniyé péve peyakî zéde girs beden ten bûn, min carek kefa desté wî pîva bihustek min bûn, du tufeng du rext jî bi wan ve bi destek bi devé herdû tufenga digirtin ji erdé ra dikirin, ew çend meruvek bi quwetbû.

serfiraziya şoreşé bang da (2), em ji wir çûne deré mardîn ji pişt wan ve me tufeng xistin pişt wan topçîyan me ew topçî yén wé beteriye tevde kuştin, em di çarşîya mezin de ber bi bakur ve giyane (senai), ji nişkeye em ketin devé derî herdû payîndar ji dest hilanîn ketin, me tufengén wan ji wan girtin û em ketin hewşé, di ode én jorde esker li xwe xurcîlîn, me reşek tufeng di şibakan re berd wan da û got: teslîm bibin an na em yeké tené ji we nahélin, tevde daketin me ew jî ji sîleh xistin, tevde kirin odekî derî li wan dada û payîna xwe ber wan û em çûne ser qerqesûn camiyé ku enbara sîleh bûn, li wir piştî payîndar û zabitek hate kuştin ew jî teslîm bûn, me ew jî xistin hundir me payîn da ber wan jî (mihé helé) ji me re got: gelî biran xuyaye kesek lipé me nekete bajér, niho divé em herin hepîsxana mezin tevaya girtiyan berdén û bînin wé enbara sîleh, wan sîleh bikin û bi xwe re bigrin ser merkezén eskerî ku jé û péve ji me re ré nîne lé bi vé rézané em bajér vegirin.

Lé sed mexabin, berî ku em bigîne heposxané li biniya kaniya (şéran) alahîya jandirman- liwir li pişt kîsén axé sîper girtibûn, her çendî me şerkir lé bi tu awayî me ew ji wan çepiran ra nekirin, dîsa em bi şûn de vegeriyan texte qela, ji wir me beré xwe da derîyé çîya ku ji we re bidin vekirin, em giyane ba (xana hesan paşa) me dît ku ji deré çîya ve wek lehî dagirtî û ber bi me ve tén, me bawerkir ku we derî vekirîye û hatin, ji ber ku elekterîk nebûn ku em negiyan e ber

2. ew mela é ku li mehla Eli paşa wé şevé azan xwend wé sibehé leşkerén turk ew bi singûyan kuştin,

hev me hev nas nekir, ~~NİŞTİMÂN~~ giyane ber hev me dît ku eskerin wan jî dîtin ku em şoreşgîrin, me herdû aliyan tufing xistin zikên hev heyânî em herdû tenê xilasbûn ew hêj dihatin, ev tufing jî min ji ser laşê wan anî û em herdû tenê xilasbûn, di hewşa mizgefta mezin û -enzelé- re dîsa daketin di wê qula ketî de em derketin,

Hukumeta kemalîstî weke xesaîsê xwe é-mengolî- dukanên bajêr ve kirin talan kirin û dane bela kirin ku (eskerên şêx seîd) dukan talan kirine, tevî ku li erdê zêr liber wan rijandibûna nikaribûn di wî şer é welé dest bi dest da rahéjin (1).

Êdî dunya li me bû sibeh divabûn em ji dor bajêr jiber hingaftin a gule-én topan dûrkevin, belé bé ku di şeré wê şevé de em havilek bi dest xin em dîsa vegeyane ciyên jê çûyî, lé bajar weke beré ma pêçandî heya ku ji andolé qiolorduya nehan hat.

ENÎYA ME'ADEN Û ERXENÎ

çewa ku li jor hate gotin: femande-é vé bira-é (şêx seîd-

---

1. Di/1928/ de ku ji hepîsxana anedolé vegiriyam, li-diyarbekir-Eşref beg yedî bela) li mala xwe ji min re got: wê sibehê delal dan gazî kirin ku kesek dermekevin, em sé roj di malên, xwe de man girtî, paşê gotin werin ber-xana hesen paşa- em çûn wan laşên xwe tevde rakirî bûn ew (59) laşên me li erdê heryek topek caw hîn qalibên sabûn û hin şekir xistibûn berika wan, me ji hev re got: ev kerin an me nezan dibînin, sé şeve ku her baran dibare, çekên wan tevde bûne av, lé ew topên caw én xistine ber rextêwan pişkekê baran li wan nehatî, sabûn hêj kaxizê serwan şil nebûye, şekir li erdê zihaye, ma wan eqil oivê direwa xwe ne giyandin?

şéx Evdurehîm) bûn, ji wê paydêriya şéxîti û biratiya (şéx seîd) zédetir bi desté xwe cengawir û qehremanek tek bûn, çewa ku li hin deveran hevaltîyek min pére hebûye, ew mér-xasiya di wî de min dît kém dihatin dîtin, di wê enîya gotî de wî jî (pîran, Egil, Erxanî û Me'aden) vegirtin, di rojava de xwe giyande rix hézén enîya-diyarbakir- çewa ku li-pira biné bedenê- tabûrek leşkerén turk peyayén hindik ji kuştîyan péve dîl kirin,

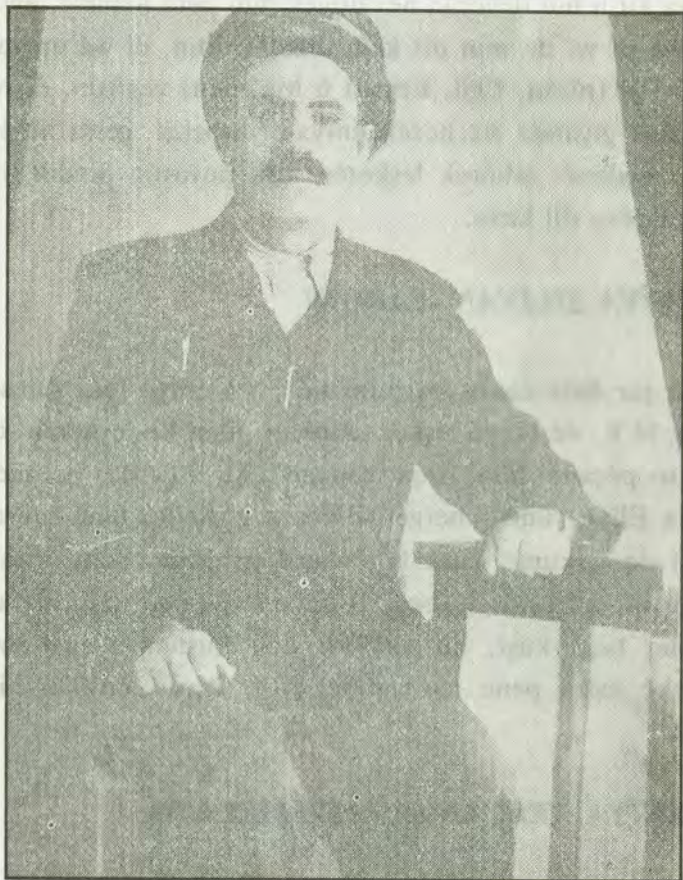
ENÎYA SILÎVAN -FARQÎN

Li jor hate zanîn ku ferman-dê wê enîyé (şéx şemsedîn) bûn, lé li, wê enîyé leşker tunebûn, jiber ku leşkerén -diyarbakir- péçandî bûn, firqa diduyan a ku li (sérté) qewmé çiyé mala Elîyé yûnis - berge- li wan a girtibûn, tené (qeza farqîn) de hukumé Turk bi é kurd guhartin, nehy a (sînan) vegirtin, cengawirek (boşatî) binavé (hesoyé faté) li (farqîn) (sadiq beg) kuşt, ku di/1919/ de- mustefa kemal-ew û - sereké eşîra penc nar-cemîlé çeto) herdû kiribûn bira-én xwe.

ENÎYA XERZAN ÇIYAYÊ MELATO:

Ev enî bé şewirdariyek (sazmana erzerum û şéx seîd) ligor armanc û hirsé xwe-é qewmî dema bihîstin ku bi doza mafé kurd ve şoreşek li hember turk rabûye hingé wan jî xwe amade û ber pirsîyar dîtin, di destpéké de (Hezo) vegirtin, ji

Ebdirehman axa (qewmê çiyê).

wir çûne ser (qeza xerzan) ku wê jî vegirin (cemîlê çeto) é ligor gotî jibona payîna hukumeta Truk kurek xwe şadibûne (xezan), wan nehişt ku vegirin, jiber ku di nav wan de merwatîya jinan hebûn (fermandarê qewmê çiyé-evdurehman axa) ne xwest ku ew û (pencinarî) bikevin şerê hev.

ENÎYA CIZÎRA BOTAN:

Ev enî jî weke çiyayê meleta bi armançek qewmî ve bi (fermanderîya yaqûp axayê eroh- û cengawirên (dêrşewî) yan ve û di nav wan de (şehîdê gewre şex evdurehmanê Garisî) hebûn, cemîlê çeto-kurek xwe jî jibona parazatina hukumeta Turk bi hin peyan ve şandibûn (sertê) çewa ku serek é eşîra (jîlîyan- resûlê mehemed) jî weke cemîlê çeto destegîrê hukumeta Turk bûn, nehêştin ku wilayeta sêrtê vegirin, çewa ku dawî ew serekê (eşîra jîlîyan resûl axa û cemîlê çeto) (1) bûn çete di rex leşkerên Turk de ketin enîyan şerê şoreşê,

Di wan heşt eniyên jor gotî de tevaya wargehên hukumeta Turk çî leşkerî çî milkî ji welat dabûne rakirin, diwî zemanê kin de cara pêşîn bûn ku kurd ji bin wê perda reş sitem-

1. Tevî wê xîyaneta mezin di/1925/ de cemîlê çeto bira-ê kemal-li diyarbekir îdam kirin, çar kurên wî jî panzide sal hukum bi min re li hepîsxana (nigde) jinên wan karên Turkan û zarukên wan pars dikirin, di/1928/ de ku bi efû em vegeerîyan welat (herçar kurên cemîl) di mala wan de girtin birin li (géliyê télan) kuştin.

ew serekê (eşîra jîlîyan Resûl bira û meruvên) xwe ve dawî ji ber Turkên dostê xwe reviya derbazî (surî) bû li wir mir,

karîya Turk derketibûn ^{NEŞTÎMAN} awayî xweser bûn, tevî ku li her aliyê şer bûn jî, ew hawîrên ji Turk réjkirî di firehî û dirêjahîyek jêr de bûn her wekî: ji (diyarbekir-heya-vatro (550) kilometir, ji (cizîra Botan-heya-xarpêt) (700) kilometir Turk jê hatibûne réjkirin, di zemanek kin de!....

HATINA QOLORDUYA NEHAN JI ANEDOLA HEŞTAN JI ERZERUM

çewa ku li jor hatiye zanîn ku di/28 ŞUBAT 1925/ de (mustefa kemal bi desteka xwe ya (generalan ve di hundurê perlîmandê inqîlab li wîzaretê (fethî uqyar) çekir, tevde girtin xistin zindanê û ber mehkema eskerî,

Di/7 adar 1925/ de ji bo şerê şoreşê bi seferber biryar dan ji qolordiya nehan péve péderpé leşker kişandin qadên şer, bi wî hereketê eskerî binavê (istiqlal mehkemsî yek li-diyar-bekir- û yek li (anqerê) dane vekirin, da ku li hember xwe partî û siyasîyên Turk bide réj kirin, çewa ku di jêrekiyên rûpelên (252) de hatiya zanîn ku serek wezîr (fethî uqyar) û piranîya perlîmanê biryar nedan ku wî leşkerên pir bikşînin qadên şer.

Piştî wê inqîlaba perlîmanî jibona ku di xetê tirêna toros re leşker bînin qada diyarbekir, bi firansa re ketin civînan, jiber ku di /20 tîşrin ewel de-1921/ de ku firansa di navbera Turk û sûrî de sînorek dewletek nû danîn, diwê pirotkolê de herdû dewletan biryar dan ku di xetê toros de firensa û Turk nikarin diwê tirênê de leşker derbaz bikin, çewa ku di/24

temûzé 1923/de di peymanan tozân de dîsa ew bend hatibûn imza kirin, lê Turk bi dayîna hin imtiyazan -firansa- bi arek diwêlî û tarîxî pé liwé pirotkolé kir di tiréna xetê toros de ré da Turk, qolorduya nehan bi fermana (general nacî) (36) hezr li istasyûna mardîn peya kirin, jiber ku di wî zemenî de jiwé xetê péve li tevaya Turkiye xetek dî é tiréné nebûn, di /1927/ de héj xetek giyandin (qeysê).

Ew qolorduya nehan a gotî ji (mardîn) heya (diyarbekir (95) kilometir de bi peyatî ber bi (diyarbekir ve dihatin, li (şukrlî) ketin enîya şeré me, ji wé qolorduya péve li her bajarén anedolé li gastîné bajaran li def û zurne didan, dema xelk lé kom dibûn ew digirtin û dişandin enîya şeré soreşé, ew bêş péderpé dihatin tevde biçek én xwe-én malé dîl di ketin dest me, me ji wan dipirsî çima hûn biçekén evîlin? mesela def û zurné ji me re digotin, niho heya ku mektûbên me nerin meruv û malén me nizanin ku çi bime hatîye, jiber wé çendé em héj bi çekén xwe ne, ji milé dî ji me re dibéjin: şexek yezîdîyan rabûye dixwaze dîné islamé rake, ev herbek muqedese,

Belé di/26 adar 1925/ de ew qolordûya nehan a (general nacî) li heremé (şukrlî) kete enîya şeré me, çewa ku di wé hindavé de ji (erzerum) jî qolorduya heştan bi fermana (mûsa kazim paşa) ew jî ber bi başûr ve daketin enîya (varto) di wî zemanî de çi çekén cengdariyén giran û sivik di dest Turk de wek herbek diwêlî daketibûn şeré me, liwé enîya diyarbekir li pişt esker pénc beteriyan topan bihevve enda xet dikirin di ser esker re li péşîya wan ré vedikirin,

çewa ku di ser wan re jî NİŞİMAN in pêşîya esker yanî çeperên me bumbaran dikin, tevî wê giraniya leşker û sîleh û erdê rast, diwî (15) kilometirî de ku berê wan li diyarbekir bûn, me bi sé cîyan ew giranî jî hev qut kirin, di wê qet kirinê de ew zêde dihatin kuştin, jî ber ku em li erdê enî girtî û ew dihatin ber guleyên me, lê top qumbera-ên findan dijwarî digiyandin me jî, lê jî ber ku li hember wan sîlehên giran di dest me de tenê tufeng bûn, jiber wê çendê her çiqas jî wan hatin kuştin jî lê me nikarîbû pêşîya wê lehîya mezin bigrin derbazî hundurê bendenê bûn, nêzîgî deh rojan ew jî weke qolorduyan heftan tede mane pêçandî, çewa ku bi şev jibona li pîra ser Dicle derbaz nebin, (50) siwarîyên me li pîrê payîn dikirin, lê mexabin li hember wê seferbera Turk me jî hin tevdîrên nû negirtin, an ew enîyên erdê rast bi gélî û gedûgên çîyan ne guhartin, weke li hawîdorên diyarbekir sekinîn, çewa ku li enîya xarpêt jî welê, tenê civatek jî hin ronakan şandin (dêrsim ba seyîd rîza) daku ew jî bi şoreşê ve rabin û rêya (séwas û melatî) liber hatina leşkerê anedolê bigrin, lê mexabin wê civatê bi tu awayî (seyîd rîza) qanî nekirin, her wekî jî kurd cuda û roj lipêşîya wî jî nîne, lê dema (şêx seîd) bi (48) azayên qumîta merkezî ve di şevê de li (diyarbekir) bi darvekirin, hingê (seîd rîza) bi heyetek ve çûne (diyarbekir) ew faşîstiya Turk pîroz kirin,

DI RIX TURK DE ÇETE ÊN XAYINÊN KURD:

Li wilayeta-sértê- serekê eşîra pencinar (cemîlê çeto) serekê eşîra jîliyan (resûlê mehemed), serekê eşîra reman

(Emîné perîxané) li wilayeta mîrîndîn- sereké eşîra surgêçî xwedî diplomek (sîwêsrî kamil beg ewênî), li heremé (palo) sereké eşîra oxé (necib axa), li heremé gêxî (eşîrén xiromek) ku vana tevde eşîrén mezinbûn, li (qeza pîran seîdé mela mustefa) li qeza (licé) ji pégirtîyén (şêx selîm) mehmed keyayé kerwesî, vana jî bi xiyaneta welat navén xwe li tarîxa kurd de bi bedkarî û şermezarî qeyid kirin, ev xayîné çepel û dijûn jî qolordûyek hebûn, çewa ku beré jî di şoreşé de nebûna pardar, her li benda wé xiyaneté bûn, (şêx seîd) esîran wan berdidan û ji mezinén wan re mektûb dinvîsîn û digotin: mane ev karé we bûn ez péve rabûme ji we re ne şerim û are ku kalé weke min rahéje tufengé hûn jî rahéjin tufené dijmin

JI WAN ÇETAN PÊVE SÊ QOLORDÛ DI MEYDANA ŞER DE:

ENÎYA DIYARBEKIR

di gumana me de ku ew qolordû jî weke qolordûya heftan emé di hundurê bedena (diyarbekir) de pêçandî bihélin, çewa ku pêçandî ma, çewa ku agahe (royé dicle) li roj helaté bedenê di nizmaniyek (700) mitir de ber bi başûr ve derbaz dibe, ew nizmanîya kûr ji me nepenî bûn, di wir de qayikén ser avé bi hev ve zincîr kirin û ser wan jî text li herdû peravan bi singén hesin én mezin ve girédan kirin pir û di serre derbaz bû gundé (til elo), di wî gundî de xelkén (licé) bûn, dibin perda tarîya şevé de ji nişke ve ew qolor-

duya nehan kete gund **NUŞTIMAN** çendî wê hindikiyê biwê
 piraniyê re şer kirin, lê gund berdan, çewa kû agahe kurd bi
 sîleh ve té kuştin lê tucar dil nakeve çewa ku neketiye ji
 hingê em li bakurê (amed-diyarbakir) rojavayê (dicle) bûn.
 poste sibehê giya me û da zanin ku ew qolordû ji wê pêçan-
 dinê derket giyaye (til elo), bê ku em zanibin pir û hindik
 çiqas ji wê çenbera bajêr derketine, ji (tilxom) em qedere
 (300) peyayî bi kelekên ser avê em derbazî rojhelatê (Dicle)
 dûrê gund li nizmaniya (çemê hewralî) enî girt û bi dûrebî-
 nan me leşker terasut dikirin, leşkerên Turk dest pé kiribûn
 ji biniya gir heya serê gir çeperên şer lipê hev wek kemeran
 ligir dizivirandin li serê gir beteriye top bi hev re endaxet
 dikirin em kiribûn amanc lê devera em lê nizim gule di ser
 mera derbaz dibûn, jî milê dî hawîdorme şov û herî bûn
 gule-ên topan lê diketin ne di teqîyan, jiber wî qasî dest bi
 şerepnalan kirin, yanî ew gule-ên ku digiyane semtame û li
 hewa diteqîyan parçe li me dibarandin, em li benda tariya
 şevê bûn.

ji bona îrişa évarê péderpé şoreşgîr dihatin digiyane me,
 jiber ku her û her îrişên me di tariya şevê de dest pé dikirin,
 piştî ku ew şoreşgîr bisê biran lékve bûn héj me navê şevê
 (ELO) danî, em û gundên dorme lidor (150) peya serekê me
 wê şevê (şehîdê héja- mihé deyab) bû em ji rojhelat ve bê
 deng diçûne gund, ango wê licî bi serekîya xayîn (xalibé
 fato) ve wê ji bakur ve bihatana, xelkên hénê wê ji rojava
 ve bihatana, em giyane ser benderên gund, yekê tirosk ji
 licé binavê (heso) her li pêşiya me dere û té dibêje: ma

hûné herin nav esker me pêre dixeyidîn û digotin, tu çi dimrî ma ev giş ne wek te ne? ji tirsî ku em merin gund wî nakesî tufeng teqand, ew eskerên ku ji évar di ji tirsên tiliyên wan liser ligên tufengên wan, bi nev re em gule barankirin, taladekî tune em tevde li nav rasté di dest péka pêşin de heft şehîd ji me ketin, me dît ku em li wir xwe bavéjin erdé jî dîsa jî yek tené ji me namîne, me bi nava tufengên xwe girt û bi bez ber bi wan me xwe giyande nav xaniyan, ji wir di talda xaniyan de me xwe giyan de quntara gir, li gund kesek nebûn tevde muhacir bûbûn, em sed mitir ketibûn ber çeperên wan, ji wir me dît ku herdû qolên liciyan û héneyan nehatin, me binavé (elo) gazî dikirin da ku zanibin me gund ji esker girtî belkî bèn, me nizanibûn ku bişûn de vegeyriyane nehatine,

Di wî şeré giran û hindikîya me de, esker nizanin ku em hindikin wé hawîdor em bipêçana yek jî ji me rizgar ne dibûn, çewa ku me jî nizanibûn leşkeré qolorduyêke em pêre ketine şer, ji wan para her ronavéj lipé hev tén avétin, em ji hev re dibéjin: lédin lédin waye direvin, mebêj ku péde tén, lé em héj ji bawer dikin ku emé hercar wan ji dest hılanîné bixin, çi qas şev dere şer meztir dibe, édî şev giyabûn nivî, medî ji navsera gir ji nav çeperên esker bi kur-mancî nav dixwedan û gotin: werin ma hûn liber Turkan sekinîne?

Me ji hev re got: livé fedîkarîyé ku ji évarde em divé hîtona agir dene, vaye hevalên me hatin û ew ji sileh jî xistin, çewa li tevaya çepirên dengé tufingên wan jî bihev re

sekinîn, em ji cî rabûn ^{NIŞTIMAN} bihérs diréjî ser istihkamén wan kir, beré pîlan hazir kiribûn, dema em giyane ser çepe-rén wan dest bi narincokén-qumbere-én destan kirin hingé me zanî ewén bi kurmancî nav dixwedan çete-én surgéçî én (kamil begé ewénî) (41) bûn, belé diwé îrişé de jî me neh şehîd danîn ku di nav wan de (sereké me mihé deyab) bûn, em bi şûn de vegeŕiyan bin dîwar é herdû xaniyén kevokan, belé me di wir de (16) şehîd danîn û heft birîndarén me jî bi me re ne lé şer saet ji a beré girantir dibûn, édi sipeydeya sibé li rojhelat sitûn vegirt, me ji hev re got: divé em enîya şer berdîn û dûrkevin da ku ji armanca topan bidûrkevin, em di rézingén çepe-rén wan alî bakur de bi şûn de vegeŕiyan, em giyane seré newala gundé (şerabî) dunya lime rohnî bû héj di amanca topan de bûn, ji wir em giyane gundé (Qadiyan) ku merkezêk me li wir bûn, (7) kilometir bakurê ciyé şer bûn, ji me pirsîn me ji wan re buyer da zanîn, çewa ku nehatina herdû qolén gotî jî ew pé agahdar kirin, birîndar bi me re lé me navén şehîdan wan, bi me re fişek nemane birçî û bê xew, em di wan danezanan de ji (diyarbekir) firendekî zéde bilind hate ser me û vegeŕiya çû li wî gundé me şer lêkir liba esker danî û bi wan dazannîn ku li gundé pêşiya we leşkeré şêx seîd hindikin, me bi

---

1. ew kamilê ku ji (siwêre) pêre diplom hebûn, da ku bi wê xwedina bilind ji miletê xwe re xizmetek bike, lê mexabin dirix dijmîn de miletê xwe dikuştin û namûsa wan didan binlingan dijmîn, tevî ku çend car me çe teyên wî digirtin (şêx seîd) ew berdidan û jêre mektub ji dinivisîn da ku namûs bikeve bêvila wi lê bê fédebû.

dûrebînan li wan nérevanî dikirin, me dît ku leşkerek pir neser û ne jî binî xuyadike herdu aliyên rast û çap siwarî û ber bi me ve tén, topan jî ji wan bi şûn de bi hev re endaxet dikirin li pêşiya eskerên xwe ré didan vekirin û wek: lehiyé dihatin, héj me naskir ku şevé dî péve me lihember wé piranî û giraniyé şerkiriye,

Li hember wé piraniyé û hindikiya me ku bi me re fişek jî nemabûn çar neçar meréya (héné) ji wan re berda û xwe de milé rojhelat bi her awayî ji hézek cengdarî em ketibûn, ji milê dî hespên me jî li bergeha me gundé (heftgermé) bûn, apé min jî bi me re laşé wî giran nikaribûn bi peyatî bimeşe, siwariyén milé rasté esker jî dixwestin pêşî li me bigrin, ji gule-én topan ku em di dûxané de géj kiribûn, em li ber wé alahiya siwarîyan veketin û me li wan giréda çewa ku siwarî nikarin şeré erdé bikin û dijwarî zéde digîje wan serî li binî qelibîn bi şunde şikestin, em giyane gund li hespén xwe siwar bûn û me xwe da surta çemé zuha liber darén godîşan peya bûn, ku dikeve rojhelaté bergeha wé lehiya esker û réya (héné), ji nihértina dûrebînan péve di dest me je havilek dî nema bûn, beteriya topan jî li pêşiya ré didane vekirin, li ser leşker û dor û gundén pêşiya wan jî firindan bi qumberan dibin imza (Fayzî kuré Arif efendî) de kaxiz dirijandin (1) ku xwe teslîm bikin goh li (şéx seîd) û fesadîya wî nekin, beré xwe bidin cumhûriyeta Turk û madeniyeté.

---

1. (Feyzi beg) ew xayiné ku teví (ismet û zulfi beg) di (lozan) de ew xiyaneta tarîxî kiribûn, héj ji wé xiyaneté ne diqerîyan.

Em di wé nérevaniyê NÛSTÛMAN, leşker giya milê devê ku li ser réya (héné) ber bi bakur ve derin, di wé hindavê de ji rojavayê (Dicle) nêzîgê (700) cengawirên eşîra (emerê faro) dibin qumanda wî de li ber pala girê de vebyîn bi serî li wan qelibîn, dinav wî pûşê sipî de weke parçekî kon dakeve erdê welê li pêşîya wé lehîya esker erd girtin, şerek zêde xûndan di wé qadê de pêkhat, di nav wî pûşê sipî ku zemîn nuxumandî ku insan û ew pûş û palax lihev diherbilîn diwê tevgera reş û sipî de weke behir pêlan vede, zêde î du saatan wî şerê dûjehî dirêj kir, lê dema ku ji şoreşgîran gelek şehîd ketin şûna sistîyê de bêhtir hêrs bûn.

navbera me û wan sé kilometir hebûn, me dît bi dengê tevayî qîrî bi wan ket û ji cî rabûn û îrişî çeperên wan kirin, dest bi dest tufeng dixistin zik û pişt wan, di wî şerê dest bi dest de Turk nikarin û nikaribûne şer bikin, ew leşker weke garana dewaran dane ber xwe li ber çavên me ji pişt wan ve dest davêtin situyên wan bi şûnde li erdê didan, gelek tufeng davêtin û herdû destên xwe hildidan xwe teslîm dikirin, ew leşker lehev qulibûn bero paş heyanî giyane gundê qadiyan nav giraniya xwe ya dawî, hingê jibona em cebxane bigrin û bi wan re bikevin şer em giyane qada şer ku ji laşan weke pez bikve mixel, ji herdû aliya lê ji 80% ji Turk hati-bûn kuştin,

lê her wekî tê gotin pirani û hézdarî berge li méraniyê digre ji qolordûya nehan péve qolordûya heftan jî tevlî wan bûbûn ku çar firqe leşker, her firqekî (12) hezar yanî (48) hezar leşker di wé enîya teng de ketibûn şer, di îrişa

diduyan de ji leşkerên hember péve li herdû baskên çep û rasté me jî enî girtin, ku bi wé piraniya gotî re silehên giran û firinde-én bumbaran, jé û péve leşkerek nizamî lipé wan xwarin cebxane dihatin qadé tevî duktor û dermanên birîndaran ew qada şer berdé, pénc kilomitir bi şûnde li (kanîya keçikan) me cardin péşî liwan girt, cara sisiyan édî roj li ava me li (giré hesenbeg) enî girt, piştî (48) liwir héj niv xwarinek bi dest ket, ew şoreşgîrên rojavayé (diclé) bi tevayî xwe giyandin wé qada şer li gundé (sûtaxan) qumandanên şoreşé civîn dane girédan, biryar bi îrişa wé şevé dan, û talimatén jér dane şervaniyan û gotin:

- leşkerên Turk bi şev nikarin ji cî bilebitin, cî li xwe asé dikin û disekinin, divé hûn bi sé biran lékve bibin, dibir di herdû milén rast û çepé wan de bé deng û péjin derbaz bin heya dawîya wan, biré sisiyan li hember li wan biteqînin, hingé herdû baskên dî jî li wan biteqînin hûné wan bixin nav sé agiran bé pergal dibin wé dijiwariyén zéde mezin bigije wan, çewa ku dizanin di şeré şevé de ne pékarin,-

ligor wé danezana gotî ji piştî muxrib heyani desté sibehé di wî şerî de ber batîyek kes nedî bi seré wan de hat, ku taxalîs li tu eniyén dî bi seré wan nehatibûn, berî ku sibeh li me rohnî be û em bikevin ber amancén gule-én beteriyan topan li wé deşta dúz, pénc kilomitir bi şûn de ber bi bakur li pişt (gundé axwéran) li pesara çiya me enîya péncan girt, da ku emé di wir de çétir istifade-é zemînî bi dest xin, lé sé rojan ew leşkerên giré hesan beg li wir man birîndar û kuştîyén xwe dikişandin (Diyarbakir), heya ku giraniyek mezin

teví çete én xayînen-surgêci én kamil beg, çete-én reman én Emîne perixané, tevde giyandin hev bi tevaya top û silehên herdû qolordûyan roja çaran héj ketin enîyên şer bi awakî fireh berge girtin, bi gumana ku emé li keviran çétir karibin şer bikin lé mexabin ew guman nerast bimere derket, gulle-én topan û qumbere-én firindan parçe-én keviran li me dikirin hezar gulle, encamî ew cebhe-é dawîn bûn ku me berda, bi wé berdana wî cebheyî tevaya eniyan hatin berdan jiber buyerén jér:

lewre çî devera leşkerén turk digiyan gund dişewitandin, jin zaruk, kal, pîr, nexweş, birîndar, yekser dikuştin an dixistin xaniyan té de dişewitandin, ku weraseta pêşiyén wan (cengîz, Teymûr û Hilako) bûn, jiber wé çendé şoreşgîr çî dervera esker bigîjana nézîgê gundén wan bi jin û zarukén xwe ve, dibeziyan, jiber wî qasî di nav me de ew sazmana şoreşgîrî ji felişî, roj bi roj saet em kém dibûn,

jiber wé çendé enîya dawîn bûn ku me berda ew leşker xûnréj (héné û licé) vegirtin û derbazî nav welat bûn mîja miriné girte ser millet û welat, çewa ku wan çete-én xayîn én surkiçî reman û kerwesîyan di rix wé şewat û kuştariya tevayî de welat talan dikirin, (şêx seîd) di wé felaketé de bi me re bûn, heya em giyane gundé me ku dikeve nav bera (qeza héné û licé), lé sibehé me hew dît ku esker giya nézîgê gund, me rewşek şeré wan kir heya jin û zaruk an ji gund xwe giyandin çiya, jiwé mala ew çend giran diya min bixwe re (tasek avé û secade kî xalî) tené bi xwe ré anîbûn, di gunde jinek binavé (hewika xoce) du kurek binavé (Bi-

şarê evdo) û keçek bi navê (Medika rihikê) ketibûn dest esker, jinik bi darê télê ve girêdan û (18) gule bera wê dabûn, lê herdû zaruk umrê wan lidor deh salan hebûn kesê laşê wan nedî nizanîm bi xwe re birin ku, li serê çiyayê (eshab elkehif) me agir dadabûn û zaruk lidorê berf ji bi ser wan de diberiyan, nizmaniyên navberên çiyayê ji dûxana şewata gundan wek beherê xuya dikirin, lihawîdor me dût nêzîg dengê tufengan dihatin, dinav gundî û esker û çetan de, lê bicarek millet ji manewîyat û şerek tevayî ketibûn, ew jin û zaruk bimere bi peyatî dibin wan berf û baranan de em ber bi bakur ber bi eşîra zaz ên xalê bavê min (Emerê faro) ve dikişîyan, diwê rêwingîyê de jinek kete ber zayîndê li nav rê û liser berfê, diwê hindavê de hin eskeran nêzîgî li me kir, me bi wan re şerkir heya ku jinik xilas bû bi wî halî rêya serma û nav berfê bê ku tişteke gerim hebe bixwe an vexwe û bê derman, bi wê belangazîyê (30) kilometir em giyane (kahkîk) gundê (emerê faro) ku (şêx seîd û qumîta merkezî) berî me giyane wir, li wir civînek siyasî dane girêdan bi awayê jêr biryar hate dayîn:

- divê (şêx seîd) û qumîta sazmanê derbazî (ferat) bibin ji wannên wê eniye re jî bidin zanîn, ku şoreşê cebhe-ên diyar-bekir berdaye û dikin derbazî ba (simiko) kurdîstana îran bibin, da ku bi (simiko) ji alî (wan) ê ve derîyek nû bi hêzên giran li Turk bidin vekirin, bê ku zanîbin ji/1924/ de Ihsan nûrî, Rasim, Xurşîd û Tewfîq cemîl) herçar ên ku ji (Hekarî) derbazî îraqê û ji wir çûne ba (simiko) jibona wê daxwazê lê simiko xwe nedaye ber,

Belé bi wé gumané ew qumîta gotî (şêx seîd) û sed siwarî pére ji nav aşîra (zikté) bi şev ber bi (ferat) ve diçûn, (qesimé ahmedé silémîn) (1) berengifî wan bû, jé pirsîn ku gelo hézén me hej di (varto) dene an na? jiber ku pénc roje poste ji wan nehatiye, qasimé-xayîn got: Belé ez niho ji (varto) ba wan tém, hingé şêx jé bawerkir û got: madem pira varto di dest medeye emé herin piré, bira-é şêx seîd û hersî kurén wî xwe giyandin (şêx seîd) û jére gotin: ez benî tu çewa bawerî bi (qaso) tînî bé pelandin derî pira varto? piştî dîtî ku şêx bawerî bi qaso anî hersî kur û bira-é wi nézîgé (40) siwarî ji wan qetîyan ne çûne pira, şêx seîd-bi (60) siwarîyî ve çûn, dema giyane ser piré ji herdû alîyan esker liwan rabû, liwé navbera erd û ezman tevde dîl ketin dest leşkerén qolordûya erzerum firqa (usman nûrî) tevî wé xurcika zéran ku li histîrek barkirî bûn.

Belé biwé dîl ketina (şêx seîd) û hereketé leşkerén (erzerum) yekcar manewitén millet, şikest (şêx seîd) û hevalén pére ji (varto) şandin Diyarbekir, ber wé mehkema eskerî a ku bi navé (ÎSTIQLAL MEHKEMESÎ) a ku di /7 adar 1925/ ew qesabxane dabûne vekirin, di wé mehkema bé qanûn û huquq de herroj îdam hebûn, lê (şêx seîd û hevalên wî) sê mehan mehkeme dikirin, di /27 hezîranê 1925/ de (sêx seîd) û (48) di şevêkê de li -Diyarbekir- gastîna (deré çiya) îdam

---

1. Qasim beg pismamé (xalid beg çibirî û hevlingé-şêx seîd) bûn, qaimeqmek eskerî ew xiyaneta mizin kir, (şêx seîd) û hevalên wî xisdest dijmin, dema insan ji zayindé çepel be xwendin jére çî fêde yc.

Piştî şikestina şoreşê û dîl ketina şêx seîd û hevalên wî, û li dora wan cendirmên Turkan û xinizê mezin (Qaso). Ji hêla rastê: şêx şerîf, şêx Ismail, şêx seîdê pîran, şêx Ebdulah û nimra (100) li ser sînga Qasoyê xinizê.

kirin, ku niho li wir (heykela kemal) dane çekirin.

NIŞTIMAN

Ew (40) siwarén ku li nêzîgê pira varto ji (şêx seîd) veqetîyan ew bi wê gumana gotî çûne îran, li (kilîsekend) é leşkerén îran di şerk de leşkerén îran çend peyayén héja ji wan kuştin én dîtir xistin hepsé, dawî giyane ba (simiko) her çendî bi dor simiko ketin û nav tédan ku karibin ji roj helat ve derîkî cengé li turk bidin vekirin, ji awan bi awakî nikaribûn havilek bi destxin, dawî ji wira daketin -îraqé ku hingé-îngilîz lé mandater bûn, ew lacî qebûl kirin, livir dîsa em vegerin ser leşkeré erzerum enîya (varto).

Her wekî li jor heta zanîn ku ji meha şubatê heyanî dawîya gulané ew qolorduya (erzerum) ji ciyé xwe nelebitî, lé piştî ku şoreşé li hember qolorduya heftan û nehan bicarek enîya şer berdan û leşkerén herdû qolorduya tevaya heremén eniyén (xarpét û diyarbekir) vegirt héj lê erzerum dakete enîya (varto), tevî ku kete şeré şoreşé jî dîsa desteka (kemalîstî) ew jî xistin ber mehkema gotî, wê qolordûyé weke qolorduya heftan û nehan yekser dest bi qetil ama kurd ne kirin, lé di nav wan de jî li dor (gêxî exnût) hin çete-én (elewî) én (çarek û xuromek) biwé nezaniya (mezhebén elewî û sinî) gelek kurdén sinî én wan navçeyan eşandin û welat talan kirin,

Enîya, (xarpét), du firqe esker ji (séwas û melatiye) bi sîlehén giran ji rojava ve li rojhelaté ferat ketin enîya (xarpét) heya (palo û cebeqçûr) li hember wan herdû firqan gelek enî vegirtin û dijwarîyén mezin giyandin herdû firqan, lé piştî ku leşkerén erzerum jî ji para deriyén ser li wan hev bela wela kirin, ji %80 hatin kuştin én dîtir sîleh xistin,

li welaté botan jî (herdû xayînéw wek-cemilê çeto û resûl axa) dijwarîyén mezin dibin sîdarîya eskerén Turk de giyandin kurdén wan navçeyan, nemaze li (xésxéré) qesabxanekî mezin dane çêkirin, lé qencî ya mustefa kemal ew bûn ku ew xayînéw hevalén xwe jî bidar vekirin.

***

GUR BÛ DOSTÊ BERANÊ QELEW (1)

Her wekî liyor hate zanîn ku ji herçar zabitên kurd ên ku li (hekarî) di/1924/ ji êraqê derbazî ba (simiko) bûbûn, bi daxwaza ku dema şoreşa (şêx seîd) dest pé bike ew ji bi wê hêzdarîya (simiko) ji alîyê wanê ve derîyek şer li Turk bidne vekirin, lé herçendî pére ketin civînên dûr û dirêj lé mexabin hevilek bi dest nexistin ji serhişkî û xudbînî (simiko) pévé ku bidaxwaza xwe ya tekane ve diman.

Herwekî hate gotin, ji wan péve sé kurén (şêx seîd û biraé) wî jî tevî hin fermande-ên şoreşê û (xalid begé hesenî) bi nézîgê sed û péncî siwarî ve ew jî bi wê daxwaza gotî çûne ba (simiko) wan jî ji awan bi awakî (simaîl axa) razî nekirin, lé ne dihêştin ku ji ba wî dakevin (îraqê) jiber wê çendê ji ba (simiko) bi şev revîyan ku diçûne (îraqê) lé siwarîyên wî bi péwan ketin bé ihtîram bi awakî sert hin ji wan girédayî anîn dîwana (simiko), wek meruvek serxweş

---

1. Ev danezanén (simiko) tev de ji devê rehmeté (yûzbaşi tewîq cemil) ku yek ji wan herçar zabitan bûn, di/24 payiza navî-1975/li-hesiça çû rehmeté, ji min re ew buyer gotine.

lipénan li hunduré dîwané diçûné û dihat û digotin: bi tirba (cewer axa) eger hinan ji min re nekirana xiyanet divabûn ez we tevan bi ser hev de bi kujim, ma ez ne weke ingilîzm ku hûn dixwazin herin ba wî? bi wé diréj kirinê (xalid beg) bihêrsek zéde rabû ser çokan û got: -simo li ciyé xwe veweste te zéde ji edeb û exlaqé kurd gavda wek meruvek serxweş an hirçek di şikefta xwe de, bike, îro te em di qadek şer de dîl girtine an em xulamén tene, ma tu ji xwe û van caméran fedî nakî jî divé meznatiya teqlîdî de û bi hêzdarîyén eşîrî jî tu xwe jî me jî xweş nasdikî ku ev çavsorî ji te û bavé te re jî zédeye ha.

lé a qenc ew bû ku bi wé lé veđerandina (xalid beg) héc neket sekinî lé guhdarî kir, bé ku tişteke lé veđerîne ji dîwané derket û çû, piştî hinek me dît amir hêzek wî hat û ji wan re got: (îsmail axa) fermayîş kir û dibêje: dema ku dixwazin ji ba min herin ré li ber wan vekirîye.

Hingé li wir bi du biran lékeve bûn, ji qehran (xalid beg) bihin peya-én xwe ve dîsa veđerîya welat, dîl kete dest Turk li diyarbekir- îdam kirin, lé hersî kurén (şex seîd-elîriza, xyasedîn, sulhedîn) û apéwan (mehdî) bihin ronak û peyayén bi wan re ji kurdistana îrané daketin kurdistana -îraqé- bi navé siyasî xwe sipartin -ingilîz- ku hingé li -îraqé mandeter bûn, li (Koyî sencek) ba (melayé gewer) diman,

SIMIKO Û TURK DI KOMÎDYAKÎ DIRAMÎ DE

-tewfiq cemil got: piştî çûna wan jiba (simiko) bi çendekî,

rojek me nêrî ku (12) bare îsran tufeng û fişeng ji sînore (Wan) é ji (simiko) re hat, bé ku hayî herçar zibatén kurd ji tiştik hebe, bi Turk re ketibûn dayîn û stendinek jibo mirina xwe, dema ew sileh ditin jé pirsîn û gotin: îsmail axa ev çi sîlehe? wî bi sergermî got: di nav min û walîyé wané de tifaq çébûye ku ewé sîlehe bidin me em li hukumeta (riza şah) bidin, biwé hemaçeta (îsmail axa) herçar zabitan pîlan û da xwaza Turk bicî naskirin û herçaran bi hev re gotin:

-îsmail axa- divé tu çak zanibî ku tu bi desté xwe fitîla agir dixî bermîla barûdé bime û millet é me diteqînî, Turk ne dijminé -îran-û nejî dosté tene, lé li kurdistana Turkiye şoreşek mezin heye, ji ber wé çendé Turk ji van hézén te-é cengawir pax dike, dixwaze ku serê te bixe herba îran daku ewjî ji para li te bide, ev pîlana siyasî a duserî dinav herdû dewletan de bernameki eskerîye, divé tu vé bicî zanibî û di awirek eskerî de ji me bawer bikî, ha!...

lé herwekî té gotin: dermané her nexweşîyan heye, lé dermané nezaniyé nîne, nemaze ew nezané ku nizane ku nezane, dema wan ew girêka siyaseta Turk jére vekirin û pé dane zanîn, bi wé nezani hişkî û xud binîya xwe liwan veğerand û got: ev ne îşê we û wan kitébokén we xwendine, gotin: axa eger nizamén eşîrî bûna te jime çétir teqalid û seyklôjîya wan dizanî, lé siyaseta û nizamén eskerî divé em ji te çétir zanibin, jiber ku me erkanî xwendîye jibo van agahiyan,

lé wan şîretén siyasî di seré axé de cî negirt, wek: goza bavéjî ser qubé, bi wé ser hişkî û daxwaza xwe ya tekane

deriyê herbê li (îran) da vekirin bê kê zanibe an bixwaze ku zanibe wê dawî çibe, axê fermaîş kir ku divê (îhsan nûrî) emîr ceng be (tewfîq cemil) destgirtiyê wî (rasim) amir hêzê millê rastê (xurşîd) amir hêzê çepê, bi wê sazmana cengdarî êriş berdane ser leşkerên îran, weke caran leşkerên îran xwe liber suhna cengawirên kurd negirt, di dest pêkê de çend bajar û qesebe ji îraniyan vegirtin, lê herçar qumandanên gotî her gohên wan ji wan û bi bişûnde li êrişa tûrkbûn, roja pêncan (îhsan nûrî) ji hevalan re got: ligor gumana min leşkerên Turk derbazî erdê îran bûn.

wê rojê berî nivro posta wan hate eniya şer û got: leşkerên Turk, ji sînorê (wan) ê ve bi topên meydan gund dane ber gulle baranên topan û pëve tén, jin û zarûkên van gundan di nav agir û pêtî de tene biraştin û welat wêran dîkin, hingê herçar qumandanên ji (simiko) re gotin: axayê siyasî te niho naskir ku te biwê xudbînîya xwe çi biserê vî milletê bed bext ani? her çiqas me jîtere got: axa ew dostaniya walî yê (wan) ê bitere wê dawî ev be, lê te biser hişkîya xwe ya nezan welat û millet xiste nav du agiran, fermo bê tuyê niho çewa karibî şerê du dewelatan bikî? te liber çavê xwe didîtin ku (şoreşa şêx seîd) li hember wan Turkan şervanî ye, çi gundê ku leşkerên Turk vedigirin yekser jin zaruk, kal pîr, nexweş û birîndaran didin ber singuyan, lê çewa wê bite re bibana dost?! vé serhişkî ya te tu giyandî xiyaneta mezin, em niho li vir hev dû bikujin bê ku esbab bê naskirin emê ji bi xiyanet bêne guman kirin.

Belê, bi wê nezaniyê (simiko) kurdên-îran-xistin nav

Simko axa yê şikaki.

hîtona agiré du dewletan, tene jin û zarûkén xwe dibin siya
 şoreşgiran de welat berda û xwe giyande kurdistana iraqé.
 nezani û xudbîni vé felaketé biseré millet tînin, tu daxwaz û
 hézén şoreşgîr bé agahiyén siyasi nikarin û nikaribûne xwe
 biparézén û bigîne daxwazé, dîza biwé ser hişkîyé di /1930/
 bi şah xapiya vegeîya îran li (nexede) ew û siwarén pére li
 wir bi ser hev de kuştin, dawîya nezanan eve!....

PIŞTÎ BERDANA ENÎYAN TURK DI QETIL 'AMA KURD DE

Her wekî li jor hate gotin: piştê tevaya eniyén şer hatin
 berdan ji-xarpét heya-sérté (1000) kîlomitir, ji (Diyarbakir)
 heyani (Erzerum (1000) kîlomitir kete nav dûjeha kuştariya
 leşkerén Turk, ku ji sé qolordû leşker péve li her welayetek
 alahiyek jandirme hebûn, qolorduyek ji çete /150/ hezar
 ketibûn nav welat, ji kuştariyén tevayî péve tevaya gundan
 dişewitandin, ji seré çiyar dema me li nizmani û nav deştén
 navbera çiyar dinérin ji dûxana şewata gundan wek behrek
 şin dikirin, di nav destén me de jin û zaruk, ji déla gundan
 me şikeft û daristan bihev di guhartin, li hawîdor li nav gélî
 û gazén çiyar bela wela dengé tufeng û mitralyozan diketin
 hev, ew leşkerén ku rastî wan komén gund berdayî jin û
 zarukan dihatin di nav wan de her û her şer û kuştin bûn,
 tevaya wan heremén jor gotî li ronîştmanan bûbûn dûjeh,
 ew felaketa ji zemané cengiz, Teymûr û Hilako -ve li tarixan
 nehatîbûn dîtîn,

di nav wé qijvijé de em ji nav eşîra Botiyan (Emeré faro)
dîsa vegeŕiyan çiyayén xwe, jibona ku em hinan li çiyân
bibînin û serpehatiyén welat ji wan bipirsîn, em ji -çiyayé
eshabulkaf-daketin çiyayé (zerga fîs) xirabe bajaré (Bixûd-
Duqyanos) xudané pêşiyén kurd (nejadé Hûrî) li wir (hesen
keya é celik) li dor wî nézîgê çil peya li şikefté agir dadayî
ronîştî bûn ji min pirsî û got: birazî hûn çewanin? dilgerim
an dilsar bûne?..

Min lé vegerand û got: apo ma dilgermî li ku maye? dema
em di enîyén şer de bûn jin û zarukén me di malén xwe de
bûn, çewa ku me jî ji bona paraztina wan xwe didan fedaki-
rin, hingé em bi dilgermî şervanî bûn, lé îro ji malavanî pez
sewalan péve tevaya jin û zarukan bi me re ketine bin perda
agiré Turk, ma jî vé diwartir çi heye? wî vegerand û got: -
wah, wah, birazî tu xortek çak ji malbatek çak û te mérxas
di zanim, divé em ji her diwarîyan diwartir bin, xudê neke
eger te li van hawîran kesek bi sîleh û dilgerim nedît dîsa
vegere ba apé xwe tuyé min weke beré bibînî,

Bi wan nav dîmedanan em ji ھا wî bi dilek gerim rabûn,
vegeŕiyan ba jin û zarûkén şikefta jé çûyî ku dîya min jin û
hersî xwehén min ne li wirin, min pirsî ji min re gotin: dîya
te got: wé kuré min li ser me bé kuştin, em jî xilas nabin,
emé xwe bigînin (Diyarbekir) bajar mezin e emé li mehlekî
ne nas xanîkî kiré bikin û téde ronîn, belkî li wir em béne
paraztin, ji ber ku bi dîya min re zêrén sor hebûn, xwe ji
wé giriftariyé rizgar kir, lé baré min her weke beré ma lewre
jin û zarukén millet di nav destén me de bûn, me nikaribûn

terka wan bikin,

NIŞTIMAN

Belê, -Hesen keya- piştî çend rojan ew nav di xwedan wergerande kirinek navdariya tarîxî, di wê gera çiyên de (Hesen keya) bi me re em qedere si peyayî évarek li gundê (şela heydan) hêwirîn, gundek vala kesek lê nebû, rêya esker jî bi wî gundi neketibûn neşewitan dibûn, ézingên pir me agir dadidan wê şevê em gerim bûn, lê destê sibehê payînen me-ên dora gund em agahdar kirin ku esker dor li me girtiye, me got: ew bilindahî û derberêjra kaniyê ketin wir jî? wan got: no em diwirdene, em di wê rê de tufeng liser destên me û derketin, di derberjêra kanîyê de lipêşîya esker hebûn, lê dema ku ditin me nêzîgî liwankir bêku bêne xuyakirin reqereqa potînen wan dihatin bihîstin xwe ji bergeha me didane alîkî bê teqandin em ji nav wan derketin, lê heya ku em giyane ber çemê ser çavîya (dicle) dunya lime bû ronî, ji amanca tufengan héj der neketibûn esker ji tufengan pévé bi mitralyozan em kirin amanc, dibînîya kendalê devê çem de em ber bi rojava ve çûn, heya ku dûr ketin hilkişîyane çiyakî bilind, li wir me bi dûrebînan nêrî ku çendek ji me bi şûn de ber bi rojhelat ve çûne û li çem derbaz bûne li newalek wê tabûra esker ew pé çane, ku (Hesen keya) jî di nav wan de, me tufeng rakirin ser nişanê tamam jî gule - ên me amanc li wan ne digirtin me gazî wan dikirin û digotin: roj avayê we vekirîye ber bi me ve werin, ji wan heftan tenê didu é bav file xulamé (Hesen keya) é dîtir kur apê min (mehemedé sadîq) bûn, kur apê min gulle li çengê wî ketibûn, xûn nedisekinîn û êşek zêde bû me jêre

got: çima én dîtir nehatin? wî got:

NIŞTIMAN

çewa ku we dît şevé dî (Hesen keya) nexweş bûn, nikaribûn ku bazdin herdû kurén wî (Bekir û selîm) jî nikarin ji bavé xwe biqerin, herdu (Hesenén) me jî dibêjin: emé çewa pişt bidin wan û wan dinav vî agirî de bihélin û birevin kerameta xwe bidin erdé û bi hevalén xwe re jî bébextî bikin, ji me re mirin çétin re- belé her pécan di newalé de pišta xwe dane hev û şeré hezar leşkeré dijmin kirin, li dor xwe (55) esker kuştin û qumandané wan jî birîndar kirin, her pénc jî weke kurdén (keleha merîwan) şehîd ketin, di tarîxa kurd de ew fedakarî û mérxasî bi ava zér nivîsîn û ji nûve di dilé şoreşgîran de manewîtek xurt dane çêkirin.

ew manewîyaté ku bi me re nemabûn em di gazîya wan de neçûn, heya ez xwe û wan hevalan li hember wan û tarîxé berpirsiyar dibînim, belé netené wan qehremanan dilgermî da şoreşgîran lé wiha renge tirs û lertz xistin dilé leşkerén turk, nikaribûn weke beré dirêjî her çîyan bikin, ku giyané wané pîroz bû paréztina wan jin û zarukan.

KURTÎ AN NIVÎŞKA BIRÊ JOR:

Di her şoreş xebatén, leşkerî û cengdarî de xeta én hundur û selbîyetén der dikevin rûyé wan, ku ew pékhatî tevde buyerén tarîxî ne, zeman û mekan bi xwe digrin û di bin perda zeman de derbaz dibin, wiha renge diwé şoreşé de jî hin xeta û nezaniyén siyasî berî cengdarî bi awayé jér pékhatin her wekî:

Di awir û agahîyên siyasî ^{NIŞTÎMAN} sazmana (Erzerum) di/ 1924/ de ji rûsya destê alîkariyek siyasî xwestin, di wê daxwazê de bê ku li rewşê siyaseta rûsya varqilin buyerên jêr bînin bîra xwe û ji hev re bibêjin:

A. Di/1918/ de vé-rûsya polşevîk- li (rewan) é bi navê (yérvan) cumhûriyata (érmen) da çekirin, ku hingé kurdén wir ji érman eger ne zéde tir ne ji kémtir bûn, ew kurd xistin bin sîdariya (érmen) bê ku di awirek siyasî de jî awir li -kurdvede,

B. Di/1921/ de jibona ku di sînoré xwe de (Turk) bike dost, di pirotkola (gumrî) yéde, dinav xwe de sînor danîn, jibo réya (posfor û derdenîl) bajarén (qars û artevîn) li Turk veg- erandin,

C. Di/1923/ de (şéx mehmûd) ji (silémanî) yé bi siwarîya hesip çû (tebrîz) ji wir di qonsilîya rûsya de têlefônê bi (lêmin) re peyîvî wî jê alîkarî xwest, -lenîn- got: em tékilî bi hunduré dewletek dî nakin gelo ew dewleta gotî kî bûn? ne (ingilîz é empiyalî bûn).

D. wê dewleta (polşevîk) hukumek (qeyser) wergerandibun sazmanek hevparî, hêj ligor aydiyolojiya xwe di welat de karê hukum nedabûne sazkin, liserê çiyar hêj şerê (polşevîk û menşevîk) hebûn, ji milé dî dixwestin dewletén dor wî îtiraf bi wê sazmana wan bikin, wê çî karibûna destê alîkariyê bidin kurd ji wan re selbî bûn, ew selbîyeta ku heyânî van nivîsaran jî diruyé kurd de meyinde ye,....

XETA Û NEZANÎYN ŞOREŞGIRÎ:

NIŞTİMAN

nezaniyên - me ên şoreşgîrî û cengdarî héj awirên me-ên siyasî bi gelek mezintir bûn, lewre ew nezani bûn sebebê ji hev ketina şoreşê û heq negirtinê, bi kurtî ew xelet evbûn:

1. Bé tenzîmek eskerî sîlehên giran her şoreşgîrek bi tîfing û restek fişek, ji çiyar em daketibûn deşta (Diyarbakur li erdê rast me enîyên şer li hember hukumetek girtibûn, ji me para ne xwarin, ne ji cebxane û ne ji jibona birîndaran derman di hatin qadên şer, biwê nezaniyê me xisarên mezin dadanîn ji wêran kirina gundan pêve!...

eger me bîra cengek şevgerî yanî herba komandosî ji ne dibir, lê me ew enîyên şer li gelî û gaz nav daristanên çiyar bida vekirin û leşkerên dijmin bikişandana nav çiyar, dîsa me dikaribûn dijwarîyên zê de mizin bigînin dijmin, nikaribûn biwê sitemkarîyê wê dijwarîya mezin bigînin welatîya, gundan bişewitînin û dest biwê qetil ama kurd bikin, jiber ku piraniye zemîne kurdistan tevde çiya daristan gelî û gaz leşkerên biyani diwê fizikiya zemîni de li hember me ji şervani re ne pêkarbûn, lê mexabin me li erdek rast bi tufengan şerê topên mezin dûravêj û firinde-ên bumbaran dikirin!...

2. Nezaniya dîtir ew bûn ku me bajar vedigirtin û tede (walî, qaîmmeqam, mudîr û her serkar û karamende-ên xwe dadanîn, her wekî me erdê welat ji pêgehên dijmin dabûne rêjkin û di nav xwe û wan de sinorek diwêlî danibûn, bê ku ew hézdarîya mezin û ji wê daxawzê re bi me re hebe, an ji me destek alîkarîyek derve ji peyda kiribûn,

Belé di wan zemanan de kênînan danezanî û xeletên me -ên berevani û şoreşgîrî bi kurtî evbûn, tevî ku armanca şoreşê û şoreşgîran pîroz û girtina mafê xwe é tarîxî û qewmî bûr., bi wê armancê bi mal û can xwe feda kirine em bi wan xwe bextiyar û navdar û dibînin, heya rojek ji dunyayê bimîne em ji giyanê wanê peyarî re minetkarin,

Lé ew danezanên xeleten jibona ré nasiya rojên pêş divane, ew rojên bûrîne ku dibin mirék jibona rojên pêş.

* * *

NIŞTIMAN

BIRÊ HEFTAN

NIŞTIMAN

NIŞTIMAN

NIŞTIMAN

ŞOREŞ DI CENGA KUMANDOSÎ DE:

Her wekî li biré heftan bi awakî kin û kurt hate zanîn ku kurdistan seraser li mileté kurd bûbûn dûjeh, ji alîké kuş-tariyek tevayî, ji aliyé di şewata gundan tevî jin zaruk, kal û pîran, em diçûne kivilén wan gudén şewetî dinav wé ariya reş de laşén wan jin û zarukan weke darén şewitî komén hestîyan liser hev kom û kewte bûn, ji déla gundan ve ronîştmanén welat li şikeft û daristanén çîyan bi tebayén kovîre bûnbûn heval û niştamanî, tabûr û bilikén leşkerén Turk biser wan komén jin û zaruk de digirtin, li herderén welat di nav gélî û gazén çîyan de bela wela dengén tufengan diketin hev, di nav xwediyén wan jin û zarukan û leşkerén Turk de her şer bûn, é ku ji wan re gazî û hawarek hebe tevde bi ser hev de dihatin kuştin, wan hevalén wan teba û koviyén bé bextî goşté wan dixwarin,

Belê di wan felaketén na dîde de (QAÎMEQAMÊ ÇEWLÎ-HUSNÎ BEG (1) ji qumîta şoresé re namekî şand û got:

- ez ji dûrve rewiş û pergala (2) weya şervanî gelek vajî û xwar dibînim, tevî ku ligor agahîya ne, wan qumandanén ku

1. ew qaîmmeqam-çerkez bûn: biwê danezana wi li mehkema eskeriya (Diyarbakir (100) sal bi hepse hukum kirin.

2. pergal (wezîyet) çewa té gotin: filan bé pergale-yanî bé wezîyete.

di cenga cîhané a pêşîn de hi wan hêzên cengawirên kurd çar salan li enîya qafqasya şeré leşkerén (qeysere rûs) kirine. çewa ku di wan nizamén eşayîrî de jî di şerén çîyan de hatine perwerde kirin. çewa ku di nav-qumîta-we de ji bivé nevé wé hin peya-én zana hebin, lé nizanîm di awirén cengdarî de we li hember leşkerek nizamî cebhe girtiye ?! ku ji sazmanén her şoreşan re ev progirama weya şervanî gelek vajî û ne di cî de ye, çewa ku hûn dibînin di wan şerén enîyan de we xisarén mezin danîne,

lé eger hûn awayén şervanî wergerînin cengdariyek (KUMANDOSÎ) bi mefreze-én ji (30) î ne kêmîtir û ji (50) ne zêdetir, li tevaya welat bela bin li her réyén teng, géli, gedûk én çîyan li esker xin û cî bihev biguhêrin, bişev bigrin ser wargehén eskerî û e nbarén wanén çebxane berhewa bikin, bivan uslûban hûné leşkerén dijmin géj bikin, xisarén mezin bidin wan béku bigînin we, bivé hûn dikarin daxwazé bi destxin-

li ser wé danzana (HUSNÎ BEG) qumîta şoreşé li (çiyayé xañçûk) (1) civînek leşkerî dane girêdan, diwé civîné de biryar hate dayîn ku li herderé şoreşgîr awayén şer wergerînin cengdariyek (kumandosî), belé ji wé danzana (husnî beg) péve, di manewîtan de wé vedakarî û qehremaniya her pénc (şehîdén şala heydan (hesan keya, selîm, bekir,

---

1 xañçûk-dikeve hakuré (qeza licé) kurdén (dinbîlî) eşîra (emeré faro) ku vana jî (biramak) én îraqé hatine (melato) hin liwir mane ku ji wan re (qewmê çoyé) té gotin, én ditir çûne (xañçûk) liwir emeretek dane çekirin ku jêre (huseyin begé dinbîlî) digotin.

hesenê încu, heşenê babêxi) bingeh liwê sazmanê girtibûn, biwê xûna xeweya pîroz ew ber name-ê cenga fedakarî û kumandosî ji mer re nivîsî bûn,

Belê piştî biryara wê civîné şoreşgîr li der û heremên jiyosîtratîjî hatin belakirin, di jimarên jor gotî de mefreze ketin şerê dijmin, lê bingeh û wargeha (qumîtê) di (çiyayê xançûk) de ma, jiber ku li wan hawîran ronîştmanên sé eşîrên (botîyan, mistan û tewsela) tevde ên kuştibûn ên revîya bûn, tevaya gundên wî nevçeyî ji weke deverên dîtir şewitandibûn, di nav me û lişkerên turk de mabun heremek (tamponî (2) jiwan mefreze-ên kumando péve, ji heft rojan carek (bira-ê şêx seîd şêx evdurehîm) der diketin ser kevîrek bi nav tédan û ser heldan gotarên zêde dilbîrîn didan û digotin:

-ma ji me re neşerim û fedîkariye ku biçavên peyan lihev binêrin? an di méréké de li rûçik û bejna xwe binêrin ke em jî mêrin, dema ku memdên Turk ji anedolê bèn, di welatê me nav çîyan de me biçîn û zarûk kal û piran ve weke pez serjê bikin û serên me biser sigûyên wan ve bibin bajaran dalqînin, dema em li hember wan bedkarîyên kurên cengîz çavên xwe pehin bikin û héj bixwazin di nav vé mîja mirinê de jiyîn darbin, ma gelo jivê şermezarî û bednamîya tarîxê mezintir wê ji me re çî hebe? çewa ku gotina me kurdane dibêjin: mirina bi mêrxasî gelek çêtire ji wê jiyîna bi rezilî.....

---

2. Tamponî-ew devera di nav du dewletan de bê sîdariya alîkî mayî re té gotin.

Di wan gotarén halan kesé desté xwe hildana navén wan dinivîsîn, xwedîyén wan navan ji (50) kesî bi hevketî, tevde siwarî bi hespén Turk û çekén eskerén Turk di va bûn biroj liser réyén mezin dakevin wan heremén ku eskerén Turk té de ne, daku li wé rastî leşkerén Turk bèn divé li wan din, berî çûné bergeha geré û rojén péve ji wan re didane zanîn, ku li wan hindvan wé pê di şeré dijmin de bigerin û dîsa vegerin wargeha jé çûyî, çend caran di wan gotaran de ez jî hazir min navé xwe ne nivîsî, lé rojek ew gotar zéde dilbirin bûn min jî navé xwe da nivîsevan:

EV MEFREZA BI NAVE ŞIKEFTÊN SÊWÎYAN NEXWEŞ-XANA BIRÎNDAR Û KUŞTÎYAN:

Weke hate gotin, (50) siwarî bi çekén eskeré Turk sipartin min, devera ku em tére derbazbin jî hin qutîkén goşt û jibo birîndaran hin derzîyén ku me ji eskerén Turk girtî binavé (îtalya herb paketî) jî dane me û gotin hûné vana li bergeha xwe li (şikeftén birqlîn) (1) bidin wan zarukén séwî û birîndaran, dema em ji wargehé derketin dunya évar hîva sé şevî weke devé dasek liser çiyayé rasté kilîş girtibûn, diwan çiya gélî û nav daristan de ku perda tarîya şevé dadike zemîn desté meruv ji meruv ve xuya nake, şiveréyén teng û zirav

---

1. Ev buyera vé dîtiné min da (kovara çiya) a ku (Heme Reş) derdixistin li (al-manya) téde hate bela kirin, ji ber ku diréi bûn di du jimarane de da çapkirin û bela kirin,

wek: kemeran li pesarén çiyân û zivirin raser meruv lipêş û dor meruv kombetên serên çiyân ku dikevin rexhev wek: şufre-ên dirasan di nav istêrkan de xuya dikin, li dorme newal û géliyên kûr di wan de dengê xuşîya avan, li şikeftên çiyayên dûr û nêzîg fîşkênên pezên kovî û nalînen teyré (goyîn) bi zîz dihatin bihîstin, bayé kur di kovikên berûyan de wek: firken polîsên şevé difîkandin, di pêlên bayé sar de istêrkên li ezmanan geh hûr û geh girs di ayîsîn, bi nihértina çavan meruv pêşîya xwe ne didît,

ji ber wî qasî me gem é devên hespan sist kirî û réderî sipartibûne awirên wan, du siwarîyên pêşîya me û didoyên dumdar lipême bé deng û bé vexwarina cixaran em li ré bûn, me dît ku herdû siwarên pêşîn, ji min pirsîn û gotin: livan hawîran gundé ava mane? min got: no, divé nizmanîya rix mede gundek binavé (newala sévé) xelkên wî gundî jî weke gundên di tevde kuştine, gotin: goh bide di nizmanîya çiya de dengê giriya zarukek té, piştî goh dané min jî ew deng bihîst û ji wan re got: dido hespên xwe bidin dest hevalan û dakevin bé çî denge, dido daketin piştî çaryeka sa'eté li fitiké dan, ez û didoyên di jî liwé nizmanîya gelek kûr daketin bi wan, me dît ku newal ji laşên kuştîyên jin zarûk kal û pîran dagirtiye, ew zarûk héj piçûk li ser singé dî ya xwe digere û dev dixe çiçikên wé di wan de şîr nîne, di wa kuştiné de di hembéza diya xwe de çewa bé birîn maye em lé géj bûn, min pîl da ser laşé diya wé ku digera şîr de bi pancên xwe ji birîna diya xwe xûna sor bi wan tilîyên xwe-ên zirav wek liser kaxize sipî xetên mazişkol nivîs bûn, bi wé

ditina zêda tehil û dilbînîştîman heval tevde girîyan, min ji wan re got: ev zaruk tevî kuştîyan ji we tolvedané dixwazin negirîné, rahêjin di hembêza xwe de bixin bi qapûtên xwe, em hatin giyane havalan û ketin rê, lê biwê ditina me û bihîstina hevalan agir ji me dirijîyan ku emê heya sibê liko tola wan vedin? nîvê şevê em giyane şekeftên birqlîn (1) li nizmaniya başûrê şikeftan ji binya wî çiyayî ser çaviya (dicle) dertê li wir em sekinîn ez tenê ber bi devê şikefta mezin ve hilkişiyam, dema nêzîgî devê şikeftê bûm, ji pêş min ve yekê deng li min kir û got: tu kiyî min tukuştî, min got: bira ne biyanî ez ji hevalê te me, got: tenê pêşve we re, ez giyame bawî ku kalek umrê wî lidor şést salî di çeperê de ji tufengê péve komek qumbere-ên destavêj liber wî komkirî di payîna şikeftê de ye, min nêrî û got: keyfa te bi wan çekên dijmin hatiye ku te wergirtiye? min got: apê delal em pêncî siwarî tevde bi van çekanin jibona ku em karibin nêzîgî li xwediyên çekan bikin, hingê got: ev jî fenekî qence, hêj min gazî hevalan kir ew zaruk û herdû barên wan qutîkên goşt û derman dane milên xwe ew jî hilkişiyane ba me, em derbazî hundurê şikeftê bûn, şikeft dibin çiyakî bilin de bajarek pêk tîne, zêde dirêj û fireh bi gelek kuçan lêkve dibe, li herdu rixên wan koçan tevde deriyên menzelan hun-

---

1. Ew şikeftên birqlîn- jêderê pêşîn kurd nejadê (hûrî) bûye, dema ji wir der ketine dest pêkirina avaniyan (newzerg, berdewil, zergafis û amed) ava kirine, (zergafis) ciyê (xudanê hûriyan-bixûd) de ku jêre-duqyanos-hatî gotin; ligor asarên wan kevne bajarên xirabe, hetîye naskirin ku (5000) sal berî zayin da (mesihe), ew çiroka (eshabikehif) ku di (quranê) de hatî gotin: ew najadên (hûrî) ne.

durén wan hawîdor ji kevir dik û di navé de ji kevir masekî heye, li dîwarén wan tevde neqûş û nivîsar hene, jibona berxwe dîtiné bi fanosek piçûk em digerîyan, li hin deran jor de av dihatin xwar, ji çi zemanén heqbén dewrén kevirî de bûye ku ew ava daketî ji made-én kilsî di nav wé avé de jêr ve û jor ve weke situnan ew kilsa kevirî hindik maye bigîje hev, di zemané beré de ku héj elektirîk an pîl nebûn, uryantalîst û ulema-én-arkeoljî- dema diçûna wan şikeft û zivîngan, telîsek (ka) lipiştta yeké lipé xwe direşandin û diketin hundur, daku di veжерé de bi wé réya kayé zanibin derkevin, an na hingî bajarek zéde mezin e nikaribûn réya derketiné nas bikin,

Belê dema em ketin hundur dirix du menzelén kuça pêşî de tije zarukén séwî én dé û bavén wan hatine kuştin, li wir kom kiribûn û hin pîrek jî hebûn ew zaruk xwedî dikirin, me ew zarûka xwe ya ji nav laşan anî ew jî me siparte wan, gotin: we ev ji ku aniye? me ji wan re got: hingé wan got raste sé roj beré qeflekî jin zaruk ji nav eşîré (mistan) anîn li wir tevde weka caran kuştin, wan gazî jinikek ji menzela rix xwe kirin û jêre gotin: were vaye ji nav wan kuştiyén zarukek anîne bé tu nasraki? dema jinik hat û çav léket poré xwe kişand û bi girîkî bilind got: keça xweha min e, me ji wan pîrekan re got: ev zaruk çiyé wene? gotin: em û tevaya jinén kurd déyén wanén qewmîne ew jî zarukén mene,

ji wir em derbazî ba duktoran bûn, ku tiştekek reng sor vaye dikelînin me ji wan pîrsî ev çiyé wan got: hingiv û xweye-

piştî kelandiné ku bû wekî ^{NIŞTIMAN} hîr, hingé dikirin wek: bismarén qalind û liser sênikan dadanîn heya ku zuha dibûn, hingé ew bismarén welé hişk dixistin birînan téde dihe lîyan, sé rojan derman ew bûn, ji bona ku birîn ne axive, piştî wî dermanî-şimaé hingiv, bedîştén kizwanan û rûné nivîşk-di nav hevde di kelandin û dikirin merhema birînan- û péve tişteke dî nebûn, heya li ba wan îspirto jî tunebûn ku pé birînan paqij bikin, duktorén gotî jî tevde ne xwende duktorén kumancî bûn, gotin: dema birîn di axivin hingé em pez serjé dikin û çerm dikişînin ser wé birîné, ew axiftin dadikeve, dema me ew derzîyén (îtalya herib paketî) dane wan, gelek dil geş bûn, ji wan re got: seré derzîyé bixin birîné û dawîya derzîyé lastîk bigivêşin ew derman li alîyé dî der dikeve, birîné bicarek dikewînin nahêlin ku birîn bi axêvin, ev kitané dermankirî jî li birîné bipêçin,

Min got: én ku bivan birînan dimirin hûn wan li ku vedîşérin? dibin birûyén xwe-én qalind de awirek tehil li min veda tiliya xwe da ber devé xwe û ber bi min ve hat û hédî got: malava tu dizanî divan ode-én rix me de tevde birîndarin, tu bi dengê bilind pîrsa mirîyan ji min dikî ma raste lo? min got: ka em herin nav birîndaran?

Rahêste fanosa xwe ya piçûk û da pêşîya min, em çûn ku birîndar biçekén xwe ve liser pûşan liser pelén devîyan dirix hevde paldayîne, min dil dawan û got: gelî biran ev fedakarî û payedarî ji her diplomén bilind mezintire ku hûn di berevaniya mafé nejadé xwe-é dil û bedbext de birîndar bûne, ew xûna van birîné we-én pîroze ku li şerefa kurd

ala me reng vedaye, ew ala ku wê liser bané azadiya millet
pél û kél bibe ku rengé xûna we lé vedaye, ma ji vé navdarî
û paya bilind mezintir çi heye û hûnê çi bixwazin, çewa ku
em jî livé réne,

ji wir ez birim goristanên servekirî, di şikeftê de şehîd
tevde, di ber hev de dirêjkirî, kefenên wan çekên wan di
serma şikeftê de, laşên wan weke muruvên sax, ruyên wan
te digot bilkî di xwdene, belê wî hawayê zivîngan (1) laşê
wan tehnît kirkbûn, li wir jî min ji giyanê wanê pîroz re got-
ara jêr da û got:

- Hey şehîdên gewre pîroz û peyarî, heya rojek ji dunyayê
bimîne em minetkarê gedê wene, tenê bi mal lê we ji bona
azadiya milletê xwe ê bindest giyanê xwe ê şêrîn feda kiriye,
ma ji vê comerdîyê mezintir û giran buhatir wê çi hebe?
belê we bi xûna xwe dara azadiyê av daye, ew azadiya ku bi
xuna weya pîroz hatiye girtin, li hember tu tiştî nayê firotin,
çewa ku di cedwela mêrxasan de biwê xûna we tarîxa me
reng girtiye, bi van qehremanîyên we di cîhan de milletê we
bi we pesindar û navdar û ser bilind de, hûnin pêşengên me
û we ji mere ev bername - ên dilawerî û fedakarî danîne va
em li ser wê rêzana we rêwingîne, daku em jî liser wan ber-
name - ên niştaman perwerî bigîne nav karwanê we şehîdan,
va em liser rêne divan saetên pêşde hin ji me dibin mêvanên
we daku em jî di wê cedwela mêrxasan de bi were bibin
navdar û pardar, her bijîn fedakarên welat û millet-!

Biwan gotaran ji wê şikefta tarîxî bider ketim giyame
hevalan em ketin rê, êdî sipeydeya sibehê ji roj helat ronahî

vidabûn, em giyane gundê (Markê), êdî rojê tîrêjên xwe -
ên zer li kumbetên çîyan vedabûn, cara pêşîn bûn ku me
gundek ava ku rêya wan eskerên cengizî pê neketiye, me
hawîdor li gund pêça ez û çend siwar em çûne gund, min ji
wan re got: çawa kurk hûn ne kuştine? wan got: ji bona vê
kara xwey ku li bameye da ku em ji wan re (xwey) derxin,
lê piştî demekê girtin ser wan jî tevde kuştin, em ji wir
giyane biniya (xwylîn) ji dûr ve hin reş xuya dibûn, min
dûrebîn da ber çavê xwe ku panzide sewariyên turkin liser
rê ber bi meve tèn, di wê hatinê û çûna mede em giyane ber
hev, siwarê wanê pêşîn ba çawîş bûn, dema dît ku nişanên
min yûzbaşiye ji min re silav girt, libawî ku em leşkerên
wanin, hevalan bi zimanê dinbilî ji min re gotin: (ma sekî)
yanî em çibkin, min got:

- şewa vêrt şima çi vîna - yanî şevê dî we çi dît? bi gotinê ji
hawîdor tufeng xistin singên wan tevde di hespan werkirin,
min got: rahêjin tufeng û fişengên wan, hespên xwe - ên
bêkêr bi ên wan buguhêrin û bikevine rê,

ji wir liser rêya (diyarbekir û licê) em giyane (textê engul)
ku dikeve başûr roj helatê gundê min, liwê bilindahîya ku ji
başûr û bakur ve nizmanî, me li newala pişt xwe di nav
daran de hespên xwe girêdan û ronîştin berê me li rêya
(diyarbekir) re, me hew dît eskerek dest vala derket, dema
em dîtin gelek tirsîya min jê pirsî tu ji kuyî got: ez ji (qulpê)
me, min teskere girtiye derim mal, min got bira - ê delal
metirse em ji bo we xwe didin kuştin, wî got: ji vir xwe
bidin alîkî, dema ez hatim sed siwariyên leşkerên turk li ser

(kaniya zerga fisê) peya bûn, wê niho bên, mi got mizgîna
teya xêrê be, em jî li wan digerin berî ku ew lime bigerin,

Min şoreşgîr li herdû milên rê li nav kevir û daristanan
bicî kirin, ên dîtir lipêş û jî wan re got: herdû siwarên pêş-
dar berdîn bila derbaz bin dema piraniya wan giya filan hin-
davê ku pêşiya wan giya wî kevirê sipî divê serên we liser
tufengên we û tiliya we liser linga tufuhgên we be, ku min li
fitikê da daku hûn bihev re berdîn wan û atlahî medîn ku
karibin peya bin, ligor wê rêzanê dema hatin cot cot dirix
hevde ketibûnî, rê bi lêdana fitikê her pêncî tufeng bi hev re
teqîyan ew û hespên wan di ser hev re diqulipîn, bê atlahî
her yekê sê dest fişek bera wan dan, bi kuştî û birîndaran
(63) jî wan li erdê man, bê ku yek tenê jî jime birîn bebe,
(35) jî wan di badeka rê de bişûn de vegehiyan deverek
bilind girtin, hevalan xwestin herin wan min ne hêşt, ku herin
wan emjî xisarek bidin,

Ji wir me berê xwe da roj ava nav (têrkan) jî wir di roj
helatê dicê re berê me kete bakur, nav eşîrên zazên
(heremê qerebegan û siwan) başûr roj helatê (palo) û di
başûrê (ferat) de dîsa vegehiyan war geha xwe, di wê gera
(400) kilometirî de em donzide roj man, rojek tenê em bê
şer man, her û her di nav me leşker û çetan de şer bûn,
divegerê de me (17) şehîd (15) birîndar bi xwere giyandin
wargehê, lê ji dijmin zêde - (400) kuştî çêbûn,

Di virde me awa û rêzanên cenga kumandosî da zanîn,
wê cenga ku liherderên ^{NÏSTIMAN} kurdistan weke wê cara me dest pê
bûn, tenê min ew cara xwe da zanîn ku divê bê zanîn ku
sêsalan li herderê ew şervanî likarbûn, di danezana tevaya
mefrezan de ne pêkarbûm ku ciyê ciyê divir de bidim rohnî
kirin, ji milê dî di wê cengdarîya gotî de ez gelek nemam
birîndar dîl ketim dest turk, ku di rûpelên pêşde felaketa
wê girtinê hepis û îdaman nefîya jin û zarukan bikeve ber-
çav jiwê kuştina tevayî pêve du sazmanên faşîstî li kurdistan
danîn ku herdû sazmanên cengîzî ên jêrekî bûn.

MUFETIŞÊ UMÛMÎ Û MENTÎQE QUMANDAN:

Belê ji wan giranî û piranîyên eskerî ku li tevaya kurdis-
tan dest bi kuştariyek jenosit kiribûn pêve ji bo wê faşîstîyê
li her qezan mentîqe qumandan jî hebûn, deverên ku ji ber
wan leşkeran rizgar bûbûn wan jî ew diniqandin, çewa ku di
pareka pêşde wê bê derpêş kirin ku wan bedkaran çikirine,

MUFETIŞÊ UMÛMÎ, ev fermandarê bi her awayî xweser
bi esil erebê (şam) jêre (ibrahîm telî) dihatin gotin: li (diyar-
bekir) rodinişt liser (16) welayetên (kurdistan) hakimek
xweser bûn, ji ber ku jinawî dostika (mustefa kemal) bûn ew
payedarîya mezin dabûne wî, muxabiratên wî nakesî li
dirêjahî û pehnaîya kurdistan hatibûn belakirin, ji alîkî jî
nav welat nişteman perwer dinqandin, ji milê dî bi sedan
malên kurd bi jin zaruk kal û pîran ve, bi peyatî di pêşîya

eskeran de derbazî andolê ^{MÎŞTÎMAN}pirên wan birê de dimirin, ên digîyandin anedolê jî bê ku ji wan re alîkarîyek bikin, pîrekan karên turkan dikirin pê nan dixwarin zarukên wan jî pars dikirin, bê ku bi anqera bişêwire ew nefî û kuştarî bi emrê wî mufetiş an fermandarê xweser pêk dihatin, çewa ku diwan zemanan de hukumek milki îdarî qezai ne mabûn, tevde bi daxwaza wîve girêdayî bûn,

Ji /1929 - 1933/ mufetişek dî bi esil turk cengizek didûyan jêre (abdîn uzmen) digotin, meruvek dev lalik ji exlaq û xesaisên kesane bê par meruv digotin qey hêj ji hevalên cengiz û teymûr ji (qerequrum) hatîye, wî bedkarî ji muxabiraten gotî pêve tevaya serkar û karmende (1) ên hukumetê liser millet kiribûn casûs, naskir ku bi kuştinê kurd kutah nabe, jibona wan bi nejadîya turk ve bide bişaftin, yanî asîmilasyon bike jibo anîna turk pirogiramek jêr xiste kirinê:

Her wekî agahe dayîn û standina wan mufetişan rast bi rast bi mustefa kemal - ve girêdayî bûn, her danezanên we - ên mehê carek didan (kemal) çewa ku ew pirogirama ku di hin deverên kurdistan de kurd rakin û turk bînin şûna wan, mustefa (kemal biwê daxwazê biryar dabûn ku wê daxwazê ligor bernama mufetiş bicî bê, her wekî:

ligor wê pirogirama gotî: ji dor wilayetan, qezan, nehyan, xetên tirênê û dor wargehên jandirman, kurd jiwan hereman rakirin birin anedolê û di şûna wan de muhacirên turkên ku ji (bulgarîya) anîbûn di anîn ciyên wan, liwan deverên gotî ên dibin sîdarîya hukumetê de ji wan re gundên nemûzecî

---

1 - serkar - ên wek: walî, qaîmeqam, karmende (mamûr - an muwezif)

didan avakirin û di warê abûrî de ji wan re alîkarî dikirin,
jê û pêve bigumana ku karibin nejadê kurd biwê piranî û
giranîya wan ve di nav gerîya turk de bidin bişaftin qanûnek
dî bi xasê wan muhaciran dane belakirin, ku evbûn:

- çî turkên jîwan muhaciran keça xwe bidana xortek kurd,
an xorte turk keçek kurd mehir bikrana, ji herdûyan re
perakî pir dihatine dayîn, biwê daxwaza ku ji seylojîya
kurd re zêde vajî û qiyas û nisbetek îlmî bixwe ne digirtin,
kesek kurd keçên xwe nedane wan û ji wan jî ne birin, piştî
wê pîlana felişî, ji wan muhaciran re dane zanîn ku divê di
warên civatî de hûn bi gundên dorxwe zêde têkilî bikin, da
ku hûn wan hînê zimanê turkî bikin, lê wê avêtina gozê jî
liser qubê cî negirt, piştî sê salan (îsmet paşa ê kosmopolît)
di gera kurdistan de çû wan gundan û ji wan pirsî û got:

- gerek we kurdên hawîdorî xwe hînê zimanê turkî kiribe?
wan got kurd bi nejadîya xweve zêde hişkin, ji dêla ku em
wan hînê zimanê xwe bikin, em tevde hînê zimanê kurdî
bûne, hingê (îsmet) ji ber wê rûreşîya xwe ji wan re got: -
meruv hînê zimanan bibe ne xirabe, (1)

---

1 - herdû rûpe ên wan muzakeratnî ê pêşî û paşî li hembere. tede - ên wê muza-
kerê di /1956/ de me li roznama (beyrûtî hurîyet) bi zimanê erebî da belakirin, ew
muzakera ku muxabiratên me ji qelesa wî anibûn, daku ew sitemkarîyên turk
hêne naskirin. lê mexabin daxwaz vajî lime vegerîya. reîsê muxabiratê surî ê li
(hesîça - mehemed talib) ew roznama gotî:

a ku me li (beyrût) didane belakirin pêder pê dixwendin, wî û waliyê (hesîçe-

Belê wî (abdîn uzmen) ji wan bedkarî û faşistîyan pêve, li her derên zemînê kurdistan, li keleh, xirabe bajar, şikeft, beden û pirên - kevinde li asarên kurd digerîyan- dişkênan din, an winda dikrin, ji wan:

- bi bidana diyarbekir de (dewleta dostikî) nivîsarek di kevir de hebûn şikênand, li pira batmanê di başûrê linga roj ava de dîsa nivîsar hebûn ku (sasanîyan) ew pir ava kirine, ewjî şikênand, liser derîyê (şikefta birqlîn) binavê (hûrîyên kurd) nivîsarek hebûn çar silim biser hev xistin û pênc sed kaxiz da yekê hilkişîya bi çakûçew jî şikênad, li (zerga fîs) asarên (bixûd duqyanos) xudanê hûrîyan - ewjî birin, û weke wan li gelek deveran asar winda kirin,

DI JÊNOSÎTA KURD DE MENTÎQE OUMANDAN:

Ew hersî qolordûyên gotî di şonzide wilayetên kurdistan de binavên (mentîqe qumandanî) yan hatin parvekirin, di hin wilayetan de firqe an alahî, li qezan (tabûr) li nahyan (biluk) jibona kuştin, girtin û nefiyê hatin sazkerin, ji hêzên jandirman û çet - ên kurtêlxur pêve, ji şerê şoreşgîran û gundîyên derve pêve li hundurê bajarên mezin jî, kesên ronak û niştaman perwer bê sûcek wan hebe digirtin an dikuştin, jiwan kirde - ên du mentîqe qumandan ku pê dizanim û di heremê mede bûne bi kurtî didim rohnî kirin, ên tevaya kurdistan jî liwê gorê zanibin ku ew herdû karên bed exlaq evbûn:

li (qeza - ên - licê, pasûr, silîvan û hezro) tevan (bînbaşî seîd seyîd) weke (uzmen) reportajek dane şam. di /1962/ de (150) hezar nifûs ji kurdên cizirê girtin, bi dirêjahîya sinorê turkve tevya erazi deh kîlometir ji kurd girtin ereb anîn şûna wan û ji wan re gundên bi av û elekterik dane avakirin,

elî heyder bûn, li (qeza hênê, NIŞTIMAN heya - dicle - eşîrên - têrkan
- heya bakurê (diyarbekir) (bînbaşî elî barûd) bûn, liwê
gorê li her qeza û nehye - ên kurdistan ew mentiqe quman-
danî hebûn, wan herduyan çî kirine ên dîtir jî ne kêmi wan
dikirin, dema kirde - ên wan didim zanîn ên tevane,

Belê (elî heyder) li hawîrên gotî her di kuştinê de bûn, lê
jibo mîsalê (li qeza pasûr) dema tevaya gundî jin û zarukên
(mala têlîaşa) kuştin, jinek dergûş di hembêza wêde dema
gule lêket ew zarûka di pêçekê de ji hembêza wê pengizî li
erdê ket, - elîheyder - ji neferek esker re got: wê zarukêjî
singû bike, ê esker got: qumandan beg zarûkeke piçûke,
hingê wî tebayê hov û na kes şeşagir ji ber xwe kişand û
xiste serê wê dergûşa bê newa serê wê ji hev bela kir, zivirî
ser wî eskerî û got: ey ker kurê kerê ma tu bîr nabî ku ew
zarûk mezinbe wê jitere bibe bela?

Di virde meruv ji xwe dipirse: gelo wî binbaşiyê hov dijûn
û çepel malbat, dê, bav û zarukên xwe nedîtibûn? diwê
xwendina dirêj de bivê, nevê tiştêk ji exlaq, insaf, ferqa
insan û heywan, an jin, mêr, zaruk kal, pîr çîye nas nekiri-
bûn? dîsa nizanibûn ku miletê kurd biwê zarûka piçûk û
dîya wê re nayê kutah kirin? roja dîtir ew (elî heyder li roj
helatê (qeza licê) gundê (zimag) ê şoreşgîr ketin pêşiyê ji
leşkerên pêre (63) kuştî û birîndar tevî giranîyên xwe jî li
erdê hêştin û revî bi çar pîyan di nav devî û daristanan de
xwe giyande hundurê (qeza licê) ji hundurê çarşiyê (17)
kesên ku mehkema eskerî berdabûn girtin birin liroj helatê
bajêr (newala qij biivê) bi ser hevde kuştin, di nav wan de

(hacî hesenê eyşoya hemê) umrê wî (83) salibûn, jiwir çû
gundê (serdê⁽¹⁾) û (derqam) (57) kesên belengaz û dest vala bi
hev ve girêdan û dane ber gulan biser hevde kuştin, di nav
wan de pismamek min bi navê (evdulahê emer keya) diranên
wî zêr bûn şikênadibûn ji devê wî der xistibûn, piştî çend
rojan em rastî wê koma kuştîyan hatin ku gur laşên wan
dixun hêj me veşartin,

Dîsa ji eşîrên (zazên sîwan - qasim axa) ê kose - dil kete
destê wî xûnxwarê (elî heyder) sitemkarîyên kes nedî biserê
wîde anîn, ava kelandî biserê wîde dikirin, tewqên hesin di
agirde sor dikirin û bera sitûyê didan, bi kelbetanan diranên
wî neynûgên tilî û lingên wî tevde rakirin, di wan felaketan
de jêre digotin: qaso tu vî halî çewa dibînî? wî digot: heydo
ev halê mêrane lê karê sitemkarîyê kurê qehpane, jêre -
olan sus) digotin, wî digot: ma ji mirinê wêdatir çi heye lo?
bi wan felaketan liser pişta histrê girêdayî bi xwere li gundan
digerandin, êdî dît ku dimire, li binîya (nêriba axan) ji ser
pişta histirê danîn erdê û ji esker re got - tevde rahêjin kevi-
rên piçûk û lêdin heya ku bimre, heya ku kevir liser laşê wî
bûne qûç jî wî ji namûsa wî û şerefa kemal re xeber didan,
belê milletê kurd bi qehremanîya wan qehremanên xwe ser
bilind û xwe bextiyar di bîne, çewa ku min ev agahî dane
(qedrî beg cemîl paşa) di muzakeratên xwe de nivîsîne, lê
mexabin ne gotîye min ji ku girtîye, tenê mektûba wî li
hembere,

wî xûnxwar û bedkarê (elî heyder) ew faşistî jixwere

---

1 - serd an serdê - gundê mine

navdarî dizanî, biwê ser germîya xwe ji (general mursel) ê qolorduya heftan a ku li (diyabekir) xwest ku alahîyek esker bixin bin fermana wî wê bê ser wargeha şoreşê - çiyayê (xançûk) wê bingehê jiwir bide rêj kirin, eger ew xebat bidest nexist hingê her mesûliyên eskerî liser xwe qebûl dike, (mursel paşa) alahîyek esker xiste bin fermana wî û berbi çiyayê (xançûk) ve dihat, ji (diyarbekir) (şewqî beg) xeber şand ku (elî heyder) bi alahîyek esker û hertewir çekên cengdarîve, ji roj helat asîyê (pêçar û kavar) ê de hat eniya şerê we, her wekî agahe libame telefûn nebûn ku ji kîjan alîve leşker bê xeber bidin hev, lewre heremê em lê zêde fireh bûn, lê di şûna (agirê gawe) de teqandina tufengan bûn, ji kîjan alîyî de dijmin bihatana li serê çiya sê tufeng liqêhev dihatin teqandin, hingê me zanî gazî ji wir veye, herkes ber bi wir ve di çûn, ji ber wê çendê li wî heremî sê tufeng liser hev teqandin nexede (mimnû) bûn, rojek me dît ji roj helat alîyê (çiyayê kavarê) ew îşaret hate dayîn, em ber bi roj helat ve kişîyan, lê navbera me û qada şer zêdeyî du saet rêve çûn hebûn, hêj em dûr, şer gelek giranbû, lê di şervaniyê de uslûbên me û leşkerên turk ji hevre bero vajî bûn, lewre em bê sekin berapêş û ji herdû kêlekan erd ji wan digrin, di zemanek ne dirêj de me herdû baskên çep û rast deverên bilind tevde ji wan girtin, êdî tevaya esker ji paş û pêş herdû rixan hatibûn pêçanî, ji mile dî bê ku zanibin ew pêçandin jibo êrîşa şevêye, niho wê perda tariya şevê dakeve ser wan, dinav wan çiya û daristanan de wê şoreşgîr dest bi dest bikevin nav komên wan,

belê di êrişa wê şevê de menîştîwan ji wan dil girtibûn pêji nehesiyan, dema roj hilat dîtin ku em û ew dinav hevde ne, di şerê desta de leşkerên turk û xeynî turk nikarin şerê cengawirên kurd bikin, jiwî (3000) leşkerî tenê ji wan (1230) esker rêya revê bi destwan ket, ên dîtir tevde dil ketin destme, çewa ku tevaya giraniyên xweji li erdê hêştin, birastî ji mere alîkarîyek mezin anîn, (elî heyder) di revê de bi tena xwe ji eskerên xweji dûr ketibûn, di nav çiyayên (kavarê) de ketibûnav goma pez û dibin kurtanê kerê de xwe veşartibûn, berî bigije goma pez ji tirsan nîşanên xweji avêtibûn, ji wir bi peyatî du rojan heya giya (licê) ji wir çû (diyarbekir) general mursel) ew xiste ber mehkema eskerî,

ji wan bedkarî û sitemkarîyên wî (elî heyder) û tevaya mentîqe qumandanîyan) yekjê ew bûn, ku di qadên şer dedema digiyane ser birîndarên şoreşgîr, biwan singûyên kol bi saxîtî serê wan jê dikirin û dibin li gastînen bajarên dal-diqandin, bigumana ku biwan kirde - ên cengîzî wê miletê kurd bitirsîne, bê ku zanibin biwan kirde - ên na insanî zêdetir agirê dilê kurd gerim dibe û li tovedanê xwe dişdinin, yanî benzîn li agir direşînin,

Biser wan bedkarîyên xwede rojek li (diyarbekir) li (mehfela zabitan) bê şerim û fedî biwan kirdeyan pesnê xwe da û got:

di wan sê salan de min ew çend jin û zaruk kal û pîr kuştin û di xaniyan de şewitandin, her wekî ne insan min dikuştin. ji awan bi awakî dilê min biwan ne şewitî her wekî tebayên çolê ên kovî dikujim, min tevaya gundiyan xiste xanîkî du

tebeq liser qeyakî bilind ^{NISTIMAN} (10) û agir berdane xanî bû
qîjewîja wan, du xortên umrê wan lidor (13 - 14) salî jiber
agir bazdan eywana jor da ku xwe havêjin lê dema dîtin ku
zêde- pēncî mitir bilinde,

pêtîyên agir jî wek tewên cawek sor lidorwan vedidan, her-
dûyan hev û dû hembêz kirin û di nav wê pêtîya agir de
liber çevê min winda bûn, hingê jiminre hate xuya kirin ku
du insan bûn,

carek dijî ew dîtin bimin re çêbû, dîsa weke hercar min
tevaya gundîyan bi jin zaruk kal û pîran ve xistin xanîkî yek
tebdq agir ber da xanî esker jî bi singûyan li hawîdorê xanî
lê ez li hember derî bûn, dîsa di nav agirde bû qîjewîja wan
kurek lidor (12) de salî da nav derî ku derkeve dema çav
limin ket bişûnde vegeerîya nav agir, li wir min jixwe pirsî û
got: gelo tersa min liba wî ji agir diwartirbûn an hingî miletê
kurd enîde ne xwest xwe bavêje bextê dijminê xwe? belê her
wekî hate gotin bi kirde - ên van agahim, lê her mentîqe
qumendanên gotî ji wan bedkarîyan ne kêmirtirbûn,

MENTÎQE QUMANDANÊ HÊNÊ ELÎ BARÛD:

ev (RASPOÛTÎN) ê çepel diwan sitemkarî û bedkarîyan de
bi awakî dîtir bûn, kesên xizan û belengaz dikuştin an dişan-
dîn wê qesabxana mehkema eskerîya (diyarbekir), lê kesê
ku zanibûna libawî mal û pere hene, ên li hundirê bajêr ku

---

1 - ew xanî li qeza (farqin) li gundê (hesda) bûn, dikeve çiyayê muqûrê.

tu sũcek wî jî tunebũn, jêrê mañakî dîdît û digirtin, pereki pir jê dixwestin ku malê xwe jî difirotin û didane wî, ew perejî divabũn (zêr) bin, piştî ew rût dikirin ber didan, eger guman bikrana ku hêj tiştêk libawî maye dîsa digirtin, çewa ku li (Hênê) simsarek wî binavê (Ahmedê kekçûr) xayînek hebũn, li hundurê bajêr û gundên çetan jî lîsta navê dewlemendan didane (Elî barûd) ew digirtin piştî lêdan û felaketên mezin, wî (simsarî) jî xwedîyên wan re dişandin û digotin: bila bên min bibînin, dema xwedîyê girtî dihatin ba wî, jî wan re di gotin: meruvê we dibin daran deye, guman dikim wê derxin bibin bikujin, ez gelek liber wî dikevim, herin çî malê wî heye bifroşin an deyin bikin giyanê wî rizgar bikin, ma eger ew hate kuştin wê çibke jî wî malî, pere bînin belkî em karibin wî jî dest vî zalimî derxin, bi wan sitemkarî û canbazîyan li wê qezayê wî pere nehêst teneke - ên zêran dadigirt çar tilî ser wan zêran rûn digirtin ser û dişandin (qereman) mala xwe, jî wê sitemkarîyê pêve dest bi birîna darên gozan kiribũn, hin necar girtibũn jî wan re gotibũn, gunahê we zêde girane, eger ez we bişînim ber mehkema eskerî, bê guman hûn îdam dibin, liba min jî darên gozan textan derxin, ew texte dişandin lê kesê nas nekir kişandin welat meruvên wî necar hebũn, an liku difirotin,

Bivan danezanên cengdarîya kumandosî û mentiqe qumandanên kuştinê, êdî ez jî di qada şerek de birîndar li erdê mam û ketim dest esker û bi dilovaniya zabitek giyan-dim ber wê mehkema bê qanûn, çewa divî berê nehan de wê ew girtin û mehkeme bêne rohnî kirin,

NIŞTIMAN

BIRÊ HEŞTAN

NIŞTIMAN

BİRİ HİŞTAN

QESABXANA ÎDAM Û NEFÎ BI NAVÊ

ISTIQLAL MEHKEMESÎ

Her wekî li birê jor hate naskirin ku di dest pêka (şoreşa şêx seîd) de perlimana turk bi serek wezîriya (FETHÎ UQYAR) biryar nedan ku hukumeta (kemalistî) bi awakî seferber leşker bişînin qadên şerê şoreşê, ji ber wî qasî (Mustefa kemal bi desteka generalan) ve di/ 28 şubat 1925/ inc, 'ab li (wisareta - fethî uqyar û perlimanê) çêkirin hukmê eskerî û (Ehkamê urfî) dane îlan kirin, piştî elana hukmê eskerî piştî neh rojan yanî di/ 7 adar 1925/ de binavê (istiqlal mehkeme sî) yek li diyarbekir - ji bona tevaya kurdistan, adîtir li (Anqere) ji bona partî û siyasiyên turkên dijê xwe, du qesab xane-dan vekirin, ku di wan herdû mehkeman de di nav wan sê salan de zêdeyî (20) hezar îdam û milyûnek kurd ceza û nefî kirin, ew mehkeme ên ku diwan de difa, şahid, taxîr û girtina awukatan jî tune, çewa ku bê temîz û istînav wan mehkeman tavil ew hukmên îdamê tenfiz dikirin, ji ber ku neh mehan liber wê mehkemê mame heyanî ku dora min hatiye, di wan neh mehan de bi hezaran xatirê mirinê ji min xwestine, jiber wê çendê di jêrde ew dîtînen min ên hepisxanan rweşa mehkimê û nefiyên anedolê bi awakî kurt û kin tene rohnî kirin, ku tevde dîtînen ne bihîstînin,

Dil ketina min: di eniyek şer de em hatin pêçandin ji her

aliyî ji me gelek birîndan ^{NIŞTÎMAN} ku yek jê ez di nav wan de, heya ku tariya şevê girte ser me, hingê weke hercar şoresgîran li alîkî esker qelaştin û ji wê pêçandinê derketin, imkan nebûn ku me bi xwe re bibin, em liwê qadê li erdê man. heya ku roj hilat esker daketin nav me, ji berêve digihan birîndaran û serên wan jê dikin, pêda ber bi min ve jî dihatin min fişek xistibûne devê tufengê li erdê li ber min bûn, daku dema bigîne hindava min ezê bera wandim, da ku ew jî bi tufengan bera min din hêsantire ji wê ser birîna bi wan singûyên kol, ez di wê dayîn û sendinê de yûzbaşîyek nêzîgî limin kir, min dest avête tufenga xwe û sekinîm da ku hinekdî jî nêzîgî bibe, da ku bi dest bixim singê wî dema ji dûr ve ez dîtîm û got: yaho sen bürade ne ararsen - yanî - tu livir çi digerî? min lê vegran û got: tu li çiyê xwe digerî? dîsa got: xwedê xêr bike, tu ji kuderê xwe birîndarî, hisaban meke, ez di alîkarîya te deme, min ew pîrskirina wî gelek xerîb dît û got: li rehnê min ketîye, got: te grê nedaye? min got: mala te xirabe hemş destmalek sipî ji berîka xwe derxist û ber bi min ve hat, destê min ji tiliya tufengê sist bû, û min ji xwer got: ka ev çikese, hema hat û di ser birînê re gerêda û got: tu min nasnakî? min got: no, wî got: lê çewa min tu ji dûr ve naskirî? min got: te liku ez dîtîme? got: ez ji wan esîrên firqa (hênê) me, we em birin (Darayenî) di wan sê rojên wê rêde ew qencî û dilovanîya ku te ji mere kirîye, eger ez jî ji dê û bavek paqij bim divê ez jî wê qencîyê lite vegefnim, ez bi namûs û şerefa xwe ji tere sond dixum ku heya serê min neyê jêkirin, kesek nikare serê te

jêke, birîna te jî hestî negirtîye wê zû hêsan be, eger wan eskern tu nedîtibûna minê tu bikrana xwe û li nav devîyek danyana, berî esker bên ji deftera berîka xwe kaxizek nivîsî û da min û got: li nexweşxanê zibatên duktor bên nav we, bipirse ê ku navê wî (xeyrî be) bide wî.

Esker jibo serjêkirina min hatin wî ji wan re got: vewestin ev ji meye dîl ketîye dest wan bazor sîleh dane wî û anîne qada şer, rahêjin, du eskeran destên hevgirtin ez liser zendê wan berepaş siwar bûm û herdû destên min liser milên wan ez birim yûzbaşî jî di rix min deye, em giyane serê newalê ku otomopîla nexweşxanê liser rê sekinîye, devê xwe xiste goyê yekî nizanim ew jî kurd bûn an jêre çi got: kilokî xûn bera reha destê min dan, wan jî pirsî ev çi kese? ji wan re jî weke ên dî got, ez jî di nav birîndarên wan de giyame nexweş xana eskerî, ji ber ku çekên min jî ê zabitan û rut-bamina soereşê jî yûzbaşî bûn, êdî ez jî ji wan hatim nas-kirin, birîna min emelî kirin, min ji wî bînbaşîyê duktor navê wî pirsî got (xeyrî) min ew kaxiz da wî, xewnd û bi dilek geş limin nêrî û got: te ew yûzbaşî nasdikirin? min got: no lê wî got: ez jiwê firqa hênê me, te ji mere qencî kirîye; wîgot: tu navê wî dizanî? min got: navê wî (yasîn beg) got: ma navê turkan yasîn. heye? paşê turk tu carî qencîyê bi qencî vedigerînin? kurê min ew kurd de ji xelkên (meraşe) lê tursoke ne wêrabûye ku bêje ez kurdim, lê ez liher derî û liba herkesî dibêjim ez kurdim, zivîrî ser wan xizmetçîyên nexweş xanê û temîya min li wan kir, wan ji min dipirsîyan û digot: ser tebîb meruvê teye? min ji wan re got: no

meruvek ji wuyê xwe ve niştoman, min bawer dikir ku birîna min hêsan bibe wê bi navê zibatên xwe min berdin, lê hêj birîna min qenc hêsan nebû ez ji nav wan derxistim birim sipartim nav girtîyên şoreşê ku tevde xelkên bajar bûn, liwîr yanî li (Hênê) ez birim ba alahî qumandan û çend zabitên dî lidor wî li xanyê (Hemdîn beg) tebeqa jor bûn, ji min pirsîn û gotin:

- Râst bêje te çend zibatên weke me kuştine? min got: ne min û ne jî hevalên dî tir jî ne zibat û ne jî neferek eskerên dîl kuştine û na kujin, bi wê bersifê biser min de bihêrs û qîr got: tu ji mere pesna edaleta kurdên mutewehîş didî? bi hêrs ji wan eskerên bi min re got: bibin, ez li pêşîya wan giyame ser derincê wan eskeran ji para pêkî li piştî min dan, ez di wê dernca kevir de heyane binî gindirîm, destên min jî kelepe kirî nikaribûm bavêjim derek, li bine derncê li erdê ketim bê heş, li wê hewşê hin eskeran qerewane çê dikirin, bêku kesek ji wan re bêje di tebiyetê wan de werasete her yekê ji wan da daran û hatin ji hawîdor li min didan, tevê ku di wê werbûna dirncê de laşê min ji hev ketî ser û rûyên min di xûnê de mane, çewa ku di berîka min de saet pirtî pirtî bûbûn, ewên bi min re rahêştin min, ez ji bin dar û lingên wan derxistim, wan jî çend sewte limin dan destê wan bi xûnbû destên xwe bi çekên min paqij dikirin û ji min re xeber didan ku çima destê wan bixûn bûye, ez birim di hewşê de derîkî vekirin hundurek tarî, di nav derî de dîsa ji para pê li piştamin dan ez bi dev û rû ketim erdê, dengê hate min û yekê got: kuro ev hesene xistine vî halî?

yekê dî got: ka wî sewîlê avê em ser û çavên wî ji wê xûnê bişon, ez kişandim ser pelasek xwe û herdû ferên solên min dane bin min, ez wê rojê heya roja dî bê heş mam, roja diduyan min çavên xwe vekir ku sê kesin libamin, dido ji (Hundrê bajêr yek ji (gundê babêxê) bûn, min ji wan pirsî çi wexte? gotin esre do vê çaxê tu avêtin vî hundurî, min dest bire berîka xwe da ku binêrim çi wexte, dema min dît ku saet tevde prçe di berîka mindene, parçekî nanê hişik dane min bi ava wî sewîlî min hinek nerim kir û xuwar, lê her çendî ew ji di berîka minde pelixî bûn lê ew qutiya pelixî tije tutûn bûn min vedixwarin, êvarê eskerek çend sominên reş û hişk avêtin nav me, di wê avêtinê de eger liserê me kê ketana wê xûn jê bihatana, me ji payîndar re got: arqedaş tu xêra xwe ji me re vî sewîlê avê dagre da ku em pê van suminan nerim bikin, gelek xerîb ku ji mer av dagirt û da me,

Roja sisîyan berî muxribê em derxistin her dido bev ve kelepçekirin çar eskerên bi singû lidor me wan hevalên bi min re gotin: deh roje em di vir de girtîne zêdeî (40) kesî anîne ba me û êvaran derdixistin dibrin li şikefta roj helatê (Hênê) kuştine, ji sedî sed me jî dibin wê şikeftê didin ber singûyan, min ji wan re got: dema ku we dî berê me dane wê şikeftê emê bazdin jibo tufengan bera medin ji wê kuştina bi singûyan gelek hêsantire, dinav taxê de me dibin, min dît dostek min û hevalê minê nêçîrê (mela Hesênê Hacı Hesên) liber derîyê xwe sekinîye, dema çav limin ket kete hundur û derî li xwe dada, tirsîya ku silav lê bikim wî jî bigrin, em ji bajêr derketin ku tabûrek eskerî li nav mezelan

sekinîne dikan herin (licê) em birin ba wan û sipartin wan, ji wan re gotin: vana hûnê bi xwe re bibin nav girtîyên (licê) û zerkewraqjî dane wan, wê şevê em ketin rê, eger ne ji zor û tirsêbûna min nikaribûn gavek tenê bavêjim, jiber ku hêj birîna min qenc hêsan ne bûbûn, ji aliyê dî biwê lêdan û werkirina dirincikê yekcar ez bê hêz bûbûm, çewa ku birçîme jî, rê jî tevde newal, kaş, derberjêr û herîye, hema gav bi gav min diber giyanê xwe didan, di wê kefte lefta mirinê de, biser de eskeran çar çente - ên xwe jî li piştame kirin, ku tevde tije firax û hûr û mûrên talanê bûn, bi wê hilgirtina wî çente - ê giran êdî mirin liber çavê min wek filim xuya dikirin, lewre eger ketim erdê min didin ber singûyan û derin, çewa ku li ba wan adetbûn, min nikaribûn bêjim: ez birîndarim û limin dane, min ji wan re got: erqedaş ez nexweşim, biserda li min dan, min dît yûzbaşîyek bi siwarî li rix me derbaz dibe min got: qumandan beg, ez nexweş nikarim birê ve herim ev çente jî li piştamin kirine, ew ji wan neferran xirab tir, qamçîyek li nav serê min da û got bimeş, xinzîr oşlu,

Biwê na kessaniya wî zabitî êdî di jiyînê de tu hêviya min nema wê gavê an gavedî dikevim erdê divê li laşêxwe singûyan bijmêrim, min dî çawîşek sinbêlên wî liber bêvila wî tik, nêzîgê rix min bû, min jêre got: çawîş axa ez nexweş nikarim rêve gerim ev çente jî li piştamin kirine, gazî kir û got: xwedîyên çentan kîne zû werin, midî çar esker hatin û jêre silav girtin, ji wan re got: hey ne insan kurên keran zû wan çentan ji piştamin bigrin, çawîş nêzîgî min bû û got: tu

zazî dizanî? min got: wekete dizanim, bi zazî ji min pirsî û got: tu jikuyî? min got: ji gundê (serdê) li pêşîya meye, cigare vêxist û da min ji çente - ê xwe - ê kêlekê sominek paqij û nerim jî da min, û got: eger henan têkilî biwe kir binavê (silêman çawîş) gazî min bikin, min got: tu jikuyî? got: ez ji (palome),

Diwê giriftariyê de berî roj hilat em giyane (licê) wanên ku malên xwe berdabûn û ji ber kuştina xwe muhacir bûbûn, esker di xaniyên wan de bûn, em birin ba wan eskeran heya ku me bibin girtî xanan, li wir min ji (silêman çawîş) re got: ku ez birîndarim, hersî hevalên min birin (xaniyê bilal efendî) nav girtîyan, lê ez birim hepisxana kevin ku têde bi navên (hecî hesenê hemo, huseynê nazlîyê û ahmedê huseynê sêwî) sê birîndar ji xelkên wî bajarê (licê) hebûn, her sibehan zabit dihatin wê hepsê li wan didan û pê li birî-nên wan dikrin, ji min jî pirsî min got: ne birîndarim, merhem û hebikên ku (bînbaşî xeyrî beg) dabûn min hêj bi minre mabûn min pê birîna xwe derman dikirin,

Di wir de a hêj diwartir birçîbûnî bûn, ji wan hersî birîndaran re ji malên wan xuwarin dihatin, lê esker dixwarin pêş wan ne dikirin carna nanek an du nanên zuwa didane wan, ez duroj mam yekî ji wan birîndaran niv da min, di wê belengazîyê de êvara roja sisîyan (Mehmed beg û Bira - ê wî ziya beg - ên xerîbê) ji zazên çebeqçûrê ew jî xistine bame, berî ku em xêr hatinê dihev bidin gotin: hesen - libate nan tune? min got: sed mexabin du roje ez jî divirde birçîme, çixare xwestin min got: ew jî nîne, lê yekê birîndar sê

çigare dane me, her wekî lê gotin: nexweş û birîndar dikarin
razên lê xwa birçîyan nayê,

Roja dîtir piştî nivro leşkerên her derî bi navê min gazî kirin, ez nikaribûm rast herim derî min bi dîwaran girt xwe giyande nav derî ku diyamin liwîre, yûz başîyek reş jî liwir sekinîye jiminre got: bi dîya xwere serbest bipeyive, min got: dayê hûn tevde saxin li ku dimînin? got: em li wan pênc malên gundê (Bateyt) in, di nav çiyade rê pênaqeve diwir de ew gund maye, min got: tu çewa gihayî vir? got: ji sibehêve ez liber wî dîwarê hember hepîsxanê esker ne dihêştin nêzîg we bibim, ev zabitê ereb sibehê derbaz bû dît ku ez liwirim, niho di vegere de dîsa dît ku ez hêj liwirim ji min re got: ez sibhê derbaz bûm tu livir bûn, te xêre liwir yek ji mere bû terciman min got:

qumandan beg kurê min di vir de grîtîye min jêre xwarin anîye esker nahêlin ku ez herim bawî bê heye tune, wî got: bimin re were camêr ez anîm, ew zabit liwir sekinî heya ku dîya min çû.

Diyamin jimere tûrek tije nanê sêlê, satilek divsa tirî ji nêvî û pêve rûnê nivîşk di serde û nêzîgê kîlok tutûn û kaxiz jî anîbûn, jiber wê lédana (hênê) birîndarî û birçînan min nikaribûn rehêjim bibinm hundur, min gazî (ziyabeg) kir hat li dîya min pîrsî (I) û rehêste wan bire hundur, diya minjî di maç kirinêde ruyê min bi hîstirên xwe şilkir û çû belê dema ew nanê nerim divis Û rûnê nivîşk liberxe me danî bê çiqas

---

1 - di cenga cihanê a pêşinde ew (mehmed beg û ziyabeg) ji welatê xwe muhacir bûbûn li gundê mi-diman liwir jiminre nasbûn,

me xwe bextiyar û dewlana NISTIMANît tenê Teqdîra hingê dizane, nemaze ew tutûna zer liber me, (mehmed beg) got: hindik bixun hûnê gêj bibin, lê zikê birçî ew gotin qebûl nekir, piştî me têr xwar ew diwarên hepsê lidorme çûn û hatin me serê xwe danî erdê qederek man xweydanek gerim bi me ket: dîsa (mehmed beg) ji mere got: destê xwe li nan bigrin bê carekdî (ruqîye) digîye je me an na, ji wir derin derek dûr an tên kuştin, anjî nan bi dest wanjî dikeve nakeve?

Lê hêj xwarina me kutah nebû, liwir (muftî, kurêwî û hacî evduske rîm) bê mehkeme bi darve kirin û tevaya girtîyên (licê) em rakirin birin (hênê), em (350) kesbûn, em .istin mizgefta mezin berî me jî dused girtî lêbûn, hêj liwir resmên me û navên me girtin, liwir rojê du somin didane me, em mehek liwir jî man, êdî birîna min têde êş nema çewa ku dewsa lêdan û werbûna dirincikê jî her çend reş bûbûn lê di wan de jî êş nema bûn, êvarê xortek ji (darayenî) binavê (Elê uso) ê ku alahî qumandan kuştibûn anîne mizgeftê, ez û ew li reix hev razayî, destê sibe hê du eskeran ez ji xew şiyar kirim û gotin tu derî diyarbekir, ez birim pişt derî ji min pirsîn navê te çîye? min got: hesen - gotin tu (elêuso) yî? min got na, yekê girtî gazî wanj kir û got: êku dirix wîde razayî ewe, ez bi şûnde vegerandim ew ji xewê rakirin û jêre gotin: tu derî diyarbekir, ji min re got: nan heye bidî min? min sominek dawî em çûne rûyên hev û birin, sibehê me ji eskeran bihîst ku li çarşiyê bi darve kirine, eger navê min ne pirsîyana ez bidarve dikirim û

dawî wê ewjî bidarve kirana, ^{NISTIMAN}

Du şev paşê me dît efendîkî ji kelepçe pêve lale di situyê wî de zincîrek dirêj li newqa wî pêçandî xistin misgeftê, ne anîn nav me didawîya mizgeftê de dikek xana sofîyan xistin wir û di navbera me û wêde jî nobet hebûn, ez çûme hember ji dûrve min nêrî ku (teyîb alî) ye⁽¹⁾, jiwir gazî min kir û got: hesen - libate nan hebe bigîne min, min jêre sominek ji hevalan girt û çûme hember lê esker nahêle ku herim bawî, min ew somin ji dûrve avête ba wî, ê nobetçî hate min û ez dame ber qundaxa tufengê zêde limin da ji xeberan pêve, lê ez zêde dil geş bûm ku min nan giyande wî, roja dîtir biwê giriftariyê bi peyatî di pêşîya siwariyên esker de birin (diyarbekir) liwir bidarve kirin, jiber ku libatek ji sazmana (Erzerum) bûn,

piştî çend rojan ew girtî tevde emji rakirin birin (diyarbekir) tevde her dido bi hevve kelemçe kirî û bi peyatî, lidorme dised siwarî hebûn, ji (hênê) heya (diyarbekir (70) kelomitir bûn, li (axwêran) du kes hatin bi qumandan re peyivîn ew çûn, medî (şahîn axa) ê (hênê) ji nav me derxistin kêleka rê û dane ber gulan kuştin, bê ku em zanibin bê çima, didest min de yekê (licî) binavê (uzêrê xodîgan) umrê wî lidor (60) salî hebûn, piştekan lahor⁽²⁾ li piştawî, çawîşek çav birdabûn û digotin: (sofî bû qûşaxî bena wer) yanî digotin: sofî wê piştê bide min - min jêre got: xalê (usêr) bidewî wê

1 - teyîb alî - kurê îsmail efendî mutewelî) ji çebeqçûr ewjî di cenga cihanê a pêşinde muhacir li gundê me, lê ew milazim di leşkerê usmanîde li (iraqê) bûn, carna mezûn dihatin ba bavê xwe,

2 - lahor - bajarek - hindistane - ew pişt liwir dihatin çêkirin.

te bikuje, wî digot: min bi du zêrên zer kirîye çewa bidimwî lo, çawîş her di rixmede ye û jê dixwaze heya ku em bi tevî çek û solan li çemê dicle derbaz kirin meda wê hevraza binîya bedena bajêr, dîsa jê xwest nedawî, çawîş dit ku bikeve nav bajêr êdî nikare jê bigre, xwe vekişand û pozê tufengê li kêleka (uzêr) da kete erdê ez jî pêve, jiber ku pozê tufengê li nav parsûyan derbaz bûbûn nîşanê pêşîn li parsûyên wî di alîyan der ne diketin lingê xwe da ser laşê wî û serê tufengê bazor jê kişand, uzêr di cîde mir pişata wî vekir û derbaz bû, em herdû li erdê zabit hat ji min pirsî min got: ji dove çawîşek jê dixwestin wî neda kuşt û piştawî vekir û çû, destê min jê vekirin, herdû dstên min kelemçe kirin û birin, laşê uzêr liwir ma, em di derê çiya de ketin hundurê bedenê, ji wir derbazî bedena diduyan bûn ku sera hukumetê û keleha amed têdeye dibin siya wan darên ber serayê de li nav wan gul û giyan pal da, zarukên bajêr lidorme kom bûn, ji kaniya şêran ji mere avasar di anîn, her çendî eskeran liwan jî da ku çima ji mere avê tînin lê nikaribûn wan zarukên kurd bitirsînin, em têr av kirin, medî laşê (uzêrjî) anîn di nav mede danîn daku wîjî bimere teslîm bikin, jibona ku mesûl nebin,

BELÊ a qenc ewbûn ku em pênc saetan li sîya wan daran û nav wê şikahîyê de man diwê betilandina mede tişteke zêde hêja bûn, hera ku ji mer cî peyda bikin, lewre li hepîxane mizgeft û kinîsan jî ji girtîyan cî nemabûn, dawî em birin mizgefta (behram paşa) berî mejî gelek lê hebûn! lê mizgeft zêde mezinbûn, me ji wan pirsî gotin: nan nadin me, kesê

meruvên wan li bajêr hebe ji wan re xuwarin tînin, an divê pere bidin eskeran ji wan re bînin, ava henefîyan a gerim em vedixun, çend şevan carek hinan bi şev ji nav me dibin dikujin kuda dibin em nizanin.

ÊN ku libajêr meruvên wan hebûn ji wan re xwarin di anîn, lê bê ku hevdû bibînin, dadanîn hewşa mizgeftê û ew dikirin der paşê navên liser kertonan nivîsandî biwan firaşanve girêday gazî dikirin werin nanên xwe bibin, piştî ku xwarinên xweş dibirin, dinav wan xwarinan de ê min ji hebûn, keça xaltîka min (horê) ji min re di anîn, lê ji nanê zuha pêve min nedît, piştî ku em birin hepisxana mezin êdî meruvên me dihatin bame, liwir (horê) hate ba min, min jêre got: mate timîji min re nanê zuha dianîn? wê got: kurê xaltîka min welahî min tucar nanê zuha ne aniye ji xuwarinê qenc pêve.

EM lidor sê mehan liwê mizgefta (behran paşa) man, ji nanê zuha û ava henffîyên gerim pêve ji mere xwarin û vexwarinnebûn, biserda jî rojê ducaran lêdan hebûn, sibehan carek û esran careke dî ji mere digotin herin avdestxanê, kesê neçûna zêde lê didan, esker ji deriyê mizgeftê heyani avdestxanan zêde - î (50) mitr hebûn li herdû rixan esker sekinandî û dar di destên wan de. dema em ji derî der diketin û diketin bin darên herdû alîyan bi hev re lime didan, dema vedigeriyan dîsa diketin bin wan daran heya diketin hudur, ew lêdan jî dibin nêrevanîya yûz başî debûn, dihatin disekinîn hêj em dikirin der, destê wî diber qayîşê piştî wêde û lime dinêrîn, em nikaribûn liber pencere - ên

mizgeftê li der binêrin hingê ^{NİSTIMAN} edanek mezin hebûn.

Girtî her dihatin ba me, ji ba me jî her çend şevan carek piştî muxribê dihatin nav me û navên (15 - 20) kesan dixwendin û digotin: hûn derin (Xarpêt), me jî bawer dikir ku dibn(xarpêt), lê girtiyên nû hatin ba me û gotin: ewên ku ji ba we bişev derdixin wan dibin dikujin, hûn jî vê dizanin? me got: ma em divirde girtî kesek nêzigê me nabe heya ku em ji hinan bi bihîzin,

Her wekî hate gotin liber wan pencere - ên mezin dema em rabûna an ronîştana me piştî xwe didane pencarê û rodiniştin, jiber ku her pencerekê eskerek bi tufeng liber sekinan dîbûn, dema henan li derdinêrîn wî eskerî tufeng dixistin singê wî û digot: li cîyê xwe bise kine, gazî esker dikir û digot: herin hundur ê li pênan sekinandî bînin, dibirin û dixistin bin daran jiwê halî dixistin halekedî, rojek piştî min li pencer ez ronîştîme, eskerê ber pencerê gazî min kir û got: berê xwe bide min, min got: eger bext bidî? sond xwar ku têkilî te nabim, tenê dixwazim tu binêrî bê ew jinika liber dîwarê hember mizgeftê ji sibehê ve liwir û livir dinêre tu nas nakî? dema min nêrî ku (dîya mine), ev pênc mehe ez nedîtîme eger tu bihêlî ez bikevim pencerê min bibîne tu qenciyek mezin dikî, got: derkeve, ez derketim dîya min boxçikê çekên min hilda pêş min kir, min ji esker re got: arqedaş pênc mehe ev çek liminin bila wan çekan bavêje ba te di nav hesinên pencerê de bide min, esker got: Lider em hersî eskerên ber van penceran kurdin, çû qozîya dîwar ku zabit xuya nake, bilez ve çek ji dîya min girtin û

giyandin min, min got: tu ji kuvî bira got: ez ji (bedlîsê) me,

PIŞTÎ ÇAR ŞEVAN EM (23) ^{NİSTIMAN} kes navê me xwendin, dema me xatir ji hevalan xwest kî kihatin rûyê min histirên wan dihatin xwar, li ba wan û mejî ku mejî weke - ên di dibin diku-
jun, lê me dît berê me dane serayê ew tirsjî ne kêmfî wê kuştina derbûn, lewre çi kesê diçûne wê mehkemê îdam an cezabun, berê wan diketin hepisxane - ên anedolê, min li nivîsara ser derî nêrî ku (isticwab) e, min ji hevalan re got: hêj livir nû, nav, umur û ciyê me dipirsin, piştî wan pirsîyarîyan em birin hepis xana mezin, ku di wir de bi hezaran girtî hene,

DIWÊ hepisxana mezin de li hondirê odan cî nemabûn, libin darên wê hewşa mezin insan wek: kerfîyên pez li erdê di berhevde radizan, lê li wir rojê du somin didane mi û meruvên me dihatin bame, jiber ku midîrê hepsê û qedîyan ne esker milkî bûn, liwir diyamin hate ba min, lê dema ku dît ez gelek xira bûme bi minre xeyîdî û got: şîrê min lite ne helalbe xuyaye tu ditirsî lew tu welê zeif bûyî, - min nikaribûn jêre bêjim: yadê min gelek lêdan û birçîbûnî dîtîye ev pênc mehe min xwarinek gerim ne xwarîye, çewa ku şûştin her tûne, ev pênc mehe ez bi çekên xwe - ê ne şûştîve mame sipîyan ez xwarime, divê havînê de me piyanek avasar ve ne xwarîye,

Li wir jî weke mizgeftê her qefle jibame dibirin xarpêt, jê û pêve her sibehan lîsta navan dihatin xwendin, ên ku dibirin

mehkemê, (1) berdane her tunebûnê ji %40 îdam ên dîtir ji /DEH/ heya /SED/ salî ceze û dişandin hepisxane - ên anedolê, dema lîsta navan dihatin xwendin her kes lê guhdar diman bê roja dawîya umrê kê hat, ji mere awqat tune bûn di difaa mede jî şahid an taxîr tunebûn, di wê saetê de ceza an îdam bûn, kîjan roj mehkema meye an doza lime dikin çiyê me kesê nizanî bûn, li diyarbekir ew qesab xane li (kinîsekî êrmen) bûn, îdam û ceza û nefî her roj bûn, her hevalan jime xatirê mirinê an şûna anedolê dixwestin histirên me herdû alîyan liser rûyên me digindirîn,

ŞÊX SEÎD EFENDÎ û (63) kesên ku pêre liser (pira çarbuhrê) girtibûn ew jî li wir lê ne di nav mede bûn, li nezaretên jor ne dihêştin ku kesek jime here ba wan an ew bêne ba me, ew gelek rojan dibirin mehkemê, di mehêde nêzîgê (20) carî dibirin, ji wan re jî weke me awqat di difaêde tiştê nivîsandin tunebûn, tenê intiqamê û derpêş kirina meznatîya xwe ew dibin, ji milê dî jibo proragandê da ku bê gotin: mehkemekî qanûnîye lewre ew çend mehkema wan dirêj kir, ew îfade - ên (şêx seîd) ligor daxwazên xwe reş û sipî bihev diguhartin di (roznama zeman û akis mecmûesî) de didane bela kirin, (şêx seîd) bixwe ew roz name dix endin û digotin: ev pirs jime nehatine kirin û mejî ev bersif nedane lê dîsa dinav wan ewrên reşde carna hin istêrkên rast diçiri-

---

1 - her wekî hatîye gotin: ew mehkeme ji çend zibatên bê wîcdan û ji uslûbê mehakemanjî hêxeber ên wek: elî saip, ahmed suraya, hezen sezayî - û çendek wekewan ku ji tevaya teşrih qanûnî bê xeber, ji pirsê îdamê pêve tiştê nizanibûn, bê perlîman û serek cumhûr îdam dikirin,

sîn wek: Belê di hin jimarên wan rozmanan de di îfade - ên (şêx seîd) de soal û ciwabên jêr dihatin dîtin ên ku hingê me biwan not digrtin bi awakî kurt û kin ên jêr bûn -

S - şêx efendî tu dikarî inkar bikî ku pêk îne vê şoresê ne tuyî?

C - jibo çî û li hember kî ez inkar bikim? ne li pêş û ne jî li paş min di navê de bibînin,

S - ne li pêş û ne li paş dîtina te çî mana digre?

C - yanî berî min bivê doza mafê xweve rabûne û wê piştî minjî pêve rabin heya ku wê daxwazê bidestxin, jiber wê çendê min di vêde bibînin,

S - tu şêx û alimek rûhîyî rijandina xûna misilmanan bi desthev di dîn de durust bûn?

C - hun bi navek siyasî bawerî bi hebûn û mafê me nayînin, çî mertala dîne hûn bi dest xwe digirn? kurd doza huqûqê xwe - ê siyasî û insanî liwe dike biwê daxwazê we dest bi qetilama me kirîye, em diwê berevaniya heqde tene kuştin, lê hûn di sitemkarî tene kuştin, ew pirsê durust û ne durustîya dîn divirde çî qiyase?

S - çima hin ji hevalên te ên şoresgîr vê rastîyê inkar dikin?

C - ewên inkara doza xweya heq dikin, jiwe ditirsin lê ji mehkema millet û tarîxê natirsin,

S - liba me hin agahî hene ku bi pere û fîta ingilîz bivê şoresê ve rabûyî?

C - kesê tî be bê gotina hinan bixwaze ku avê vexwe, ev sîlehê bê barûd nikare deng bide ji propagandan pêve,

S - çima te û siyasîyên hevalên xwe diwarek civatî diplomasi

de ji hukumeta turk ev heq ne xwest û dest bi şerkir?

C - tu leşkerên me nehatin anedolê, we bi awakî sefer ber leşker kişande şerê me û qetilama jin û zarukan, ji milêdî me ew hêvî dinîzam û exlaqê wede nedît, çewa di peymana lozan de ew edil û insaf hate xuyakirin, jiber wê çendê me û her nejadên sitember naskir ku maf bi girtin ne bxwestin bi dest dikeve,

S - jivan bersifên te dide xuyakirin ku tu jiwan gunahkariyên xûnrêjî ne poşmanî û pêve mayindeyî,

C - kesek ji rêyek rast û dûrust ve negerîyaye heya ku ez an em jê vegevin,

Biryar: bivan îtirafan edaleta qanûna turk me biryar bi îdama we (48) gunahkaran da, hûnê wê gumana istiqalala kurd û kurdistan li bin darên sêpayan di nav wan şerîtên sitûyên xwede bibînin,

C - dema hûn me bi îdamê dikujin, lê divê zanibin ku hûn nikarin miletek bikujin an karibin pêşî li doza wan bigrin, ev xûnameye wê ala azadîyê jê reng vegire, - her bijîn qehreman,

DIWÊ MEHKEMA ÎDAMA WAN DE TIŞTÊN

KES NEDÎ ÇÊBÛN WEK:

1 - Diwê biryara îdama (şêx seîd) de (reisê mehkemê - Hesên sezayî) bidevê xwe da zanîn û ji dêla hukumeta turkve bi qelesa xwe qanûnen îttiraf kir ku di turkiye de cugrafî, tarîxî û beşerî miletê kurd heye ber şerîtê sêpanjî

biwê dozê xwe feda dikin

NIŞTIMAN

2 - Dema (şêx seîd) girtin anîn hepisxana (Diyarbakir) qolordû qumanê qolordûya heftan (Mursel paşa) ji (şêx seîd) secadekî nimêjê û mesînek ji zîv şande hepisxanê, piştî (şêx) hate îdam kirin qerdiyanê hepsê ew (secade û mesîn) jêre birin, ji wan re got: bidin melakî bila ji giyanê wîre (xitmek quranê) bixuyîne,

3 - Wê şeva ku (şêx seîd) tevî (48) kesan bihevre birin derê çiya bin darên sêpayan, (mehmûd beg kurê mustefa begê hênê) ku berî du salan bidozek milkîve sêsal hukum kirî bûn, ew jî bi bavê wî û apêwî salih beg) re birin îdam kirin, libin darê îdamê bavêwî got: ez hêvî dikim hûn min berî kurê min bi darvekin, lê wan kurêwî berîwî bidarve kirin,

4 - Wê êvara ku wan bibin bindarê îdamê esrekî du xezeteçî hatine ba (şêx seîd) û jêre gotin: şêx efendî em hatine jibo wesîyeta te bê mal an pere - ên te libakîne ê kî libateye jibo em binivîsin, (şêx seîd efendî) awirek tehil liwan veda û got: kesî wesîya xwe li dijminê xwe nekirîye, malê min malê miletê mine, milet tevde warisê mine, malê min liba kî hebe ê wane, lê eger rast hûn wî huqûqî nas dikin, dema liser pira (varto) em hatin girtin xurcek zêrên min liser histirê kete destê (osman nûrî paşa) bila bidin zarukên min, çewa ku (90) hezar zêrên minjî di banaqa (sitembol) de ne bidin kurên min, lê ez wêjî jiwe bawer nakim, xêra xwe jî min bi destê xwe daye mal û canê jibo miletê xwe - ê dîl û bin dest feda kirîye, ma jivê xêrê pêve çî bidim?

5 - li meydana derê çiya:

(49) darên îdamê li rêzê daçikandbûn, yeko yeko wek pez davêtin şerît, tevaya zibat serkarên turk tevde hatibûne temaşê herwekî nû impiratorîya usmanî dabûn çêkirin, eskerên, mûsîqar jî bando lê dixist û digot: gog semanin dîbinde, al bayraşin altin de, yenî tûran biyûdfî - (mursel paşa) jî mase danîbûn û li pişt ronîştî û (şêx seîd) bir di rix xwe de liser kursî danî destên wî ji kelebçê vekir û jêre got:

- şêx efendî fermo ji tere qelem liser kaxisî tiştekek binvîs da ku liba min yadîgar bimîne - şêx seîd - jêre got:

- min daxwaza te naskir neku yadîgara min ji tere daxwaze, lê tu dixwazî nas bikî li hember vî darê îdamê bê kare tiştekek binivîse an na? lê ew kesê fermandarîya şoreşek bi destxwe bigre, bîra vê rojê dike, rahêste qelema wî û ev nivîsî:

(kesê sitemkar ew dilreşîya wan perde digre ser heşê wan nikarin bîra exlaq û insanîyetê bibin, heya çavê wan jî kor dike, lê divê hûn zanibin bivê îdama me hûn nikarin pêşî li daxwaza millet bigrin, hûn vê sitemkarîyê li milletê xwe dikin, ku wê çewa ji wan ev intiqam bê girtin, çewa ku me esrek ji milletê xwere goar da)

Berî birina bin darên sêpayan di pencere - ên nezareta raser mede gotarên jêr dan:

1 - Berê (şêx eliyê çanê) derkete ber pencerê bê ku tirsî mirinê lê xuyabike dest bi şîirê melaê (cizîrî) kir û malikên jêr xwend:

«ji derbên turk û hindîyan - dibezim her wekî goyan,
dema ku têne meydana, - bi dawa tên me yaşmakî
sewaş û fitneyan rakî - bişûr ew têne talanê»

2 - piştî wî ji gonîgê (menişman xelilê xeto: bi bejna xweya bilind û sinbêlên sosinî derkete ber pencerê û got:

- geli biran ez û tevaya hevalan bivê mirinê xwe dilgeş û bextiyar dibînin, ku me jibona azadiya millet û welatê xwe me gavdaye vê meydana tarîxê û giyane nav karwanê, kolosê xwe - ê bi - rêşî û destmelek hemewî lidorê pêçandî ji pencerê jorde avete nav me û got: ev kom şerefa kurd de bila li bin darên sipayan nekeve bin lingên leşkerên turk kurên cengîz,

3 - piştî hingê (şêx seîd efendî) hate ber pencerê, dît ku çî şîn û matem ketiye nav girtiyar, got: - ya qewim, divê zanibin ku hûn bi giranî û piraniya xweve mezin û pîrozin, bi kuştina me miletek namire lê digîjin jiyînek serbest û xweser, dîsa divê hûn zanibin û bawer bikin ku bi xûna me û şehîdan dara azadiyê wa tê avdan, em û her xebatkar û fedakar ji kokaweya pîroz hatine vejandî û di jiyîne dene, jêderê hebûna me hûnin warisê vê tune bûnamejî dîsa hûnin, em divê fedakariya giyanê xwede jibo we ne poşmanin, lê xwe bextiyar dibînin, tenê hevî û daxwaza me jiwe ku hûn ji me razîbin, daku (xudajî) jime razî be, çî kesê ku milletê wan jîwan nerazîbe xudajî jîwan ne razîye.

«Ez li hember wî bûm, tilîya xwe ber bi minve îşaret kir û got:

- divê hûn van sitemkarî felaket û serpê hatîyên milletê xwe yeko yeko binivîsin û bispêrên nû hatîyan, ku yek ji uslûbên mentîqa tarîxê û xebata millete belê bivê gotarê vaye em derin neyînê di kurdistanek xweser de ew jiyîn liwe pîroz be»,

ji wan îdaman pêve sê sal û çar mehan li tevaya kurdistan de kuştina tevayî jin zaruk, kal, pîr, nexweş birîndar û şewata gundan bê atlahîbûn, çewa ku jin zaruk kal û pîr weke kerîyên pez bi peyatî di pêşîya eskeran de ji dûrahîyên wilayetên kurdistan darbazî anedol û teraqya dikirin, liwir bê ku ji wan re alîkarî bikin bera wan kuçe û kolanên welatê xerîb dikirin, bikarên turk, û zarukan pars dikirin, ji wê kuştin û şewata di xanîyan de pêve kuştina di hepsan de, bi gelek awa û felaketên jêr dikuştin, her wekî:

1 - gelek şevan piştî eşa dihatin ji nav me çend dibirin, saetek an dido paşê di anîn, bixûnê vediresîyan, me ji wan dipirsîn: kuro çi bi serê anîn? digotin: em bi dev û rû xistin, kîsên di wan de qederê pênc kilo ax hebûn li nav piştta me didan, heya ku şewatek digirtin hundurê me em bivê xûna verşîyan hêj em rakirin anîn - dil û gurçikên wan diqetîyan wê şevê an roja dî dimirin,

2 - hinên dijî biser piştê dixistin, serê wan dinav du singên hesinde raserî wan henefîya avê dilop li nav enîya wan diket piştî saetek her dilopek wek kevirek li enîyawan, dibûn xir xira wan ra dikirin, dîn dibûn da ku îfade jiwan bigrin, hin ji wan çavên wan hewil dibûn, hin ji wan dîn diman, hin dimirin,

3 - hinên dî bi kelbetanan neynûkên tilî û destên wan ra dikirin, di ranên wanjî tevde radikirin bê derman diman dimirin,

4 - hinjî av dikelandin û tev çekan jorde bi serê wan dikrin, dikuştin

5 - hinjî bi hevve girê didan û derpîyên wan tije kevir dikirin
û di golên çemên kûr werdikirin, ^{NIŞTIMAN}

belê ji wê kuştariya gundan û şewatê pêve ew felaketên kes nedîjî yek ji teqalîd û xesaisên turkên mengol bûn, çewa ku diwan sê salan de roj bê îdam tunebûn, li gastînen nav (diyarbekir û xarpêt) herroj deh û panzide bi darve diman heya nîvro, laşên wanjî ne didane xwedîyên wan da ku zani-bin mezêlê wan li kuye, liwê mehkema şiklî a (diyarbekir) îdama dukesan ji hevve bero vajî bûn, yek bi qehremanî êdî bi xiyaneta millet û welat bi destê hevalên xwe dijmin hete îdamkirin:

Ê QEHEMAN DUKTOR FUAD BÛN:

Ev şehîdê mêrxas û qehreman ji kundên (diyarbekir) nêzîgî li şoreşê jî ne kiribûn, lê ji ber ku meruvek nişteman pirwer têkilîya wî bi wê sazmana erzerum) hebûn, ewjî liwê mehkema şiklî îdam kirin, ligor nîzama turkan kesê îdam kelebçe kirî sê rojan dihêştin hêj dibirin bin darê îdamê, roja diduyê biryara îdama duktur qardîyanê hepsê gazî min kir û got: duktur fuad - te dixwaze, min got: gelo xêre? wî ji min re got: jina wî hate bawî qederê saetek derî girtî libawî ma paşê derket û çû wî got: gazî hesen ke, ez çûme ba wî û min got fermo duktur te çi divê? got: here ba (ezîz beg) mudurê hepsê jêre bêje: ji duktur re av lazime ku xwe bişo, ez derketim ba mudîr û jêre got: wî got: şeveke dî dere bin darê îdamê çike ji şûştinê? min jêre da zanîn ku

NIŞTIMAN

Dr-Fûad beg.

jina wî hatibûne bawî ~~KURDISTAN~~ ^{NIŞTİMAN} libe çûye nivîna xwe lewre dixwaze xwe bişo, biwê bihîstinê mudîr bi herdû destan liserê xwe da û got: heywax ku qehremanên welê ji nav me didin rêjkirin⁽¹⁾....

liser darê îdamê gotara wî:

- hey sitemkarên hov û xûnrêj, divê hûn zanibin ku daxwaza heq ji

- hêzên sitem mezintirre, liser van darên sêpayan heya ku di laşê

mede xûna gerim hebe (ALA - KURDISTAN) di dest medeye, piştî ku laşê me sar bû wê ji destê me bikeve, lê nagîje erdê wê hinên dî rahêjin heya ku di nav pêlên bayê kurdistanek xweser de bê daçikandin, bijî milletê kurd û fedakarên azadîxwaz bimrin hukmê faşist - biwê gotarê sitûyêwî xistin şerît bû feda jibo milletê xwe,

Her wekî li rûpela jor (188) de hete gotin: mudîr kaxiz damin ji bo qardîyanan ku (duktor fuad) bibin hemama hepsê jibona xwe bişo, piştî bêhnekî gazî min kir ez çûme hemamê ba wî, got: destê min nagîje piştî min liv bike, min jêre got: duktur jîtere bîst û çar saet maye, ma tê jibo çî xwe lîf û sabûn bikî? diser xwede awir limin veda û got: bawerîya min bite hebûn ku tuyê mêrek qenc bî lê mexabin

---

1 - liwr dema çûbûn nivîna xwe, ji jina xwere gotibûn, eger ji tere kurek çêbe. navêwî bike (fuad) piştî bekelorya send bû birewir hengê jêre bêje: kurê min tu ji bavê xwe - ê îdam kirî hatîyî peyda, divê bikevî xwendegahek herbî da ku karibî tola wî hildî - lê turk ew bihîstibûn, piştî xwendina dawê û bekelorya send, bi nexewşiyek kete nexweşxanê dukturan derzi lêçan ew (fuad) ê diduyan kuştin,

ez dibînim tu mirinê tiştê nehan dibînî, çi ferqa van bîst û çarsaetan û bîst û çar salan heye? liber zeman û felsefa jiyînê, çi tiştê ku jêre bidayet hebe wê jêre nihayetjî hebe, rojên kêr û zêde ne tiştêkin mêr bin mêr bijîn mêr bimirin, me vî laşê ku nêzîgê (50) selî xweşî û gişîyan de giyanê min bixweve gerandîye di bin perda zeman de, ma ne divaye ku ez wî paqij bikim û jê xatir bixwazim?....

MIRINA BI REZALET Û XIYANET:

Ev mirî (cemîlê çeto) axayê eşîra pencenar - bûn, di / 1919/ de bi/ must efa kemal) re biratî da girêdan, di /1925/ de ku (şoreşa şêx seîd) bidoza mafê kurd ve rabû, ew (cemîlê çeto, emînê perîxanê, resûlê mehemed û kamil begê ewênî) herçar bi eşîrên xweve bûn çete - ên kirê girtî û di rix leşkerên turk de şerê şoreşgîran dikirin, lê piştî ku sê qolordû leşkerên turk ketin qadên şer û (şêx seîd) jî hate girtin ew çete bûn wek tajîyên bê nêçîr ji dijmin re lazimîya wan nema, ew (cemîlê çeto) li (diyarbekir) diwê mehkema bira - ê xwe - mustefa kemal) de hate îdam kiririn, ku ew xizmeta (kemal) ji mere bûn, çewa ku çar kurên wî jî her yek ji wan panzide sal hepis li bajarê (nigde) liba min ew jî di hepsê de û jin û zarukên wan jî li kuçe û kolanên (nigde) karê turk dikirin jibo nan, (resûlê mehemed û emînê perîxanê) ew jî reviyên sûrî binavê lacîyên şoreşgîr (firansa) ew qebûl kirin, hevalê wan (kamil begê ewênî) tevî qun-dirota xwarina qolordûya nehan tevde girtibûn serxwe û

zêdeyî (15) de hezar çeteyî ^{NESTIMÂNÎ} li qadên şerê bûn, ew jî bi mala wîve nefîyê sitenbol) kirin, liwan kuçan geber bû, (feyzî begê pirinc zade) bi wê xiyaneta (lozan) nesekinî, wî jî bi firinde - ên bumbaranên turkre li enîyê şer nivîsar didane bela kirin ku: gelî kurdan jî (şêx seîd) dûrkevin xwe bavêjin hembêza hukumetê, hukumet jî were dilovane - belê bila her xayîn vê dawîya xwe û mehkema ber tarîxa van rûpelan jî bîr nekin!....

JI DIYARBEKIR ÇÛNA XARPÊT AN ROJA MEHŞERÊ?

wê mehkema jenosit di gerim û serma yêde cî diguhartin, havînê - diyarbekir - zêde germe, diçûne (xarpêt) lê zivîstanê (xarpêt) zêde sare da diketin (diyarbekir), diwê gohartina cî de lugor lazimîya qesabxana wan diva bûn hin girtîyanjî bixwere bibin, tevî ku li herdû cîyanjî ji hepîsxanan pêve mizgeft û kinîse jî dagirtî bûn, di /27 hezîran 1925/ de ku (şêx seîd) bi (48) ên qumîta merkezîve îdam kirin, êdî destpêka meha tîrmeh - bûn, jî (diyarbekir) çûn (xarpêt) em (400) kesjî lipê wan birin, xarpêt - heye ku ên wir têra îdamê nekin,

Biwê nîzama xisaîsê turk em (400) kes jî (diyarbekir) birin (xarpêt) her dido bihevve kelemçe kirî (200) cot lipê heve di nav mera jî jî ê dawîn heya ê pêşîn şerît di kelemçan re derbaz kirî em kirin wek: gêra dewaran liser bênderê, hawî dorême alahîyek siwarî bi şevan li ser û goyên mejî didan,

henekên xwe jî bime dikrin û digotin: ji hev bela bin, biwê hev girêdan û lêdanê de me pê lihev dikirin solên kî ji lingên wan ketin nikaribûn daqol bibe û rahîjê pêxwas diman, dest avên mejî di pantor û şerwalên mede da diketin hundurê solên me û erdê, ji bêhnê pêve diwê germa dûjehîde mêş lime kom dibûn, diwê giftariyê de li navbera (erxênî û meaden) min dît ku hespê min dibin eskerek de çav limin ketiye timî xwe ber bi minve dikişîne, esker her gem li devê wî dide nizane bê çî mesela wî heywanîye, jiber ku ji piçûkahîve min ew xwedî kiribûn û timî pê nêçîra keroşkan dikirin ji min re bûbûn wek havalek, minjî ji hevalê destê xwe re got: dibîni ew hespê mine ez nas kirime timî xwe ber bi min ve dikişîne, hevalê minê ziman dirêj ji esker re got: arqedaş ew hespê vîye lewre ber bi wîve tê, hema tavil berê hesip guharte ser min, wî heywanî serê xwe xiste pişt sutûyê min û fişe fişa wî bûn, ê esker jî her bi şivan lîser û goyên min didan û digotin hespê teye min digot: arqedaş direw dike hesip ne ê mine, her limin didan heya ku ez di xûnêde sor kirim, diwê çûna roja mehşerê û mêzîna xêr û gunahan de kî nexweş an kal nikaribûna rêve here li kêleka rê ew singû dikirin û digindirandin newalê û em derbaz dibûn, di kûrana (meaden) ê de pirîcar em li çem derbazî vî alî û wî alîyî dikirin me tevî solan li avê didan, ne di hêştin ku em mista xwe li avêdin û vexun, di rix avêde pez em didane mixel her meterekî av bi pênc quruşên zîv didane me,

Lê qenc bûn ku dema em ji diyarbekir derxistin dîya mina dilovan xwe giyande min, te digo belkî wê felaketa tîbûna

rê dizane elbek ji kert ^{NIŞTIMAN}şekir û xweya leymûn xiste berîka min, dema tî dîbûm min hinek davêtin devê xwe,

Li pêşîya me (xana kêzîné) hebûn ku êvarê liwir em bidana mixel, em êvarê giyane xanê me dît ku di hewşêde kanîyek du çavî av davêje, zêde keyfa me hat ku emê îşev têr avê vexun û dest û rûyên xwe bişon, lê mexabin eskerek bi singû payîn dane ber kanîyê, dîsa bi kirîné tenê ji bo vexwarîné bidest me diketin a dijwar hêj razan bûn, dinav wê toza hewşa xanê de tevde bi hevve girêdayî biser pişta xwe veketin, lê qulaptin û rabûna me dijwar bûn, divabûn ku herdû hevalên rix mejî bimere rabin an, na yekê Tenê bi xwestana raba jî nikaribûn, Lewre ew şerîtê kû de nav mere derbaz kirî ketibûn ser singê me, heyanî sibê me istêrkên ezmanan dijimartin, heya ku em tevde bi hevve rabin,

Sibehê em rakirin li roj helatê (gola golcîké) qedere çar kilometir ji rê derxistin, liwê çolê liser xendeqên kûr û dirêj wek: pez dane mixel, zabitan xwe dane bin darên godîşan û esker wek gurên herin ser laşan ketin navme, saet, gustîl solên kî nû bûna jime girtin, min liser solên xwe çokda daku nebînin solên min qencin jimin negrin, lê fêde neda sol ji lingên minjî derxistin birin, hinên dîndar gazî dikrin û digotin: gelfî biran ev xendeq mezêlê meye eşheda xwe bînin, lê hinên bîr bir gotin: kesek jime eşheda xwe nayîne û bivê mirina teresî me ew bihuşt jî navê, ma ne evên me dikujin bira-ên me-ên musuman xwedîyên eşhedêne? diwê çav nêrîya kuştîné de me dît tevaya esker rabûne li hember xwe dinêrin, mejî nêrî ku du jandirme ên

siwarî bi beztên û di destwande destmalên xwe diweşînin û ber bi meve tîn, hatin liba wan zibatan peya bûn û kaxizek di zerbê de dane wan, piştî bêhnek em jiser wan xendeqan rakirin dîsa anîn serêya xarpêtê û ketin rê, bêku em zanibin çima an karibin bipirsin, lê ew tiştên ku jime girtibûn lime venegerandin, diwê rêde ez mabûme pêxuwaz, di umrê xwede min bê pêlav lingê xwe ndabûn ser erde hundurê malê, dinav wan kevir û zixurên wî çiyayê deve boyîn de, nemaze piştî ku gore qetîyan, bê çi biserê min hat ez ew zeman dikarin zanibin! heya xarpêtê hêj du qûnax rê li pêşîya me hebûn, şeva dî em giyane xana (kevanê) liwê hewşê razana ser piştê û şerît liser singê me, lê/şewat/ û/ pêtiya lingên min hêj diwartir bûn, jiber ku çermê lingên min tevde çirîyayî xûn biser ketibûn, ji min pêve çi kesên pêlavên wan nû bûn weke min biserê wan hat, belê sibehê, dîsa biwan birînên lingan em xistin rê ku hêj (20) kîlometir (xarpêt) mabûn, her wekî agahe diwî zemanî de li tevaya kurdistan rêyek (çixir-şûse) tunebûn, çewa ku hê otomipîl jî ne giyabûne (kurdistanê, roj li nêzîgê roj ava em giyane rix bexçe-ên xarpetê, liwir dîtinek welê ku heyani vî umrê (76) salijî hêj ew dîtin liber çavên mine-

Diwê giriftarî belengazî toz û gemarame de, ku me tavan êdî ew rojên xweşî û geşî di jiyînê de ji bîra kiribûn, ji mirinê pêve tişteke dî bala mede nema bûn, di nav wê toz û gemarê de çavên me weke golek niv çermişî xuya dikirin, di rix mede xortek umrê wî lidor (22) salan zêde çeleng çekên wî hêj ên zavatiyê şerwalên diyarbekir û pişteke terebzûnîli

piştê, fesa xwe liser pora ^{NIŞTIMAN} raserî enîyek pehin nêzîgî birûyên reş û qalîn xuwar kiribûn, jina wîjî hêj ji wî xweşik-tir di umrê wîde, destê xwe tevî bazinên zêr di qolê mêrê xwede a landî dibin siya daran de ketin kuçe-ên bexçan, wek nezerîya (ayniştayîn) min jixwere got: zemanê me û wan herdûyan yeke, lê halat ji hev dûr û cudane, belê diwê felaketa mede ew dîtina jiyîné çiqas giran buhabûn ku heya niho wek: filim li ber çavê mine,

Biwan xiyalan û êşa pîyên daye dilêmin em ketin nav bajarê (xarpêt), wek kerîyek pez li xanan bigerînin, em birin hepisxana mezin cî tunebûn, em birin çend mizgeftan tevde tije, em birin kinîsekî zêde mezin ku berî me (900) girtî têde bûn, lê mudîrê wê kinîsê yûz başî (1) biwê bihna genî em derbazî nav hepsîyan nekirin, tenê hinên ku çekên me ne ewçend gemar an çekên paqij di çente-ên nav piştê mede hebûn me guhartin hêj em derbazî hundur kirin, ên dîtir ji nav bajêr nêzîgî (10) pîrekên çekşo anîn tevaya çekan dane wan ku bişon û bînin, xwedîyên wan bê çekên paqij şilfî tazî xistin hundurê xanîkî kinîsê di wir de man tazî heya roja dî di êvarê de çek hatin her kesê heqê wan dan û lixwe kirin hêj xistin nav girtîyan,

Kinîse zêde mezin û bilind serban ji qermîtan girtî, hawîdor (52 pencere-ên mezin li ser wan jî her yek sê pencere li ser wan ew çend bilind, her pencerekî nobetek esker liber bûn, diwê meha tamûz heya Tîşrîn hênik bûn, lê

---

1. Ew yûz başî ji (mardîn) insanek zêde nakes jêre (usman beg) digotin: ji mala nazo bûn, wî û beluka eskerê xwe ewçend dibirin bin darên idamê,

dema bû serma tevaya caman şîkêstî bê agir em têde diqefilîn, li kinîsê jî av nebûn ku vexun, eskeran hercarê çend teneke di anîn disipartin yekê ji (palo) navê wî (şero) çavek wî kor bi şîrîkatîya wan eskeran bi tasan difirotin me, tasa wî piçûk bi nîv quruşê didane me, lê her em tîbûn, av nebûn ku em dest û rûyên xwe bişon, çewa ku xuwarin jî roj du sominên hişk û reş didane me jê û pêve tişteke tunebûn,

Çewa ku xuwarina wan sominên hişk û zuha dijwar bûn, lê mala ser qardîyan (mustefa çewîş) ava, şîrîgatîya du girtîyan di nav mede çayxanekî da vekirin, jibo fêda xwe rojê zêde-î (3000) qedeh çayî dinav hezar kesîde dihatin firotin, me somenên xwe pê dixuwarin her wekî belaş bidame ew çend em dilgeş bûn, lê av her tunebûn, dawî bixêra hin roznamevanan evjî bi destme ket:

Rojek ez li navderîyê kinîsê çend roznamevan ji sitenbol ewjî xistin navme, xwedîyê rozanma (weten-ahmed emîn yalman) û xwedîyê roznama (sebîlureşad) bûn, ji min pirsar hemze efendîyê muksî û şêx mehemed şefîq arwasî (1) kirin min ew birin locên jor ba wan, ji hev re nas çûne rûyên hev û ronîştin, pirsar rewşa me kirin, me got: hûn dibînin dunya lime cemidî tevaya şîbakan bê cam, dinav vê sermayêde jî av tune, ji milê dî dizanterîyek dijwar ketîye nav me ji îdamê behtir pê dimirin, jiber ku tenê du avdest xane ne,

---

1. Hemze efendî û mehmed şefîq li-sitenbol-diman. lê (hemze) filikora (mem û zin) dabûn çapkirin ku edebek kurd de, (mehmed şefîq) jî (dîwana şîirên mela-ê cizîrî) dabûne çap kirin û di pêş gctinê de gotibûn: min ev xizmet jibo milletê xwe kirîye. biwan gunahkariyan herîek jiwan bi deh sal hepis hukum kirin.

em ji hev vedigrin, me ~~ENŞTIMAN~~ên reş di nav wan de ax û pirtokên telîsan hebûn, ji mere gotin: li ba we çayê heye tune? me got: eskeran bi şîrîgatiya du girtîyan çayxanekî dane vekirin, gotin: sibehan li xurînî hinek çaya zuha bavê-jin devê xwe û qedehek çaya bê şeker biser de vexun û heya nîvro tiştêk nexun wê nava we zuha bike, birastî jî biwê şîreta wan em jiwê mirina dizantirî rizgar bûn, jê û pêve sominek ji rozname vanê wilayeta (xarpêt) re şandin di roznamê de hate bila kirin, sominên me paqij bûn, dîsa wan nivîsarek di rêya wî midîrê çepel û dijûn de dane (mehkemê) ku çewa (1200) insan li girtî xanekî bé av bin, biwê gilîya wan li hewşa kinîsê ji mer du bîr hatin vekirin, em ji wê piyana (şero ê kor) xilas bûn, çewa hatiye gotin: yek hêjaye hezarî, hezar ne hêjaye bi yekê.

liwer me ji wan girtîyan pirsî û got: berî du meh û sê mehan ji (diyarbekir) çend qefle hevalên me ji bame rakirin û ji wan re gotin hûn derin (xarpêt) em kesek livir nabînin? wan got: ji we pêve tu girtî ji (diyarbekir) nehatine vir, ji vir jî hin radikirin ji wan re jî digotin: hûnê herin mehkema (diyarbekir) me anîn wir? me got: no gotin: ma ji vêre jî pirs kirin divaye ew tevde hatine kuştin,

Li wir jî weke hepîsxana (Amed) umrê me ji mehan û salan ketibûn rojan, her sibehan lîsta navan dihatin xwendin, yanî lîsta mirinê, di locên jor de raserî me dihatin xwendin, çî kesên ku xwarin li ber bûna dema lîste dihatin xwendin dest ji wê xwarinê dikişandin, heya ku xwediyên navan dibirin hêj dixwarin û digotin heya sibehê (xuda mezin e) yanî

wê şev û rojê ji xwe re ûnrek dijmartin, ji ber ku kesek nizanibûn ku wê çî dozê lê bikin, çuyîn jî ew car bû, di wê carê de şahîd difa an girtina awqatan ji me re tune bûn, di wê sa'etê de an ceze îdam bûn, bi uslûbek mehkeman bi şahid dozek nivîsandî liser kesî tune bûn, teva ya şoreşgîran bi yek dozê ve hatibûn girtin, çîma hin îdam û ceza dibûn ev bûn, di mehkemê de ji ewraqan zêdetir li wan dibûne nêrevan, çî kesê ku peyakî berçav an di peyvê de zana xuya bikirana ew îdam dikirin, én ku didîtin weznek wî é siyasî nîne lê cengawir dide xuyakirin ew ceza dikirin, ez çar mehan li (Diyarbakir) û pénc mehan (li xarpét) mam ji çar kesan péve kesek berneda, tevî ku di wan neh mehan de zêde î (5000) îdam û zêde î (20,000) bi cezayên ji (10-25-100) salî ceza û dişandine heşşên anedollé, bi peyatî ji (erzerum, qarîs, wan, hekarî, mûş' bedlîs, sérté, diyarbakir û bajarên dîtir dibin sitenbol, anqare, teraqya, qestemonî, denizlî, izmîr û wekvan, zêdeyî mehek bi peyatî di pêşîya esker de dibin, her wekî li diyarbakir hate gotin: li (xarpét) jî du kesên îdamê ji hev re vajî yek jê jinek bi qehremanî û efendîti ê dîtir bi rezalet li ser da ré sépayé giyané xwe siparte sergoya tarîxé-yeké jî liber miriné hinek kémanî anî serxwe ligor teqalîdén kurd, ku di pêş de wê béne zanîn!.

Ji wanén ku kémanî anî ser xwe (HEQQÎ BEGE LICI) di şoreşé de amirhéze rojhelaté (dicle) bûn, ji mîrekén (licé-kuré mehmûd beg) meruvek mér ne tirsok bû jî, li (xarpét) biryara îdama wî dan, ligor nîzama Turk én îdam kirî sé rojan kelemçe kirî di jér zemîna wê kinîsé de dihêştin û şeva

sisîyan di ber banga sihé de dibirin bi dar ve dikirin, (Heqî beg) tevî heft kesén dîtir di wé jér zemîné de bûn, serqer-diyan gazî min û got (Heqqî beg) te dixwaze, ez çûme ba wan heqqî beg ji min re got: here ji (Hesen xeyrî beg) re (1) béje bila bi navé min birûskek bide (Mustefa kemal) ew min nas dike, dema li (Diyarbekir) bûn çend caran bûye mévané me, jére bi nivîse ezé gundé xwe bifiroşim ji orduya Turk re tiyarekî bikirin bila îdama min wergerînin ceza- ez vege-erîyam min ji (Hesen xeyrî beg) re daxwaz got, wî got: xwezî ev kémanî ne anîyana serxwe, niho ez ne nivîsin liber arîné dilê wî dimîne, weke min (Mustefa Kemal) nasnake, ev meruv li ba wî dost exalq wicdan û insanetî nîne, birûsk da piştî du rojan di rêya mehkemé de bersif lé vegarand û got: belé ez te nas dikim min nané we jî bi xizmetek ihtîram xwarîye, lé kesé liber qanûn û nîzama Turk rabe ew ne nas û dosté min e, ji milé dî eger nizanî divé zanibî ku Turk dijminé xwe bi mal naguhére,

Piştî çend rojan navé (Hesen xeyrî, keko û beledîye reîsé çimîş gezek) Mehmed zekî- hersî birin mehkemé, medî dîsa vege-erîyane ba me, me jé pirsî got: piştî îfade-én diréj tişte-ek ji me re negotin em vege-erandin, me tişte-ek xerîb dît, lewre

---

1. Hesen xeyrî beg) ji xelkên (Dêrsimê) di /1919/ ande (mustefa kemal) dema li (Diyarbekir) leşkeré kurd da teşkil kirin. qumandané wan leşkeran hingê (hesen xeyrî) bûn, dema (şêx serif) xarpêt vegirt jére got: xeyrî beg-bi min re were em herin ba (seyîd riza) jibo rêya (sêwas û melatî bigrin ji leşker ji anedolê negije qada me. pêre neçû-wê naçû-wê neçûna wî firset da dijmin ku wî bi nezaran birayên wî idam bikin wek cezîrî gotîye: ta li ku hate firset muhlet jê re heram e, min umrê nûh nîne ku saqî were bilez xweş.

kesek bê îdam an ceza ji mehkemê ve negerîyaye ji vê carê, nêzîgê roj ava me dî mudîrê hepsê (usman) ne beg gazî her-siyan kir, piştî birin derîyê kenîsê hate girtin, sominên me di qula pencerki de dane me, me pirsî ev çi dawaye-mustefa çawîş) got: hersî îdamkirî me xistin bin kinîsê wê îşev wan bibin bi darv kin, çewa ku bakurê (xarpêt) jî esker kişandin wan hawîran, jiber ku li sînorê (Dêrsim) bûn, lew ji wan re negotin îdam û du şev jî nehêştin di wê şevê de hersî birin bi darvekirin,

ÎDAMA MIRÎYAN

Ev îdama gelek xerîb û kes nedî (ZULFEQAR AXAYÊ DEŞTA GEWRAN) bûn, di xwedina wan lîste-ên navan de navê wî û çendekan hate xwedin me got çend roje bê derman nexweş bûn şeva dî mirîye vaye li erdê, ên dî birin mehkemê ji wan heşt tevî (zulfeqar axa) îdam kirin, anîn xistin bin kinîsê, rahiştin laşê (zulfeqar axa jî) mirî birin li nav wan danîn heya şeva sisîyan ew jî bi wan re bi darevekirin,

MIRIN BI TERESÎ DI SERGOYA TARIXÊ DE VEŞ-ARTÎ

Ev kesê ji her awayê qewmîyeta kurd bê par(qedri efendî) jî (paxir maden) ê bûn, ew jî wek rovîyek bikeve nav şêran li wê mehkema eskerîya (xarpêt) bi îdama wî hate biryar dayîn, dema birin bin darên sêpayan berî ku sitûyê wî bixin şerît, ji dêla ku weke şehîdên dî ew jî gotinek niştiman perwerî an tarîxî bi bêje got: her bijî cumhûrîyeta Turk û bijî

Şazî Mustefa Kemal Paşa û serîr xistin sitûyê wî weke
kûçike ku beledî dikuje, ^{NIŞTIMAN}

Çima ku mektûba wî bi (şêx seîd) re hatibûn girtin, her çiqas me jê re digot: qedrî ne efendî ma (şêx seîd) mekûba te da Turk? ew bi xwe hate girtin, ji mektûba te pêve tevaya nivîsarên qumîta şoreşê pêrê hatin girtin, ma gunahê wî çiyê û şoreşê çiyê? her razî ne dibûn, ji ber wê çendê ew şermezariya tarîxê weke (duktor şukrî mehemed sekban) qebûl kir ku ew xayîn jî ji (maden) bûn.

DI TARÎXA ŞOREŞGÎRAN DE QEHRMANÎYA JINEK KURD:

Her wekî hate gotin: bi navê mehkemê her roj îdam ji (5-20) hebûn kuşariya nav welat rojê bi sedan bûn, weke caran rojek di sipeydeya sibê de (18) kes birin li gastîna rix mizgeftê bin darê sêpayan, di nav wan de şoreşgîrek jandirme ji kurdên cbeqûrê bi çekê jandirme hebûn, de wan bidarve dikin, ê candirme dibîne esker lê derbaz dibin dinavwande bişûnde dimîne, wî jî xwe dijmêrin, jiber ku hêj tariye lê varnaqilin ku destên wî li pişt wî kelemçe kirîne, ew jî hêdî hêdî ji nav wan der dikeve li kuçê dizivire, lê kuçe dirêj û raste dema lê varqilim xilas nabe her xwe dide derîyan, derîyek vekirî rast tê dikeve hundur û bi diranên xwe ji para derî çanqil dike û dere dikeve kulîna malikê, piştî esker (17) kesan bi Jarve dikin hêj dibînin ku ê (18)

deyan ne xuyaye, lî wê kuçê dinêrin heya serê tişteke xuya nake, derîyên hewşan jî dipelînin wê şefeqa sibê tev de girtî her kes di xwedene, rê nebirin ser,

Sibehê jinika xwedîyê malê dere kulîne da ku ji zarukên xwe re xwarîne çêke, dibîne meruvek têdeye jinik vedicinçe tu kiyî di vir de? dibêje: xuşkê ez ne dizim, li ciyê xwe bisekine û goh bide min û paşê tu zanî min ji bin darê îdamê bazdaye, derîyê we vekirî mabûn ez ketim hundur û min derî dada û bi diranên xwe çanqilkir, kesek ez nedîme eger zanibûna ez ketime vir wê bihatana ez bigirtama, lê çewa ku em kurd dibêjin: şêr ku şêr e çi jim e çi mêr e-hêvî dikim tu nebî sebebê kuştine min, van kelemçan ji destê min bişkîne û di vir de min bi parêze heya dunya bibe tarî ezê derkevin û herim, jinik xwenda pêre beklorya heye dewlemend xwedî gund mêre wê jî ne li mal roja berê çûye gund jê re dibêje bira-ê delal metirse tu serçavê xweha xwe hatî, ma ne tu jibona namûs û şerefa me hatî îdam kirin, bi çakûç kelemçe-ên wî dişkîne jinika cîranê wan jina serkarek Turk e di ser dîwarê nebera xwe û wê hewşê re tişteke ji cîrana xwe wê bixwaze, dibîne jinik li navderîyê kulîne ronîstî çakuç di dest de şingîna hesin tê û mêrek li pêşîya wê xuya dike, hema bi şûn de vedigere, piştî muxribê ê îdamkirî derket çû tufeng jiba hin dostên xwe bi destxist û çû li serêya wan herdû xayînen ku di mehkemê de liwê şahadetî dabûn, divegerê de hatin ser wî herdûjî kuştin û giya nav şoreşgîran, em vegeerî ser jinika Turk:

Ya qenc ew bûn ku mêrê jinika Turk nîvro nehate mal, li

ba hevalek evalek xwe firavîn xwaribûn û li qehwê mabûn heya saet heştê şevê hêj tê mal, jina wî jêre dibêje: ev jinika cîrana me ez pê bawerbûm ku bibe nav komek mêrên xerîp jê ne ditirsîyam, lewre jinek mêrkanî zana û serbest, lê mexabin du roje mêrê wê çûye gund, di ser dîwar re min firaxek jê dixwestin, min dî li nav deriyê kulînê şingîya hesin tê, min nêrî ku serê peyakî di pêş wê de xuyaye ez bi şûn de vegeyîyam û min gelek xerîb dît mêrê wê ji cî bilind bû û got: te çi xiyaret ber bi xwe ve anî: vê siba çû jibin darê îdamê yek revîyaye û ew çend gerîyan ne dîtîn, ew bûye û ew şingîna hesin jinikê kelemçe-ên wî şikênan dine, sibehê tavil xeber da hukumetê ew jinika qehreman girtin,

Me dît jinikek bi çekên medenî anîn xistin xaniyê keşe, me ji mustefa çawîş pirsî got: ewên me birin îdamê di nav wan de ê (jandirme) revîya ew çend em gerîyan me nedit, mebêj ketîye hewşa vê jinikê ew veşartîye heya ku bûye êvar derketîye û çûye, jina muwezif dîtîye û şahadetî lê daye ku eve girtine divê di şûna wî de ev bê îdamkiein, roja dî me dît efendîkî hate bawê û pêre şer dikirin, me got: ew kiye? gotin mêrê wê ye, jêre digot: tu mêrikê îdam kirî veşêrê û rizgar bikî û xwe bixî şûna wî ma ji vê girantir çi bi serê te û min bê lê? wê digot:

- Ya camêr ma ez ketime nav şoreşgîran û min şerê hukumetê kirîye? an li hember te min qebahetek kirîye, an min ew ji bin darê îdamê revandîye,? bê hayî min ketîye hundur, sibehê min dît xwe avête dest û lingê min û got: xweha min kesek nedîye ez ketime vir tue nebî sebêbê qetla min,

minê çewa biçûna xeber bidana û ew bidana girtin? ma di dilovanî û insanîyetê de jin û mêr jihev têne cudakirin, çike bûye çuye eger tu ji xwe ditirsî bikevî belamin, min berde da ku tu xilas bî,

Lê mêrik tişteke xirab têde nedîtibûn û ji milê dî zarûkên wê hebûn wê çewa jina xwe berdana? ketibûn navbera-xelil û celîl-her roj carek dihatin ba wê her rûyê wî tehil û xeydan bûn, çend car jinek birin mehkemê, ji mêrê xwe re got: navbera vir sînemayê ku mehkeme lêye dûre ji min re cotek potînên mêran bîne hêsantir re, bê ku mêrik zanibe çi daxwaze jê re potîn ligor wê anîn, bi wan diçûne mekemê, mudeî am (elî saîb an kel beg) jê pirsî û got:

- Tu jinek medenî xwenda û delemmend, te çima potînê mêran pê kirîne, tu karî ji min re vê bidî zanîn?

- Ev tişteke xasê min e, ne divayê pirskirina te ye?

- Wî got: ez dixwazim zanibim daxwaz jê çuye? wê got:

- Ezê wî kederî ji dilê te derxim an zêdetir bikim, lê ne ji te re ji vanên ku di kursiyên sînemayê de dagirtî û gohdar ji millet re dibêjim: evder bûye sahekî cihê xûna şehîdan, sahekî tarîxî û mûqedes e min layîq nedît ku lingê jinan bikevim vê saha pîroz, te niho naskir an na? wî got:

- Belê min berê hin guman kiribûn lewre ji te pirsî, livir te xweş da zanîn ku ne bi atîfî lê te bi armancek siyasî ê îdamkirî daye revandin, bi van îfade-ê te mehkemê bi îdama te biryar da ku di şûna wî de wê sitûyê te bekeve wî şerîfî û li ser darê îdamê tuyê wê qudsîyetê bibînî wê got: mehkeme her bê usûlên qanûniye, lê dema ku hinek fikir bi we re

hebe bawerim ku nikarin ^{NIŞTIMAN} bi darvekin hingê (Ahmed Sureya) got: - gazî jinek pîrikî bikin divê bê muayenkirin, piştî muayenê pîrikê bi wan de zanîn ku jinik bidu giyanane, ew hukmê îdamê kirin sed sal û şandin zindanên anedolê, (1) lê di/16 gulan 1928/ de bi efuya tevayî ew jî bi payedari û navdariyek qehremanê vegebiya walat ba zarukên xwe.

MEHKEMA ZARÛKÊN BER PEZ:

Ji ber ku ji dest pêka/1900/ ve ji bona berevaniya girtina mafê xwe nejadî û tarîxî her û her bi şoreşên xûndar û maldar ve rabûne û radibin, miletê kurd di wan alozî û giriftariyên kuştin û wêran kirina welat de hatine perwerde kirin, ew felaketên jor gotî ji wan re wek: komîdyakî diramî didan xuya kirin, jiber wê çend zarûkan jî henekên xwe bi wê sêrka mehkema Turk dikirin, her wekî: hinga em li wê kinîsa xarpêt de girtî, li (kêzîna) biniya (xarpêt) zarûkên ber pez di listikê de mehkeme çê kiribûn, di wê mehkemê de, ji hevalên xwe yekê binavê (şêx seîd) biryara îdama wî didin, werîsek davêjin darê da ku bi henek situyê wî bixin helbuqa werîs û dîsa dayînin, lê rast hatinek ecêb situyê wî dixin werîs û gur dikeve nav pezê wan, bê ku situyê wî ji werîs derxin hêj herin gur, wî dihêlin û berbi gurve dibezin, heya vedigerin ku ew zarukê hevalê wan mirîye, ev buyer me ji wan eskeran û paşê di rozanman de jî hate bela kirin,

---

1. Ji dosiya mehkema wê jinika Qehreman jimar (1798) bû.

MÊR-XASIYA MISTOYÊ REWTECANÎ:

(REWTECAN) navê gundek eşîra (yexkîg) li başûrê (royê ferat) li (cebeqçûr), çewa ku hate gotin: gund şewitî (Musto) di nav çiya de ji jin û zarukên xwe re li devê newalek koxek çê kirî û têde bûn, zivistan navek berf li erdê, hin çete - ên xayin esker birin ser wê koxa wî, dane ber tufeng û otomatîkan, Musto qayîşê tufengê dixê ser pişta xwe û tufeng liber sing û nav lingên wî de, pelasek bi serxwe de dike û serê xwe bin berfê û bi çarpîyan bi dibin berfê re bi erdê re dere heya digîje newalê, li wir di nizmaniya newalê de li wan dizivire, li hember koxika xwe devereke bilind digre, surma tufenga xwe ji berfê paqîj dike, dibîne ku esker bi qumandanê xwe ve liser koxa wî kom bûn, laşên jin û zarukên wî kişandine serberfê û li laşê wî digerin, berê qumandan dike amanc tê kuştin, esker jî nizanin bê gule ji ku ve têne wan, lidor koxê neha ji wan dikuje laşê wan jî dide rix zarukên xwe.

Lê her wekî agahe dema qumandan û mîlazim hatin kuştin eskerê bê emir herkes di hindava xwe de revîya, mosto ê dilbirîm weke gurek har li nav newal û deristanan dabûn ser pişta wan, esker bi wan potînan di nav berfê de diçikîyan Musto dest bi dest dixistin pişta wan nikaribûn lê vegezin, pîrî car bi gulekî dido sisê dikuştin, (45) ji wan kuştin û vegeziya ser koxa xwe jin û zarukên xwe kişandin hundurê koxê û bi ser wan de hilweşand ji wan re kir gor da ku gur laşê wan nexun û giya nav şoreşgîran bi ser bilindî û dil birînî,

FEDAKARÎYA KURDÊRÎ ÇIYAYÊ MELATO:

Çiyayê (melato) dikeve roj avayê (xerzan) ku jêre mîrê çiyân tê gotin, esker dere gundê (xutê), du kurên yekê umrê wan (4-5) salî digre ji bavê wan re dibêje: tu ciyê (evdurehman axa) pêş me nekî ezê herdû kurên te bikujim, wî got: qumandan beg ma ez zanim ciyê wî çiya mezin û têdeye, dema hûn nikaribin bibînin ma ezê çewa karibim, sîtilek av da ser agir heya ku av kelîya kurek wî avête nav wê ava kelandî, dîsa got tu pêş min nekî ezê êdî jî bavêjim nav wê ava kelandî, yekê gundî ji ber esker xwe veşartibûn di hundirê xwe de bûn, bihist hema bi lez ve giya ba qumandan û jê re got: gumandan beg te çima zarukê bê gunah avête nav vê ava kelandî tê kir helîse!? were ezê ciyê evdurehman axa pêş te kim, dê pêşîyê qumandan û seker li pê wî birin ser zinarek bilind û got: qumandan beg tu tenê were ezê şikeftê pêş tekim, qumandan giyan de ser zinarek zêdeî (200) mitir bilind jêre got: tu di rix min de hinek xwe xwar bike ez pêş te kim, dema qumandan xwe da rix wî û bi alîkî xwe xwar kir mêrik dest di qayîşê piştê qumandan re derbaz kir û got: keremke ev dere ha, xwe û qumandan tê werkir da kuştin, ma ji vê fedakariyê mezintir çi heye? lê sed mixabin navê wî min nasnekir, livir dîsa em vegerin mehkema(xarpêt),

ÎDAMA TÛMASÊ ERMENÎ:

Tûmas-ermenê (palo) bû, ew jî di nav eşîra kurdên ku tê de ketibûn soreşê, ji (palo) (60) esîrên leşkerên Turk dibin

(çebeqçûr), li gundek dibin mêvan, esîr tev de xanîkî de û -tûmas) liber wan payînê dike, keya ê gund ji wa re nan çêdike, dibêjin çendek livir bin herin nan bixun û vegerin em dî jî herin bixun, -Tûmas-dibêje: tevde herin ezê tenê li ber wan bimînim dema hûn hatin ezê herim, derin li ser nan rodinî dibînin dengê tufengan hat, dibêjin derî li wan girtî û Tûmas ji derve liber derî gelo revîyan çewa bû? dibezin tên dibînin ku tûmas di nav derî de û ew dane ber gulan nêzîgê çilî kuştî û birîndar ji wan çê kirine, jê re dibejin: kuro çima te vana kuştine? ma tu nizanî ku esîr nayên kuştin kesê wan bikuje divê ew jî bê kuştin, Tûmas dibêje:

Ez liber we me, ez livê firsetê digerîyam da ku Turkan bikujim, min jibo Tola wan Ermanên (1915) dan hildaye, hûn min bikujin jî ne xeme, xwezî her Ermenek çil ji Turk bikuştana bila ew jî bihatana kuştin, bi wê kirdeyê Tûmas digînin ba axayê wî, da ku wî bikujin, axa dibeje:

-Tûmas-ligor xesaîsê me û emrê qiyada şoreşê divê em te bikujin lê em ditirsin ku bê gotin: Ermen bûn lewre kuştin, ev jî hetaketî ye, te zêde ne insanî û bê wicdanî kirîye lê ji ber wê gotinê ez te nakujim, belê ew Tûmas dawî kete dest eskerên Turk, bi wî gunahê wî nizanibûn, an na wê di cî de bikuştana, ew jî li wê kinîsa -xarpêt- li ba me girtî wî ji me re buyera xwe gotibûn, di mehkemê de bi wî gunahî agah bûn ew jî îdam kirin û anîn di nav çend şoreşgîran de xistin jêre zemîna biniya wê kinîsê, wê şeva ku wê sibehê wan bibin bi darên sêpayan, piştî eşa ji eskerên qardîyan xwestibûn ku wî derxin bame xatir ji me bixwaze, me di Tûmas

anîn nav derîyê kinîsê û got: gelî hevalan îşev ez derim lê hevalên dî şeveke dî dirin, daxwaza min û hatine min ji we eve: hêvî dikim hûnê min jî wek ên xwe dema ez birim ezê gazî wekîm, li pê min jî divê hûn azan bixunin, neku ez bûme misilman no, lê bira min ji we cuda nebînîn û keyfa wan li min neyê,

Bi wê daxwaza -Tumas- di nav -melan- de guft û go çêbû, hinan gotin çî divaye em li bê -Ermenek azan bixunin, ji wan (mela yûsifê kêzîne) got: ê ku li pê Tûmas azan bide ez im, sibehê dengê -Tûmas- ji eywanê hat û got: gelî hevalan ez çûm bi xatirê we, bi gotina wî mela yûsif azan xwend, dengê Tûmas het got: niho ji vê mirinê re merheba, lê sibehê midîrê hepsê (yûzbaşî osman beg) zêde li (mela yûsuf) da, çewa ku çiqas şehîd dibirin wan mela-ên girtî lipê wan azan dixwendin û wî midîrê çepel li wan didan jî nikaribûn wan bide sekinandin, belê li (Diyarbekir û xarpet) her roj deh û panzide li nav sahe-ên bajêr weke pez bidar ve di man heyânî nîvro, di rixwan de jî seriyên jêkirî ên ku li gundan esker ew kuştine dalqandî û liser pir û rêyên mezin bi rêzê dadanîn, wê sitem kariya cengîzî sêsal û çar mehan dirêj kir, ligor danezanên xezete ên Turk (700) hezar insan li kurdistan hatin kuştin ku ji %70 jin û zaruk kal û pîrbûn,

HESÊ HUS MÊRÊ KOZIKA PÊŞÎN:

(Hesê hus) ji eşîra (emerê faro) dikeve bakurê (qeza licê) çiyên wan zêde asê ker histir nikarin lê bigerin, derin bi piş-

tîyan jibo şewatê daran tînen, dere ji xwe re piştîkî êzing bîne, dibîne du jandirme siwar jêrve tèn ber bi (darayenî) ve dirin, -hesê hus-ne bihîstîye ku me cebhê diyarbekir- berdaye, dema wan dibîne dibêje: ev kûçikan li vir çi digerin ma ev der ciyê wane? bi Hesê hus re tenê bivirê daran heye, dibêje ez van di ser xwe re derbaz bikim, wê (emerê faro) bêje: Hesê hus te digot: ez mêrê kozika pêşnim, jor de ji bilindahîya çiya gazî herdû jandirman dike û dibêje: teslîm teslîm, û bivirê xwe dihejîne û wan ve dadikeve, mebêj herdû jandirme qelawizên pêşiya eskerin, di wê hindavê de tabûrek esker der dike û dibêje: Ew çi dixwaze? dibêjin ji me re teslîm dibêje, bînbaşî ji esker re dibêje: hawîdor li Hesê hus dibin xelek ew her bivirê xwe diweşîn û dibêje ber bi min ve meyin, hêj jî dixwaze bi bivirê xwe ji nav hezar eskerî xwe rizgar bike, bi sed felaketî wî digirin, ew jî anîn wê kinîse em lê.

Hew min dît Hesê hus kete nav derîyê, min gazîkir xal hes xal hes-lidora xwe dinêrî û digot: la eno kamo veyin-deno- yanî ev kiye gazî dike? ez rabûme piyan û min destê xwe hil da ez dîtîm û hate ba min û got: xwarzî ( ) tu livirî xweda bike tu birîndar girtine? min henek kir û got: na, ji cî veciniqî û got: xwarzê te çi bi serê xwe û me anî xwarzê me bê birîndarî dîl bikeve dest dijim, emê liber xelkê çi bersifê bidin? min got: vaye tu jî birîndar nebûyî û hatî girtin, hingê mesela xwe bi bivir û şerê tabûrek esker got: min got: te îfade çewa daye, got: weke bûye min wer gotiye, min got: xalo bi vî îdiayî tu îdam dibî, bêje: ma dikeve serê we ez bi

bivirê daran herim ser eskerê li sîleh, min dar dibirîn min
esker dîtin ez revîyam wan ez girtime, hingê wê bawer bikin
ku raste wê te berdîn, awir li min veda û got: Xwarzê ma tu
direwan layîqê min dibînî?!

MÊRXASÎYA FEQE EVDULAHÊ XERZÎ:

Di wê kuştariya tevayî de bi wan esker û qumandanên
Turk re şifqetek insanî nema bûn, her wekî nêçîrvanên
heywanên goştîxur insan dikuştin lê nizamî çima wê sitem-
karîyê bi wan re edeb û exalq jî ne hêştibûn? ji ronîştmanên
(çiyayê melato) weke hercar qeflekî jin û zaruk anîne farqîn
ku wan nefiyê Anadolê bikin, qumandaneke eskerî di nav
wê qeflê de çav li jinek gerand bi qolê wê girt wî bajarî de
bi lêdan bir, zarûkên wê û tevaya wan pîran bi hev re kirin
qîrîn û hawar, (feqe evdulahê xerzî) da rix wî da ku zanibe
ciyê qumandan li ku ye, piştî ciyê wî naskir ku jinik xiste wî
xaniyî, dunya muxrib ji nav taxê tufengek peyda kir û çû
serdarek li hember pencera qumandan dît ku dest davêje
jinikê û jinik di ber xwe dide, ji ser darê tufeng xiste serê
qumandan û mejîyê wî ji hev bela kir, piştî kete erdê jinik
revîya di nav taxê de hate veşartin, lê esker li dor xanî bûne
kom, kesê bîra serdarê nebîr, (feqe) dît ku esker ji wir çûn
bi mêrxasî daket û çû rizgar jî bû.

PIŞTÎ NEH MEHAN EZ JÎ KETIM BER WÊ MEHKEMA NUREMBORG:

Her wekî hate gotin, her roj sibehan lîsta navan dihatin wê kinîsê di lîsta /12.12.1925/ de navê min û panzide kesên dî hate xwendin, em her şonzide kelebçe kirin lîdor me (20) eskerên bi singû em birin wê sînema ku mehkeme lê ye, her panzide dozên li wan bi hev ve girêdayî ew xistin hundur û herdû destên min li ser hev kelemçe kirin ez li nav eskerên ber derî mam, deh leşker bi singûyan bi wan re ketin hundur, zêde yê du saetan man, me dît di hundur de zêde qerbalix çê bû, pênc eskerên dî jî ketin hundur, di derxistinê de mi dî esker li wan didin, min jî yekî girtî pirsî û got: çi mesele ye? wî got: ji hevalan (10) îdam kirin weke hercaran wanê îdamê dirêjî mehkemê ku bi kelemçan li wandin di nav wan û eskeran de pevçûn çêbû, hêj jî ji der ve di nav wan eskeran de jî jî -Mustefa Kemal qanûn û hukumeta wî re xeber didan û wan sekeran jî bi qundaxên tufengan li wan didan û ez xistim hundur,

Min dît ku sînema kirine mehkeme di locên jor de nêrevan û gohdar da girtîne, heyêta mehkemê jî li şûna derpêş kirina fîlim û pêşîya wan çax kirî jibo ên îdamê xwe negînin wan, ji xwe re got: vana vê qesabxanê wek fîlimek dibînin, herdû destên min kelemçe kirî li hember xwe li ser textek dame ronîştin, du esker li rix min singûyên wan wek: serê du marên sipî di rix guyên min de diketin ber çavên min, di navbera min û mehkemê de polîsek sekinan dî destê wî liser

şeşagira wî ji piyan heya serê min li min dinêre, ji min re got: eger Turkî nizanî ez zar zanim yanî tercimanîm, min got: wek te dizanim, got: niho wê kirdê-ên te bêne xwendin gohdar be jibo tu bersif bidî.

1. Tu birîndar di qada şer de dîl ketî dest eskerên me, ji vê re şahid ne divaye ku tu li hember hukumeta Turk rabûyî,

2. Dema ku tu ji gundê serdêyî dîsa xiyanete te nayê inkar kirin, lere dema li (pîran) dinav jandirme ên me û peyayên (şêx seîd) de teqîya we jî di gundê xwe de poste girt û mehkûmê bi wan re we ew jî berda da ku di dest pêka pêşin de hûn bi şoreşê bibin pardar,

3. Dîsa berî her kesê we we (midîrê -hênê -û qaîmmeqamê -licê dîl girt û we şandin (girnós) ciyê esîran,

4. Ji-Hênê (xurşîd beg û birayê wî ziya beg) li ser te şahidin ku tu di şerê deşta Fişê, derê pîresin, firqa hênê, elî bardaxan, til elo û diyarbekir- de pardar bûyî ji şervanîya kumandosî pêve, ji van gunah-karyên ji bejna te mezintir çi bersifa te heye rabe bide?

- min got: birîndariya min doz û pêve rabûnek tevayî bûye ne kirdekî tekane pêve rabûme,

- gundê min ji gundek kurdistan e, li ba we tevaya gundên kurdistan li hember hukumetê gunakar in,

- şehadîya herdû begên gotî di heqê min de qanûnen cî nagre, lewre bi dozek milkî dinav me û wan mehkeme heye, jibona rastîya gotinê hûn dikarin li (mehkema qeza licê) birûsek vedin,

Cewa ku di wê nehkema şiklî de şahid xwestin û hêvişan-

din tunebûn birûyek tehil û xudbîna gotin: -jibona ku giyaye (şêx seîd) û dişoreşa kuştina esker de bûye pardar, ligor qanûna ceza a Turk benda (45) bi xiyaneta weten mehkemê biryar bi îdama wî da heya mirinê, -piştî biyare derbazî oda muzakerê bûn û di veqrê de gotin: me li dosîya wî nêrî ku ûmrê wî (21) salek û heft mehe, me îdama wî guhart bi (15) sal hepis wê li anedolê li hepisxana wilayeta (nigde) biqedîne, lê venagere walatê xwe lewra bi xiyaneta mezin ve hatiye naskirin,-

Bi wê guhartina hukum -polisê hember min got: ji-xazî Mustefa Kemal û cumhûriyeta Turk- re dua bike ku tu ji mirinê rizgar bûyî-min got: jibo çî dua bikim, ma ew giriftariya panzide sal hepis li xerîbîyê ji mirinê hezantir e? bi wê gotinê kulmek li çengûya min da, min bawer kir ku çengûya min ji hev ket, û got: xizîr kurên xizîran ma ji we re merhemet divaye ji kuştinê pêve, wê civatê ne gotin te jibo çî lêda, emê ceza kirî jibona nefiyê birin hepisxana kevin, hingî tije bûn di navbera hepisxanê û mizgeftê de derî vekiribûn, em derbazê nav girtîyên mizgeftê kirin, heya em giyane hepsê her bi qundaxên tufengan li min didan jiber ku wan eskerên ku bi min re li mehkemê ji wan re gotin: vîya ji îdamê xilaskirin ji xazî paşa re dua nekir,

Bû êvar somin dane me li wir jî çayî hebûn, jiber ku rûyê min werim û çenguya min zêde êşek girtibûn min nikaribûn nan bixum, di nav qedeha çayî de nan hûr dikirin û bi kevçiya çayî bazor dixistin nav diranên xwe, yekê girtî umrê wî li dor (50) salî gazî min kir û got: birazî birazî te xêre? min

got: apo goh me de, ji hevalên bi min re yekê got: axa cehalete, got çima çikiriye? wî got: berê bi îdama wî biryar dan dawî hukum wergerandin ceza polis jêre got: ji hukumeta Turk û xazî paşa re dua bike wî nekir bokis li çenguya wî daye nizanin şikestî an ji cî derketiye, hingê wî got: hey ser mezin ew cahile lê tu heşmende yî ne welê, me bikujin jin û zarukên me di xanîyan bişewitînin, bi ser da jî em ji wan re dua bikin! gazî min kir û got: biraziya delal tu were ba apê xwe ezê derman bikim, li ba wî papor hebûn ji peyakî xwe r got: wê paporê vêxe, av gerim kir û bi pêşgirê ji min re kewand, herçendî min jê re digot: apo bide min ezê bikewînim, ewî her eniya min maç dikir û digot: divê ez bikewînim, welê mêr bin kêmaniyan li xwe qebûl mekin ma ji mirinê wê da wê çibkin, bi wê kewandinê hinek êş sekinî ez razam, sibehê dîsa du caran wî bi destê xwe kewand devê min ji serhev hate vekirin, hê jî girêkek piçûk têde maye jibona ku ew sitemkarîya Turk ji bîra min nere, paşê min naskir ku apo (evdurehman axayê sor ji şernexê) çewa ku piştî me ew jî îdam kirin!....

* * *

NIŞTIMAN

BIRÊ NEHAN

NIŞTIMAN

BİRİ NEHAN

187

DIJWARÎYA RÊ Û NEFIYA ANEDOLLÊ:

Ew nefiya hepisxanan jî wek îdamê her roj qefle pêderpê dibrin anedolê, çewa ku jin zarûk jî weke kerîyê pêz di pêşiya eskerên Turk de bi peyatî dibirin ku hingê li kurdistan ji çend rêyên navbera bajarên mezin pêve çixir (şûse) tunebûn, wiha renga otomopîl û pas jî nebûn, belê, di çile-ê pêşîn de berf li erdê zêde sar ji wanên ceza kirî em (18) de kes her dido bi heve kelemçe kirî ji bajêrê (xarpêtê) lidor me siwarî em derxistin, li pêşiya me rêyek dûr û dijwariyên wan eskeran li me, li roj avayê bajêr liber xaniyê pênc biran meruvên hin girtiyên hatin ba wan ji wan re pere û çek anîbûn, lê kesek min nehatibûn, lewre gundê min heft qunax ji xarpêt dûr gund şewitî piranî hatibûn kuştin, wê dîya mina dilovan ji kê bibihîstina û bi min ve bihatana, çekên min ên zêde ji nav piştî min de di çente de, ebakî erebî jî wextê razanê min li xwe dipêçan û heft zêr jî bi min re hebûn, lê wê rêya dirêj wê têrî min bikirana heya ku bigîjim hepisxana (nigde)?

Em xistin rê di nav wê berf û sermayê de lipêşîya hespan jendirman de û her bi şivên dest xwe li ser û gohên me didin, di nav me de hinên kal û efendiyên nazik jî hebûn, lewre ew jandirme dîl ketibûn dest şoreşê ji ber wê çendê ew çend dilreş bûn, me ji wan re digot: ma dema ku hûn dîl ketin destê şoreşgîran kesê li we da ji dilovanîyê pêve, rojê

şeş saet em di wan giriftarîyan de rêve diçûn, êvarê li xanek dihêwirîyan ew xanên ku berî/1869/ ku (tengava siwês) bê vekirin, bazirganîya (ingilîz) ji (terebzun) diketin erdê kurdistan heyanî (mosil) di xelîc de diçûne (şirketa şerq-a ku li hindistan- hêj li ser wan rêyan ew xan meyinde bûn di wan xanan de xwarin, sobe ji hespan re ka ceh hebûn weke otêlan li çolê, tevî wê lêdanê jî xwarina wan jandirman jî li ser me bû, çewa ku çend ji hevalan jî bi wan re pere nebûn min heqê nanê wan jî didan ku heval û bira-ên mebûn, roja didûyan berî ku em bigîne (ferat) li der berjêra (komirxanê) em ji pare giyane qeflekî mezin tev de jin û zarok bi peyatî wek kerîyek pez dipêşîya esker de wan jî nefiyê anedolê dikirin,

Dema em çav li wan ketin yekcar jiyîn liber çavê me reş bû, ew belnga zîya wan jin û zarûkên piçûk ku ji me pêve tu miletî di zeman û meknan de nedîtine û nabînin, em di nav wê qefle re derbaz dibûn jiber ku lêdan li me hebûn, min dî jinek umre wê li dor (35) salan hebûn, zarûkek hêj di pêçekê de li ber sigê wê, yek jî lidor sal û nîv li ser milê wê bi serê diya xwe girtibûn, yekê dî lidor pênc salî wî jî bi dawa dîya xwe girtibû pêre dimeşîyan, diser milê xwe de zivirîm û min got: xuşka belengaz bi vî halî tuyî bigîjî kîjan bajarê anedolê? jinik bi hêrs awirek zêde tehil li min veda û got: -bê şerim û fedî hêj dipeyîvin jî her wekî ew jî xwe mêr û insan dibînin! her wekî jin û zarûkên xwe weke xelkê pa raztine, ma ji me û pêve kîjan millet li cîhanê ketîye van giriftarîyan? dîsa jin û zarukên kê di xanîyan de hatine şewitandin!?...

Wan serhevde-ên jinek kurd zêde ez êşandim, ku heya van nivîsaran (58) sale ew rûyê wê ê hezîn û tehil li her çavê min û pirsên wê digohên min de bûne guhar, jiber ku her kurd nikare bi ser bilindî bersifa wê bide lê tevaya sazmanên cihanî ên huqûqê insan li hember van sitemkarîyên na kesane ber pirsiyar û frdîkarin!... belê bîwê dîtî û bihîstina dilbirîn em ji wan derbaz bûn, jiber ku diber singên hespan de û dar li ser mene, roja sisîyan em giyane bajarê (melatî) wê şevê em xistin nav girtîyên hepisxana milkî,

Ji ber ku bajarê kurd û girtî jî tevde kurd bûn, deng dane hev û gazî kirin û gotin: eskerên (şêx seîd) hatin, tevde ber bi meve hatin rûyê me û digotin: biser çavên me de hatin, her sê çarek em birin qawisên xwe zêde li werhatin, doşek hawîdor me balgî ber me cigare kom dikirin, her wekî meruvek wan ji xerîbîyê hatibûn, pêre jî her pesnê me didan û ji hev re digotin: ji van re mêrxas û fedakar tê gotin ku jibo doza mafê milletê xwe xebitîne, têde mal û can danîne her yek ji wan deh panzide heya sed sal ciza ve berê xwe dane zindanên anedolê, me weke me jibo tişteke ne hêja hevdû kuştina ketine hepsê,

Paşê hingê ji me pirsîn û gotin: ev çima welê ser û gohên we tev de birînin? me got: em peya û jandirme siwar bi şivan li serê me didan gotin: daxwaz namekî di rêya midîrê hepsê de bidin qumandanê jandirman bila ji kîşê we dirêj divê sermayê de bi peyatî herin, min got: ji me re pûl kaxiz bînin ezê binivîsim, wan ji me re pûl kaxis anîn min bi navê me hijde kesan daxwaz name nivîsî û di rêya midîr de şand,

wan hepsîyan nivînên xwe ^{NIŞTIRMAN} me her didu bi hev re razan, me got: gelî biran ev neh mehe ku me nivîn ne dîtine em naxwazin hînê nivînan bibin, lê gotin: çewa hûn li erdê û em linav nivînan razên,

Bû sibeh, zabitek qaf mezin û zik tilêr li hewşa hepisxanê liber ciya ava ku di hewşa hepsê re derbaz dibûm sekînî gazî kir û got: -eskerên- şêx seîd derkevin, em tev de derketin got: li rêzê bisekinin, û got: ê istida nivîsî pêşve were, ez dugav ber bi wî çûm û min silav lê kir, bê gotin weke kûçikek har hate min û ez dame ber sewtan, hingî li min da xûnê di herdû qulên bêvila min re davêt, ez nikaribûm xwarbim, bi singê min ve dihatin xwar, piştî çû di wê semayê de min biwê ava cûyê li çekê xwe dikirin daku xûn pêve hişk nebe, a qenc ew bûn kû manqa lên agirên hepsîyan hebûn û hinek direng ji me re erebe anîn, min liber agir çekên xwe zuha kir, heval tevde lidor min kom bûn û gotin: ji bo me te ew çend lêdan xwar, min got: hûn û ez kîne, bi wê dîtina tevaya wan girtîyan zêde dilbirîn man.

Sibehê em derxistin oda midîr her dudu destên me xistin kelemçekî lê her yek ji me jî tewqek hesin binavê (lale) xistin sitûyên, em herşêş di erebekî de zincîr di wan lalan de derbaz kirin û herdû serî jî qifaltin di wê serma-yê de ji destên me pêve ew tewqên hesinê cimidî jî di sitûyên me de û li dor me (10) siwariyên, jandirman em li çarşîyê derbaz dikirin di ereba pêşîn de ji peyayên (ferzende) binavê (şemso) sed sal hukum kirine, dest xistîye goyê xwe distire û dibêje: girtî birin lo girtîno lo li pira suluxê derbaz kirin lo

mehkûmo lo- bi wê qûre qûra (şemo) li herdû rixên çarşiya (melatî) wek lehîyê insan bi me re di-meşîyan, me her çiqas gazî-şemso dikir û digot: çi bela te ye lo şemso? wî digot bila kurên kurd vî halî bibînin ku ji wan re rojên tarîxî ne, heya ku em ji bajêr derketin ew lehîya insanan li herdû rixên rê bi me re bûn,

Çawîşek bi wan jandirman re meruvek sert dema deng li jandirman dikir liber wî diricifîn, sinbêlên wî li herdû rix bêvila wî tîk, me ji hev re got: evê hinan ji me bikuje, piştî em ji bajêr dûrketin erdek rast, me di çawîş li pêşiya hersî ereban sekinî û got: erebeçî bisekinin hersî erebe di cî de sekinîn mê go wê çi bi serê me bîne, lê me dit bi zimanê kurmancî gazî me kir û got: gelî biran gelî apan ez xulamê we me, ji vir heya (sêwas) neh qûnaxe ez bi were me, çi lazimîya we hebe ji min re bêjin: ez di xizmeta we de amademe, ezê niho wan laleyên ji sitûyê ên we derxim, tenê di destê we de kelemçe bimînin, dema hûn di hundurê ereban de cemidîn an qerimîn dakevin hinek rêve herin, ligor daxwaza xwe bin çewa ez ligor daxwaza we me, jivê pêve lome ji min mekin, eger bi min û we havilek bi dest ketana minê destêr we yekcar vekirana meyê ev sîleh ji van jî bigirtana, lê ji me, pêve bi sedan mêrxas li çiyandin dema ew havilek nekin emê çi karibin,

Belê çawîşê ji me re zêde dilovan, hêj zêdeyî saetek di man ku em bi gîjin xana êvarê wî hespê xwe-ê kumeyit dibezandin diçûn ciyê me çê dikir û sobe gerim digir ji xwedîyê xanê re digotin: mêvanê te hene ji wan re xwarinê

çêke, dema em digiyane xanê ku hertiştên me pêkhatî ne, berê cî didane me paşê jandirman, weke jandirma-ên (xarpêt) ê ji kîsê me jî xwarin ne dixwarin ji kîsên xwe dixwarin, bi serda jî de ma dît ku em heqê xwarina (şemso, wîrza mehemed û usê topal) - em didin jiber ku bi wan re pere nebûn, wan neh rojên bi me re wî xwarin da hersî yan, heta heqê kirya wana ereban jî wî da,

Di nav me de yekê kal umrê wî lidor (70) salî jêre (mela mehemedê nuhacir) digotin: kîsek ax pêre bi wê axê destnimêj digirtin û ronîştî bi me ve kelemçekirî di hundurê erebê de nimêj dikirin, çawîş dît ku tûrek ax pêre û destê xwe lê dide, got: apo ew çi axe? jêre got: ka kîsê te, liba apo ku wê têxe xurcika xwe da destê wî, çawî di newalek kûr werkir û got: welahî heya ku bi were me ez bibînim kesek ji we nimêj dike bile ezê li ser nimêjê tufengê bixim pişata wî û we bikujim, hingê ez wacibek niştemanî dikin û kesê we bikuje liba hukumetê jî rutba wî jî zêde dibe, di nav mede, (umere axayê hesam) ji xelkê (şernex bû jê re got: çawîş axa nimêj ji bo (xudaye) wî got: xudayê we nîne, eger hûn evdê xude bûna diva bû nehêle hûn bikevin van sitemberîyên mezin, Turk ev dê (xuda) ne eger hûn ji wa re nimêj bikin û ew jî ji (xuda) re nimêj bikin ku ew raserî we kirine hingê lêwere, belê çawîş ji-melatî heya sêwas nehêst kesek ji me nimêj bike, jiber ku çawîş bi xûna şehîdên kurd sond xwaribûn ku wê wan bikuje, çawîş bi ser xist û got: ma (ingilîz, firansa alman)û dewletên xaç parêz hûn dîl girtine? ji bira-ên we-ên musilman pêve? ew xuda nasên û van

felaketên kes nedî biserê we tînin û hêj jî hûn bi tifaqa wan berê xwe didin qubla nimêjê ma hingê ji we bê namûstir wê kî hebe lo?!... dema nêzîgî (sêwasê) bûn me ji çawîş re got: dibe ku di ewraqan de nivîsandî be ku di sitûyên me de lale hene, jibo tu li bawan ber pir siyar nebî dîsa bixe sitûyê me, wî got: we sed arî liserê min kir, we jibo doza mafê miletê xwe mal û can bi derdaye heryek ji we ji (10-100) lixwe qebûl kiriye berê we li zindanên welatek xerîb, bê ku zani-bin jin zarûkên we jî hene tunin hatine kuştin an li kune, we tu ber pirsiyarî nejimart, lê çawîş wê mesûl bibe tê bîra we, eger min hûn bi lale sipartin wan ew jî wan bixin sitûyên we hingê ez berpirsiyarim

Dema em goyane (sêwasê) û em sipartin jandirme-ên wir ji wan re got: van kesana tevde bê gunah hatine hukum kirin, bawerîya min ew çend bi wan hatîye ku niho ewraqên wan bidin wan wê jiber xwe ve herin wan hepîsxane-ên ku ji wan re hatine biryar dayîn, tevde insanên xwedî exlaq û edîbin, daxwaza wî ku tu dijwarîyan neçînin me,

Ji wir heya (qeyserî) jandirme ji (çerkezên dax) bûn, wan jî ew felaket ji destê Turken dîtibûn, ji ber wê çendê zêde ji me re dilovan hinên ji me nexweş destê wan ji kelemçan vedikirin û bi dor li hespên xwe siwar dikirin, ji wir heyânî (nigde) jandirme-ên qeyserî ne wek çerkezan lê tu dijwarî jî ne giyandin me, ji-xarpêt heyânî-nigde tevî mayîna bajaran (24) çar roj di wê giriftariyê de giyane nigde, li vir divê xwendevan ji bîr nekin ku min ev dîtînen xwe dane zanîn çî kurdê hatin girtin û nefî bûn tevan ew dijwarî û belkî mezin-tir dîtînin,

LI HEPISXANA NIGDE:

NIŞTIMAN

Li ber derîyê hepisxana (Nigde) destê min ji kelemça hevalê min vekirin, lewre ez li wir dimam ew hêj dibirin (qestemonî, isparta, denizlî û muxlê) qunaxa nêzîg a min bûn, liwir em çûne rûyên hev xatir ji min xwestin, min ji (mudîr) re got: mudîr beg bivê nevê ji xerîban re hin xatir divê, wî got: raste lê ne ji we re, ez derbazî hepîxanê kirim, qardîyan jî di rix min de, yekê gazî kir û got: va eskerê (şêx seîd) kete hepisxana me, tevaya hepsîyan li dor min kom ûn û li min dinêrin û ji hev re diebêjin: ew jî insanek weke me ye, qardîyan ez birin nav derîyê qawîşek û ji keyayê qawîşê re got: ji vî re ciyek bide vekirin û vejerîya, berf li erdê û sar her hinek liber manqalek egirin, min silav li wan kir ku hinek bêjin keremke, lê lesê silava min vengerand, xortek ji qozîyê gazî min kir û got: arqedaş berî gel-yanî heval vir de were ez çume ber manqala wî camêr bi dilgeşî ez hember kirim çigare da min û ji min re qehwe çêkir û got: tu serçavan hatî, ji min got: ji kurdên diyar bekir im, di wê hindavê bira-ê wî ji der ve hat û jêre got: xêre te otêl vekirîye kî bê tuyê gazî wan bikî, min got: arqedaş wê niho ji min re cîbidin vekirin ez jî ji van girtîyan yek, bira-ê wî zêde xeyîdî û jê re got tu bira-ê minê mezinî lê hema çî bê devête tu bê fikir dipeyîvî ma ev jî duruste? ev camêr xerîb ji kurdistan nefî vir kirine kesek nasê wî li vir nîne ezê çewa gazî wî nekim, hingê bira-ê wî got: hi berî niho min li qawîşek qumar dilistin deng hat û gotin eskerê (şêx seîd) hat

nebe ku ev ve wî got belê, hingê hate rûyê min û got: ez rica dikim tu di min bibuhurî min guman kir ku xelkê virî, tu serçavê me hatî û tu jî bira ê me ê sisîyan, min ew dilo-
vanî gelek xerîb dît, min dît çu der pêre yekê dî hat û ji min pirsî û got: ez hemamçî me tu xwe û çekên xwe naşoyî? min got: belê ji min re şûştin divaye lê mexabin ez giyame vir tenê du quruşên zîv bi min re maye, wi got: rabe xwe û çekên xwe bişo kingî ji te re pere hatin bide nehatin li te helal, min got mala te hezar car ava, ez pêre çûme hemamê û çekên paqij ji çente-ê xwe derxistin bi xwe re birin, min ser û laşê xwe şûşt û got: arqedaş ji kerema xwe tu pişta min lîf bikî, pişta min lîf fikir û got: hey hey ev çiyê sipîyan çermê te qul kirîye serê wan têde, dema sipî jê dane rêj kirin ava gerim li şûna devê wan dibûn dişewitîn, min xwe şûşt û hatim bawan ku ji min re çayî çê kirine, êvarê jî şîv çêkirin me xwar lê ez difikirim niho ezê çide razêm, ebakî ereban pêve nîne lê zêde sare ezê bê serrax û binrax û balgî çewa razêm, jiber zehmetê rê û min laşê xwe jî şûştibûn xew da çavên min, bira-ê piçûk nave wî jî (hesen ê mezin ciwan elî) ji min re got: xuyaye xewa te tê? min got: belê ji min re ciyek vekin ku razêm, min dît got: hesen wî destê nivînan daxê, min nêrî destek nivîn girêdayî raserî wan bi mixê dîwar ve dalqandî, dexistin, doşek lihêf du balgî û merşek mezin raxistin ez jî bûme weke wan, min got: we ev nivîn ji ku anî? ciwan elî got: ez çavê te me min bi qumarê ji yekî birîye û xwedî derketîye, kengê donzide kaxizê min anîn emê bidin wî an tiştek dî bidin wî jê bikin, niho tu razê,

min ji xwe re got: eve ku (anî me û xanî) gotîye:- şuxul hene xirabin, fêl hene sûretê sewabin-

Min ji xwe re got: vaye di nav Turkan de jî meruvên dilovan hene, di wê hindavê de keyayê qawîşê jêre (şakir çawîş) digotin: ji min re got: ma tu jî elewîjî? min got: ez çima elewî bim, wî got: te niho devê balte li kevir da herdû hevalên te (elewî ne), wan herdûyan gotin: ev gotina te valaye em berî (dîn û mezheban) bi xûna xwe ve yekin û tu mezheban ji hev nayên cuda kirin, min ji wan pirsî eslê we ji ku ye? gotin: eslê me û te yeke em ji kurdên (Dêrsim in) kalê me nefiyê vir bû me ziman winda kiriye lê nejadîya me parastîye, ew jî bi xêra vî mezhebê me ku me jin nedan Turkan û ji wan jî ne anîne, hingê min naskir ku ew dilovanîya wan ji min re ev bûye, çewa ku em kurd dibêjin:- xûn nabe av-

Belê meha dehan bûn ku ava gerim bi laşê min neketibûn, ji wê qirêj û wan sipîyan ez paqij bûbûm tevî wê dijwarîya rêya dirêj ketim nav nivînên gerim û nerim, wek keviyek bavêjî bin gola avê ez wê şevê têr razam heya taştîyan, her dû camêran gazî min kir û gotin: rabe taştê bixwe belê min bi wan re nan dixwar lê min didane heşê xwe, ma ez li ser nanê van camêran biminîn? panzide sal hepis û welatê xerîb ezê bê pere çewa bikim? gund û mal tevde şewitîn nizamim kî sax û kî hatîye kuştin, diya min bi herdû bira-ên minên piçûk û sê xwehên min ve, eger hebin jî nizamim li kîjan welat û ew bi çi dijîn heya ku ji min re jî pere bişînin, ezê mektûb ji kî re bişînim ku ciyê wan nizamim ew jî ciyê min

nizanin, piştî me nan xwar piştî min li dîwar û ez diwê derya xiyalan de noq bûme, min dî - ciwan eli- ji derve hat û got:

Kurd Hesên were bînbaşî te dixwaze, min got: piştî hukmê panzide salan bînbaşî ji nûve çî dixwaze? wî got: birader ew jî weke te hepsî ye dixwaze te bibîne, min got: fermo ez birim qawîşa ku bînbaşî lê, di quncikê de cî girtî diwaren dorxwe bi secade-ên xalî lê wergirtî û manqalek tûnc tije agir liber ronîştî ye, belê çekên zabitan lê bê nîşanin, bi dilgeşî ez hember kirim destê min girt em ronîştin, piştî xêr dimandanê cigare da min û ji min re qehwe da çêkirin, ligor teqalîdê kurd piştî vexwarina cigare û qehwê hêj ji min pirsî û got:

- Xortê delal ji kurdistan kîjan wilayet qeza û gundî yî?
- Ez ji wilayeta-Diyarbakir-qeza-licê-û gundî Serd im
- Di gundê we de bi navê (ahmed keya) meruvek zana û alîcenab timî li encumeyna Diyarbakir de aza ew liku ma?
- Ew kesê dibêjî apê min e, ez hatin girtin ew li çiya ma, wî got:

- Sed mexabin eger ew bê girtinê îdamê ye-min got:
- Bînbaşî beg tu çewa zanî ku wê îdam bikin? wî got: (1)
- Belê dizanim ku hukumeta kemalistî ji nav we peyayên zane dineqîne niho tu dostek minî hêja derketî, di cenga cihana pêşîn de tabûra eskerê min liber pira biniya bexçan bûn, lê zivistan sar heya xwarin jî nebû, ez wê zivistanê li oda apê te dimam, çewa tu min nas nakî ez li pişt caxan liser

1. Birastî jî di pişt girtina min re, apê min jî hatibû girtin û li Diyarbakir îdam kiribûn.

textê nivînên odê radizam min got:

NIŞTIMAN

- Niho hate bîra min di wê herbê de şekir peyda ne dibûn me bi miwîj û tûyên hişk çayî vedixwarin, carna ku kes li odê nediman em zaruk diçûne odê, weke dibêjî: zabitek li wir hebû şekir didane me, got:

- Navê wî zabitî nayê bîra te?

- Belê jê re-îlmî beg-digotin, got-ez bi xwe me- got:

- Rast bêje û fedî jî meke tu û xercî çewanin?

- Bînbaşî beg bi min re du quruşên zîv mane nezêde, dema em ji (xarpêt) rakirin kesek negîya min, bi min re heft zêr hebûn ew jî heya em giyane vir ew jî kutah bûn, got:

- Tişteke zêde xerîb û ecîb, ew gundê we ku têde xanîkî yek tebaq ne bûn, ew çend dewlemend gundê avî çar aşên avê hebûn, ji çandinîyên wek: genim û ceh pêve zevîyên pir tevde kuncî û penbû, qeza-ên (licê û (hênê) herdû jî sibehan li benda meywe-ên dar û bistanên (serdê) bûn di wê hebûnê de û ev perîşanî zêde xerîbe! min got:

- Dema me gund berda diya min ji wî malê gotî tenê tasek avê û beta nîyek bi xwe re anî çiya û esker giya gund ê talan û agir berdan gund tev de şewitandin, netenê gundê me tevaya wan gundên qezayê kaviîl ên xirabene, çewa ku ji gundê me tenê (45) kes hatine kuştine, niho ez nizamim kî heye û li kune, bi wê bihîstinê zivirî ser hevaleyê xwe û jê re got: tu dibihîzî hukmê Mustefa kemalê faşist û hin xeberên dijûn dan û ji wan re da zanîn û got:

Gundê wan bihuşteke cihanê bû, ne tenê li wilayeta-Diyar-bekir lê li tevaya kurdistan gundek welê nebû, xwedî çandinîyên her tewir ji pez û sewalan pêve di gund de nêzîgê

(50) hespên siwarbûnê hebûn, her malek ji firaq û hûr û murên malê pêve zêdeyî deh dest nivîn li ba wan hebû hotêlek belaş bi navê odê apê wî dabune vekirin bixwarin razan çê rêwîyên lê bibûna mêvan nas ne nas lê dibûn mêvan, niho hûn dibihîzin xwedîyê wî malê pir û dewlemend panzide sal hepis li welatê xerbîyê pêre du quruşên zîv heye, ne tenê ev her kurd ev felaket biserê wan hatîye, dibin sitemkarîya cumhûriyeta kemalîstî de!....

Derxist (65) kaxiz dane min û got: ez li kurdistan gelek mame, kurd dibêjin xelkên bajaran xwedîyên sînîkên piçûkin, min ev jibona ku tu ji xwe re destek nivîn, papor, çaydan beroş û hin tiştên zerûrî bikirî, lewre evên li vir ketine hepsê tev de diz û qumarçîne eger zêde bidim te wê ji te bidizin, piştî te ew tiştên gotî kirin ez her ji te re amademe

Min got: berî her tiştî divê têlgrafek bidim welat, wî got: ma ne tu dibêji ez nizanim meruvên min li ku ne hene ana? migot: li hundurê qezayê (bi navê mehmûd axa) meruvek me heye û kale belkî ew heye, wî got: Mehmûd axayê evdulahê ubeyid- min got: belê, got: tu xweş fikirîyê ez wî nas dikim, zêde qurnaze eger jineh jinebî mabî ew jî maye, min liser navê (mehmûd axa) birûsk veda, bînbaşî bi ser xist û got:

- Xortê delal qenciya we li ser min zêde mezin e, ez vê odê tije zêr bikim buhayê wan rojan nagre, cezayê min panzide sal û ê te jî eger tu bixwazî divê ciwanîya xwe de van rojan vala bernedî hingê tuyê liba min bixûnî bê ez dikarim wê

qenciye vegerinim, çewa ku dersên te liba min hene, min
got:
NIŞTIMAN

-Te ji zanîngeha cengdariya (mûyînix almanya) diploma girtiyê çewa xwendina min li ba te nîne ? ji mile dî rica dikim tu behsa wê qenciye nekî, çewa ku dizanî ew mêvan perwerî û comerdî yek ji teqalîd û xesaîsê me-ê qewmî ye ne ku mineteke, lê dema tu vê qenciye bi min bikî hingê ez minetkarê te me, lewre xuendina min li dibistanên resmî mîne ji xwendina xas pêve ku ev çar caran xwendina xas, ku evcar wê mezintir be.

Ez vegeriyame ba herdû hevalên xwe û ew ewrê xiyalan hinek ji heş bidûr ket, ji alîkî min birûsk dabûn welat, ji aliyê dî bi min re xercî çê bû, min ji herdû hevalên xwe (hesen û ciwan elî) re go: eger bi we re bixum divê em deftera hesab bigrin, wan got: tiştên ku ji mala me tê wek: savar, rûn, hêk û kômir, vane nakevin nav mesrefê, lê tiştê ku em li vir dikirin te divê wan binivîse, diwê hindavê de xwediyê nivînan hate ber derê hepsê û got: eger tiştêk dî bidin min bila nivîn ji we re bin, min pênc kaxiz dane wî ew cû, donzide kaxiz jî dane-ciwan elî- lê camêr nigirt, piştî çend rojan ji min re (500) kaxiz hat, min (65) kaxizên binbaşî jêre bir zêde xeyidî û got: ezê bavêjim agir ha, ma min bi deyîn dabûn te, lewre her çiqas ji te re dibêjin ji te re pere divê divê tu dibêjî na, eger min tu nas nekirana minê bigotana tucar camêrî nekirine law min comerdîya we dîtîye.

Belê ji hatina peran pêve min xeber ji dîya xwe bira û xwehên xwe girt ku li-diyarbakir- xanîkî kirê kirine û lêne,

dîya min re zêr hebûn lewre dema bavê me mir em tevde zaruk bûn, dîya min derîyê oda mêvanan girt, ew hatina meya pir tevde di destwê de dikirin zêr jibo wan rojan, liwê hepisxana (nigde) ez bi xurtî xwedî kirim û ew jî hatine xwedî kirin û paraztin, nêzîgî sê mehan liwê hepisxanê ji min pêve kurd nebûn, ku ez bi zimanê xwe bi wan re bipeyîvim daku hinek bihna min fireh be, ji ber ku ew bîrhatina ziman jî nefsa bîrhatina welat û millet e, hirsê qewmî bixwe digre, lê pêde hatin ba min liwê hepisxanê em (24) girtîyên kurd çêbûn, li wê gorê jî ji derve jî (270) mal bi jin û zarûkan ve hebûn, jiber ku dused û heftê istida min ji wan re nivîsîbûn,

Li tevaya wilayetên anedolê ew jin û zarukên menfî dagirtibûn, de ji kurdistan digîyandin wan bajarên ji wan re biryar dayî, bê cî û xwarin bidin wan, li wan kuçe û kolanan welê bê hêvî dihêştin, zimanê Turkî jî nizanibûn, daxwaz ew bûn ku ji nexweşî û belengazîyan bimirin ên mayîm jî pakdawindîya wan bixin bin lingan, da wan ji exlaq û teqalîdên wanen qewmî jî bixin, lê bi wê agahîyê wan jin û zarûkan hev û dû ber nedidan lihev dibûn kom, eger bişev bigîyana bajarên wê şevê xanan radizan heya ku li wan bibe sibe berê xwe didane hepisanan, dizanîbûn ku girtîyên wan lê henê, daku ji wan re çarekî rêyek pêş wan bikin, ji ber ku bere ez tenê li wir hatibûne ba min û min ji wan re istida nivîsî bû pê cî û tayîn girtibûn, wan ji ên nû hatî re digotin: yek binavê (hesen) li vê hepisxanê heye wî ji me re nivîsî tavil me cî û tayîn girtin,

Ji ber wî qasî her sibhan, gerdiyanan gazî min dikirin û digotin: dî meruvên te hatine, ez dihatim ku çend pîrek û li dor wan zarûk kom bûne ji kêm xwarin û zehmetkêşîya wê dûr û bi peyatî xûn di wan de nema ye rûyên wan sipî lêvên wan zuha, çekên wan tevde zîvar û ne şuştî porê wan lihev gerandî, tevan bi hev re li min dinêrîn hêvîyek di min de didîtn min navên tevan digirt tevî welatê wan û diçûme hundurê hepsê min ji wanre istida dinivîsî ku berê min pûl ji wan re hazir kiribûn, vedigerîyam ser wan û min ji wanre digotin xûş kê n delal herin sera dirix me deye eger hûn Turkî nizanin jî pirs bikin û bêjin: walî, van nivîsaran bidin walî ewê we bişîne ba midîrê iskan wê cî tayînê her yek ji du sominan bidin we, di/1915/ de ji êrmen pêve romên anadolê jî tev kuştibûn ew xaniyên wan didane wan, jê û pêve tiştêk jî ne didane wan, bê ku tiştêk hebe pê wan sominên zuha bixun, an beroş û papor li ba wan hebe ku ji wan zarukan re xwarinek gerim çêkin, ji milê di bê ser rax û bin-rax li erdê radizan, heya ku karibin li ba malên Turkan ji xwe re xizmetek peyda bi kin û zaruk ji li rojên înan liber derên mizgeftan pars bikin hêj ji xwe re pelase an betanîyek bikin, tiştê jiber ma ji xwe re beroş û çend firaq kûzê avê û tasek bikin.

Belê çi kessên min ji wan re istida dinivîsîn bê hêvê şandin di wê rojê de cî û xanî didane wan, bê ku zanibim-walî-jî kurdên (Hekarî) ye û iskan mudîrî-jî kurdên (Erzerum)e, ji min bêhtir ji wan re dilovan in, di vî warî de me çewa behsa wê belngazî û felaketa wan jin û zarukên nefî kir, di

NIŞTIMAN

vê pêre bike bîra me ku nefîyan her bajarên anedolê di wê belengazîyê de bûn, ji karên nav malan -pêve karên der ve jî wek: eşêfa nav bexçan û paleyîya çeh û niskan jî dikirin, bi erzani caran heqê wan jî dixwarin zarukên kurdên mal mezin û serekên eşîran liber derê mizgeftan parsdikirin, da ku ew jî bi dêyên xwe re alikariyê bikin,

Di vê em jibîr nekim ku girtîyên hepsan jî gelek ji wan diwan belangaziyan de bûn, her wî di wê hepisxana (Nigde) de, dido ji hevalan sed sal û yek panzide sal hukum kiribûn, bi wan re yekcar xercî nebûn û kesek wan jî ji wa ne tiştek ne dişandin, ji (300) xiram nanê ziwa peve ku tayîna wan bûn, me di nav xwe de ji wan re çekên wergirtinê çê dikirin û caran çend kaxiz didane wan, lê her wekî: tê gotin bîr ji binî av nede bi peşkên baranê tije nabe-sibehan ku derîyên qawîşan dihatin vekirin hersî zû diketin hewşê jibona kirina quncikên cigara.

Di berevaniya wan hersiyan de ku di wê girtîxanê de ji wan re karek peyda bikin, karên gotî ev bûn, di hepsê de hemam û çekşo, dukanek, çayî xane û berber hebûn, ew jî tevde di destên girtîyên turk de bûn, ji bona ku karibin ji wan karan yekê bi destê wan hersiyan xin, ji qebedayê wan re (Eşref dayî) digotin, min ew xweste qawişa xwe tevî çend hevalên wî min ji wan re xwarin meywe çayî qehwe da çêkirin bi mesrefek mezin, di nav peyvê de min ji wan re got:

Gelî hevalan îro livir em tevde girtî sitember û dil şikestî bi hev re ne, divê wek biran em ji hev re dilovan bin, hûn liber çavên xwe dibînin ku sê hevalên me yekcar bê hêvi û perîşanin, ji van karên di hepsê de ji hemam û çekşo de wan jî bi xwe re bikin heval jibo bijîn hingê hûn wacibek insanî dikin û em jî minetkarên wene - lê ji yek ve got:

- Hûn hatine vir di dawa mede ronîştine û dixwazin rahêjin riha me ev der turkistan e ne çiyayên kurdistan e, min lê vegrand û got: - Eşref ligor teqalîdê me tu liser cilla min ronîştî bersifa te nadim, lê piştî rabûnê ezê liderê derî bersifa te bidim, bihêrs da xwe û rabû, liber derî min jêre got: li çiyayên kurdistan em bi tufeng hûn bi tufeng, top û firinde - ên bumbaran bûn, di her qadên şer de me zora we dibirin û hûn dîl digirtin, livir em biker hûn jî bi kêrin ferqa vir û çiyayên kurdistan liba me nîne,

Ji bo şerê pêş me dest bi kirîna kêran kir, min pere didan wan jinên menfî ên der wan ji me re kêr di anîn, heft kêr min kirîn jibo wanên bê pere û kêr pere, hevalên dîtir wan jî kirîn, bînbaşî gelek dixeyîdî û ji min re digot: Ez vê tevgerê ligor te gelek çep û vaji dibînim - min jê re digot:

bînbaşi beg ew belengaziya wan hevalên me ên mêrxas min dajo ser van hereketan, berevaniya heq li ku be her yeke, em (24) bûn herçar kurên (cemîlê çeto) bê ku îdama bavê wan ji wan re bibe îbret, dema dîtin ku wê di nav me û turkan pevçûn çêbe, ji qawişa me ciyê xwe guhartin çûn qawişa (Eşref dayî), du hevalên me jî zêde kal bûn em man (18) yekê turk jî binavê (nuxutin hilmî) hate rix me bûn (19), lê girtiyên turk (250) ne,

Rojek ez ji avdest xanê derketim wan dirêjî min kir ez birîndar bûm, lê min jî dido ji wan birîn kirin û hevalên me ji qawişan bi dirketin şerek tevayî dest pêkir, bi wê piraniyê jî nikaribûn xwe liber me bigrin, jime ez û ê turk birîndar bûn, ji wan heşt birîndar ku yek jê (eşref dayî birîna wî zêde giranbûn û yekjî ji wan bi tufingên esker hate kuştin esker daketin hundurê hepsê tevde xistin bin daran tevî herçar kurên (cemîlê çeto), lê jiber ku birîndar bûm darek jî limin nedan, tevî ku birîna min sivik bûn jî, herçi birîndar em birin xestexanan, di hepsê de jî dana sibehê em derdiketin hewşê, dana êvêrê ew bera hewşê didan ji bona carek di ew pevçûn çênebe, piştî em ji xestexanan vegriyan ji wan çî kesên weke - eşref dayî - ên çavsorî li hepsiyan dikrin dibûn sebebê wan aloziyan tevde jiwê hepisxanê şandin hepisxane - ên wilayetên di ew jî weke me ketin xeribiyê, lê ji ber ku mehkema eskerî em li tevaya wilayetên turkistan teqsim kiribûn, milkî nikaribûn ciyên me bidin guhartin em li wir man,

Piştî ew sergerimên bê tore û zikreş ji hepisxanê dane rêjkirin ên mayîn insanên neşerûd hatin ba me û gotin: arqedaşan hûn çî bixwazin em liber wene? min got: em doza

serdestîyek liwe nakin ji wekhevî pêve, tenê jivan karên hepisxanê yekê bidin van berberên me jibo ew jî karibin bijîn, wan got: dukan, qehwe, pakêt sermiyanê wan nîne, berberî jî nizanin bila - hemam - ji wan re be, me got: mala we ava, di hemaê de zêde halê wan xweş bû û gelek pere jî dane hev, hingê min ji (bînbaşî⁽¹⁾) re got: doza min evbûn ku bi birîndariya min ev belengaz jivê zîvariye rizgar bin, eger te dît ji îro û pêve min têkiliya xwe bi kesek anî hingê jimin gazin bike,

Em di wan hepisxanan de salek berî ku turk efûkî tefayî bidin yanî di /1927/ de, ji xetê toros pêve xetek tirênê nû giyandin (qeyserî) ji wê havilkarîyê (îsmet înono) ê kosmopolît hate qeyserî bi wê munasebetê gotar da û got: cumhûriyeta turk - di welat de ev pêşketin pêk anîne tevî ku ew peymanê çekirina rêya tirênê hêj (sultan di /1903/ de bi (almanya) re imza kiribûn, lê (îsmet) ji kuştin, wêran kirina kurdistan ne peyîvî, ku di wê salê û zemanê gotarên wî de, hukumeta turk binavê ku li tevaya kurdistan nufûs wê nû bêgirtin, emir dan ku di filan rojê de kesek ji malên xwe merin derek ji bona nufûsê: lê di wê roja gotî de libajar û qezan nufûs birhev dikirin, lê li tevaya gundan dest bi qetil amê dikirin, da ku wan bicarek ji nufûsa turk bi mirinê derxen, di /1928/ de (Roznama Milîyet) di sitûnek xwede ced-

---

1 - bînbaşî (ilmî heg) ji (sitenbol) libatê (ittihad tereqî) hûn, ew jî li mehkema (anqara) hukum kiribûn, diwan sê salan de min libawî xwend kitêb ji wî ji sitenbol ji min re di anîn ku dîya wî dişandin, piranîya wan kitêban navê (sihûlet kitabxanesi) liser wan hûn.

welek da vekirin û dinivîstî ku ji /1925 - 1928/ li wilayetên şerqî bê ku karibin bêjin kurdistan de (700) hezar insan hatîye kuştin, belê di gotara (îsmet) de pêş ketin ew bûn, yanî turk di kuştariyê de dv çend pêş ketine,

HER wekî di birên jor de hatîye gotin: di wan sê salan de li tevaya kurdistanê bi cengdarîyek kumadosî şoreşgêran li herderê dijwarîyên mizin digiyandin leşkerên kemalîstî, bê ku dijwarîyên mezin li wan bibin di nav çiya, gêlî, gedûk û daristanên kurdistan de leşkerên turk li hember şoreşgîran bê pergala mabûn, roj bi roj hêzdariya şoreşgîran zêde dibûn, generalên turk bixwe didane zanîn ku ji vê herba komandore tu çare nayê ditin ku emê karbin ji awan bi awakî dawî li wan binin, lewre ciyên wan nayên naskirin dinav çiyande bi durebînan lime tersut dikin, heya ku eskerên me kete gêlî û gazek asê û bê keys hingê lime didin piştî dijwarîyên mezin giyandin mi xwe didin alî bê ku em wan di îriş û vekîşandinê de jî bibînin,

JIWÊ bizava şervanî pêve diwarên siyasî de jî ji nav şoreşgîran hin ronak û siyasîyên kurd daketibûn - sûrî ku hingê (firansa) lê mandater bûn, çewa ku ji awirpa jî (celadet, kamîran, sureya beg) kurên (bedirxan paşa) ji misrê (memduh selîm wanî) di şewirdariyê de (general şerîf paşa) ji (parîs) jibo pêk anîna civatek siyasî bi wan re didan û disandin, ew siyasî û ronakên gotî tevde li (sûrî) giyane hev, di /15 gulan 1927/ de li çiyayê (libnan - bihemdûn) civînek siyasî dane girêdan, diwê civîna tarîxî de binavê (XWEYÎBÛN) sazmanek siyasî dane mezrandin, jibona zanistiya zimanê kurd ew riportaja ku di /1922/ de - sitenbol

- hatibûn girtin jibo ebcedîyek xweser (emîr celadet) bivan tîpên latînî (alfabaya) kurd pêk anî, bi zimanê wê sazmana (xweyîbûn û şoreşgêrî) kovarek binavê (HAWAR) der dixist, belê wê (civata xweyîbûn) doza kurd û kurdistan ji çenbera wê pêçandina turk giyandin mehafilên diwêlî mesela kurd bû dozek beynelmelel, dema hukumeta kemalîstî dîtin ku ne tenê şoreşgîr di kurdistan de lê bi xebatên siyasî ji derve gavdane xebatek mezin, ew xebata ku bingeha rêjîma turk dihejîne, bi kuştina jin û zarukan nikarin berge li pêşîya wan bigrin, ji hîlebazîyan pêve ji wan rê nema, xwistin bi efûkî umûmî şoreşgîran ji çîyan daxin û wan siyasîyên derve jî bikşînin hundur da ku bi hin awayên xwe - ên cengîzî hêdî hêdî yeko yeko wan bidin winda kirin, lê ew gumana wana siyasîyên der vala derket, dema efû dane îlan kirin kesek ji wan siyasîyên gotî ew lixwe qebûl nekirin ji hinên hindik pêve,

BIWÊ DAXWAZA MEL'ENET Û SÎYASETA NA EXLAQÎ

BELÊ biwê daxwaza hilebazî efûkî tevayî dane îlan kirin tevaya girtîyan ji hukmê (5 - 100) salî di /16 gulan 1928/ saet heşt û nîvde em ji hepisxanan derxistin, ber derê hepisxanê biwê jehra ku di nav şekir de dabûne me, her wekî rehmet mezin bime kirine yeko yeko - walî, qumandanê l'jandirman - jimere gotar didan, qumandanê jandirman got:

- Hukumet dawî pê agahdar bû hûn hatin xapandin - yanî

ligor gotina wî ku hin dewletên biyanî em xapandibûn, min got:

tu kesek em nexapandine û nikarin me bixapînin, biwê gotinê awirek tehil li min veda lê ne dibûn ku di wê piropogandê bê li min bide, lê di vegeerê de dema min kaxizê vegeerê bir ku imza, bike, di daîra xwede bi sewtan gelek li min da,

Di wan gotaran de digotin bêjin: her bijî cumhûriyeta turk û xazî mustefa kemal paşa, ji tirsan girtîyan digotin, lê min negot, dirix minde kurên (cemilê çeto) bûn (feramez) ji bira - ê xwe (evdê) re got: ma tu nabînî ji devê hesen bijî derketiye, walîjî gotar da lê gav neda wan gotinên qumandanê jandirman, dawî got:

- Kurên min, dinav wede yekê timî ji wan jin û zarukên menfire istida dinivîsîn, ji we kîbûn pêşve werin? ez ber bi wî ve çûm û min silav lê kir, wî bi erebî got: dibêjin elihsanû biltemam - min got: fermo paşa? wî got: eger tu daribî ji saet (9 - 12) de bê li ba min ronêyî ev menfiyên belengaz derin ji xwe re di xebitin hin heqê wan nadin an di nav wan de pevçûn çê dibe, derin istidakî bi pênc kaxizan dinivîsin ku rojek heqqê wane, rojek jî li daîran digerin dibe du roj, jiber ku turkî nizanin, xeber bidin, tevde bila rast bêne bamin tu ji wan re bibî tercuman hingê tu xêrek mezin dikî, min got: paşa ev yek ji daxwaza mine ku ji wan re her xizmetê bikim ji xêrê peve ez û ew minetkarên tene, got: bijî

wek daxwazên hrroj sê saetan ez diçûme daîra walî, çî dema hin ji wan menfiyan dihatin çî nivîsar di dest wan

bûna dihêstin û digotin: bnêre bê çi dixwazin, piştî ku min daxwaz pê didane zanîn, ew jî kaxiz dinvîsî û didane wan û digotin: bibin ba mezinê polîsan eger daxwaza we bicî ne anî dîsa vegrin vir bamin, roja sisîyan min jêre got: paşam ez cigare vedixum, tu nbêjî ev xortê ha terbîyekî malbatî nediye lewre ne rojeke, got: yaho te çîma negotiye, vexwe û dûxanê bera nav çavê min bide, ez bi meaşê xwe dixebitim ju insanî dixebitî,

PIŞTÎ em ji hepisxanan derketin ez sê mehan hin şeş mehan jiderve man, hrroj esrek em diçûn li daîre - ên polîsan me imza dikirin ku em livirin, heya navên me di rozî man de bihatana belakirin, hêj me daxwaz namekî tevî wê roznamê didane walî wî jî hewale -ê qumandanê jandirman dikirin, hêj kaxizek jibo vegra welat didane me, ne tenê mêr heya jin jî divabûn herin imza bikin, rojek ez li daîra serqumsêr (jina şêxfexrî) jî hat, jêre got: piça xwe serçavê xwe bavêj bê ez zanim tu kiyî, min got: bey efendî çi heqê te heye? eger piçe hilda tuyê çewa zanibî ew kiyê? ên ku bê pêçene ji muhra wan pêve tu navê wan dizanî? heya ku vê nasbikî, ji min re got: têkilî bi wezîfe - ê min meke ji tere ewçend desttûr nîne, min ji jinikêre got: perî - pêça xwe hilmede û derkeve bê wê karibe çi bike, (perî) derket ez û ew bihev alîyan destê xwe hilda, min bi qolê wî girt û got: li hember xwe insan bibîne bêheş nebe, got: sibehê li daîra walî ezê bi te bidim zanîn,

roja dî hat ba - walî - û ji yekve got: paşam ev meruv bê edebe têkilî bi karê min dike, walî bi xeyid lê veğerand û got: gotina xwe li xwe veğerine û tu edebê nasbike, ev

meruv zêde - ê gumana min û te exlaq perwer û edebê dizane, ku bê hember tiştek vê xizmetek insanî dike, lê ez û tu li hember meaşek vê xizmetê dikin, biserda jî em jêre bêjin tu nezaketê nizanî? berê xwe da min û got: mesela te û serqumsêr çiye? min jêre buyera di nav mede da zanîn, hingê walî got: gotina wîye eger jinikê pêça xwe helda ji xweşikî û ne xwşikîyê pêve tuyê çi nasbikî? divê em zanibin ev menfî jî weke me insan û xwedî teqalîd û şerefin, madem muhra wê pêrebûn û berî hingê ew muhir li defterê heye hildana pêçê çi divaye ya qumsêr? min got:

paşam, eger serqumsêr emir bike, hatina pîrekan ne divaye, ezê muhrên tevan bixim kêsek û bigrim ba xwe her esran ezê ji dêla wan ve muhir bikim, lewre ew belengaz biwê hatinê heqê nîv roja xwe dixisirin, dema esrek jikar diqerin xwedîyê kar heqê nîv rojê dide wan, ser qumsêr got: heger kesek ji wan revîya tu digrî serxwe? kanî senedekî resmî imza dikî min got belê, walî got: na kurê min vê megre ser xwe min got: paşam navbera ciyên jê hatine zêdeyî (1500) kilometre, wê ev pîrekên belengaz bi zarokên xwe ve çewa di ser ew çend qereqolan re derbazbin û birevin? ji milê dî ji wan re efû hatîye derin welatê xwe wê çima birevin?

Bi wê gotinê her wekî keysa wî li min hatibî hema zûka senede liser min nivîsi û da walî, walî xwend û got: ez vê qebûl nakim û nahêlim ku tujî imza bikî, min got: bi destûra te ezjî bixunim, têde - ên senedê ev bûn - eger ji wan xwedîyên muhran yek winda he an bireve hingê biwê mesûliyetê ez dişa panzide salên hukmê berê di hepîsxana

nigde de liser xwe qebûl dikim - her çendî walî xeyîdî jî lê min imza kir, hingê walî got: madem ezjî imza dikim divê nivîstek jê li ba min be ji ber ku ezjî têde hazir û şahidim,

NIŞTIMAN

piştî dayîna wê senedê min tevaya muhrên wan girtin ba xwe rêya wan ji wê daîra çepel da birin, wê şevê - midîrê iskan û duktorê sihe - herdû derin mala - walî - ji wan re dibêje: kurd giyaye fedakarîyek bilind, wî xortê liba min tercuman ji bona dilovanîya jinên kurd ew seneda bi hukmê panzide salan hepis liser xwe imza kir,

piştî derketina ji hepisxanê kete meha çaran jibo vegeza welat navê min li rozmanan der neket, min jibo xwe istidakî nivîsî û da walî ku, vaye vegeza me xuya nake karmendekî bidin min da ku pê bijîm, lewre gund û malên hatine şewitandin û kuştin, ên ku hene jî muhacir bûne em nizanin cî û warên wan likune, li vir jî hukumet tiştêk nade me, walî ez şandim ba - reîsê beledîya nigde mustefa beg lord bûn - min silav lêkir û daxwaz nama xwe danî ser masa wî, bê ku rahêje çav lê gerand, paşê serêxwe hilda û ji min re got: zatê te dikare ji min re bide zanîn ku hûn li hember kîjan hukumetê rabûne? biserda jî bê fedî jime dilovanî û huqûq dixwazin? em di berîka xwede mar xwedî nakin, ew meaşê ku bidin te xortên turk hene ezê bidim wan te naskir? min got:

Belê min naskir, çewa berê nas dikim, tevî vêjî ez ji te memnûnim, got: tu li hember çi ji min memnûn bûyî? min got: dibûn ku rojek hinan jime bigotana ne divabûn ku em welê bi sertî ketin rûyê turk, me bi reyên resmî de biwanre bidana û bi sendana belkî hêvîyek di wan hebûna? lê te

NIŞTIMAN

oime da zanîn ku tucar wê hêvîyê jime mekin û ji were nebe gumanî, bivê danezanê jite memnûn bûm tejî naskir? biwê bersifê awirek zêde tehil li min veda ez ji ba wî derketim,

Vegerîyame ba walî, pirsî, û got: jitere çi got? min got: paşam goh mede, got: çima goh nedim bê jitere çi got? tiştê ku ji min re gotibûn min jêre got tevî ku min bawer dikir ku walî jî turke, piştî xwe da kursiyê û kesrek kûr veda û got: çibkim kurê min gilîyên xwe bi (xuda) bikin û kaxizek nivîsî da min û got: here ba - mudîrê sihe - di çûnê de li salonê min xwend ku ji - mudîrê sihe - re dibêje: jivî xortê giran buhare ligor pêkarîna xwe alîkarbin, min ew kaxiz da (duktor - xwend û got: fermo ronîştim di nav mede mase, ligor adetê cigare da min û du qehwe xwestin piştî me vexewar ji minre got: arqedaş ezê sê pirsan jite bikim di vê tu bi awakî rast û rohnî bersifa min bidî, ku pirs evin:

A - di dest pêka şoreşê de di nav mehek de we (33) merkeze, hukûmî vegirtin ku di nav wan du wilayet hebûn, ew hêzdarîya weya birûskî di cengdarîyê de çibûn? bersif.

- ew hêzdarîya welê birûskî ji dilawerî û cengawirîya kurd re ne tişteke xeribe, lê vegirtina meya bajaran xelet bûn.

B - dinav sê mehan de we cengdarîya cebhe berda û dest bi cenga kumando. kir ji ber çibûn? bersif,

- ew herba cebhan ji ewilve xeletbûn, divabûn ji dest pêkêve me dest bi cengdarîya komandosî bikrana, xisara me hindik / A/ esker zêde,

C - we di şoreşê de daxwaz bi dest nexist esbabên der û hundur di nav we û rûyê wede çibûn? bersif,

- Yek jê di zurûfên wî zeman û nîekanî de me destek diwêlî

bi dest ne xist, a diduyan, dinav şoreşê de sazmanek siyasî nebûn ku vê efûya ^{NİSTIMAN} turk qebil nekin, vê efûyê şoreş sekinand, - piştî wan pirsiyariyan ji min pirsî û got: tu walî çewa dibîni? min got: wî walîyî î gumana min guhart, ligor agahiyên tarîxî û xesaisê wanê nejadî min digot: di turk de insanê, adil dimoqirati û bi insaf nayên ditin, lê dibînim ew walî zêde insanek adil dimoqirati û ji kesên belengaz re dilovane, wî got:

ew gumana te tiştêk tarîxî û îlmiye lê walî ne turke apê me ji kurdê (hekarî mala terxano) ye, ez jî ji (kela melazgir hesenî) me (mudîrê iskan ji (kurdên erserum) e, êvarê li filan qehwê be ezê bêm, em herin mala (walî) hêj nû min nas-kir ku dema min ji wan menfiyan re istîda dinivîsîn tavil cî digirtin û tayîn jî didane wan camêriya (walî û mudîr ê iskan) ê bûye ew tercimanîya min ji wan belengazan re dîsa ew hirsêwî ê qewmî buye, êvarê em herdû çûne mala - walî) ku (mudîrê iskan) jî lêye,

Diwê şevbêrka tarîxî de berî her tiştî pirsê şoreşê di her awayên cengdarî, şewata gundan tevî gundîyan qetil ama jin û zarûkan ew mehkeme şeklî îdam û nefî çî di jwarî bixwe girtine ji min dipiorsîn, min jî bi awakî kurt û kin ji wan re bi agahiyên xwe didane zanîn, di bihistina wan felaketên welê nadîde de bi dilbirînî ewjî bûne pardar, liser wan guft û goyan hersiyay bi awayê jêr rayên xwe dan:

1 - walî got: sebebê van felaketan nexwendine nejadê ne xwenda nikare daxwazên siyasî bi dest xe û serbest bijî çewa ku nikare xwe ji sitemkaran jî bi parêze, çî weqta ku di her gundên kurd de bi hindikî sê çar bi wan re sertevîk û birove,

yek dido bi wan re beklorya hebe hingê dikarin xwe rizgar bikin, lewre xwenda - ên bajaran ji hirsê xwe - ê qewmî, teqalîd û adatên xwe jî cuda bûne,

2 - iskan mudîrî got: belê nayê înkâr kirin xwendin û zanîn her daxwazan bi dest dixê, lê sutfe - ên zeman jî daxwaz bi dest xistine, çewa di herba cihanê a pêşînde biwê sutfê çend dewlet ên ereb û aferîqa derketin ser mesreha tarîxê bê ku bizavek wan jî hebe, diwê herbê de em lixwe ne şeyarbûn, eger herbek dî çêbe emê jî jê fêde bikin çewa ku kirine,

3 - duktur got: heşmendîya we awirên îlmî û tarîxî de rastîyê di hingêfin, lê berî ku herbek didûyan çêbe di nav millet de sazmanên siyasî yanî partîyên armançdar tunebin, wê çî karibin di wan zurûfan de havilek siyasî bî destxin,

* * *

NIŞTIMAN

NIŞTIMAN

BIRÊ DEHAN

NIŞTIMAN

VEGERA MIN JI NIGDE

BER BI WELAT

Her wekî li jor hate zanîn ku vegera me ji anedolê ne bi emrê wilayetan bûn, wezîrê daxilî her carê listekî navan didane roznama (mil îyet) piştî ew navên listê di roznamê de hatin belakarin hêj destûra me didan, jê û pêve navên me bi sûcê meve bişûn de dişandin wilayet û qeza - ên me, da ku ji awan bi awakî yeko yeko me winda bikin, çewa ku ew emeliyatên kuştina me di welat de wê li pêş bêne naskirin,

Lîgor wê resmîyata gotî, di meha /eylûl - 1928/ de navê min û çend hevalan di roz nama gotîde hate belakin, me bi tarîx û jimara roznamê daxwaz namekî me da walî wî jî hewale - ê alahî qumandanê jandirman kir ku herdû imza bikin hêj wê daîra emen wesîqa vegeerê bideme, dema çûme ba qumandanê jandirman hêj ew gotina mina ber derê hepsxanê di bîra wîde bûn, tevî ku wesîqe imza kir jî lê wî bê edebî gelek li minda, belê herçî xwendan hersibehan jibona derketina navan di roznamen de berê xwe didane - xelqewî - ku her bêşên roznamen jî dihatin wir, ew jin û zar ûkên ku diçûne xebatê divegerê de ew jî lime xwendan digerîyan pirsra derketina navên xwe jime dikirin, ên navên wan derdiketin herwekî jê mezintrî ji wan re mizgîn nebûn, da ku jiwê giriftariya xerîbiyê rizgar bin,

Heya ku li wir bûm ez li navên wan digerîyam û min ligor tarîx û jimara roznamê NÛSTIMAN re istida dinvisî û didane pêşîya wan li daîran bi wan re digerîyam, jiber wê çendê dema navê min derket ji wan belengazan re şînek çêbû, ku wê kî li navên wan bigere û wan li daîran bigerîne heyanî ku wesîqa vegeerê bi destxin, wiha renga berê min li welat lê heşê min bi şûnde di nav wan de ma,

Jiber ku heqê kirya rêya me liser hukümetê bûn, rêya vegeerêjî wan didane ber me, ji (nigde) em bi siwarîya erebe - ên hespan şandin (olûqişle) istasyûna xetê (tirêna toros) liwr em xistin tirênê, di (adene) re em giyandin istasyûna (binîya mardîn) ji wir bi makîne em çûne (diyarbekir) ji adenê min birûsk li (diyarbekir) veda bûn, deme em giyane ber bedenê li (deriyê - mardîn -) bira - ê min (emer) li benda min çavê wî li otomopîlan digerîyan, me bixwere hilda em çûne otêlê, liwir jiminre got:

Herdû bira - ên (şêx seîd - evdurehîm û mehdî - bivê efûyê ew ji - sûrî - hatine li (otêla anedolin) em çûne ba wan û min ji wan re got: gelo çima hûn hatin? hûnjî diwê sazmana siyasî (CIVATA XWEYIBÛN) de aza bûn, ma ew jî tevde bi efuya turk vegeerîyan? gotin na, lê me di siyaseta diwêlî de li ber xwe rohnîyek nedît, ingilîz û firansa sînoren îro bi turk dane qibûl kirin, hukûmeta kemalîstî li hember qafqas sînore rûsya kirine sênc, rûsya polşevîk jî dinav xwe û turk de sinorek nû danîne (qars û artevîn) jî biser de berdane da ku di sînore wan de turk dost bimîne, lê ew daxwazên diwêlî bimere nehêştine, jiber wê çendê em vegeerîyan, min got: ma em nerin gund? jiber ku (mehdî) li gundê me

NIŞTIMAN

şêx Ebdirehîm

bûn, wan got: jiber ku em ji derve hatine divê em - mufetiş
 - bibînin hêj herin, mufetiş ji ne hazire heya ji - anqara -
 vegere, divê tujî nerî di hin awan de lazimîya me bite heya
 heya em tevde herin, diwê hindavê de (wekilê mufetiş) jêre
 (mumtaz) digotin⁽¹⁾ jimere got: hûn mêvanê muftîşîyê ne otêl
 û xwarina we liserme, divê yek ji we bi min re bê ez xwa-
 rin gehê pêş kim da ku ji were rojê sê dan xwarinê bînin
 otêlê heya ku - mufetiş bê ez bixwere birim (merkez loqan-
 tasî) jêre got: vana li (anedol otêlêne) divê hûn ji wan re
 herroj lîsata xwarinê bişînin çî xwestin ji wan re bi şînin li
 (ftera xwe liser mufetişî binivîsin,

piştî ji loqantê vegeşîyam herdû şêxan got: hesen - dibe
 ku xwedîyê loqantê peyayê wanbe dinav xwarinê de derman
 nedin me, divê em - xwedîyê wê xwarin gehê nas bikin bê
 turke an kurd de, ez dîsa vegrî - yame loqantê û min jêre
 got:

- efendî ez dixwazim adresa te bigrim, jiber bajarê meye
 emê timî bîn û herin bila dinav mede nasî hebe çêtire, wî
 got:

- no divê daxwazê de tiştek heye, min got naxêr,
 - dema jiminre navê bav û ciyê xwe da zanîn, min dît ku
 (bedlîsiye) ji minre got: te naskir ku ez kurdim û weke we
 xwe û wacibên xwe û wacibên xwe jî nas dikim, gumanên ku

1 - belê ew wekilê mufetiş kurdên istenbol - bûn, hin xebatên wî ên qewmî hebûn,
 nemaze di cenga cihanê a didûyan de lê mexabin hin heval ên me - ên ku di singê
 wande ciyê veşartinê nebûn, da ne eşkera kirin ku hingê em li sûri di /1943/ de turk
 ew camêr winda kirin bê ku jin û zarûkên wî laş û mezelê wî bibînin!...

hûn dikin xeletin, bivê mana xwarin dayîné ezê jî bitere bêm otêlê, em tevde çûn, min ji wan re da zanîn ku jimeye, hingê şêx evdurehîm - jêre gumaname da zanîn, wî got:

qenc bûn ku we ezjî livê gumanê şiyar kirim, heya ev xort neyê ez ji were xwarinê naşînim, jiber ku dibe bi hin şagir-tan van tiştan bidin kirin, dema ev hat ezê nû liberwî ji beroşên tevayî ji were xwarinê dagrim û ewjî bi wan re ji were bînin, jê û pêve ez jî hin agahîyan bidim we, evên li oda hember we bi navê mêvanan cî girtine tevde muxabira-tin, liser we nêrevanîyê dikin, bê kî tê ba we, dema hûn der dikevin jî li dorwene, jiber vê çendê em nikaribûn bêne ba we, niho ez vegeerî wê gazî min bikin, lê ezê bêjim mufetişîyê ez bi xwarina wan teklîf kirime, ez çûme ba wan ku firaqên me liba xwe nehêlin û ji wan re çiqas xwarin divane divê xeberê bidin min,

piştî pênc rojan mufetiş hat: tevî ez ji hundur hatibûm çûna ba mufetiş ji min re ne divabûn, lê ez jî bona van agahîyan biwanre çûm, mufetiş jêre (ibrahîm telî) digotin, bi esil ji erebên - şam - bûn, meruvek zêde canbaz bûn, ji (şêx evdurehîm) pirsî û got: şêx efendî (en esiliniz nedir) yanî ji koka xwe ve hûn çine? şêx got: ji koka bingehîve em kurdin û kurd di roj heletê navîn de nejadek bi her salixên tarîxî û exlaqîve şerîfe, - wî got: şêx efendî rica dikim min bê dax-wazek siyasî û neqid jite pirsî, lê te bi awakî ne tebîî bersif da, şêx got: no min ji waqîe mentîqa tarîxê salix da ne zêde, wî got: çima hinên dî weke te nabêjin? wî got jiber ku ditir-sin, di rix xwede ê ronîştî ji (ziya beg) ê (hezro ji mala sêv-dîn paşa) pirsî û got: ziyabeg, eslê we çiyê? wî bê şerim û

fedî got: eslême erebe - jiber ku (şêx) dizanibûn têkiliya min bi tarîxê heye, zivirî ser min û got: divê gotina (ziya beg) de çi agahî liba te heye? min got: eslê wan ji kurdistana roj helat ji mîrekên (erdilan) in, lê jiber ku bihîstîye mufetiş erebe xwe digîne wî ku hingê bawer nakim mufetiş wî ereb qebûl bike? liba mufetiş ku ez jî ji malbata şêxim, berê xweda (şêx evdurehîm) û got: walahî hûn di nav kurd de malek serîh û şerîfin, çewa bawerîya meruv bi neyartîya we tê wiha renge bawerîya meruv bi dostanîya we jî tê, û ji wan re got: hûnê li çi deverê bibin wargeh daku em zanibin jibona ji were alikarî bikin, şêx got: niho em jî nizanin jiber ku rewşa welat hatîye guhartin çi devera ku lê hêwirîn hûnê zanibin,

Em ji ba wî vegeerîyane otêlê, roja dîtir mulazimek hate otêlê û got: şêx evdurehîm - jiwe kiye? merkez qumandanî dixwaze kermke ba wî, dîsa şêx ji min re got: bi min re were, em herin ba wî bê daxwaza wî çiyê?

Em bi mulazim re çûne ba (husnî beg merkez qumandanî) di xanîyê mala (qoce usêp) de bûn, bi awakî politikî di rûde bi dil geşî em hember kirin, ji mer qehwe anî û bi destê xwe cigare dane me, wî jî di nav gotinan de du pirsên berovajî ne di cîde gotin: lê şêx biwê mêrxasîya xweya mak zayî ji mufetiş serttir bîrsifên wî dan, ku gotinên wî evbûn:

- şêx efendî dema tu bi peyayên xweve berbi sûrîve diçûn, li çiyayê mazî leşkerên me hûn pêçabûn lê me emir da ku rê bidin wan bila herin mêrxasên welê ne - ên kuştinêne, an na hûn nikaribûn wê zincîra esker biqetînin û jê xilasbin - şêx evdurehîm got:

NIŞTIMAN

- qumandar beg eskerê we dişerde ew dilovanî bi kesîre nekirine heya ku bi mere bikin, lê cengawairên kurd ew zincîra gotî liberxwe dane vekirin em derbazî sûrî bûn, dîsa got:

- şêx efendî, neho tarîx bime didin zanîn ku (zaz) bi eslê xwe turkin

- şêx kenîya û got: ji gotina te ev tê zanîn, dema ku (zaz) turkbin hingê bê şik kurdên dî jî turkin - berê xwe da min got: tucarî bi agahîyên tarîxî bersifa qumandan bidî? min got: eger qebûl bike? got: belê,

min got: qumandan beg ez bawerim ku tu dizanî, di bawer mendîya islamî de dema hûn ji - mawera elnehir - derbazî kurdistan (keleha bayezîd) bûn, ên binavê bawer mindîya dîn hûn bi dilovanî hembêz kirin kurd bûn lê (zaz) ku em ji wan re (dinbilî) dibêjin, ji lema nejadê kurd şax vekane zimanê wan (pehlewîya kevin) ne, eger em xwe bi tarîxê bigrin hingê mentiq eve, mejî bivan agahîyan tarîx xwendîye eger tarîx tevde xelet bin an em bawerî bivan rastîyan neyînin ew tiştek diye,

belê biwan guft û goyan jiba - husnî beg - jî derketin hatin otêlê got, min jîtere got: tuyê ji mere livir lazimbî, roja dîtir herdû şêxan - çûn xatir ji - mufetiş - xwestin em ji (diyarbekir) der ketin,

BER BI KAVILÊN XIRABE NAV KOMA SÊWÎYAN:

BELÊ em ji (amed) derketin ber bi landika jiyîna xweya pêşîn gundê xweve diçûn, ku jî amed (70) kilometir dikeve

bakur roj helatê (dicle), piştî me deşt kutah kir giyane kemera çiyayê (toros) çi gundên ku diketin bergeha me tevde şewitî kavlên xirabe bûn, li nav wan kavilan, jin û zarûkên şehîdan lidor wan kavlên xirabe lehev kombûbûn, wek teyrên li dor hêlîna xweya xirabe binêrin, lihev dizivirîn û li rûyên hev dinêrin, tevde belengaz, çekên wan zîvar, te lirûyê wan dinêrin weke arî biser wan de bi bare, diponijîn û keser ve didan, her wekî di jiyînê de hêvîya wan nema-bûn, liwan kavilan dinêrin ku wê çewa karibin dinav wan kavlên lihev ketîde wê ji xwe er hin koxikan çêkin ku zivistan nêzîge berbi wanve tê, berî ku li xwarinê serrax û binraxan bifikirin, dinav wan pêlên derya xemande mat mabûn, ew dîtî çiqas dijwar bûn ku (58) sale hêj di kodakên çavên minde kilîş girtî mayindeye...

Em giyane gundê xwe ku ew jî ji wan kavlên gundên dîtî hêj kambaxtirre, gundî meruv û pismamên ku hin ji wan mabûn berbi meve dihatin ku dilê wan geşbe bikenin, lê wan dilên birîn û şikestî ji kenêre perwaz ne didan tenê bê ku rûyên wan geşbe diranên wan sipî dikirin, histirên çavên wan birêz li hinarikên rûyên wan digindirîn, yanî bê gotin di dilê xwede digotin: tu nizanî ku çi felaketên nadîde bi serê me hatine ji wan tenê diya min xwedîyê dilê xurt bê girî ez hembêz wek dema (nebi dawid kirasê yusif bihin kir)⁽¹⁾

BELÊ ji min re jî rojek matem bûn, lewre di nav wan de

---

1 - Ew diya min bûn ku dema em li - diyarbekir - li mizgefta (Behram paşa) girtî, me nanê ziha bi ava henifiyên gerim dixwarin, rojê du caran ji lîme didan, dema em birin hepîsxana milkî hate ba min, dît ku ez gelek zeif bûme, jiminre got: şîrê min li te heram be, xuyaye tu ditirsi, min nikaribûn jêre felaketê bêjim

piraniya meruv, pismam, hevalên me tunebûn, tevde hatibûne kuştin, sêwîyên wan pêşmin dikirin, hin ji wan sêwîyan ku dêyên wan jî hatibûne kuştin li ba meruvên xw diman, gund tevde şewitandî kaviên xaniyan dinav arîya reşde kiras girtî bûn, tevaya gundiyan li nav bexçan libin siya daran bûn, payîz lê zivistan berbi wan dihatin bê ku zanibin wê çibkin, rê û rêwan liber wan winda bûbûn, xwarin jî ji garisê zer pêve li ba wan nebûn, nan û şorba wan her ewbûn, tenê meywe - ên daran hebûn dibirin deştê teverên ne şewitî didane bi genim, jiber ku hindik bûn wek: bavêjî nav avê, ew garis jî gundê me avî di meha gulanê de tov peyda kiribûn û çandibûn, lê gelo wan gundên bejî ên ku libawan meywe nebûn bê wan çi dixwarin?

Me dizanibûn ku turk biwê efûyê em ji çîyan daxistin bin destên xwe daku hêdî yeko yeko me biniqînin, biwê agahîyê (herdû şêx çûne başûr roj hesatê (palo - çiyayê sipî) ku deverên asê rê pê nakevin, lê tevî ku min dizanibûn ku ji wan hepisxane - ên anedolê ewraqên me - ên wê mehkema eskerî li qeza - ên me vegerandin, lê min nikaribûn ji wan jin û zarûkên belengaz biqerim, wan bê xanî libin siya daran bihêlim, min ji xwe re got: heya ewraq ji anedolê vegerin û ji minre çarekî bibînin belkî jivan belengazan re çarekî peyda bikim hêj ezêjî ji gund herim, ji min re daxwaza yekemîn ew bûn ku berî dest pêka zivistanê karibin ji xwe re xaniyan çêkin, biwê daxwazê min - keyayê - gund û her - aza - dane rix xwe, jibona alîkarîya avanîya xaniyan me daxwaz namekî da (qaîmeqamê - licê) wî jî em hewale - ê (diyarbekir mufetişî) kirin, min ji - mufetiş re got: ev gund

liser rêya wilayetê û nav du qezan de merkezek kontirole ên hatine gund li bindarên Bexçanin, jibona avakirina xaniyan jiwan re alîkarî divaye, çewa ku di awirên şiyasî de jî gund liser rêya seyahane bê avakirin ji hukumetêre jî lêwere, biwan propagandan mufetiş ji alîkarîyê re biryar da û em hewalef qeza - ê kirin, qaîmeqam û azayên xwe ji gund re pere teksîs kirin di bin nêrevaniya (yûzbaşiyê jandirman) de wê her çend rojan carek bê binêre bê ava dikin an nakin, pere dane keyayê gund û pê muhir kirin, em hatin gund mizgîn kete nav wan belengaza, min ligor navan li wan lêkve kirin û ji wan re got: hûn jixwere bixebitin, tenê ji bo beşit, derî û şibakan pere bihêlin ên dî ji xwe re bidin tiştên zerûrî, gundiyan gotin: hûn sê birane divê sê paran bigrin min got no jî parek pêve ez nagirim, jiber ku di qata binî de çar axurên me nehatine şewitandin em di wan de ne, lê ên we yekcar nînin, her çend rojan carek - jandirme qumandanî - dihatin dinêrin bê gundî avaniyan çê dikin an na, her ku dihatin jiber ku xanî û cilên me nebûn min ew dibirin bin siya darên bexçan, cara dawîn ji min got: ev kurdên dor diyarbekir tevde turkin zimanê xwe jibîr kirine bi kurdî dipeyîvin lewre li diyarbekir (aqqoyînî) yên turk hukum kirine, min got:

- beg efendî berî zayinda (îsa) (5000) sal pêşiyên kurd (HÛRÎ) di virde û asarên wan mayindene, - biwê bersifê awirek tehil limin da û got:

- ji zûve ez lite û weşa te dinêrim, lê te gumana min wergerande rastî min ji xwe re got: evê ji min re belakî çêke, lê me dawîya peran girtibûn piştî du rojan min bihîst

ku yûzbaşî ji licê niqlî farqîn bû, di wê çûn û hatina qeza ê de hin dostan ji min re digotin: tu çi xwe dixî ber çavê hukumetê, ka apê te ji gundê we (45) ensan hatine kuştin û dizanî li ser gundê we awirên hukumetê çiyê? an tu bi pirsê efû xapîyayî? min digot: tiştên dibêjin dizanim lê gera min hûn dizanin jibo wan belenga zane, piştî ji wan re xanî hatin çêkirin û hin mesrefên wan jî çêbû, liber min ew biyên jinên şehîd mabûn ku, heryek ji wan min li yekê xwedî jin mahirdikin, ên ditir pîreka umrêwê (40) salî li xortek (20) salî markirin daku ew zarûkên piçûk bêne xwedî kirin,

li nav welat li her mentiqekî çil siwarî bi mulazimek ve binavê dewrîye digerîyan, êdî li hin deveran dest bi kuştinê kirin, ji wan (kurê emerê faro elî û zavayê wî - eliyê hacî mustefa) herdû daketibûn deşta diyarbakir ba hin dostên xwe da ku çend çîwal genim bi destxin licê dewrîya ku ji - diyarbakir - derketibûn çûne gundê licê ji wan pirsîn wan wesîqa qaîmmeqam a ku çûne ba wî efû qebûl kirine, herdû girtin û pêlav jî ji piyên wan derxistin di nav wan estirîkê havînê de pêxwas dane ber singê hespan zêde î (30) kilometir birin li deveboyîn dane gulan û di wê newalê werkirin,

Herwekî li jor hate gotin ku (bînbaşî Elî heyder) ji hundurê qeseba (licê) ji nav çarşî qeflekî berhev kirin birin li roj avayê - lic ê (newala qij biîf ê) bi ser hev de kuştin bê ku gunahê wan hebe, çewa tahir axa - ji - licê liwê kinîsa (xarpêt) li ba min bûn, piştî ez nefî bûm wî perekî zêde li xwe dan hate berdan, lê meruvek zêde zana bûn li mala xwe ronenişt, çend histir kirin û xulamek pêre di şûna kamyûnên

îro de malê tucaran di nav bajaran de neqil dikirin, kesek ciyê wî nizanibûn, şevê ^{NÛSTIMAN} şev tê malê da ku di nimêja sibehê de derkeve, lê casûs dabûne ser mala wî, ew girtin birin di jêr zemîna bin mizgeftê de bi şerîtên telefûn xiniqandin,

ji eşîra - têrikan feteħ axayê hacî delî ew jî wan dewriyêên gutî girtin birin (hênê) awakî felaket kuştin,

Di berê (X) de hate gotin ku çar kurên (cemîlê çeto) bi min re li hepisxana (Nigde) bi wê efûyê ew jî vegehiyan welat, li qeza xerzan li gundê eyîn qesrê - diman wê dewriya gotî herçar di mala wan de girtin birin li - gêliyê têlanê - bi ser hev de kuştin, liher derên kurdistan,

Her wekî li rûpela (422) hate gotin, wê dewriya - Diyarbekir ku (kurê emerê faro reîsê eşîra Botîyanê zaz) kuştin, du pismamên wî (Ahmê Huseyin û Mihoyê xemlikê) jî edliye mufetiş û du jandirme - ên pêra kuştin, jiber wê çendê, tevaya eşîra Botîyan bi jin û mêran ve girtin, anîn (licê) di yek cîyek de hepis kirin û her roj li wan didan, jin di pêşîya esker de di birin avdest - xaneên mizgeftê, heya ku mecbûr bûn imzakirin ku emê wan herdûyan teslîm bikin, hêj berdan, piştî herdû teslîm kirin li Diyarbekir îdam kirin, belê li herderên kurdistan dest bi wê siyaseta faşistî kirin, çewa ku bi hev jî didane kuştin, ji ber wê yekê dîsa bi awakî bela wela şoreşgîr derketin çiyar, nemaze ku şoreşa ararat) dest pêkir,

ji ber wê nizama faşist di meha payîza dawîn de ji-gund çûme (Amed) da kû bajar mezine ez çendekî tede bême paraztin, li mehla tirba - sipî min xanî kirê kir û zivistanê li

wir mam, rojek liber derîyê serâyî di îlanatên resmî de min dît ku - mudirê tapû ê qeza qulpê nîne şûna wî valaye kesê bixwaze divê istidakî bide (mudîriya tapû a Diyarbekir) ku serê mehê li wê dairê imtihan heye, lewre di qanûna turk de ceza - ên siyasî ne dibûn manîi huqûqê medenî, bi daxwaza ku di karmendîya hukümetê de belkî çêtir bême veşartin bê rewşa siyasî çi reng digre? min ji istida da daîra gotî û ji ba awaqatan hin qanûnên feraxet û intiqalê weraset girtin min li wan nêre vanî dikirin, bi roj ji li daîra tapû min belaş wezîfe didît da ku usûlê nasbikim,

serê mehê jibona wî ciyî em şeş ketin ber imtihanê li hember çarde sualan, ji her şeşan min bersifa (12) de pirsîyaran dabûn, ên dîtir ji (9) an û berjêr man, mudirê tapû ji min re got: divê tu herî ba (tehrîrat katibê walî) bê çi rêzanê dide berte û vegere hêj ewraqan bidim te min jixwere got wê çi rêzana walî bi (tapû) hebe? ez derketim ba - tehrîrat katibî bi awakî resmî ji min re got:

ji mufetişîyê ji me re ve emir heye: tevaya karmendan (muwezifan) di berîka wan de defterek hebe, çi bihîstin û dîtînen dijê hukümetê dîtînan bihîstin, divê binvîsin her şeş mehan carek bidin qelema istixbarata mufetişî, eger nekin ji wezîfe têne derxistin - jibo vê tamînatê divê tu nivîsarek binav û ciyê xwe imza bikî ku ji vê daxwazê re amade me bidî me emê bişînin qelema mufetişî min got: pekî ez îro hinke ne hêsanîm sibehê nabe? got: berî çûna te kingê be ferq nake,

ez ji ba wî derketim û min ji xwe re got: jiber peşkên baranê ez ketim bin çirê avek mezin her ev xiyanet bi min

nabe lê gelo ezê bi çi rê xwe xelaskim, birastî bi wê daxwaza na kesane zêde heşê min ^{NISTIMAN} xelaskim bû, lê ji alîkî ve min agahî bi destxist ku tevaya karmendan li millet casûsin, wê şevê jibo dîtina çarekî li heşê xwe kûr daketim, dawî hate bîra min ku kesê eskerî tamam nekiribe di qanûna turk de nikare bibe karmende,

sibehê min nivîsarek da (mudîrê tapû) û pê da zanîn ku şeş meh eskerî liser min heye ne hatibûn bîra min wî got: nabe tenê ev heye emê yekî dî wekîl bişînin şûna te piştî tu ji eskerî vegrîyayî hingê tê vî wezîveî bi dest xwe bigrî, ev jî divê tu dibin imza xwe de vî esbabî binvîsî û bidî me, da ku ji me re mesûliyet çê nebe ku ê imtîhan daye ne ev muwezîfe, min nivîsar da wî û derketim,

jiber - diyarbekir - di hundurê bedenê zêde germe di wê havîna /1929/ de ez çûme gund da ku payîzê di sa vegerim diyarbekir, çendekî ligund mam, ji min re ji (licê) xeber hat ku jibona kuştina te (qaîmmeqam) tufeng daye yekê gundîyê we divê tu hayî ji xwe hebî, ew gundîyê me jêre (ahmed digotin leqeba wî (çîlo) bûn, dema ez li anedolê meruvên min xalê wî kuştibûn, min ew ferkir û jêre got: Ahmed livê belengazîya xwe binêrin bê kî bi serê we anîye min an wî qaîmmeqamê ku jibo kuştina min tufeng daye te? ji milê dî eger te ez kuştim tu jî tê kuştin, lewre meruvên min pirin tu hilfirî ezman xilas nabî, a sisîyan dema xalê te hate kuştin ez li hepîsxana (Nigde) bûn çi sûcê min tê heye? a dawî gelo çima ji te re nabêjin ê xalê te kuştî ye wî bikuj lê dibêjin Hesên - bikuje? livir jî tu li xwe şiyar nabî? wî sed sond xwar ev tişt nebûye ma ez korim eger ne ji te bûna sala

par emê tevde liber baranan ji serman bi mirana, min jê bawerkir ku ew danezan derewe,

lê dawî gundiyan çend caran bişev tufeng didest de lidor xaniyê me dîtin û ji min re gotin: dîsa min ew tenê kir û jêre got: ez naxwaz im bibim sebebê kuştina yekê kurd, çewa pîrîcar çete ên kurd dinav esker de diketin eniyên şerê me, min devê tufengê ji ser wan diguhartin di gotin nezanin wê zarûkên wan belengaz bimînin, niho tuyî, ez naxwazim te bikujim, lê neku rê bidim ku tu min bikujî jibona hin peran û bi devê dijmin, dîsa bi sondan ket û got: carna ku ji nêçirê têm li min dibe direng belkî diber xaniyê were derbaz bûme hinan dîtîye, şevêk tevaya meruvên min hatin malê û ji min re gotin: te qenc naskirîye ku (çîlo) li kuştina te digere û tu nahêlî xortek wî bikuje, biroj nikare lê bişev dikare derbek li te de û bireve, dîsa min rê neda gotina wan, rojek ez ne li gund bira - ê minê piçûk (sîrac) û kur apê min (xelîl) dibêjin me nas kir ku hesen nikare (çîlo) bikuje, lê ewê bi piştevaniya qaîmmeqam wî bikuje, hingê emê jî wî bikujin bikevin çiya bê (Hesen) derin liber derê paleyîyê (çîlo dikujin) dibînin ku tufenga (qaîmeqam) pêreye gundê ez lê min bihîst û naskir ku ji wan pêve wê qaîmeqam wê kuştinê bixe sitûyê min, jibo kuştina wî ajanê xwe esker tevaya gundiyan xistin bin daran û gelek peya bi xwe re birin qezayê, piştî çûne esker ez hatim gund min ji (keyayê gund mehmed çawîş) pirsî, got: herçendî me tevan got: diduyan kuştîye û - Hesen - jî ne li gund bû, lê (Mustentiq û mudeî elame) ewraqên kuştinê liser (te, sîrac, xelîl Evdulah û Mehemedê kalê) girêdan, bi wê buyerê cara

diduyan giyame nav şoreşîran,
NIŞTIMAN

KURTÎ AN NIVÎŞKA BIRÊ JOR

Di vê encamîyê de hêvî ji xwendevanan dive ku ji wan re guman çê ne be ku li ba min tesubîyek qewmî hebûn, nemaze gerek di xwendina birên (V U VI) de we ev rastî naskiribe, dema hûn agahîyan dûrkevin bê guman hûnê ji rastî û waqîê mentîqa tarîxê dûrkevin û di nefsa xwe de wê teesubîya gotî peyda bikin, lewre tevaya danezanan bi jîyîn û dîtînên min ve girêdayî bi zeman û mekanên wan ve hatine derpêşkirin,

ji milê dî ji wan felaket û serpê hatîyên kurdîstana mezin de ji %10/ min nikaribûne buyeran berhevkin û bidim zanîn, jiber ku ji dîtînên min nepenî û dûr bûne, danezanên wan felketan ne jibo teesubî û intîqamê, lê jibo paraztina qudsiyeta tarîxê awir li daxwazê hatîye dayîn, da ku ew helq - ên tarîxî di zeman û mekana de weke helqe - ên berê ji zincîra tarîxa me neyên qetandin û dibin perde - ên zeman de winda nebin, lewre ev serpê hatîyên îro tevde dibin mirêk jibo rojên pêş ji nuhatîyan re, ku di armanca edeb û mentîqa tarîxê de daxwaza yekemîn ji min re evbûn, çewa ku li hember milletê xwe bivan daxwazan min xwe berpirsiyar didîtin.

BELÊ daxwaz ji nivîsarê ne tenê ew bû ku - kurd - bi van serpê hatîyên xwe zanibin, lê daxwaza min ew bû ku tevaya nejadên (awripa, asiy aferîqa) tevî sazmanên cihan û diwêlî

pê agahdar bin û zanibin ku vî nejadê bed bext ji zemanek dût ve di welatê de bê çî felaket derbaz kirine û hêz di wan giriftariyan de ne, eger di van awirên tarîxî de me zemanên bûriyên dût pelandin hingê emê bêhtir bibinin ku vî nejadê me - ê bextreş bê li hember wan lehîyên leşkerên - kild, aşûr, rom, yûnan, teter, mengol, ku di zeman û mekanan de wek kulî bi ser kurdistan ve rijîyanê, di berevaniyê de bi mal û can bê çî rojên reş û tarî derbaz kirine xwendinek tarîxan divê, nemaze ji /1400/ salên bûrî û vir de, binavê (xuda û destûra semawî) di bin sîdariyên dewetên îslamî de çî giriftariyên nadîde derbaz kirine û hêj têde digevizin,

Liber wan sitemkariyên gotî, kurd bê hêz nemane her û her di berevaniya mafê xwe de bûne, nemaze ji destpê kirnê qirnê (19) an ve di rakirina (emaretan) dewrên nizamên eşîrî ve, bê atlahî pêderpê bi şoreşên xûndar û maldar ve rabûne û radibin, nemaze piştî cenga cihanê a pêşîn ve ku di navbera roj helat û ava, sînorê qafqasya derya sipî û xelîc de, zemînê kurdistan hesasiyet jiyogirafya bi xwe girt, hingê ji dewletên kurdistan vegirtî pêve kurd bi welatê xwe ve ketin nav du kevirên aşên siyasetên leşkergehên roj helat û roj ava wek: genim têne hêrandin, ew dewletên ku binavê (heq, edalet, naskirina huqûqê insan û dîmoqirati) xwe didin zanîn ji sitemkariya wan pêve me tişteke nedî,

Belê di navbera herdu cengên cihanî de, bi daxwazên her du leşker gehên çep û rast gelek nejadên ku netenê ji îlim û meerîfet lê ji teqalîd û adatên civatî de jî paşmende gav dane mesreha tarîxê bûne dewlet giyane sazmana koma yek-tiya miletan jî, lê kurdên ku di rojhelatê navîn de koka

(nejadên arî) di welatê xwe de man dîl û bindest, bi wan daxwazên diwêlî di zeminê ^{NIŞTIMAN} kurdistan de çar sînorên dewletên nû peyda hatin kişandin, ew erdê kurdistanê (600) hezar kîlometir li wan buye zindan, ku di wê kesafeta cugrafî de (30) milyon kurd dagirtî bê huqûqê insanî giriftarin, heya nîkarin bi zimanê xwe - ê maderî bi xunin û binivîsinin.

Çi dema bi wî mafê xwe ê kesane ve radibin, netenê dewletên kurdistan vegirtî lê dewletên mîzin jî di wê sîtemkarîyê de jî wan welat vegirtîyên me re dibin alîkar û destegîr, dema ku ji çaran bi dijwariyên mezin doza xwe giyandine hin mehafîlên diwêlî jî gotine: ev tiştêk daxilêye, yanî ew keleşên ku ketine welatek wan dikujin û talan dikin ew in xwedîyê welat û wê pîrsa daxilî li hember vê sîtemkarîyê wê bersif a koma yekitiya mîletan, civata huqûqê insan, efuyê diwêlî, jibo esîran mîsaqa cênif, civatên xaçê sor, mehkema edlê diwêlî, yonisko wê çibe? an wê çewa karibin xwe jiber vê mesûliyetê rizgar bikin?

* * *

NIŞTIMAN

BİRÊ YANZDAN

NIŞTIMAN

ŞOREŞGERIYA DIDÛYAN Û DER- KETINA JI WELAT

Her wekî sebebê ku cara diduyan ketim çiya nav şoreşgîran hate zanîn, bi wê siyasetê ne tenê ez lê ên ku ji hepisxanan, ji derve hatin an ji şoreşgêran ber bi wê efûya Turk ve hatin, gelek ji wan bi awakî dane kuştin an girtin, ên dîtir gelek weke min bi çiyên ketibûn, li herderî bela wela mefreze bi şerê kumandosî dirûyê leşkerên Turk de bûn, ji bona ku giranî nekeve eniya-şoreşa Ararat - ku /1929/ de dest pê bûn, belê bi wê armancê wan mefreze - ên welat liherderî dijwarî digiyandin esker bê ku dijwarî bigîje wan, ji wan mefrezan hin ev bûn:

1 - Li - çiyayê Meleto - ku dikeve rojava bakurê (qeza xerzan) çiyê bi (fermanda Evdurehman axa Elî yê yûnis) ne bi mefreze bi şoreşê ve rabûn, ku firqa eskerê - sêrtê - a diduyan di eniya şerê wan de bûn, çewa ku di şoreşa (şêx seîd) de jî pardar bûn.

2 - Çewa ku ji heremê (cizîra Botan) eşîra (garisan) ronak û niştaman perwerê bilind (şêx Evdurehman), bi mefreza xwe ve di bizavê (nidalê) de bûn⁽¹⁾.

1 - (şêx Evdurehman) zêde li (dêrika sûrî) dima, mufetiş - ji diyarbekir çû cizîra Botan ba (qaimeqam) bekrî ku kurdê dor (ruha) bû, jêre got: çekên kurdî wergire û here (dêrikê) liwir jibo kuştina (şêx) hinan peydake, bekrî - cû ji peyayên (şêx) Necmo - ê sêrtî) qani, kir, dema derketin ser heval çûne gund - necmo û şêx - tenê man liser nimêjê tufeng xiste piştê şêx kuşt û serê wî ji jêkir bir da qaimeqam.

3 - Li (qeza - farqîn - şêx fexrî) mefrezekî wî xurt hebû, ji jandirme - ên farqîn - pêve ji diyarbekir esker diçûne qada şerê wî.

4 - Li (qeza licê û hênê) mefreza min ji emelîyatan pêve millet bi armanc bi doza wan ve şiyar dikirin û her hîle - bazîyên hukumeta Turk bi wan didan zanîn, ji milê dî bername - ên jêr didane ber wen şoresgîran wek.

A - Divê hûn millet jixwe zivêr nekin

B - barê zêran di ber we re derbaz be divê hûn têkil nebin

C - li nêzîgê gundan derîyê şer li seker medin vekirin

bi hin navan yektîya millet mekin bir û bêş

D - bi çekên eskerên Turk herin çete - ên xayîn

E - dema leşker gelek kete heremê hûn lê û dijwarî giyandin ronîştmanan herin li deverek dûr şerê eskerên wementiqê bikin da ku ew giranî ji ser wan ronîştmanan rabe, li wir jî dîsa wan bikşînin deverek dîtir

Ê - ji mehê carek mefreze li çiyakî bigîne hev ligor rewşa hin buyerên nû rêzanan bidin berxwe

F - kesek nû bigîje mefreze - ên we divê nas bikin kiye malbata wî kiye çima hatiye, tevî wan pelandinan jî pê esker bidin kuştin û ji gundîyan re bêjin vî li filan derê ew çend esker kuştin, jibo nikaribe vegere

G - jiber wê çendê ji - tevaya mefrezan bêhtir taqîbata eskerî li ser min giranbûn û meruvên min zêde dihatin êşandin.

5 - Li navbera (qeza Hênê û Diyarbekir) ji eşîra - rêrikan (mefreza Mehemed ê perî û îbo) li navbera wê qezayê û wilayetê her û her berge li pêşîya hatina esker digirtin û dij-

wariyên mezin digiyandin wan.

6 - Li bakurê (qeza licê) ji eşîrên zaz (eşîra Mistan) mêrxasê bi nav û deng (Mûso ê Mehmed Elî) ji her mefrezan zêdetir xisarên mezin digîyandin ekerên Turk nemaze şete - ên xayîn, lê mexabin xayînek kurd ew û pênc hevalên wî di xwede kuştin⁽¹⁾.

7 - ji eşîra (Emerê faro) zazên Botîyan ku jêre - xançûk - tê gotin, dikeve roj avayê - eşîra Mistan, dikeve ser rêya (Diyarbakir û Erzerum) li wir jî mefreza (Ahmê Huseyin) di wê rê de bûbûn kelemek, çi dema esker di wê rê de derbaz dibûn li wan didan,

8 - li - cebeqçûr (bîngul) a îro li bakurê - Ferat (mefreza zaza Huso) li ser rêya (xarpêt, palo, cebeqçûr û erzerum) berge vegirtibûn, mefreza wî zêde cengawirbûn,

9 - li rojhelat başûrê (palo) li gêliyê (baxîn) û heremê (sîwan) mefreza (Hesen axayê meman) heya (pîran û qerebegan) bi cengdarîyek kumando ve berdewam bûn, ji van pêve ji min re ne nas liher derên kurdistan belawe la mefreze di berevaniya mafê xwe de şervanî bûn, ango jibo vemirandina agêrê şoreşê turk efû dabûne îlan kirin.

li vê hindavê divaye ku partîzan bi awirek kûr lê hûr bibin

1 - jiber ku eskerek pir tevî çetan ketin nav eşîra Mistan (Mûso) bi mefreza xwe ve dakete ba min. min jê re got: Mûso - livê mentiqê (mifrezekî Evdurehmanê benî) heye, tucar lirûyê esker tufeng neteqandiyê ji kuştina gundiyan xwe pêve, ji milê dî pêgirtiyê (şêx selimê hezane) ku (şêx) bavê mustefa kemelê manewiyê, divê tu nêzîgî lê nekî. ew gotina min nexist serê xwe giya wî xayîne gotî di xwede ew û hevalên wî kuştin çû ba hukûmetê, belê ew mefreza ku bibe havalên wan ên ku bi dostê hukum ve bin wê çi bawerî bi wan bê.

ku di wan zemanan de li kurdistan ev bir û bêşên partîyan tunebûn, lê çewa û bi çi kurd di berevaniya girtina mafê xwe de giyabûn wê fedakarîya yekîtî? di vî warî de bersif eve: ji ber ku ji pirsra kurd û kurdistan pêve ji wan re tu daxwaz û armanc nebûn, divê em vê zanibin eger nexwazin zanibin jî, her milletên cihanê jibo millet û welatê xwe xwe feda kirine û dikin, lê jibona felsefe - ên miyafizîk û maddî niwarên biwê comerdîya mal û can xwe feda bikin çewa ku nekirine, jê vê re mîsal:

ji /1965 - 1980/ di nav wan panzide salan de xortên xwenda bi dilbijokî yên aydiolojîyên felsefan, ji wê daxwaza hirsê xwe - ê qewmî qerîyan û di saha kurdistanî de (33) partî bi yek aydiyolojî bi navên muxtelif ew çend bir û bêşên partîyan bi navên muxtelef bi daxwaza jiyo politîkîya biyanîyan dane sazkin, lê gelo çima nikaribûn wê yekîtî û fedakarîyê di nav giranî û piranîya welatîyan de pêk bînin? jiber ku bi armanc û xesaisê wanê qewmî gazî wan ne dikirin, lê binavê - soro - gazî dikirin - şêro -, ji milê dî nizanibûn bê di nebera herdû leşkergehên roj helat û roj ava de jiyogirafya kurdistan ci ehmîyek istiratîjî bi xwe girtîye, nemaze ji cenga cihanê a pêşîn ve kurd bi wê ehmîyeta cugrafya kurdistan ketine nav du kevirên aşên mesalihên diwêlî têde tene hêrandin, ji dest pêka esra nozde anve her çiqas bi şoreş ên xundar û maldar ve rabûne wan daxwazên diwêlî li pêşîya wan wek: sedê çînê - her selbîyet çêkirine û dikin, belê di bingehên xebatên siyasî de bê ku bivan agahdarbin, diser zeman re gav didan. wek: berî ku huqûqê siyasî bi destxin an ji wan re bibe daxwaz, dest bi edaletê civatî diki-

rin, wek: kesê hêj erd nekiriye, çimento û hesin jî peyda ne kiribî derî û penceran bide çêkirin,

Bi tu awayî ji daxwaza pîranî û giraniya millet re ser netewandin, herwekî ew şivan û millet jî keriyên pezên wan bûn, bê ku zanibin an bixwazin ku zanibin, xebatkar xizmetkarê milletin, neku amirên wan, dema bi zanîn ixlas û fedakarî gav bidin meyda tarîxê hingê ew kirinên wan ronahî didin ser kilîş (resim) û navê wan dikevin cedwela mêrxasan di tarîxa millet de, ku wê payedarîyê jî dîsa millet dide wan ne ku ew dikarin bidin xwe.

Belê dema ji van bingeheên rêzanan derketin nikaribûn û nikarin tu havilan bi destxin, nemaza (13) partiyên kurdistan mezîna, xwe bivan rêzanên gotî negirtin, bê ku berê millet bidin xwe binavên tebeqan kirin bir û bêş liber hev-rakirin, dîsa bê ku zanibin her muqediratên wan bi milletê wan ve girêdayîye, digot: mesîrê me û -silvador uruguayî ve girêdayîye, birêzaneke siyasî civatî û şoreşgêrî xwe negirtin millet jî ji xwe dûr xistin, di /1980/ de ku li turkiye hukmê eskerî pêk hat bê ku karibin bi herbek kumandove derkevin çiyane wek kefa sabûnê di erdê de wînda bûn.

Ev danezana tarîxî divabû di cildê (5) dîtîna û bîrhatiyên -min» de biketana ber çav, lê di munasebetê de bara pêş gavda vî zemanî,

Di civînekê wan mefreze - ên jor gotî de biryar hatedayîn ku bigijim - şoreşa Ararat - da ku dinav me de girêdan hebe ez bi çend hevalan ve di /1930/ de giyane wir, lê di navbera me û wan de (700) kilometir hebû,

ŞOREŞA ARARAT DI SAZMANEK CENG DARÎ DE NIŞTIMAN

Her wekî di rûpela (244) de hatiye gotin: ev şoreş ji nefsa şoreşa (şêx seîd) û bi wê armancê ve bûn, ewên ku efûya turk li xwe qebûl ne kirin xweda ne çiyayê (Ararat) nav cengawirên (celalî) Hesoyê yêlî û ibrahîm beg), bi wê hev giyandina cengawirên kurd di /1929/ de yanî piştî heşt mehan efûya turk şoreşê dest bi şerê turk kir.

cara pêşîn bûn ku ji cengdarîya teqalidên eşîrê şoreşek gavda sazmanek eskerî û cengdarî, daxwaz û armanca şoreşê her wekî hate gotin: her yekbûn bi armanca mafê kurd û rêjkirina biyanîn welat vegirtî ji zemînê kurdistan, bi wê armanca ku ji destpêka qirnê nozde - an ve wek helqe - ên zincîrê bi heve girêdayî di berevanîyê de pêderpê şoreşên mezin maldar û xûndar ve kurd ra bûye û ra dibe.

Fermade - ê wê şoreşê (GENERAL IHSAN NURI⁽¹⁾) bûn, di rajêriya wî de qumandanên qehreman ên wek (Ferzende, Elîcan, Seyîd xan, Efîf, Memo, Nadir hersî kurên Huseyin paşa) ê Heyderî û hinên dî hebûn, çewa ku hate gotin emîr ceng (Ihsan nûrî) wezîrê berevanî (Hesoyê têlî) bûn, bi gumana ku wê hin dewlet îttîraf bi wan bikin, di /

---

1 - Her wekî hatiye zanîn ku di /1924/ de - ihsan Nûrî, Rasim. Xurşîd. Tewfîq Cemîl - herçar li (Hekarî) liber Turk rabûn, laci derbazî îraqê bûn, inglîz ew laciyan siyasî qebul kirin, ji wir çûne ba (simko) dawî dîsa vegeerîyan îraqê, dema şorea - Ararat - destpêkir hingê (Ihsan Nûrî û Rasim) ji - rewandîz di erdê - îran de diçûne - Ararat - bi rêde - Rasim şehîd ket, Ihsan Nûrî xwe giyande şoreşê.

General Ihsan nûrî paşa.

1930/ teşkilata xwe a hukum dane çêkirin, (serek komel ibrahîm beg têlî) ligor hereman qaimeqam mudîr serkar û karmende dane çêkirin, hingê nivîsarek dane - qonsilîya rûsya a li - mako îranê, jê xwestin ku em dixwazin bi we re bikevin civînek, lê danezana zeman û mekan sipartîyê weye - lê mexabin tu bersif venegerandin.

Di qada cengdarîya (Ararat) de leşkerên turk (29) alahî bi her tewir çekên cengdarîyên giran ve, li ser wan du general (salih paşa umurtaq û Ebdulah alipdoxan) di enîyên şer de debûn, tevî wê piranî û giranîyê jî lihember wan emeliyatên ku (ihsan nûrî) didane vekirin nikaribûn xwe liber suhna cengawirên kurd bigrin, ji çemê (zilan) heyane (seramexinan) dişikestin, piranîya giranîyên xwe tevî kuştî û birîndaran ji xwe bi şûn de li qadên şer dihêştin, roznama (Ararat) a ku ew emeliyatên herbê didane belekirin digîyane her derên kurdistan nemaze - sûrî - lewre ew çapa roznamê (civata xweyîbûn) ji wan re şandibûn,

ji enîyên şer pêve, qehremanên wek: Ferzende, Elîcan û Seyîdxan - bi cengawirên xwe ve bi siwarî derbazî pişt enîyên şer nav ordûgahên leşkerên turk dibûn, wek: gurên bikevin nav kerîyên pez bêlik û tabûrên wan ji hev belawela dikirin, bi mal û can zirarên mezin digîyandin wan, ji wan îrîşên gotî carek (ferzende) bi (50) siwarîyan ve derbazî nev eşîra xwe - Hesenan - bû, alahîyek siwarîyên turk ji erzerum daketin şerê wan ji leşkerên turk (83) kuştî û (107) birîndar çêbûn, ji wan (7) şehîd û (9) birîndar çêbûn, ew serfiraziya şoreşgêran ji alîkî alîyê dê,

yûzbaşîyek bi bêluka esker ve çûne gundê (germava ade-

man) ji keyayê gund û kurê wî re gotin: di vê gotin ji me re ji qezayê eraq bînin wan got: emê niho ji gundiyan siwarek bişînin ji we re bînin, wan got: nabe divê tu û kurê xwe herin, piştî ew şandin dest avêtin jin, bûk û keçên keya, dema vegriyan jina çû pêşiyê û jîre ew felaket da zanîn, wî û kurê xwe ji hundur tufengên xwe - ên veşartî derxistin û gazî gundiyan jî kirin, bi hev re ketin navderiyê odê ew gulebaran kirin, tevde bi ser hevde kuştin, lê sed mexabin jinên xwe jî kuştin bê ku gunahê wan hebe, hatin giyane nav şoreşgîran, ew bê exlaqîya nakesane ji herdû generalan re tevî buyera (Ferzende) bû mane ku hêj wê edebiyê mezintir bikin, pêderpê birûsk li - anqera - vedan û gotin:

- ji şerê şoreşgêran pêve - eşîrên Hesenan û Ademan - lipişt eniyên şer eskerên me dikuvin, bi wê daneza bê esas emrê kuştariyê girtin, ji nav eşîrên - Ademan, sîpikan, zîlan û Hesenan - ji (180) gundî (47000) hezar jin, zaruk, kal û pîr - berhevkin birin li çemê (zîlan newala dêrê) tev de dane ber tufeng û mitralyozan bi ser hev de kuştin, esker li nav laşan digeriyan ên birînda jî singû dikirin!... heya niho jî turk jê re (zîlan faciêsî) dibêjin, lê ji tarîxa kemalistî re ne tişteke xerîbe, ku bi sedan gund bi jin û zarûkan ve dişewitandin, dema em van serpêhatiyên milletê xwe bi wan sitemkariyan bidin zanîn ji vê re bê gotin: teesuba qewmî hengê divê xwediyê gotinê xwe nasbikin bê ji me dixwaze ronahîyek rastiyê bixe bin wê tarîya dilê xwe? tevî van jî dema em behsa turk dikin hingê ji wê sitemkariya hukum ne a milletê turk dikin,

piştî wê kuştariya mezin li her eniyên şer şoreşgêran

êrîşên mezin berdane ser leşkerên turk jibo tolvedana wan şehîdên pîroz ji tevya şerê salek zêdetir dijwarîyên mezin giyandin wan leşkerên sitemkar lê ji esîran re ligor xesaîsê xwe her diloan bûn, bi ser wê felaketê de jî carek heft sed eskerên turk esîr girtibûn ber bi pişt enîya şer ve di anîn, wan jin û zarukan nan didane wan, jinikek celalî umrê wê lidor (60) salî dît ku potîna eskerek qetandî û bê goreye, ji lingê xwe gora xwe derxist û da wî eskerî, wî eskerê ku çil û heft hezar jin û zaruk kuştî bûn, xesaîsê wan ew sitemkarî bi xwe digirtin, ê jinika kurd jî ew xesaîs ê xwe - ê qewmî û tarîxî bi xwe re weraset girtibûn.

Belê piştî ku xisarên mezin bi wan sitemkarîyên wan giyane leşkerên wan, ji serfirazîya enîyên şer bê hêvîbûn weke her car xwestin bihin hîlebazîyan havilek bi destxin ji fermandarîya şoreşê civîn xwestin, çewa ku agahe kurd nikaribûn bi bextê wan bawerbin herin li ba wan bikevîn civînek, lê wan xesaîs û bexte kurd di her zemanî de naskiribûn ku tucar bê bextî bi kesek re nekirine eger ji siyasetê re qaîdeye jî, belê bê tirs civatek ji zibatên wan hatin nav şoreşgîran li (pira şikillî) bi hev re ketin civînê, numayinde - ên turk bê fedî gotin:

- xazî mustefa kemel - biryar daye ku hûn şer bisekinînin ji bo we tevan efû di de wê hukumet tevaya gundên we ava bike û di warên abûrî de jî wê bi xurtî ji we re alîkarî çêbe - numayinde ê kurd got:

- hûn fedî jî nakin ku van pirsên ji uslûbek siyasî ictîmaî edebî û huqûqî dipeyîvin, yanî hûn me mucrim dibînin û me efû dikin, du sal berê me ew pîlana we ya siyasî bi navê efû

dît, divê hûn meana herdû pirsên gunahkarî û reha kirinê (efuyê) nas bikin em di welatê xwe de ne, hûn nijadek xerîb hatine ketine nav çavê me, bi sitemkarî heqê me - ê qewmî û tarîxî didin binlingan, gundên me wêran dikin jin û zarûkên me weke teban bê dilovanî dikuvin, edebîyen huqûqîyen mucrum hûnin, dema ku hûn bawerî biheqqê me binin û ji erdê me derkevin, hingê divê em we riha bikin ne hûn, ji milê dî çima we gundên me şewitandine û çima hûnê ava bikin ku çi dema hûn bixwazin dîsa dikarin wêran bikin, lê deme ew bi daxwaza xwe ava bikin hingê tu kes nikare wêran bike, dema hûn bi vî eqlî hatibin veşerîyê hûn jê hatine belê ji wê civînê bê havil veşerîyan, tenê hin girtiyên kurd bi wan hatin guhartin.

Di alîkarîyên propagande û abûrî de: civata xweyîbûn li sûrî her buyer û nuçe - ên şoreşê di kovar û rozmanan de didane bele kirin, çewa ku ji wan re çapxanekî şandin, jin î xsûya (ihsan nûrî) ji - sitenbol - giyandin ba wî, kurdên (Rewan) ên çiyê (Alagoz) berî ku - rûsya - sînor bide girtin bixwarin û pez pir hindik ji şoreşê re dibûne alîkar û dihatin û diçûn.

PÊÇANDINA SÎNORÊN DIWELÎ LI ŞOREŞÊ:

piştî hukumeta - mustefa kemal - naskir ku bi hêzdarîyek şervanî nikarin şoreşê ji hêz bixin, weke caran bi dek û dolaban jî nikarin wan ji a wan bi awakî bixapînin, weke hercar li alîkarîyek diwêlî gerîyan, berî her kesê bi (rîza şah) re ketin civînek siyasî û eskerî ku di huqûqê kurd - de herdû

diz û keleşê niqebek bûn, jibona ku şoreşa Ararat di warên eskerî û abûrî de bidin pêçandin, turk çend gund li sînorê (wan) ê bi ser îran ve berdan, îran jî li rojhelatê - Ararat - çend gund bi ser kurdîstana turkî ve berdan eskerên turk ketin rojhelatê şoreşê jî, bi wê hevkarîya siyasî destê kurdên îran û turkiye ji hev dane birandin.

jibona ku sînorê rewanê (yêrîvan) ê û (Bako) jî li şoreşê bidin girtin, da ku celeşiyên rewan kurdên Alagoz, û yizidîn şêxan - nikaribin têkilî û alîkarîya şoreşê bikin, bi (yektiya sofyet) re ketin civînê, û ji wan re gotin: tiliya (ingilîz) di vê şoreşê de heye, ji milê dî berê hingê muxabiratên turk dirêya hin ajanên xwe - ên nav partîya komonîst de wan jî nivîsarek bi nefsa gotinê dabûne partîya komonîstên rûsya, a ditir ji dest pêka /1918/ ve ji siyaseta (yektiya sofyet) re ne lêwere ku di navbera sînorê qafaqsya derya sipî û tengava xelîc de bi navê qewmiyeta kurd dewletek pêk bê, bi wan daxwazên herdû alîyan rûsya jî di /1931/ de sînorê xwe li şoreşê bi leşkerek pir dagirt ku kesek tenê jî di şevêk tarî de nikaribûn lê derbaz be⁽¹⁾ piştî herdû peymanan leşkerên turk

---

1 - Her wekî agahê di /1926/ de di navbera (Rûsya, îran, turk û Efxan) de peymanek dostanî, abûrî bazirganî - hatibûn imza kirin, heya /1936/ jiber wê çendê tenê girtina sînoran heya laciyeş şoreşa (şêx seîd û Ararat) qebûl ne kirin ji navê pîrsa qewmî pêve, piştî herdû şoreşan hersi hukûmetên (turk îran û Efxan) diji kurd û Rûsya ketin peymanan (seîdê abad) jî.

Di vî warî de nêjeyanê bilind (musyo Rempo) dibêje îstiratîjîya kurdîstan jî kurd re bûye giriftarî, çî dema dewletek awirpî destek rotîn jî bidin wan, dewletên şerqî diji wan radibin kesek naxwaze ew îstiratîjî bikeve destê di, herdû jî ne şirkete bi hev re bidin vekirin.

bi awakî seferber û ji sîlehên berê zêdet kete enîyên şoreşê.

Tevî wan pêçandinan jî di warên cengdarî de bi wê hêzdarîya turk di enîyên şer de tu guhartin çê nebûn, lê di warê abûrî de dijwarîyek mezin giyandin şoreşê, li her qadên şer sîleh û cebxane ji eskerên turk dihatin girtin, di enîyên şer de bi wan sîleh û cebxane - ên wan li wan vedigerandin, lê xwarina ku ji wan dihatin girtin têrê nedikirin, çewa ku welatek fireh bi ronîştmanan ve dibin sîdarîya şoreşê de hebûn, tevde bê abûrî û xwarin man ku dijwarîya ji şer mezintir ew bûn,

Belê di her zeman û mekanan de dewletên kurdistan vegirtî bihêzên xwe nikaribûne agirê şoreşan, vemirînin lê her û her wan mesalihên diwêlî şoreşên kurdên di welatê xwe de azadî xwaz vemirandine û vedimirînin

di wê peymanê sê kuçî de ku şoreş dane pêçandin, li nev welatîyan û şoreşgêran roj bi roj xwarin kêm dibûn, heya ku bicarek zad nema, dest bi xwarina pez û sewalan kirin, heya ku ewjî kutah bûn, di wê alozîya abûrîde mijek belengazî û mirina bê gulle girte ser şoreşgêr û welatîyan bi hev re, li hember wê giriftariya nadîde berê ji (rûsya) û dawî ji (îran) huqûqê lacî xwestin, ku diwêlîyan, exlaqîyan dozêk muqedes bûn, lê mexabin herdûyan jî bersifa ne qebûl kirinê dane şoreşê,

Hingê qomîta merkeziya şoreşê di civînek siyasî de biryar dan ku bi hêzdarîya şoreşgêran divê bîzor derbazî îran bibin qebûl kirina xwe liser wan feriz bikin, liser wê biryarê tevaya şoreşgêran bidu biran lêkve bûn, birek di pêşiyêde êriş ber-

dane ser leşkerên sînor wek: silinder ew li erdê raxistin li pêşîya jin, zaruk, kal û **NIŞTIMAN** sîleh dane vekirin, birê dîtir jibo paraztina wan ji leşkerên turk herdû rixên wan û dawîya wê lehîya muhaciran de berevanî dikirin, heya ku tevde li sînorê îran derbez bin, diwê rêwîngîya gotîde gelek jin û zarûk bi gulle - ên dûr hatî dihatin kuştin, ji esra teng heyane sibeha dîtir roj hilat dawî derbazî erdê kurdistana îran, li roj avayê kela xweyi bakurê (rizaiye û mako) bûn, zêdeyî (40) gundî vegirtin, ronîştmanên wan gundan eşîrên kurd, bi teqalîdên xwe - ên qewmî û tarîxî bira - ên xwe bi dilovanî hembêz kirin, bi comerdîyek mezin em hember kirin, li tevaya wan gundan çî mala hebûn nan û xwarîna hazir lu ba wan tevî teşit û beroşên avê li ber derên xwe li kuçan rêz kiribûn, wan jin, keç û bûkên ciwan ên ku libor teqalîdên xwe li hember mêran av ve-nedixwarin, lê jiber ku çar û pênc roj tişte ne xwaribûn birçî mabûn, wek pezên herin ser xwey biser û çav xwe davêtin ser wê xwarîna kuçan, bê heşê xwe dixistin devê xwe tevî toz û axê dixwarin, wan jinên gundîyan liwan dinêrîn û digrîyan, li tebvaya wan gundan dûxan bûn, ên nan li tenûran didan ên di beroş û sîtilên mezin û navîn de, savar an birinc çê dikirin, her malin ji wan pez an dewar serjê kirin, mala kêm şeş heft mirîşik serjê kirin, wê rojê heyane êvarê tevaya wê lihîya insanan têr kirin, kesek jime birçî nema rojên dîtir tevaya jinên bi mere û jinên wan gundan çekên me dişuştin,

Roja didûyan piştî nivro me jêpek eskerî alek sipî bi wan re di nav bayê de pêl û kêl dibe ber bi meve tê, hate gundê em lê, pirsîn û gotin: Emîr cengê şîma? min got: li ew koye,

gotin: digem ma amede, ez **NIŞTIMAN** e siwar bûm em çûne ba (ihsan nûrî), nivîsarek ji emîr cengê tehran dane wî ku divê hûn sîlehên xwe teslîmê leşkerên îran bikin, ihsan nûrî bersîf nivîsê da wan têde gotibûn:

- Em nehatine ku di îran de liber we asê bibin, me heqê lacîtî ji we xwest we neda, tevî ku hem nejadên mene û dizanibûn nêzîgê niv milyon jin û zaruk ji birçînan dimrin, me xwe li ser we ferzîkr, em nêzîgê sînorin û leşkerên turk lihember çavên me sînor dagirtine, em livir sîleh daynin û hûn me bispêrin turk me tevan biser hevde dikuje, çewa ku hûn biwê kuştina çemê zîlan dizanin, rê bidin me em bigîjin bajarên weke: (Mako, kelaxwey, Rizaiye an Mehabed) emê tevaya sîlehên xwe bicarek bispêrin we - biwê bîrsîfê veg-erîyan çûn,

Roja dî sibehê me nêrî ku leşkerên îran hawî dorên wan gundan li me pêçane, dîsa deng lime kirin ku sîleh teslîm bikin, dîsa bersîfa berê dane wan û dest bi şer kirin, em û gundî bi hev re gullebaran kirin, gulle - ên topan li xaniyan diketin ew gundîyên belengazî bimere dihatin kuştin, em sê rojan di nav wê qijvijêde man, li hawîdorên me laş û birîndarên jin û zarukên me û wan gundîyên îranê li erdê bûn, lidor (50) kesên ku ji başûrê çiyayê (toros) - em giyabûne nav şoreşê, me ji kurdên îran xortek rêhber peyda kir, di erdê îran de bişev em berbi başûrve daketin, sê şevan em giyane sînorê - wanê ji wir em dîsa derbazî welat bûn, herkesê jime berê xwe dane çiyên xwe giyane nav wan mefreze - ên ku ji nav wan çûbûn, ên ku belewela liher derên welat di cengdarîya kumandosî de bûn,

Piştî hatina me îranê ew şoreşgrên ararat - ên ku sax mabûn lacî qebûl kirin. **NIŞTIMAN** xistin hepîsxanan, (ihsan nûrî) li tehranê zor cî kirin li wir ma bê tevgerêk siyasî, lê mexabin di /1976/ de likuçekî tehranê motosikil lê hate qulibandin hat kuştin!... em pê agah nebûn bê qeza û qeder an (savakên şah) an (mitên turk) ew kuştin.

Belê ew şoreşa aramdar jî bivan salixên gelek kurt û kin weke şoreşên berî xwe dinav wan telpe - ên ewrên silbiyetên mesalihên diwêlî de winda bû, tenê behsa jê derbazî van rûpelan bû jibona xwe nasîya hin partiyên dilbijokên bê awirên siyasî, dema ku di mirêka van buyeran de karibin xwe bibînin? lê weke şairê bilind (ahmedê cizîrî) gotiye:

- ger qabilîyet tunebî - hikmeta ustazî çiket -

şermezarî û bednamîya li hember tarîxê ji wê sitemkarîya turk mezintir evwe ku, turk liserê (çiyayê - ararat) mezelek çêkirin li berkêlkê kolosê kurd û gotin (ew kurdîstana xiyalî divir de veşartîye) yanî mîletek bi her daxwazên wanên insaniye veşartine, ku ev gotin ji hêzearîya insan mezintire û jêre tu qiyasek îlmî nîne, kurd bi doza kurdistan ve her û her mayindeye lê wê xwediyê daxwazan di axa kurdistan de bîn veşartin.

JI ARARAT Û ÎRAN, DÎSA VEGERA WELAT

HER WEKI LI (244) de li rûpelên jor derbaz bûye ku piştî wê efuya turk, di welat de bi cengdarîya komandosî li herderî mefreze hatin sazîkirin, her çendî ew bir û bêşên wan mefrezan hindik bûnjî, lê xisarên mezin digiyandin dijmin.

lê piştî ku dawî li şoreşa (ararat) hat, ew leşeker vejeriya nav welat, li her qeza û nehyan tabûran merkez girtin, li qeza licê - (bînbaşi derwêş beg) zêde meruvek xûnxur û faşist bûn, her nikarîbûn bihêzên eskerî wan mefrezan bidin rakirin, lê zêde dijwarîyên kes nedî biserê meruvên me, dost an gundên me lê dixwarin, bi awakî kitûber digirtin û dixistin bin daran, jiber wî qasî me tevan ciyên xwe guhartin çûne derên ne nas, li wir jî me hen navên dî li xwe kirin,

Diwê cî guhartinê de ez çûme roj helatê (palo - çiyayê sipî) ba herdû bira - ên (şêx seîd, şêx evdurehîm û mehdî) ku di rûpela (1420) ew behsa min û herdû şêxan - mufetiş û merkez qumandan - derbaz buye, ku ew ji derve ji (sûrî) biwê efûya gotî vejeriyabûn welat, lê jiber ku bi hukumeta turk û efûya wan ne bawerbûn, xwe dane wan çiyayên asê nav eşîrên zaz hereqere began pesara (çiyayê sipî). di payîza navîn de ez çûme wir, - şêx mehdî - ligundê (wişkila) bakurê çiyayê (pîreciman ên gullesh) bûn, (şêx evdurehîm) li pesara çiyayê sipî li gundê (sêrîn) xirabe gundê filan bûn, di dest pêkê de ez çûme ba (şêx mehdî) ji ber pismamê min (mehemedê sadiq) pêre bûn, liwir em lîdor (7) kesî hebûn, lê liba (evdurehîm) zêdeî (15) de şoreşgîr hebûn, hinan jî (şêx evdurehîm) re digot: tu vana li xwe ve dihewinî ji te re li ba hukumetê wê ne qenc be, wî digot: dema ku ez xwe jî wan dûr bigirim hingê jî her daxwazên wan xwe dûr dikim û nêzîgî li hukumeta turk dikim, hingê rabûna me bi şoreşê ve çibû? lê ez gelek caran liba (şêx evdurehîm) dimam,

Êdî zivistan ber bi meve dihat, ku liwî çiyayê sîî di meha payîza dawîn de berif dikeve, heyânî adarê rê û rêwan

bicarek têne girtin jiber ku du mitir berf zemîn di nixumîne, liwî gundê - wişkila - ^{NIŞTIMAN} ~~ku~~ ez lê, lipêşîya malan binavê ziyaretêk bê goristan darên pir hebûn, gundî newêrabûn darên hişk ên li erdê jî bînin bişewitînin, digotin: kesek jî darên ziyaretê bîne mala wan wêran dibe, me got: mala me berê wêran bûye dema ku ziyaretjî di rix turk de dijê me rabe ewjî bê minete, heyanî buharê me tevaya wan darên mezin birîn û şewitandin, her ku me dar dibirîn di gunde çend sofî hebûn wek mirişkên tu serê wan jêkî li erdê dipêpitîn,

Her wekî liyor hate gotin: pirîcar ez diçûme wî gundê (şêx evdurehîm) lê, jiber wê îxlas û mêrxasîya wî mi zêde jê hesdikirin, lewre di mêrxasî dilawerî û cengawirî de likurdistana dibin sîdarîya turk de bê hemta bûn, di şubata (1932) de ku hingê berfek pir li li erdê, ba û bahoz serma dibin sifir re zêdeyî (10 û 15) dibe, nivê şevê payîna dor gund hat û jî (şêx) re gotin:

- vaye (zaza huso) bi mefreza xwe û jinên wan jî bi wan re tevde siwar jî (gêlîyê baxîne) da ketine, liroj helatê gund liser rê sekinîne dibêjin: esker liser rêçame lipê meye, em bêne bawe an na?

şêx peyakî şand ez jixew rakirim çûme bawê ji min re buyer da zanîn û got: divêde fikra te çiyê? vaye camêran gotîye esker lipê rêça me tê, yanî sibehê esker rêçê tînin gund, hingê em û esker dikevin pêşîra hev divê berfa pirde, tu bersifa wan bidî biwan pîrekanve evjî gelek dijwar vajîyê armanca şoreşgêriye dawî tu zanî - destê xwe da eniya xwe kûr bonijî, serê xwe hilda û got:

- Hesen, em ne ji wan çêtir û jinên meji ne ji ên wan çêtirin, xuyaye wargeha wana zivistanî ji dest wan çûye divê zivistanê de bi destxistina wargehek di dizani bê çiqas diware, dema em ji bona hêsanîya xwe bersifa wan bidin û xwe jiber wan bidin alîkî, hingê tê zanin ku didest pêka pêşînde em ne jibona wan bişoreşêve rabûne, divê em wan bigrin ba xwe, dema ku em û ew tevde biser berfê ketin hingê lomawan jime namîne û me jî wacibê xwe kir nezêde - min lê vegrand û got:

- sipas jite û malbata tere ku ev ixlas û dilovanîya we wek: siyawe her bi were digere, niho jibona em wan bînin gund û esker rêçawan ne yînin ser me rê evve: divê çend peya - ên me herin bawan bila ew bi peyatî bêne, gund û her yek jiwan li hespek siwar û yekê lipêxwe bikşînin jiwê rêya hatî der nekevin, berbi başûrve herin heya ku liwan bû sibeh, wê dakevin binîya (pîreciman), hespan liwir berdin û di rêyek dire bi peyatî vegrin, wê esker lipê wê rêçê jime û wan dûrkeve,

Biwê rêderiyê (şêx gelek) dilgeş bû, weke mi got welê kirin, sibehê leşkerek pir lipê rêça wan ji (gêliyê baxîn) ê daketin û dane ser wê rêçê heya giyane binîya (pîreciman) dîtin ku hespên bê siwar li wan newalan digerin, lê ji gundên dorme casûs dişandin gund dawî naskirin ku li ba (şêx evdurehîmin), çewa ku têtogin: kurmê dar ji dare,

wê zivistanê ew jî li wir hatin praztin heya meha adarê, wan rojan dîsa ez çûbûme (sêrîn) ba (şêx evdurehîm, çarê meha adarê ku êdî beroyên çiyar nû pelekên reş ketibûn wan, wê sibehê begçiyek ji gundê (girdo) di başûrê gundê

şêx de hate ba şêx û got:⁽¹⁾

- midîrê miyeran - du jandîrmanê pêre, dibêjin: destûr heye em bêne ba şêx? şêx jêre got: kuro tû kurdî ji min re rast bêje bi wan re esker heye an na? begçiyê çepel sond xuwar ku ji du jandîrman pêve kesek pêre nîne, hingê şêx bawer kir û got: bila bîn, piştî begçî çû - (şêx) ji - zaza huso û hesen axa ê meman - re got: hûn xalkên - palo ne, we nas dikin herin bikevin (aş) bila we nebînin, hesen û evdas axa nas nakin, ji piştî gund binîya çiyakî bilind çavî der dikietin li pêşîya çêvîyê aşek avê hebûn, ji wir cûya avê di binîya malan re derbazî ser zevîyan dibûn, gund xirabe şêx û peyayên pêre li rêzê berbi wan li başûr wek: vargonên tirênê, xanî ava kiribûn, ew tevde çûn em çendên ku liwir ne nas û (şêx man) jimere jî got: tufengên xwe bikin alîyê malê jibo nebêjin vana her jibo şer pêk hatîne, ji xizmet-

---

1 - ew gundê (girdo) ku divê filiklora (keça muhacir) bê çêkirin di /1916/ de ji mihacirên (alaşgir) malek heya giyaye wî gundî, diwan çiyayên dûrde ereba wan şikestiyê herdu gayên xwe ji xwarine, pirtiyên xweji dane bi nan, du lihêf û du pelas bi wan re maye, li kadîna gund ci girtine, goştê kûsiyan dixun, keçik gelek xweşike xortên gund ji havêwê dixuwazin dibêje: keçik bi destgirtiyê, bê ku zanibe ew destgirtî heye tune kuve çûye, lê nikare kerameta xwe bişkine ji teqalid û adaten miletê xwe biqere, ku wê hinek halê wîji xweşbe, karibe ji dêla goştê kûsiyan nan bikire, rojek keça wî dere jibo şewatê piştîki dar ji çolê bîne, xortek sergerim wê bi zor direvîne dibe çiya dixê şikeftê, keçik bi mana çûna der derdikeve ser zinarek zêdeyî minarekî bilind, liwir distirê û her dibêje: lo lo lo lo mihaciro - gazi destgirtiyê xwe dike heya ku mirin liberwê erzan bû xwe diwî zinarî werkir û hate kuştin.

ez çûme wî gundî ku wî xortî bikujim, lê dane zanin ku ewji di neçira pezê kovi de weke keçikê di zinar werbû hate kuştin.

NIŞTIMAN

çîyê xwere jî got: here bila qehwe biqelîni û bihêrin bêj mêvanên me tên.

libaşûrê gund binîya cûya avê de lidor kîlomitrek erdê rast tevde zevî, jê û berjêr nizmanîyek kûr gundê begçî jê hatî diwê nepenîyê de bûn, em li oda mêvanan Ronîştî berê min li pencerê, min dît ku jîwê nizmanîya gundê - girdo - leşkerek pir derket bi firehî dane berxwe û ber bi meve tên, min got: şêx tu binêre bê çewa esker weke kulî biser mede rijîyan bi tufeng otomatîk û mîtralyozan gund kirin amanc, diderî û penceran de gulle derbazî hundur dibin dîwarê hember dihengêvin em dinav tozêde mane, şêx ji xizmetkarê xwere got (miho) bazde ji alî malê jimere tufingan bîne, çewa ku - miho - kete nav derî bidev kete erdê pênc gule bihevêrê lêketin, şêx nav diminda ku herim tu bersif min ne da, piştî ku deng jimin derneket, bihêrs da derî pê li pişta miho kir û derbaz bû

lê ji min ve ne xuya bûn ku giya hundur an hate kuştin, min xwe didane enîşka derî û penceran dinêrin, hew min dît ku (şêx evdurehîm) di rextan de pêçandî wek: gijolekek ber bi esker ve çû, heya giya wê cûya avê û jiber çavên min winda bû, min nizanîbûn dinav wan gulle baranan de hate kuştin an di hundurê cûya avêde çû wan eskerên ku di - kinîsa - xirabe de çeper girtine,

çiqaş diçûn şer gerimtir dibûn ew gule - ên di pencere û derîyan de di hatin hundur weke berê bûn, ez di wir de mame girtî li xwe fikirim û min ji xwere digo: gelek caran jîwê zêdetir lime dest daye lê me her û her ew perde lidor xwe çirandiye, ev jî carek ji wan carane nezêde, lê eger ez

divirde mam û neketim ser hingê ligor ol û taqalîdên me
 divê li nav şoreşgîran nemînim, belê bi wê bir anînên min
 jixwere kuştin çê tir dît ji cî rabûm û di nav wan gulehan de
 derketim û giyame alîyê malê, rahişte rexit û tufenga xwe,
 weke şêx ber bi dijmin ve çûm, diser cuya avêre çeng bûm û
 xwe avête kortalek û li çeperên dijmin çav digerlandin hin
 hevalên dîjî weke min di pinceran de lişer, nêrevanî dikrin,
 dîtî ku ezjî weke wan pêçandî mabûm vaye çûm û li
 hember dijmin çeper girt wan jî welê xwe li gulehan qulaptin
 hatin qada şer, ji wan (evdal axa) jî serhedê mala (mûcîn
 axa), dema diser wê cuya avêre çeng bû û dîtî ku min di
 kortalê de cî girtîye, got: welleh hûn kurdên jêr ne tiştekin li
 welat me bi suwarî şer dikirin, çend gav jimin derbaz bû
 midî (evdal) bidev kete erdê, min gazî wîkir got: keko weleh
 ez hingaftim, min got: xwe bavêje kortala di rix xwe de an
 wê gelek dî te bihingêfin,

Min nêrî ku leşkerk pir ji wî kavlê (kinîsê) direvin ku
 diketine ber amancên me, mebêj ku hingê (şêx evdurehîm)
 di hundurê wê cûya avêde çûye - kinîsê - ji para li wan daye
 çendek ji wan kuştine nizanibûne ku ji kuve gule têne wan,
 medî ji kavlê kinîsê gazî azî kurê xwe (zulkîf) kir û got:
 here aş bê çima û li benda çi ew sekinîne? umrê zulkîf heft
 salî da nav wan gulan û xwe giyande aş ji (zaza huso) û
 hevalên wan re got: bavê min dibêje: çima sekinîne? wan
 got: me gotîye belkî qebûl neke em bikevine şer, dema ji aş
 derketin ku bêne qada me, lê ji ser kumbeta çiya li wan
 teqîya, wî eskerê serê çiya û çetan bişev ewder girtinbûn,
 dema dîtî ku esker raserî wan çiya girtîye, bi nava tufengên

xwe girtin û biçiyave hilkişîyan, leşkerên di enîya mede û ên jor tevde li wan dan heya giyane serê çiya di hundirê çepera şerde serekê çete - ên kirê girtî (eloyê keçel) ji - tirmalê - tevi hin eskeran kuştin ên revîyan ên ditir dîl girtin bixwere anîn enîya ku em lê şervanîne, piştî ku ewjî giyane me dinva çend saetan de ew leşkerê pir şikest ji xwe bi şûnde (9) kuştî û (13) birîndarên xwe li erdê hêştin, jume yek şehid û yek birîndar, lê emji bi jin û zarûkan ve biser berfê ketin,

Ji wir ez giyame gundê jin û kurê min (sulahedîn) lê min ji (şêx mehdî re) got: wî jî bimera gund berda, belê dijwariya mezin ew bûn ku em tevde bijin û zarukan wek: teyrên hêlîna wan hilweşîye biçolê ketin, ku li wî çiyayî meha adarê ji zivistanê tê jimartin berf li erdê û sare, kurê min li nav piştamin girêdayî û keçamin - meqbûle - li nav piştada diya xwe girêdayî me nivîn û her tiştên xwe jî li erdê hêştin, biwê giriftariyê ji gund der dikevin, sofîyek daye rix min û dibêje: me ji were got: wan darên ziyaretê mebirin - min jêre got: hey sofîyê ker û ahmaq, madem ziyaretê ev biserê me anî lê çima nikare dijwarîkî welê bigîne turk ku van sitemkarîyan biwe dikin, diwê gêjanîyêde min çend qundaxên tufengê li sofî dan.

Diwê derketinê de em bi du beran lêkve bûn (şêx evdurehîm) û peyayên pêre ber bi çiyayên (egil) ve çûn, em û (şêx mehdî) bijin û zarukên xwe daketin çiyayê (pîre ciman), li wir ez gelek basik şikestî bûm, jiber ku jin û herdû zaruk bi min re û welat xerîbe, nêzîgê nivro payîna me) got: va yek ber bi me tê, me got: bila bê bê kiye, hat

ku pismamê min sadiqê inco - ye wek ji min re mizgînek jê mezintir nebûn, min zaruk û diyawar pêre şande welat barê min sivik bû, lê (şêx mehdî) jin û zarukên xwe li gundê (pîreciman) hêştin, hatin girtin,

Ji milê dî (şêx mehdî) bi kêrî şoreşgîrî ne dihatin, jiber ku weke bira - ê xwe (şêx evdurehîm) bi şoreşgîrî ve nemabûn, goh li me jî ne fikir, jiber wê çendê gera pêre dijwar bûn, li bakurê (pira dibnê liser dicê -) em li şikeftê şevê şargeh bûn, êvara dî em çûne gundek me nan xuwar, piştî ji gund em derketin, şêx got: em dîsa herin wê şikeftê, me got: şikefta em lê mane careke vegera wê ne duruste, goh lime nekîr, dema me nêzîgî li şikeftê kir ji her aliyî lime hate teqandin, ku li ha awîdorê şikeftê esker ciyên hêja tev girtibûn, şeve ne roje ku em ciyên wan nas bikin da ku herin wan, em dicîyên xwede bela man heya ku sibeh lime ronî bû, me naskir ku leşker pir û deverên bilnd jime girtin biwê nezaniya (şêx mehdî) wê rojê heyaniê êvarê liwir dişerde man, çewd ku hate gotin tevaya deverên bilnd jime hatibûn girtin em mabûne pêçayî, libenda tariya şevî bûn daku karibin ji çenberê derkevin, baranjî her dibarîyan, linav wan çiyar daristanan ku şeva tarî destê meruv ji meruv re ne xuyaye, me hev dû winda kir, bi îşaretek meyî xas min fikand, biwê fikandindinê yekê dî fikand, ez berbi wîve çûm, dema giyame nêzîgê wî tufing bera min da, mi naskir esker bûn ji hevalan qetîyame di nav esker de mame,

Piştî ji dîtina hevalan bê hêvî mam, li ser rêzana şerê şevgêrî mim (durbîna) xwe ji qab derxist xiste sitûyê xwe bîst an sî mitir pêşîya xwe terasut dikirin û dipelandin bê ew

reşê xuya dike kevir, dar an insane, hêj berapêş diçûm, pelandina gotî hêdî hêdî min devî bi devîyan guhartin heyane ji nav esker derketim, ew der ji min re ne nas lê tenê dizanim ku (hênê) roj helatê mine, ez giyame ser rêya ku ji (pîran) dere (hênê), min da ser wê û diçûm, ne tenê ew herem ji min re ne nas heya gund û ronîştman jî ji min re ne nasbûn, jiber wê çendê ez nikaribûm herim gundek, ji tirsê ku wê min bigrin bispêrin hukumetê, perekî pir bigrin, çiqas baran zor dide min ez jî zor didim rêve çûnê, heya ku di nav wan telpe-ên ewrên reş de ji rojhelat perda sipdeya sibê sipê kir, bi singê çiyakîve hilişiyam min çav li şikeft û berqefan digrandin lê mexabin tu şikefatan xuya nekir,

Liwî çiyayê (nêribê) şikeft nînin tenê darên (hevirs) lê pirin her yek ji wan çiyê çiyê weke çadirên piçûk libin wan dalde hene, ji ber berane liser çokan û bero paş ketim bin wê (sîwana-hevirsê), min xwe da erdê wek liser balgîkî ronîştim, didestê rastêde tufeng min bi destê çepê binxwe peland bê çiyê? destê insanek kete destê min, hema ji cî pengizim jibin wê hevirsê derketim li hember wê ketim bin yeka dî, heya ku dunya limin rohnî bû, min bi durbîne hawîdor çî deverên bilind hebûn tevde qenc pelandin, hêj ber bi wê hevirsêve çûn da zanibim ew çibûn? dema çûm ku jinek kuştî liser piştê ez liser singêwê ronîştibûm, min pozê tufengê xiste bin serê wê hilda porêwê li erdê ma min naskir ku ji zûve hatîya kuştin dinav berf û sermayêde laşêwê xira nebûye, te lirûyê wê dinêrîn her wekî di xewdeye, ligor taq-alî dên kurd jin an keçek têkilîya hinan pê bêkirin wan diku-jin.

Dişa vegeŕiyame bin NIŞTIMANirsa (1) xwe, bi roj helatê baran sekini bû , lê jiber ku dû şev û rojek min tiştekek nexwari bû , her çiqas min pal dida lê kesê birçî nikare razê, pişti nivro şivanek pezê xwe ji min berjêr anî pesara çiyê, min jixwere got: nêzîgî roj ava ezê xwe berdim ba şivan eger hin kertolên nan di tûrê wî de mabe ezê jêbigrim, lê min nizanî bûn ku wê gurê piştşîn di gazîya min de bê,

Min palda lê min dît bû qîrewîra şivan û kûçikên wî, ez rabûm min nêrî ku gur daye bizinek û dibe, bizinjî pêre dibezîya rast û çepê min dibirîn, min bihustek pêşî a wan girt û berda gur û bizin dihev werbûn, dawî gur revîya bizin li erdê ma, şivan licî sekini, hawîdorên xwe dinêrîn bê dengê tufengê ji ku hat, ez rabûm û min gazî şivan kir û got: zû serjêke eger mirar bibe ezê te bukujim, bazda bizin serjêkir ez çûme ba wî limin dinêre bitirs, min got: limin menêre tu min nasknakî hingê divê ji min jî ne tirsî, zû kezeba reş, dil, û gurçikên wê ji min re derxe, min darên hişk dane hev agir çêkir û bi xincerê ji devîyê du şivên zirav terişandin kirin şîş, tevaya mêlaga reş, dil, û gurçik bi her dû şîşanve kirin û min liser agir biraştin, tevî niv nanjî bi şivan re hebûn tevde xuwarin,

Şivan got: pezê min bela bû ma tu izan min didî ez herim? min got belê here tu daxwaza min bi te nema, ji zikê bizinê hûr û rodîyan bavêj daku hinek laş sivik be rahêje û here, daxwaza min ew bûn ku hin tişt ji hevalê minê gur re

---

1 - (hevirs) dare li zivistan, havîn timî şîre di şûna pelande istirîkin,

bimîne, lewre wî ez têkirim, jî milê dî em tavaya tebayên kovî li nav dar û çiyay bihevre jiyîndar û niştemanin, ez ketim rê êdî eger du rojên dî xuwarin bi destê min neketana jî ne xema min

Êdî roj jî çû ava dîsa min da ser wan şiverêyên newal û nav daristanan baranê jî dest pêkir, diwê rêwîngîyê de nivê şevê derbaz bû hem baran hem jî ez betilim çewa ku cigare jî bişev birê de me venedixwarin, min dinav perda tarîya şevê de lidor xwe dinêrîn ku şikef an berqefek hebe ji ber baranê xwe bidim bin, hinke bîna xwe vedim û cigarekî jî lê vexum, min dît li bilindîya milê çepê xanîkî xuya dike, li bamin ku goma peze, ez çûm derîyê hewşê pîstikek liber bûn, ez derbazî ber deryê xanî xiliqandî tu deng nayê, li pêşîya xanî hik ser girtîbûn, di rix derî de min piştta xwe de dîwar û liser çokan ronîştim, min dema ku agirjen da ber cigara xwe berê min kete hewşê, min naskir ku ziyarete ne male, min got: hêj çêtir, lê min pêjna tevgera insan kir di hundur de, çewa ku li firaqek qulibî ew firaq gindirî hat li derî ket, dengê niç niça wî jî an wêjî kete gohê min, li ba min goma pez an ziyaret ferq nebûn lewre min dizanî ew propagande-ên şêxan tevde vala mirî ranabe û gelek caran tek û تنها di şikeftên wargehên gur û hirçan de razame tu pax û perwa ji min re çê nebûye, lê biwê bihîstinê ez ji cî bilind bûm û min berê tufengê xiste derî û paşo paşo jê derketim, lê di rê de her ji xwere dibêjim gelo ew çibûn? şeva sisîyan ez giyame gundê xwe da ku carek dî di saxîya xwe de ez wê diya xweya dilovan bibînim, lê dema ez çûme mala xwe ku jina birayê min (amer) tenê li male, min got (fatê)

ka diya min û bira-ê min got: ji bo te birine-diyarbekir-
dibêjin belkî wan nefî bîstimanî ku du sale ji welat çûbûm
jî lê dîsa nikaribûm wê şevê li xaniyê xwe razê,

Ez çûme mala xweha xwe ku liser bexçane, dema limin
biteqe ez dikarim xwe bigînim nav bexçan, min ew şiyar
kirin ji min re agir dadan û tevaya wan çekên minên şil bi ên
zuha guhartin, ji min re çayî çê kirin û xwarin, min ji zava
û pismamê xwe (hacî nûrî re) got, şeva berê ji (hênê) wêde
li filan hindavê ez ba agahî ketim ziyaretek, min liwir wer
dît, wî got: ho ma tu çima neçûyî hundur gundîya me
(helîma dîn) diwê ziyaretê deye, xelk jê dipirsin tu livir çî
dikî dibêje: (min şêx mehir kirîye), min got: xwedê kir der
neket diwê tariyê de ew efora porê wê minê bikuştana, hecî
rabûn û kerametên şêxan her evbûne, êdî sala /1933) bûn ku
dîsa vegeiriyame nav wan mefrezên welat, lê (şêx
evdurehîm) bihin şoreşgêran derbazî sûrî bûbûn, ku hingê
(firansa lê mandaterbûn em laçî qebûl dikirin,

XELETÊN ŞOREŞGÊRAN DIJWARÎ DIGÎNE WAN:

1. Her wekî liyor hate gotin: piştî ji (çiyayê sipî) vegeiriyame
welat jiwan mefreze-ên gotî a zêde dilawer û cengawer
(mûso ê mehmed elî) ji eşîra (mistan), bi mefreza xwe ve
hate bamin, jiminre got: hatina mina bate dizanim wê esker
zêde bikeve vî heremî û meruvên te bêşînin, lê jiber ku
eşîra min tevde limin rabûn ez divayê vê hatinê bûm, min
jêre got: mûso-di pirsra kurd de-ez, tu, em û hûn-nîne, dema
ku doz û berevîniya me yek armance, hûn ji wir heya vir

biser herdû çavên min re hatine, tenê du daxwazên min jiwe hene, yek jê livan hawîrên min hûn pir, hindik serdestî û zor destî li ronîştmanan nekin, hingê millet lome ji min dike ne ji we, adudûyan, livê (qeza licê) mehkûmek adî binavê - evdurehmanê benî- heye , ev nakes têkilîya wî ji awan bi awakî bidoza mafek siyasî nîne, tucar şerê esker an jandiman jî nake, dibêje hingê em dibin mehkûmên siyasî, tenê li kuştina gundîyên xwe û (reşîd keya) digere, roja îne dema gundîyên wî li mizgeftê ketin nimêjî, bi peyayên xweve kete hundurê mizgeftê ji para ew gule baran kirin (18) de kuştî ên dî tevede birîndar kirin, a dudûyan pêgirtîyê (şêx selimê hezan) ê, dema ku (Mustefa Kemal) li (Diyabekir) bûn, ew (şêx selim) kiribûn bavê xwe-ê manawî, ew kesî bi ajanek hukumetêve girêdayî be eger neyê kuştin jî divê nêzîgî meruv nebe, dema hûn ji awan bi awakî giyane wî, hingê divê jimin dûçevin, ango gotina min qebûl kir,

Biwê giyandina min û mûso zêde esker kete welat dijwarîyên mezin digiyandin welatîyan, lê nemaze meruvên min tevan gund berdan revîyan deşta Diyarbekir an ketin hundirê bajêr, jê û pêve hukumetê zêde çetên kirê girtî dane çêkirin, nemaza ronîştmanên hundurê qeza (licê) devde e bîzor kirin çete û xistin pêşîya esker, her wekî agahe ku diwî zemanîde tevaya ronîştamanên (licê) bi histiran karwanî dikirin, ku hingê kamyûn û rêyên çixir (şûşe) tunebûn, abûriya wan tevde liser karwanîyê bûn, jibona ku sileh daynin me rêyê karwanî bi awaên jêr tevde liber wan girtin, her wekî:

- Rêya navbera (licê û Diyarbêkir) min û (mûso) girt, me

nehêşt diwê rê re herin û bên,

- Rêya ku ji (licê) der ^{NİSTIMAN} (erzerum) mefreza (ahmê huseyin
û selê yemaze girtin,

- Rêya ji (licê) dere (mûşê) mefreza (sebrîyê mistî) girt,

- Rêya ji (hênê) dere (Diyarbakir) (mefreza-mehemedê
îbê perê) girt,

BI WÊ pêçandinê ew qesba (licê) wek: masîyên ku av
jiserwan bê birîn di warê abûrî de dijwarîyek mezin
giyawan, hingê tevaya wan çetan çûn ba qainmeqam
tufengên xwe tevde liberwî kêş kirin û got: an divê em sîleh
dayînin an divê hûn tevaya me jin û zarûkên me pût bikin,
biwê daxwazê hukumata turk ji wan qerîyan mejî rê dane
vekirin,

XELETA MÛSO NE BAWERÎYA BI MIN:

Ji wan çetan pêve leşkerek pir ketiye welat, nemaze piştî
sekinandina (şoreşa ararat), her wekî agahe ne tenê em lê
jinên mejî mehkûm, bûn digirtin bi peyatî di pêşîya esker de
dibirin anedolê, jina min li gundek veşartî bi mehek tenê
qebûl kirine, meh tamam bû min got (mûso) divê ez herim
ciyê pîreka xwe biguhêrim, wî got: li kîjan gunde? min got:
ev pîrskirin ne divaya, wî got: ma ji mere jî? min got: belê
dibe di şerde hevalak birîndar bikeve dest eseker zêde wî
bêşînin hingê wê bêje, ne tenê jin lê wê ew gund jî pêre
bêne nefî kirin, wî got: tucar ev nehatîye bîra min, min got:
divê her tişt bê bîra me, diwê gotinê: de ji hevalan (mihoyê
şerikê) got: berî çendekî min hin pere deyin dabûne gun-

dîyê (tillê) divê ezjî herim pefe - ên xwe bînim (hesen) dibêje em derbazî binîya xetê sûrî bibin, min ji peyayên xwe yek bi (mûso) re hêst got: îşev herin (horîk) şeveke dî herin şikeftên (qedîştê) emê bêne wir û ji wan qetîyan, gundê min dibergeha medeye, li nav bexçe - ên gund (miho û hevaley) çûne (tillê) em çûne gundê pîrek lê, sibehtirê ez li gund di xanîde mam, heval raserî xanî di çiyayê pişt xanî dene, xwedî yê malê çû (licê) ji min re hin tiştên wek: pelên cgaran çayî û şekir şufre û bismarên solan û wekewan bîne, esra teng hat: û got: (evdurehmanê benî) hevalê te (mûso û hevalên wî) tevde di xew de kuştine laşên wan anî bûn (licê) liber serayê birêzê danîbûn, min got: liku kuştine got: lişikeftên (qedîştê) min got: raste, lê gelo evdurehman liku giyaye (mûso) û çewa pê bawer bû piştî min ew şîret lêkir?

Bû êvar heval ji payîna çiya hatin gund ba min, min berî wê bihîstine ji wan re çend mirîşk kirîbûn û şîvawan çêkirîbûn, danîn berwan gotin: were matujî naxui? min got: min berî we xwarîye, biwî kederê mezin min nikarîbûn tiştêk buxum, em ji wî gundî çûn li gundekdî min pîrek hêst û nesekinîn berê me li çiya, hevalan got: me ne divê em herin şikeftên (qedîştê) mûso - liwir li benda meye, min got: mûso - libenda (evdurehmanê benî) bûn ku bigîjewî wî hevalên wî biser hevde bikuje, hêj naskirin ku çima min êvarê şîv nexuwar, dawî bi awayê jêr min agahî girt:

wê şeva em jîwan cuda bûn şevadîtir ligor gotina min derin (horîk) ku - evdu-rehman - û hevalên xwe li wirin, derin rûyên hev, evdurehman dibêje ew çend lite digerîyam kesê ji min re salixên we nedidan, min naskir ku (hesen)

naxwaze em bigîne hev dû, mûso - dibêje: me ev ji - hesen - nebihîstîye, ji wan re **NIŞTIMAN** pezek dikire ji wan re xuwarinê çê dike bê ku ew gotina min bê bira wî, evdurehman dibêje (hesen) kuda çûye? (mûso) dibêje ji min re negot, lê - miho û sebro - çûne (tillê), şeva dî mûso - dibêje - divê em herin şikeftên qedîştê wê (hesen) bê wir, derin şikeftê radizên evdurahman ji hevalên xwere dibêje: (hesen) bigîje vir, vir libame nasekine, ji milê dî em nikarin hengê wan tevan bukujin, ew dibin jime bêhitir, her yek ji wan tufengê dixê serê yekê wan di xew de dikujin, sisê ji wan ji xew şiyar dibin dest davêjin tufengên xwe wan jî dikujin, bira - ê mûso jî dipayîne dikujin, kesê xwe bispêre dostên dostê hukumetan dawî ev e!...

2 - XELETA ŞÊX FEXRÎ

Lijor hatibûn zanîn ku (mefreza - şêx fexrî) li (qeza farqîn) bûn, bi mêrxasî di bizavê (nidalê) de bûn, li kevîya (çemê Batman) ê dikevin şikeftek payîna wan li devê şikeftê bûn, payîna bi şev li devê şikeftê dibe lê payîna rojê li raserî şikeftê li derek bilnd û pêre (durûbîn) jî hebe, da ku esker ji dûrve bibîne, xelet ewbûn ku nobeta rojê li devê şikeftê bûn, payîndar hew dît ku esker ew pêçan, çî kesê ku ji şikeftê derket hate kuştin, biwê nezaniyê (18) şoreşgêr tevî (şêx) hatin kuştin.

3 - ZAZA HUSO:

zaza huso - êku hate gotin: di berfê de hate ba (şêx evdurehîm) li ciyayê (sipî), zêde mêrxas û mefreza wî bi nav û deng bûn, lê mexabin wîjî keçek mehir kir ji hevalan qetîya kete mala dostek xwe liba keçikê ma her wekî biserbestî zewiciye û çuye meha hingivî, esker dor li xanî girt, di xanî de şerkir heya ku ew û keçik jî pêre hate kuştin,

4 - ŞÊX EVDUREHMANÊ GARISÊ:

hevalên wî (mela ahmedê şûzi) jêre got: şêx bawerîya me bi (necmo) nayê ku tenê li bate bimîne, biwanre xeyidî, tev çûne gund ew jî rabû nimêja eşa dikirin liser nimêjê (necmo) tufeng xiste piştta wî kuşt,

5 - MALA ELÎYÊ YÛNIS QEWMÊ ÇIYA:

ku ji (çiyayê melato) re tê gotin, ji şoreşa (şêx seîd) pêve diwê (şoreşa ararat) de jî bûne hevpar bi fermanda (evdurehman axa) ku wê di cildê diduyan van (dîtin û bir hatiyên min) de wê li (sûrî) behsa wî derbaz be, nişteman perwerek zêde haqij û bilind bûn, ne mefreze lê ê wan şoreşek heremî nêzîgê duhezar şoreşgêr hebûn, di cengawirî de bi nav û deng bûn, dijawariyên zêde mezin digîyandin leşkerên turk, jiber wê çendê (îsmetê kosmoplît û xayîne miletê xwe), ji wan civîn xwest, tevî ku xwe turk didane

zanîn, lê bi xesaisên kurd qenc dizanîbûn, dema bexit bidin henan bi wan re bê bextî nakin, biweriyê bi çend kesan ve çû nav wan şoreşgîran bi wan re kete civîné daku weke caran bisond, şerefa xwe û hukumeta turk wan bixapîne, lê tu bawerî bi gotinên wî ne anîn, lê xeleta wan evbûn: serek komelê turk ketibûn destwan divabûn wî libaxwe dil bigirin û biwî kaxizek binivîsin bidin hukümetawî bêjin: tevaya esker jivan hawîran bikşînin, an emê wî bikujin, wê ew daxuwaz bidist xistana, an bi xwera bigirtana heyânî bi jin û zarûkên xweve bigiyana sûrî hêj bila berdana ligor xesaisê xwe, di siyasetê de bext heye?

6 - XELETA AHMÊ HUSEYIN:

Her wekî liyor gotin derbaz bûye ku, dema hukûmeta kemalî ji bona agirê şoreşê vemrîne û ên derve jî bikşîne hundur, hîlebaziyê efûda îlan kirin, jiber ku gund û malên şoreşgîran şewitî û piranî jin û zarukên wan li kuçe û kolanên welatê anedolê belengaz pars dikirin, piranîya şoreşgîran efû qebûl kirin ku biryarek perlimanî pê hatibûn dayîn, da ku ew û zarukên xwe bigîne hev, lê piştî hatin ba hukûmetê û sîleh danîn hukûmetê dest bi kuştina wan kir, ji wan kuştîyan (elî kur ê emerê faro) û zavayê wî ji xalanên min (elîyê hacî mustefa) her dû li deşta (diyarbekir) mefreza (milazim fexrî) girtin û kuştin, hingê ji pismamên (elik) (ahmê huseyin, mihê xemlikê) û yekê dî, jibona tolvedana (intiqa) herdû kuştîyan, wanjî (mufetişek tevî du jandir-

man) kuştin, hukumeta turk tevaya wê eşîra (botîyan) bi jin, zaruk û mêran ve girtin bihevre di yekciyek de hepis kirin, ji lédanê pêve jin û mêr bi hevre dibirin abdestxanan, heya ku ew mecbûr kirin ku wê hersiyên (mufetiş) kuştî bi girin an bikujin, xelet û nezaniya wan evbûn.

Dema hersiyan dît ku ew felaket biserê eşîrê anîn û jibo girtina wan ew berdane, divabûn hingê ji nav eşîra xwe biderketana biçûna devereke dî, lê neçûn heya ku (ahmê huseyin) hate kuştin, (mihoyê xemlikê) û hevalê dî jî girtin sipartin hukumetê herdû jî li (diyarbekir) îdam kirin.

7 - AHMEDÊ ISKAN

Mefreza wî li qeza xêrzan li nav eşîra (pencinar) birarziyê (cemîlê çeto) bûn bi mefreza xwe ve liber (çemê kezerê) laşê xwe dişûştin û riyên xwe kur dikirin, payîna xwe du peya lideverek bilind danîbûn, herdû peyayên payînê di binin çerçiyek derbaz dibe, derin pêşiyawî hin hûr û mûran jê digrin, ew çerçî dere rastî tabûrek esker tê ji wan re dibêje niho du peyayên (ahmedê iskan) ez şêlandim, esker bi firehî hawîdor li wan digre, her çendî şer dikin lê nikari-bûn hi nav wê çenbera piraniya esker xilasbin, tevde hatin kuştin yek tenê jî jiwan xilas nebûn, her (16) de kes bûn qurbana wê bê exlaqîya herdûyan.

8 - XELETÊN HEVALAN Ê BUYERÊN BI MIN RE

Her wekî rûpelên jorde hate naskirin ku, (şêx evdurehim)

/1932/ de derbazî sûrî bûbûn, çewa ku ew şoreşgêrên qewmê çiyê jî çûbûne - sûrî, mefreze - ên gotî jî biwan xeletan yek li pê yekê hatin kuştin, ji ber wan buyerên gotî mefreza dawî di welat de ez mabûm, jiber wîqasî giraniya mezin ketbûn ser min, nemaze ku (mûso) bi mefreza xwe ve jî çû û ew xayînê (evdurehmanê benî) jî kete rix esker li me degerîyan, zêde dijwarî digîyandin me, lewre tevaya şergeh şikeft dostên me li gundan jî nas dikirin, bi esker pêderpê digirtin serwan deverên gotî, jê û pêve pirîcar hevalan jî goh li min ne dikirin wek;

En ku bi cengdarîyên kumandosî ve rabûne dizanin ku kêm caran xwarinên çêkirî wek ronîştman bi dest me dike-
tin, xwarina me nanê ku me ji gundan digirtin, pirê rojan me di şergehên xwede ji mefrezê re pezek serjê dikirin dibiraştin pê nan dixwarin, heyânê êvarê tişteke nediman, lê rojek hin goşt jiber wan mabûn bixwere anîn, liser çiyakî bilind me wargeh girt, dîsa xwestin agir dadin wî goştî bibirêjin min ji wan re got: hûn dibînin bişev em cigare - ên xwe di nav destên xwede vedixun, lê hûnê çewa liserê vî çiyayê (melayîn) agir dadin? Bê fedî limin vegrandin û gotin: te navame qetandîye her û her tirsê dixîdil û heşême, ez jî hêrs bûm û min got: hûn dizanin, lê dema ku teqîya hingê bawerim dîsa ez dizanim, agir dadan ew guştê mayî biraştin û xwarin hêj razan, esker biwê ditina agir hatine bişev hewîdor lime pêçane, berî roj hilat ez şiyar bûm gazîwan kir û got: rabin payînê, min durûbîn da yekê û jêre got: dûr nêzî çiya û herdeverên bilind û gundan bipelîne bê esker li kune bici bike, çiyê ez lê ronîştî li pişt min di navbera du

NIŞTIMAN

zinaran de kevirek du mitir bilind heye, lê heval jî li hember min lidor pênc mitir di rastek nav devîyan de ronîştîne,

Êku çû payînê hêj serê wî ji min ve xuya dike min di tufeng teqand bi wê teqandinê esker ji ser wê kevira pişt min li wê koma hevalan ronîştî girêdan, dinav wê toza arîya agir de ji hev bela bûn. kude diçûn pêşîya wan esker û terqî bûn, ez dibin wan tufingên kevîrê ser xwe re man esker nizanin ku ez dibin tufingên wane mame, ez jî di ser xwe re dinêrim lûle - ên tufengan wek: tilîyan di ber hev de bihev re diteqên, tevî ku kes li wir nemaye eza dema ji cî rabim ew tufing tevde dikevin singê min, diwê tengîyê de hate bîra min ku niho şeşagîr divaye, min ji ber xwe kişand û ji êreve min şeşagîr xiste navbera du lûke - ên tufengan rûyê wan û çep û rast ew gule baran kirin, min di ser xwe re nêrî tu tufeng neman ez ji cî rabûm min xwe da qozîya zinar û bera esker didan, lê bi awakî me nedibûn esker îrişî min dikirin rê nedidan ku ez paketê li tufenga xwe bidim, min nêrî ku yûzbaşî li dalda devîyê de emerê hucumê didewan ji tîrsa zabit biser minde pelû dibin, piştî zabit ket çawîş rahişte lingên wî ku jiber gulan bikşîne min çawîşi hingaft herdu bihev re kendal re gindirîn, wek: pezê bê şivan ku gur bê wan gurî liwan ket revîya, min gazi hevalan kir û got: esker şikest, werin em cîyêxwe jivir biguhêrên, kesek ji mefrezê bixûn nebû, hingê min ji wan re got: we xwe û nezani û xud bînîya xwe nas kir an na?

XEWNÊN ŞEVÊ KU PE NE BAWER ÇEWA WERGERÎYANE RASTÎ?

Her wekî heya niho ulema - ên baylojî, seylojî û asab - jî bi awakî zanistî ne giyane wê dîtina (xewan) di xwede, ew xewnên ku bê têkilîyên hewasê pêncan di laşek bê tevger de pêktên, çewa ku bi awakî teqlîdî û tekane bawerîya min jî biwan xewnên şevan ne dihatin û piştî dîtina rastîya xewnan jî dîsa biwan ne bawer mendim, lê di awirek îlmî di livê hûr bûnek divaye, ji wan dîtinên xewnan ku du caran bi min re bûne rastî û serpe hatî herdû carên jêr bûne wek:

Di /1927/ li - anedolê - di hepisxan(nigde) de min di çiyakî welat de xewnek zêde felaket bi xwe û hin hevalan ve dît, di wê xewnê de min dît kurê xalê min (evdula) xûna wî bi zinar ve hate xwar, di /1933/ li wî çiyayî ew dîtina /xewê/ bi kuştina (evdula) ve wergerîya rastîyê.

Berî li wî çiyaê gotî ew felaket bi serê me bê (kurê xal-tika) min jêre (huseyinê babêxî) dihatin gotin, ku di şoreş-gêrî de bi nav û deng bûn hingê di hepisxana (diyarbekir) de girtibûn, wî jî min re xeber şand û gotibûn, ez dizanim bawerîya (hesen) bi xewin û xirafatan nayê, lê jêre bêjin (huseyin) gotiye: ez hêvî jê dilim û divî çiyê teng de giriftarim, divê ji bona xatirê min tucar li filan çiyayî şargeh nebin, ku dîsa ew çiyabûn, gotibûn min li wî çiyayî bi wan ve xewnek ne qenc dîtîye, belê ew herdû xewin bi hev re bi awayê jêr wegerîyan rastîyê.

Her wekî di rûpelên jor de agahî derbaz bû ku piraniya wan mefrezan hatin kuştin ên dîtir derbazi sûrî bûn laciyên siyasî ku hingê firansa lê mandeter bûn, di mentîqekî fireh de mefreza min tenê mabûn ne tenê lime lê di jwariyên mezin ji sitemkariya hukümetê digîyane wan belengazên welatîyan, ji bona ku em wê giraniya esker ji wan hawirên em lê bidin rakirin, min got: divê em herin (çiyayê sipî) heremê (palo) daku esker lipême bikişiyê wan hawiran û divê emê wan bikşînin heremk ðî da ku dijwarî bigîje esker ji, êvarek me li gundek nan xwar û ketin rê, em hink ji gund dûr ketin gotin: yek ji me livir bimîne weke herşev? min got: ne divaye, eger casûs lipê me bêji rêya me dûre wê vegere, lê mexabin ji bona ku ew herdû xewin bêne cî, hêj em ji gund dûr neketine li pişt wî çiyayê gotî pismamek min (xelîl) di kendal wer bû lingê wî di qevdîde ji cî derket, her çendî me kişand kete cîjî lê nikaribûn bimeşe, ji alikî dema em ji gund derketin me kesek lipê xwe nehêşt, ji aliyê dî em giyane vî çiyayê ku min û huseyin: pêve xewin dîtîye, lê çar naçar em ji bakur ve hilkişiyane wî çiyayî, çiya bilind serê çiya bi dirêjahî zirav wek: piştta kerê, di başûr de li nizmanîyê tevde gund û ji bakur ve jî di nizmanîyek roj helat û roj ava dirêj û gundbûn, lidor deh k. m, î di roj ava de (qeza hênê) bûn, timî dema ku me liderek şergeh digirtin, min hawîdor qenc dipelandin ku cîyê şer û vekişandinê lê hebûna hêj em lê dihêwirên, lê wê şevê ew pîlan jî nehatin bîra min, em di navsera çiya de qedere deh mitir daketin nizmanîyek nav zinarên mezin û razan, mebêj ji gundê em jê rabûn casûs lipê me bûye, heya ku em ketin şergehê ew

vegerîyaye û çûye hênê, şevên payîze ên dirêj esker anîye di wê rêya ku em têde daketîne wê kortalê dagirtine, li wir min xewna sisîyan dît ku yekê qamakî di nav parsûyên min re derbaz kir êşa wî da dilê min jiber xwe şeşagir kişand û bera wî min dît liser milê wî dûxanek sipî sekinî, diwê xewnê de ez ji xew çeng bûm, min nêrî pêşîya rojê sor bûye û heval tevde di xewdene.

Min gazi wan kir û got: rabin ser xwe roj dike helê hûn di xewdene bê payîn, min dûrebîn da destê yekê û jêre got: nizim here berê li pêşîya xwe binêre û di nev devîki de ronî berê hawîdor me derverên bilind û dawî li çiyayên dûr û gundan nêrevanî bike, ew diçûn min ji lê dinêrin nêzigi ku serê wî derkeve wê kemera serê çiya, hew min dît xwe avête erdê û got: hesen esker, bigotina wî ji bakur wê niqeba em têre daketibûn û ji zinarên raser me roj helat û roj ava em gulle baran kirin, em di wê korta de ew raserî me tu talde û çeperên şervanî di destme de neman weke caran min xwest ku ji baûr ve li wan bizivirim, lê min dît ku zinar zêdeyî bîst mitir bilin de, hingê bicarek bê hêvî bûm, mirina me tevan hate ber çavê min, lewre em wan nabînin lê wan em kirine amane .

Diwê hindavê de yekê ji nav esker bi kurmancî gazi min kir û got: ma tu hilfîrî ezmanan jî tu xilas dibî, ma te bîra vê rojê ne dibirin biserda jî dest bi gotinên ne qenc kir, hingê min naskir ku (qaso) ji gundê êvarê em jê rabûn ew lipê me bûye û esker anîye ser me, biwan xeberên (qaso) heş diserê min nema min gazi kir û got: hey xayîne xwe firoş xeber ji devê teresan dertên de tu û ew zabitê ku te ji

wî pişt kirtîye xwe bigrin ez hatim we, ew neqeba ku em tède daketibûn wir (35) tufeng di wir de bûn, esker hew dîtin ez ketim nav wan, eger devê tufengên xwe heldana diketin singê min, lê bêku tirs wê bîne bîra wan weke kîsoyan reqreqa potînên wan bi çarpîkan direvîyan ber bi daristan û zinarê roj ava ve çûn, kuştina wan ji min re nebû daxwaz, lê çavên min li - qaso - digerîyan min dît li hember min pişt daye min û di ser devîyan re çeng dibe, min got: kesê xwediyê wan gotinan nareve hey bê namus, min sêderb bera wî dan mexabin yek jî lê neket, tevî ku ew çend sekman bûm jî, liwir wan eskerên li wî zinarî cî girtî, tevan ez kiribûm amanc, min sê paket liwî zinarî girêda tufenga min (almanî) li kevir zêde tasîr dikirin dûxanek sipî li ser wan sekenî, ew dûxana ku min di xwena xweya sibehê de dîtibûn, piştî min eskr ji wî zinarî jî derxist, min gazî herçar peyên xwe kir, hêj ji wê bê keysiyê derketin hatin û gotin: me got tu hatî kuştin, lê ji milê dî me ji hev re digot: piştî hesen - çû êdî gulle hew têne me û li wir şer zêde germe ma esker bi kîre şer dikin? min got:

Divê em vir berdin eger em bixwazin jiberdana eniyê pêve hin dijwarîyên mezin bigînin esker, divê em ji bîr nekin ku (hênê) diber me deye, qereqola li gundê me dengê tufingan dere wan, mefreza ahmed çawîş di bakur de li (Hêgasûr) ew jî nêzîge, çewa ku ji bona kuştina (Berazan) tufengên neh berdane van gundan ewê jî di gazîya esker de bên, wê li me giran bibe û êvar dûre,

Em ji wir di bakurê çiya de daketin giyane nav rezên (ênîhîr) ê yanî gundê wî qasoyê xayîn, hêj jî tufengên wan

eskeran weke berê diteqîyan piştî em zêdeî pênc kilometir ji wan dûr ketine, em ji rezanê ber bi rojhelat ve ku di pişt çiya de çemek havînan zuha lê zivistanê tere av dere ser çaviya gundê me ku jêre (çemê dibûri) tê gotin, em li kemîna eskerê ku digaziya wan eskeran de dihatin qulibîn, em di hundurê wî çemê zuha de di meşin ji raserî me serê çiya ji nişkave gule lime barîyan, ciyê me hêji wî ciyê berê bi gelek xirabtir bûn, di teqandina pêşin de ew (evdulahê) ku min li (hepîsxana nigdê) pêve xewin dibûn (şehîd ket xûna wî di kevir de hate xwar çewa min ditibûn, bira - ê min (sîrac) birîndar bû, em di wê nizmanîyê de ew ji bilind cî raserî me em bê keyis man, ew eskerên sibahê ji giyane qada şerê me, xelkên pênc gundan xwedîyên wan tufengên nehber ewjî bi wan re em hatin pêçandin, dunya meha payîza navîn em di wî çemê zuwa de ji tînan bêhêz bûne, hêj esir êvar jî dûre, min ji herdu pismamên xwere got: wan çete - ên bilind ciyê hember me bihna, bihna me çikandine - ezê herim wan, eger min ew ji wir rakirin hingê keysa min li wî eskerê raser me tê, ez nahêlim ku serê xwe hilidin, hingê hûn jî bi hêsani digîne min, lê bira - ê min birindare divê hûn wî nehêlin, di şerê wan eskerên serê çiya de ezê her bi dûrebînê jî li wan nêrevanî bikim, dema ku min li fitikê da hingê ji ciyê xwe rabin û bigîne min,

Di navbera min û ciyê wan çetan de erdek rast pirêza nîskan hebû, min da nav rastê û bi bazdan ber bi newalê ve diçûm, çetan gazî esker û qumandan kir û gotin: eve - hesen - tevan li min girêdan, pêşî û dor min jiber guian toz bûn, dinav wê toz û axa ji ber gulan radibûn pirîcar ez ji ber

çavê wan nepenî dibûm, di newalê de li wan zivirîm û ji par ve çûme wan, min ew ji çeperên wan rakirin lê kuştina wan ji min re nebû daxwaz, piştî min şûna wan girt keysa min li wan eskerên serê çiya ên ku raserî mebûn hat, min nehêst ku serê xwe rakin û li fîtêkê da ew ji hatin giyane min ji wê çenberê rizgar kirin, her wekî hate gotin berê giraniya eskerî ketibûn gera me, nemaze ku bihistin birîndar bi mereye û di wan sê mehan de heval jî ji me qetîya bûn ku hin ji wan çûbûn sûrî em çar man ji ber wêjî tirsê me liser gundiyan jî nema bûn, me nikaribûn jibona derman kirina bira - ê xwe cîyek peyda bikin her wekî:

çi deverên asê û çiya hebûn esker û çete - ên kirê girti tevî wî xayînê (evdurehmanê benî) lime digeriyan, jê û pêve hukumetê emir dabûne keyaên gundan ku her gund divê çiyayên xwe qenc bipelînin, dema esker wan lidor gundên we wan bibînin hûn tvede nefiyê andolê dibin, ji berwê çendê her gund weke derkevin hêla kewan li çiya, daristan, newal û şikeftên dor gundê xwe digeriyan, belê em ji tevaya gund û çiyayên bê hêvî man ji mervên me û pêve ji mere dost jî neman, welat lime bû dûjeh birîndarê me baskên me şikênandine em nikarin jî welat jî derkevin,

wê sitemkariya hukumeta kemalîsî bi kuştinek tevayî, şewata gundan girtin, lêdan û zindan, nefîya anadolê, seraserê welat lime kiribûne dûjeh mija mirin û belngazîyê gertibûn ser kurd û kurdistan, ew landika jiyîna meye lê peyda di çav mede reş kiribûn, terka welat, dûrbûna jî dê, bav bira, xuşk, pismam, heval û hogiran, dibûn xewn û xiyal nav pêlên derya felaketên xerîbîyê jimere bûbûn daxwazek yeke-

mîn, me ji xwe re digot: geleo wê ew roj hebe ku em ji awan bi awakî bigîne - sûrî - firansa ê mandater me laci qebûl bike da ku em diwê derya xurbetê de noq bibin? ew welatê xerîbiya ku em tiştek jê nizanin, emê di wir de biçî awayî bijîn wêjî nizanin, emê çeqas li wir bimînin? careke di vegerin welat an na em wêjî nizanibûn, tenê me zanî ku welat lime bûye (zindana memê) jibo me welatî dost, heval û meruvên me mane sitember û giriftar, berî xwe me dixwest ku wan ji wê sitemkarîya kesnedî xilas bikin, belê sitemkarî giyabûn wê hindavê ku wê (dîya mina dilovan) ku bi dîna min xwe ew çend dilgeş û bextiyar didît , wêjî digot : kurê min livir mesekinin rojek berî rojê derbazî binîya xetê tirênê bibim, tevî ku nizanibûn ku wê di saxîya xwede cereke di min bibîne an na, çewa ku me hev nedît! Belê - dê, bira, xuşk, mirin min ew nedîtin, ezjî divê nivisarê de umrê min giyaye (76) salan ezjî dinav van pêlên derya xerîbî de dimrim ewjî min nabînin, çewa ku felsefa xebata niştaman perwerî van bernaman di xwede digre, lê daxwaza bilin û pîroz ewe ku miletê me ji me razî be,

Belê her derketina ji welat û çûna xerîbiyek bê dawî me kiribûne armanc, lê divabûn ew birîna bira - ê min hêsanbe daku karibe wê rêya dirêj bike bergeh, jibona birînê ji ne derman û ne jî duktur û ne jî cî hebûn ku bi hindikî em (20) roj lê bimînin û bi hin dermanên kurmancî ez wî derman bikim, her wekî li jor hate gotin: tevaya çiya daristanên wan heremên em lê esker û çeteên xain lê digeriyan, her gundi jî sînorê xwe dipelandin, jiber wî qasî peyda kirina ciyek nepenî gelek diwarbûn

Dawî jibona ku tu guman ji ciyê me neyê kirin, linavbera gundê me û (qeza licê) (20) kilometir li roj helatê (biryas) xirabe bajarê (hûrîyan) pêşîyên kurd, (500) mitir di başûrê rêya ku ji (hênê) dere (licê) dirix rêya çixir (şûse) de, li erdek rast di nav divîyek mezin de me şargeh û nixweş xane girt, daku kesek gumana wer neke, lê dema ciyê me bihatana naskirin hingê em herçarîf dihatin kuştin, jiber ku ne ciyê şer û paraztinê bûn, ji milêdî jime û roj helat lidor pênc kilometir goma xesûya min hebûn, em nikaribûn bişev ji herin gomê, jiber ku esker lê payîn dikirin, jumere li dûrê gomê derman û xwarin biroj di anîn liser darek dada nîn me bişev diçûn jiser wê dara çolê di anîn, derman evbûn:

1 - jibona ku birîn ne axiv di şûna derzîyên (penselîn) de me (hingiv û xweyi - dinav hevde dikelandin, dibûn wek hevîr hingê me dikirin weke bismaran - liser kaxiz dadanîn heya zuha dibûn, ew fitîla hişk me ji her dû alîyan di birîn re derbaz dikirin û tede dihêştin heya ku di birînê de meheliyê, ji lêketina gulle dijwar tir bûn.

2 - piştî sê rojan hêj mi merhem ji birînêre çê dikirin, ku ewjî evbûn şim'ei hingiv, benîştê darê kizwan û rûnê nivîşk - ewjî dihevde dikelandin, di kitanek paqij didan û bi badan dixistin birînê - jê û pêve nebûn.

3 - dema birîn bi axivîyana hingê me karek serjê dikirin çermê wê karê digirtin ser birînê ew werim dadixistin, ew derman çêkirin û duktorê birîna bira - ê xwe ji her ezbûm,

belê bişev û roj çavê me li birînê bûn, daku hineke hêsanbe pir hindik karibe rêve here, daku em piştî xwe bidin welat û berê xwe bidin xeribiyê bin wê çadira reş,

lewre meha payîza dawîn weqtê berf û baranan biser mede dihat, birîn li rehnê wî hestî negirtibûn, devê birînê ketehev me ji wê devîya xwe xatir xwest, heyanî deşta (diyarbekir) me birîndarê xwe bi siwarî bir, lê jê û pêve me nikaribûn hespê bixwere bibin, lewre me rê nas ne dikirin tenê berê me li başûr, em bişev pêde dimeşin, ku dunya dibûn sibe me xwe didâne çiyakî heyanî bibe tarîya şevê dîsa em diketin ser wê rêya ne nas, çewaku rê çiqas dûr û nêzîg me ew ji nizanîbûn, diwê rêwîgiya dirêj de dîsa birîn xûn jê dihat.

biwê giriftariyê di şeva /6/ kanûna pêşin 1933 - de em li xetê hesinê tirêna (toros) sînorê - sûrî - qelibîn û derbazê binê hesin bûn me zanî ku em ketin cizîra sûrî, êdî nimêja sibê bûn, li pêşîya me gundek xuyakir, em çûne gundê (ebûcerad) ê ku dikeve navbera (derbasî û amûdê) derbazî malek bûn, xwediyê malê dest nimêja sibê digirtin, me silav lêkir bê ku zanibin ereban kurd de jiber ku -'egal - liserê wîbû , lê me bi erebî nizanîbû mi bi kurdî jêre got: apo tu mewanan qebûl dikî an na? wî got: ma tu kurdî mewan veg-erandine, fermo derbaz bin ser çavan, me dît beroşa wan liser agir şorba nîskê dikelî, mejî du roj berê tişteke ne xwarîye û dunya jî sare, lê gelo apo şorba gerim bide me an na, piştî jinikê beroş ji ser agir daxist, bera leganê da hawîdor nanê tenûrê û pîvaz danîn mêrik got: fermo, hingi em birçî û sar ew tama wê şorba apo hêj dibîra mindeye, piştî me têr xuwar camêr cigarejî daneme hêj min jê pirsî û got: apo ma livir kurd hene? wî got: bira zi ev cizîra binîya xetê tirênê heyanî (hesîça) tevde eşîrên kurdin, jîmere (eşîra kikan) tê gotin, min got: ma çima egal liserê

we û çekên we dirêjin? got: jiber ku başûrê me tevde ereb emji ketine teqalidê wan, me ji navê (derbasi) yê pêve ne bihistibûn. min jê pirsî got: li pişt xaniyên me rêya otomopilan heye bidin ser hûnê herin hundirê (dirbêsi) yê, saetek rêve heye, me xatir jê xwest em ketine rê çûne (dirbêsiyê). li çayxanekî me çayî vexwar û pirsî qişla eskerê (firansa) kir pêşme kirin, em çûn payîna ber derî got: hûn çi kesin? min got: em laciyan siyasîne, hingê rê da me em derbazî hewşa qişlê bûn, yutnanê firansa hate pêşîya me bi destê megirt (bonjûr) yanî roj bi xêr got, em derbazî hundur kirin bi destê xwe cigare dame, jimere qehwe da çêkirin, piştî vexwarinê min ji eskerên wî re ku tev file - ên torê bûn got: ji qumandan re bêjin: birindarê me heye, eger li ba we derman û duktur hebe me divê hûn derman bikin, gazî duktur kir dema li birîna biraê min nêrî got: ev çima xûn û kêmbi derpiyên wî ve heye? min got: duktur meyê li ku derman bikirana, ji welat heya vir em dinav şerde hatine, ji mefrezekî (29) kesan em çar giyane vir, duktur bi îspirto paqij dikirin û derman dikirin, qumandan jî raserî wî serkinî lê dinêrîn û dipeyîvîn, min ji wan eskeran pirsî û got: yutana - çi dibêje: wan got: dibêje:

Ma jivê felaketê mezintir jivî milletê bextreş re çi hebe? ew milletê ku çarsed kilometir bê derman bi birîna xweve bi peyati dimeşe, di welatê xwede xerîb û mehkûme! hatine vir welatê wan û nav milletê xwe, em ji - firansa - hatine welatê wan, ew di erdê xwe de jime huqûqê laci dixwazin, dema em wan qebûl dikin sipas dibêjin û minetkarên mene,

Numroyên tufeng û şeşagirên me nivîsîn û dîsa dane me,

tenê her yek jime du narincok (humba) ên destavêj ji piştve bi rextên meve bûn, ew jî me girtin û got: ev qedexe ne (memnûin), min qumandan beg em ketine xerîbîyê dibe ku em bê xercî bimînin, hingê emê van silehan bifroşin, got: we divê niho bifroşin tu pirsîyarî jiwe nayê kirin, me nivîsîne û kaxiz daye we ku eskerên me têkilî we nebin, got:

- jivê saetê pêve hûn li sûrî lacîyên siyasî hatin qebûl kirin, lê mayîna we livir an daxil ev sipartiyê mewqû qumandanê (qamişlî) ye kaxiz nivîsî jibo qumandan da dest min, em rabûn ku herin got: no ronin, nivro xwarin dame û şand otomopîl anî ber deriyê qişlê me xatir jê xwest û siwar bûn, min ji şufêr pirsî heqê te çiyê? qumandan heq daye, min got: qamişlî - çiyê û liku dikeve? got: ev - dirbêsî - û lipêşîya me (amûd) heye, herdû nahyene lê qamişlî qezaye, ber bi roj helat (60) kilometir heye em derin,

em giyane qamişlî liber qişla eskerî em peya kirin, êvar bûn, me kaxiz dawan jimere gotin herin otêlek sibehê werin, min got: sîleh bi merebe dibe? belê bi sîlhên xwe herin mayotnan kaxiz nedaye we? min got belê, kesek nikare têkilî we bibe tu hfsaban ji kesî mekin,

Em wê şevê cara pêşîn bûn ku bi serbestî libajarek bi sîlehên xwe ve herin otêlan û li nav bajêr biroj bigerin, sibehê em çûne ba qumandanê mewqûî ê firansa, wîjî wek yutnanê (dirbasî) bi dilgeşî em hember kirin, cigare û qehwe dame û got:

Hûn dixwazin herin hundurê sûrî an livir bimînin? min got: me nizanîbûn ku cizîr tevde kurdin, piştî me ev zanî dixwazin di nav miletê xwe de bimînin, wî got:

NIŞTIMAN

Di resmîyatên diwêlî de nabe lacîyên siyasî liser sînore jê hatî bimînin, bi hindikî divê (50) kilometir ji sînor dût bimînin, lê em dikarin bi awakî insanî we livir bihêlin. Lê hingê weke daxil di abûrîde ji were alikarî nayê kirin û divê hûn navê xwe - ê rastî bi navek dî biguhêrin, herin lidor serayê istidaçiyên bi erebî dinivîsin hene, wî navê mustear li xwe kin heryekjî sê kilîşên xwe bigrin jibo nifûsê û umrê xwe jî mezin daynin, min got: çima? wî got: jibo biservan felaketên xwede hukumeta sûrî we nebe eskerî.

weke gotibûn me çû nivîsî û anîne bawî, wiji li bini bi firansewî nivîsî ew hewale - î emenê kirin, em çûne bawî bi kurmancî jime pirsî û got: gelî xortan hûn ji kune? min got: em xelkên - diyarbekirin - got serçavan hatin, wîjî bi hin nivîsaran em şandin ba nifûsê, di cîde nifûs dame herçaran em bûn muwatinên sûrî, min got:

li vir tu karê me nema divê em ji bajêr derkevin vegezin (amûdê) lewre li çayxana (dirbasîyê) yekê file ji min re got: (mihê şerikê) li amûdê ye, ku yek ji mefreza min salek berê ew û diduyên dî ji min qetîyan hatibûn binê xetê, divê em xwe bigînin wî her tiştên vir jime çêtir dizane, li pêşîya me gundên kurdin emê êvarê li gundek bibine mêvan ji razana otêlan çêtire, di dest pêka mayîna xerîbiyê de em li (amûdê) heyanî buharê man,

livir perda filmê tarîxa (dîtin û bîrhatiyên min) hate hildan derbazî - dîtin û bîrhatiyên - (49) salên li sûrî (çermê diduyan) dibe, ku di wan dîtin û bîr hatîyan de (çar) cild hene di wan bigerin, bê çewa ji (mesela kurd û kurdistan) felaket û têkilîyên diwêlî dagirtîne,

ENCAMÎ Û KURTÎYA TÊDE Ê NIVÎSARÊ:

NIŞTIMAN

Agahî ji têde - ên nivîsarê, her wekî agahe her (dîtin û bîrhatî) an (jiyîn û dîtin) ku bi (erebî muzakerat) tên gotin, tevde xelekên zeman û mekanin bi zincîra tarîxê ve têne girêdan, di nivîsandina wande ji seykoljîya nivîsevan pêve, dîtin û bîr hatîyên nivîsevanên her nejadek li gor buyer serpê-hatîyên wan ji danezan û uslûbên nejadek dîtir cudane ji milê dî ew - (dîtin û bîr hatî) di nivîsandinê de bi dîtina du awiran ve lêkve dibin wek:

1 - Muzakeratên zatî - ewin ku nivîsevan bi dîtinek teng ji hin kirdeên xwe û hevalên bi wan re edwrek siyasî an civatî diwê çenbera zeman û mekanê têde derbaz bûyî salixek ve dide, jiwê nivîsarê re gotin: muzakeratên zatî - wek (muzakerata qedrî beg cemîl paşa),

2 - Muzakeratên gelerî (şebabî) ew (dîtin û bîrhatîyên) wî biher awayî bi gel ve tê girêdan û jê salix vedide, weke van (dîtin û bîr hatîyên) min ku bi awakî gelempirî (umûmî) gel bixwere dikşîne ber mirêka tarîxê ji - rewşa gel bi tevayî, di warên - civatî, abûrî, zanistî, teqalîd, adat, seykløjî, siyasî, li hember mafê siyasî biç berevanîyan ve rabûne, diwan berevanîyên şervanîde çi giriftarî dîtine? çima nikaribûne bigîne daxwazê, sebebên der û hundur çibûne? jivan danezan û nivîsaran re têtgotin: muzakeratên gelerî,

Jiber wî qasî di uslûb û armanca herdû bêşên (qismên) muzakeratên gotîde ne wek hevîyek ê derpêş kirin, divî çermî û herçar çermên dîtir van (dîtin û bîr hatîyên) minde,

tevaya wan salixan hatine paraztin ku bi awakî kin û kurt ew armanc di girêkên jêrde têne vekirin:

1 - Muzakeratên kesên tekane ne heqbên zeman lê heqbên esrek bixwe digrin, tenê dihin munasebetên jêderîya (menşea) wî nejadîde ji agahîyên mêje (tarîx) ên dûrve tîrêj liwan muzaketan ve didin, çewa ku ew muzakerat bixe şaxek ji dara ku jêderîya wî nejadî dide zanîn, çewa ku min (5) cild tarîxa kurd nivîsiye, cildê pêşîn /8000/ sal berî zayinda (îsa) jêderîya nejadê kurd bixwe digre ku pêre (asar) şahidin, jiber wan agahîyên tarîxî dihin mîsalan de wan tarîxên dûr têkilî bi van (dîtin û bîrhatîyên min) kirîye ku yek ji mentîqa nivîsarê ye,

2 - Her wekî agahe dema ku bi danezanên tarîxî re asar tunebin mentîqa edebê bixwe nagre, wiharengê ew muzakeratên ku di buyerên zeman û mekanên wan de not pê nehirtibe, nikare wan dîtinan bi awakî rast û duru bîr bibe, min ji dîtina xwe pêve di zeman û mekanên wan buyerande not girtibûn, tevî ku tevaya wan buyeran bi min ve girêdayîne, ez têde û ji dîtin û serpe hatîyên xwe salix ve didim,

3 - Çima ev dîtin û bîrhatîyên min ne zatîne? jiber ku ne li bajaran, lê di nav geleriya gundîyan de hatime peyda jiyîndar û biwan re hatime perwerde kirin, jiber wê çendê bi her awa û tevgerên milletê xwe bi awirek geleri ne arîstûqirati dizanim, ku di nav wan perde - ên zemande bi wan re ew giriftarî min dîtine û jê dipeyîvim, ewe ku her awayên jiyîna xwe û nejadê xwe wek: teqalîd, adet, abûrî, nizamên eşayîrî, zemîndarî, tubê sihrî ên - şêx û melan - bê çi dij-

warî giyandine miletê min, yeko yeko wek perde - ên fîlim liber çavên min derbaz bûne ew ku bi cî û carag didim zanîn ku yek bingehe muzakertanin,

4 - Bi navê xelife ê dinê eslami, wan selatinên turkên (usmanî) çewa bi dil bijokiya roja paşdawî (qiyametê) çûna - bihuşta zer û nav komên suruştan (horîyan) heşê wan morufîn kiribûn, bê daxwazek huqûqê xwe ê qewmî û kerameta insani dibin lihêfa dîn de ew bi zemanek dirêj xistibûn xewê, jibo çêkirina impiratorîyek mezin, bi sed hezaran xortên kurd li (baqan, derbendê qafqas, sinorê îran, welatên ereb û aferîqa) didane kuştin bê ku daxwazek wanî siyasî liwan welatan hebe,

5 - Ji cenga cihanê a pêşîn ve ku dewletên empiryalî, em bi welatê me ve wek: (xaliya eywana - kesra) lêkve kirin, diwê parçe kirin û parve kirinê de bi her awayên sitemkarî çî dijiwarîyên mezin giyandine me û digînin, awirek lê hatîye vedan, lê di awirek siyasî de zêde rohnî kirin li cildê (5) can van (dîtin û bir hatîyên min) têne dîtin,

6 - Ji /1923/ ve ku piraniya impiratoriya (usmanî) hate vegirtin, tevaya welatên ereb û aferîqa bê hisab di destwan de defterek sipî ji bin wê sîdariya turk derketin, em tenê di nav wê bahoza herbêde di bin wê çadira reşde man, ew selatîn bi cumhûriyeta turkên kemalîstî hate guhartin, em tek û تنها jiwan karwanên azadiyê bi şûnde man, ji /1925 - 1938/ emji bi doza mafê xwe ve bisê şoreşên xûndar û maldar ve rabûn, diwan şoreşan de bîdor jibona mesalihên xwe ên xûn mijî dewletên şerq û xerib ji hukumeta (kemalîstî re) bûne destegîr û piştegîr, diwê sitem karî conta eskerî û hukmê

faşist de, çi felaketên na dîde bi serê miletê me - ê bed bext anîne û dîtin ji %30 min daye rohnî kirin, jiber ku ji dane zaneke tevayîre ne ez neji dehên weke min nikarin jiwan felaketên kes nedî bi tevayî salix bidin,

7 - Di xwendinê de hate naskirin ku piraniya nivîsarê (şoreşa şêx seîd û ararat) dike bergeh û jê salix hatiye vedan, armanca şoreşgêrî her paqij û pîrozbûn, lê di ketina bajaran û girtina cebhan de nezani û xelet hebûne, daxwaza danezanê ji wan xeletan ewe ku şoreşên dî xwe jiwan kêmaniyan bi parêzin, çewa ku di cengdariyên şevgêrî (kumandosî) de jî me xelet dane zanîn daku nekevin wan xeletan, çewa ku li hember wan xeletan me rêzan û uslûba cenga şevgêrî daye zanîn daku biwan rêzan û rêderîyan bigîne qunaxên rizgarî,

8 - Divê partîzan, ronak û siyasîyên kurd berî her tiştî zani-bin ku di navbera herdû cengên cihanê û dawîya cenga diduyan de, di navbera herdû leşker gehên çep û rast de, jiyogirafîya kurdistan çi îstiratîjîyek - siyasî, eskerî, abûrî û bazirganî - bixwe girtîye, diwê kêşmekêşa îstiratîjîya welatê me her şoreşan çi selbîyet li pêşîya xwe dîtine û dibînin? ew kesên lîvan hesasîyetan awir ve nedin an jêre ne pêkar bin dest bavêjin hevsarê siyaseta miletê xwe divê zanibin ku wan xwe di gola qîtranê werkirîye,

9 - Xwenda - ên delal bawerim ku di xwendina nivîsarê de hûn pê agah bûn ku, jîwan danezanên tarîxî zêdetir di pêş-xistina zanistîya zimanê xwe ê maderî de xebitîme ku ji min re daxwazek yekemîn bûn, ji - 1935 - ve heya van nivîsaran her û bi zanistîya ziman ve bendewar mame, di herdû kova-

rên (HAWAR Û RONAHI) û roznama (ROJA NÛ) de nivîsevan bûm, jê û pêve ^{NISTIMAN} îgor pêkarînen xwe di emeliyatên pirsan de min istîlahatên nûçê dikirin wek: di şûna muqtedir de (pêkar) di şûna ehdas de (buyer) di şûna mesder de (jêder) di şûna şirîgatî an îştîrakî de (hevparî) di şûna teawinî de (tevkari) di şûna tarîx de (mêje) muerix (mêjevan) kitêb (nivîsar) feqre (bergeh) melak (zemîndar) birjiwazî (sermayedar) û weke vana, biwan xebatên ronakên bilind wek (bedirxanîyan) û hin hevalên di tefsîr û tabîrê de filojiya ziman giyaye vê usluba îlmî ku van nivîsarên di rêj em dinivîsin bê ku divayê pirsek biyanîyan bibin, lewre zarê kurd bi her pênc zaravan ve dewlemenê zarên roj helatê navîne.

DANEZANEK JI FERMANDARÊ ŞOREŞA ŞÊX SEÎD EFENDÎ:

(şêx seîd efendî) pêşwayê şoreşgêriya kurd, ji kurdistana bakur roj ava li wilayeta (erzerum) li (qeza xinûs) ê ronîştman bûn, lê kalê wî (şêx elî) ji (eşîra elikan bavikê cindikan) ku dikeve (qeza elmedînan), xwendina dînî xwendîye (xelife - ê mewlana xalid) bûn, pêre çûye (şamê) piştî wefata (mewlana xalid) vegeyîyaye kurdistan, li deşta (diyarbekir) gundê (qerdilek) meruvên wî hebûn, jiwir çuye (palo) ku jêre (şêx elîyê palo) tê gotin, piştî wefata wî kurê wî (şêx hesen) li palo maye lê kurê di (şêx mehmûd) çuye (keleha xinûs) ê, liwir keça axayê (tekmanê) mehir kirîye jê (şêx

seîd, diyaedîn, buhaedîn, tabîr, evdurehîm, mehdî) çêbûne,
(şêx seîd) di xwendina dînî yanî fuqhe de alimek bilind
bûn, ji terîqeta (neqşebendî) tê gotin: lê (şêx seîd) zêde ji
xirafatan zivêr bûn, bi seykløjîya xweve meruvek gelerî û
niştiman perwer bûn, dixwestin di her bêşên îlmîde kurd
pêşxe, biwê daxwazê xwest ku (zanîn gehek) wek (ezhera
misrê) li bajarê (wan) ê bide çêkirin ku dikeve nîveka kur-
distan, lê jiwan (şêxêntaxê hezret) pêşî li wê daxuwaza wî
girt.

di awirên siyasîde (1908 - 1922/ her têkilîya wî biwan saz-
manên li sitenbol (kurd tealî tereqî, teşkilatê ectimâî, hêvî)
hebûn, çewa ku di /1915/ de yanî salek berî ku leşkerên
rûsya bikevin erdê kurdistanê ku hingê (evdurezaq beg
bedirxanî) li (tiflîs) ê bûn, di navbera wan de liser mesela
kurd û kurdistan dayîn û sendin hebûn, jiber wê çendê
(nûrî weysî paşa) ew ji (xinûsê) şande (pîran) ku qezakî
(diyarbekir) re di /1923/ de ew sazmana (erzerum) biserekîya
(lîwa xalid beg cibirî) dîsa bi xebata wî bûn, lewre nifûsa
(şêx seîd) ji (diyarbekir heya erzerum) berge digirtin,

di maldarîya xwede li welatê serhedê dewlemendek tek
bûn, kurên wî salê zêdeî pênc kerî pezên sor dadixistin
(helep) wiha renge (sitenbol) di bazirganîyêde zêde zana
bûn, wî zikata pere - ên xwe didane belengaz, feqe û melan,
şêx seîd weke şêxên dî ne dihêştin kesek here destêwî, an
lihemberwî liser çokan ronîn, ji sofî û melan zêdetir ji kesên
zana û ronak û sîleh şorên cengawir hesdikirin, çewa ku
nizanibûn tirs çiyê û di giyanê wîde tirs ne bûbûn heval,
lewre min di şoreşê de û di îfade - ên ber mehkemê de jî ew
dîtibûn, dema bi şoreşa (1925) ve rabû umrêwî (75) sal
hebû .

- Di 27 Tebax 1922 de kongirêsa MODANYA. 221
- Mufetişê umûmî Abdîn ^{NIŞTIMAN} 231

BIRÊ PÊNCAN:

- Ji sazmana Erzerum bi doza mafê kurd Rabûna şoreşa şêx seîd efendî. 239
- Çima berî progirama biryar dayî şoreş çêbû?! 245
- Kongirisa çiyayê ÇANÊ 251

BIRÊ ŞEŞAN:

- Dest pêka şoreşa şêx SEÎD 259
- Emeliyatên her pênc eniyan. 262
- Hatina Qolorduya nehan ji Anedol a heştan ji Erzerum. 282
- Ji wan çetan pêve sê Qolordû di meydana şer de. 285
- Simiko û Turk di komîdyak diramî de. 299
- Piştî berdana eniya Turk di qetil'ama Kurd de. 303

BIRÊ HEFTAN:

- Şoreş di cenga Kumandosî de. 313
- Di jênosîta kurd de mentîqe qumandan 327
- Mentîqe qumandanê Hênê Elî Barûn. 332

BIRÊ HEŞTAN:

- Qesabxana îdam û nefî bi navê Istiqlal mehkemesî. 33

- Di wê mehkema Idama wan de tiştên kes nedî çêbûn. 353
- Ji Dyarbekir çûna Xarpêt an roja mehşerê? 362

BIRÊ NEHAN:

- Dijwariya rê û nefiya Anadolê. 389
- Li hepisxana NIGDE 396

BIRÊ DEHAN:

- Vegera min ji NIGDE ber bi welat. 412
- Ber bi kavişên xirabe nav koma sêwiyan. 427

BIRÊ YANZDAN:

- Şoreşgeriya didiwan û derketina ji welat. 441
- Şoreşa ARARAT di sazmanek cengdarî de. 446
- Pêçana sînorên diweli li şoreşê. 451
- Ji Ararat û Îran dîsa vegera welat. 456
- xewnên şevê ku pê nebawer çewa wergeriyane rastî? 478
- Encamî û kurtiya têde ê nivîsarê 490
- Danezanek ji fermandarê şoreşa şêx seîd efendî re. 494

Pirtûkên wî yên neçapkirî ev in:

- 1 - Pênc cildên dîroka kurd ji (8000) sal berî zayîne heyanî qirnê (19) an de.
- 2 - Pênc cildên - dîtin û bîrhatinên min - ji sala (1914 - 1983) an de.
- 3 - Dîwanek ji helbestan.
- 4 - Zerdeşt û Noroz Bûza û Konfişyos.
- 5 - Felsefa Xebata welat.
- 6 - Gazî û hawara navbera Zagros û Zara.
- 7 - 'Erûda Kurdî.
- 8 - Kirasê sipî û destê reş.
- 9 - Nozde hejmar ji kovara AGAHÎ.
- 10 - Muzekeratên (Qedri beg) wergerandin.
- 11 - Deh muzekeratên ku min dane şoreşa Îraqê.
- 12 - Şoreşa şêx Seîd û Araratê.

- Hesên Hîşyar, di sala 1907 an de li gundê Serdê - di navbera Hênê û Licê - ye hatiye dinê.
- Di nav salên 1920 an de bi tevgera kurd re dikeve danûstendinê. Li herêma Farqînê xebata ramiyari dike. Têkiliya Ihsan Nûri paşa bi navçeyên Licê û Hênê pêk tîne.
- Di liberxwedana netewî ya sala 1925 an (şêx Seid piran) de bi şeweyekî kariger cidigre. Piştî şikestina liberxwedanê birîndar tê girtin. Di dadgehê de tê arihkirin (pêşi ferwerî bi darvekirinê didin). Lê ji ber biçûkiya temenê wî darvekirinê dikin 15 sal heps.
- Piştî hûriya giştî ya 1928 an ji girtigehê derdikeve, diçe Diyarbekirê, û dikeve karê dewletê dibe kargêr û rêveberê cergeya tabûya Qulpê.
- Liberxwedana Agiri destpêkir. H. Hîşyar xwe digihine Agiri û di liberxwedanê de weki şervanekî cî digre. Piştî têkçûna liberxwedana Agiri li gel Ihsan Nûri paşa derbasi Îranê dibe.
- Di sala 1934 an de tê sûriyê û li kurdistana sûriyê (cizîrê) cîwar dibe.
- Hesên Hîşyar, ne tenê şervan û miletperwer bû; belê nivîskar, helbestvan û dirokzanekî navdar bû. Bi sê Zimanan (Erebî, Farisî û Turkî) dizani bû, pêvi zimanê bavûkalan û zaravayên kurdi. Û nivîskarê her si korarên nardar (Hawar, Ronahî û Roja nû) bû.
- Di navbera salên 1953 - 1957 an de têkilî û danûstendina wî bi kovara Wicdan û Huriyet re bû.
- Di sala 1956 an de «komela zanistî û alikariya kurd» bi destê wî û çend rewşenbirên kurd hatiye damezirandin.
- Di sala 1966 an de ewî bi tena xwe kovara Agahî derxist. hejmarên vê kovarê gihane nozde hejmaran.
- Hesênê kurd - Hîşyar, di 14 - Îlon - 1985 an de çû ser dilovaniya xwedê.

Ev celeb ji toreyê, danandineke bîrhanîn û maldar e. Rewşenbîriya xwendevan, berfireh û bi cî dike. Toreyekî ji serpêhatiyên jiyanê pir giranbiha ye. Bi awayekî pêjirandî û jîwerî xwendevanê xwe diguhezîne koç, bûyer û cihaneke ku ewî bi çavê serê xwe neditiye. wî agahdari gelek tiştên nû dike. Xwendevanên xoşewîst: Ev bîrhatinên di nav destên we de, havil û berhemên têkoşîn û xebata şoreşger û têkoşerê hêja H. Hişyar e, ku di şoreşa Şêx Seid û raperîna Agirî de beşdar bû, û bi şeweyekî karîgir cî girti bû.

Bûyerên vê bîrhatinê, nivîskar ji biçûkatîya xwe û gerdiş, danûstendin, serhawe û berhawên kurdan destpêdike. Bi nerînek dîrokî, ramyarî, abûrî û toreyî rewşa gelê kurd û welatê kurdistan berbiçav dike. Li hêlekê mêraniya vî miletê «bextereş» diyar dike. Û nav û nişanên gelek ji şervanên leheng bi cî û war dike. Li hêlekê din ji, bêrûmetî û xîzî bûna hin serekên êl û eşiran diyar dike.

Bi dûrbîneke hûr û zelal, sedemên her serpêhatî û bûyerekê dîtî û jiyayî, bi nav û nişan rave dike. Çi peymanên diwêlî û xapandina kurd; perçekirina kurdistan û sînorên çêkiri; xîzî û dijmintiya (axa, beg û şêx) an û setem û zordestiya dijminê hov û çî nepejandina nirên şoreşê (1925) ên derva û hundir?!!...

Ji ber van mijadên pêwîst, em dikarin bêjin ev bîrhatinê belgeyê dîrokî pir girîng e, ku her xwendevanek wê bixwîne, û ji serpêhatiyên wê sûd û kêrekê bibîne.

Dilawerê Zengî